

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В 11 КЛАСІ (АКАДЕМІЧНИЙ РІВЕНЬ)

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Примітки
Повторення вивченого в 10 класі. Стилістика мови. Культура мовлення			
1		Стилістика як розділ науки про мову. Фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотворчі засоби стилістики	
2		Норма літературної мови як основне поняття правильності мовлення, її варіативність	
3		Стилістичне забарвлення граматичних понять і граматичних форм. Написання -н- у прикметниках, дієприкметниках, займенниках, прислівниках; -нн- у прикметниках, прислівниках	
4		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Аудіювання текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису почутого: докладний запис, конспект	
5		Поняття роду, числа. Не з різними частинами мови	
6		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Читання мовчки текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису прочитаного: докладний запис, конспект	
7		Власні і загальні назви. Велика буква і лапки у власних назвах	
8		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	
9		Ступені порівняння. Написання складних прикметників	

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Примітки
10		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Письмовий стислий переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	
11		Повні й короткі, стягнені й нестягнені форми прикметників	
12		Займенники й контекст. Синоніміка займенникових форм. Правопис займенників	
13 14		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Контрольний переказ із творчим завданням	
15		Стилістичні аспекти дієслівних категорій. Синоніміка дієприкметників. Синоніміка дієприслівників	
16		Пунктограма при відокремлених другорядних членах речення	
17		Контрольна робота (тест)	
Стилістика простих речень			
18		Види простих речень і їх відтінки значень	
19		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Діалог, складений відповідно до запропонованої ситуації, діалог-обмін думками, враженнями (офіційна і неофіційна розмова); обговорення самостійно обраної теми	
20		Синоніміка: двоскладних і односкладних речень; неозначено-особових, узагальнено-особових і безособових; означено-особових і безособових	
21		Синоніміка мовних засобів вираження: присудка, другорядних членів; інверсія замість прямого порядку слів	
22		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Виступ під час дискусії (підготовлений і непідготовлений) на суспільно-політичну або морально-етичну теми, його композиція. Основні способи виступу	
23		Синоніміка відокремлених і невідокремлених другорядних членів. Пунктограми у простому реченні	

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Примітки
24 25		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Контрольний твір	
26		Вираження різноманітних смислових значень за допомогою звертань, вставних слів і вставних конструкцій, їх емоційно-експресивний характер	
27		Пунктограми у простому реченні. Практикум	
28		Контрольна робота (тест). Контрольне читання мовчки	
29		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Телефонна розмова як один із видів усного ділового мовлення. Лист електронною поштою і по мобільному телефону (sms)	
30		Контрольний диктант (семестрова контрольна робота)	
31		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Основні вимоги до культури спілкування по телефону і в Інтернеті	
Стилістика складних речень			
32		Види складних речень. Пунктограми у складному реченні	
33		Смислові відношення між частинами складних речень	
34		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Усний докладний переказ художнього стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх вчинків)	
35		Синоніміка: складносурядних і складнопідрядних речень; складних безсполучникових і складносурядних; складних безсполучникових і складнопідрядних	
36		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Письмовий докладний переказ художнього стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх вчинків)	
37		Синоніміка складнопідрядних і простих речень з дієприкметниковим і дієприслівниковим зворотами	

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Примітки
38 39		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Контрольний переказ із творчим завданням	
40		Пунктограми у складному реченні	
41		Синоніміка сполучників і сполучних слів, що з'єднують складні сполучникові речення	
42		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Реферат за темою, пов'язаною з предметами, що вивчаються, особливості його побудови і мовне оформлення	
43		Пунктограми в складному реченні. Практикум	
44		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Реферат за темою, пов'язаною з предметами, що вивчаються, особливості його побудови і мовне оформлення	
45 46		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Доповідь за темою, пов'язаною з предметами, що вивчаються, прийоми встановлення й збереження контакту з аудиторією	
47		Контрольна робота (тест)	
Стилістика речень з різними засобами вираження чужого мовлення. Стилістика мовлення (функціональна). Культура мовлення			
48		Пряма і непряма мова, її призначення й граматично-сміслові особливості	
49		Стилістичні особливості авторських слів при прямій мові. Синоніміка речень з прямою мовою	
50		Пунктограми при прямій мові	
51		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Правила мовленнєвої поведінки в спілкуванні: етичні мовленнєві формули	
52		Мовлення як предмет вивчення стилістики і культури мовлення. Мовлення розмовне і книжне, їх співвідношення й особливості. Поняття стилю мовлення: позамовні ознаки й мовні	
53		Стилі мовлення, їх підстилі. Зміст і структура текстів кожного зі стилів, їх характерні мовні засоби, основні жанри	

№ з/п	Дата	Зміст уроку	Примітки
54		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Аудіювання текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису почутого: тези, докладний і короткий плани	
55		Мовлення правильне й комунікативно доцільне. Основні ознаки, вимоги до гарного мовлення	
Узагальнення й систематизація найважливіших відомостей з української мови			
56		Лексикологія і фразеологія	
57		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Читання мовчки текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису прочитаного: тези, докладний і короткий плани. Бібліографія	
58		Морфологічна будова слова. Написання слів з найуживанішими орфограмами	
59		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Стаття за морально-етичну тему публіцистичного стилю мовлення	
60		Частини мови	
61		Слово, словосполучення, речення	
62		Просте речення. Члени речення. Складне речення	
63		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Ділові папери. Протокол (складний). Витяг з протоколу	
64		Система розділових знаків	
65		Контрольний диктант (річна контрольна робота)	
66		Текст, його будова	
67		<i>Розвиток мовленнєвих умінь.</i> Ділові папери. Офіційний лист. Доручення. Розписка	
68		Контрольна робота (тест). Контрольне аудіювання	
69		Аналіз контрольних робіт	
70		Повторення вивченого	

I семестр

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО В 10 КЛАСІ. СТИЛІСТИКА МОВИ. КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Урок № 1

СТИЛІСТИКА ЯК РОЗДІЛ НАУКИ ПРО МОВУ. ФОНЕТИЧНІ, ЛЕКСИЧНІ, ФРАЗЕОЛОГІЧНІ, СЛОВОТВОРЧІ ЗАСОБИ СТИЛІСТИКИ

Мета: повторити знання учнів про стилістику, фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотворчі засоби стилістики, удосконалювати вміння визначати стиль мовлення й стилістичну роль різних мовних засобів у тексті; розвивати навички роботи з текстами, уміння робити лінгвістичний аналіз тексту, навички роботи з інформацією, збагачувати словниковий запас; виховувати дбайливе та уважне ставлення до рідної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексика: уживання синонімів, стилістичне забарвлення слів.

Орфографія: правопис лінгвістичних термінів.

Міжпредметні зв'язки:

Література: особливості поетичних творів.

Тип уроку: повторення знань, удосконалення вмінь і навичок.

*Віками народ витворював собі цю мову, витворив її,
одну з найбагатших мов серед слов'янства,
триста тисяч пісень склала Україна цією мовою,
у тім числі явивши пісенні шедеври незрівнянної краси,
дала світові Україна геніальних поетів,
зажило українське слово шани і визнання
серед народів близьких і далеких.*

О. Гончар

*О місячне сяйво і спів солов'я,
Півонії, мальви, жоржини!
Моря бриліантів, це — мова моя,
Це — мова моєї України.*

В. Сосюра

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

Слово вчителя. Неможливо собі уявити життя людства без цього Божого дару — мови. Завдяки їй ми можемо спілкуватися із сучасниками, з майбутніми і прийдешніми поколіннями, пізнавати світ і самого себе, втілювати в життя свої мрії. Наше мовлення залежить від нашої індивідуальності: від набутих знань, моральних якостей, психологічних особливостей. Я думаю, що кожний із вас насправді прагне того, щоб його мова була логічною та правильною, зрозумілою й яскравою, виразною та милозвучною. Від нашого мовлення багато в чому залежить те враження, яке справляємо на оточуючих. Наше вміння вільно володіти всіма видами мовленнєвої діяльності — запорука успішності життя в суспільстві. Отже, головне завдання наших уроків — зробити мову вашим вірним другом і помічником, основою ваших майбутніх досягнень. Я хочу запевнити вас у тому, що життя дає велику нагороду тій людині, яка постійно займається удосконаленням свого мовлення.

III. Виконання системи практичних вправ, спрямованих на повторення вивченого

Орфографічна робота

- Запишіть під диктовку назви розділів мовознавства. Усно поясніть, які одиниці мови вивчає кожна наука.

Орфоепія, фонетика, словотвір, морфеміка, лексикологія, фразеологія, морфологія, граматика, орфографія, пунктуація, синтаксис, етимологія, стилїстика.

- Чи згодні ви з думкою про те, що мова є системою? Які аргументи на користь цього твердження можете навести?

Робота з поетичним текстом

- Прослухайте уважно текст. Подумайте, чому поет називає мову діамантом.

Діамант дорогий на дорозі лежав,
Тим великим шляхом люд усякий минав,
І ніхто не пізнав діаманта того.
Йшли багато людей і топтали його,
Але раз тим шляхом хтось чудовний ішов
І в пилу на шляху діамант він найшов.

Камінець дорогий він одразу пізнав,
 І додому приніс, і гарненько, як знав,
 Обробив, обточив дивний той камінець...
 Так в пилу на шляху наша мова була,
 І мислива рука її з пилу взяла.
 Полюбила її, обробила її,
 Положила на ню усі сили свої,
 І в народний вінець, як в оправу, ввела,
 І, як зорю ясну, вище хмар піднесла.

В. Самійленко

- ▶ Дайте відповіді на питання:
- Сформулюйте ідею твору. Як співвідносяться ці поетичні рядки з думкою О. Гончара, що винесена в епіграф уроку?
- Які мовні засоби допомагають авторові поезії відтворити ідею?
- Яка наука вивчає мовні одиниці з погляду додаткового експресивно-стилістичного забарвлення?

Робота з опорною таблицею

- ▶ Що таке стилістичні засоби? Яке забарвлення вони мають?
- ▶ Заповніть таблицю, назвавши основні засоби стилістики.

Фонетичні	
Лексичні	
Фразеологічні	
Словотворчі	
Морфологічні	
Синтаксичні	

Лінгвістична задача

- ▶ Визначте стилі мовлення за їх характеристикою.
1. Логічно, точно (виключаючи приблизність), безпристрасно передається інформація, повідомляються знання.
 2. Точно, офіційно, за загальноприйнятим стандартом, у вигляді документа викладається інформація.
 3. Невимушено, без особливої турботи про літературну правильність мовлення висловлюється особисте ставлення до чогось або сповіщається про щось у процесі спілкування людей.
 4. Прямо, з метою впливу на читача, висловлюється громадянська позиція автора у зв'язку з якимись подіями.
 5. Через систему художніх образів у формі словесного твору як виду мистецтва розповідається про щось для впливу авторською поетичною думкою на читача.

- ▶ Які головні ознаки кожного зі стилів не вказані у поданій характеристиці?

Розподільна робота

- ▶ Заповніть таблицю, розподіливши подані нижче жанри за їхньою стильовою характеристикою.

Книжні стилі			Розмовний стиль	Мова художньої літератури
науковий	діловий	публіцистичний		

Тези, протокол, нарис, репліка, повість, дисертація, реферат, звіт, роман, оповідання, поема, заява, акт, конспект, доповідна, звинувачувальний акт, діалог, лозунг, листівка, закон, постановка, анкета, характеристика, ода, казка, стаття, замітка, оголошення, угода, виступ.

- ▶ Які ще жанри ви знаєте? Доповніть таблицю своїми прикладами.

Коректорська правка

- ▶ виправте помилки.

Стати в нагоді, під відкритим небом, біле місце, здавати екзамен, заключати угоду, попередити пожежу, у своє задоволення, видатися у вічі, нічого гріха таїти, поговорити по душах, жити приспівуючи, у лід зрушився, потерпіти невдачу.

Правильні відповіді: бути в пригоді, просто неба, біла пляма, складати іспити, укладати угоду, запобігти пожежі, впадати в око, ніде правди діти, поговорити по щирості, жити в розкошах, крига скресла, зазнати невдачі.

Комунікативний практикум

- ▶ Підберіть власні приклади до тези Ф. І. Буслаєва про синоніми: «У мові нема двох чи кількох слів, що означають рішуче одне і те ж, як дві краплі води. Навіть слова *лоб*, *чоло*, *вінець* при однаковому значенні виражають різні відтінки (тут межа між синонімами і між архаїзмами, варваризмами, провінціалізмами)».
- ▶ Висловіть свою точку зору з цього приводу.

Лексична робота

- ▶ Попрацюйте в парах. Запишіть по черзі словосполучення, добираючи з дужок найбільш точне слово. Мотивуйте свій вибір. (Прихильник, шанувальник, послідовник) таланту; (доступний, зрозумілий, досяжний) виклад; (сперечання, спір, дискусія)

у пресі; (обіймати, осягати, охоплювати) посаду; (говорити, казати, висловлювати) думки; (оплачувати, сплачувати, платити) борги; (діставати, здобувати, набувати) освіту; (вичерпна, фундаментальна, глибока) відповідь; (хиба, помилка, вада) в розрахунках; (проведення, здійснення) валютних операцій.

IV. Контрольно-рефлексивний етап

Рефлексія у вигляді суджень

- ▶ Закінчіть речення.

Українська мова — це мова...

Для мене українська...

Діамантом дорогим називав мову...

Стилістичні засоби — це...

Українська літературна мова має... стилів.

Жанри публіцистичного стилю...

Сьогодні на уроці для мене важливим було...

V. Домашнє завдання

- ▶ Напишіть твір-мініатюру, у якому довести або спростувати одну з тез: «Людина, байдужа до рідної мови, — дикун» або «Кожна мова має свій шлях розвитку, на якому позначились історичні події, пережиті народом... Усе це створює... національну психіку, що так виразно відбивається в мові» (Б. Антоненко-Давидович).

Урок № 2

НОРМА ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ ЯК ОСНОВНЕ ПОНЯТТЯ ПРАВИЛЬНОСТІ МОВЛЕННЯ, ЇЇ ВАРІАТИВНІСТЬ

Мета: узагальнювати знання учнів про стилістику, повторити вивчене про значення норми літературної мови, удосконалювати вміння визначати стилістичні ознаки слів та текстів, утворювати слова і форми слів; розвивати навички роботи з текстами, вміння робити лінгвістичний аналіз тексту, навички роботи з інформацією, творчі навички; збагачувати словниковий запас; виховувати дбайливе та уважне ставлення до рідної мови.

Внутрішньоопредметні зв'язки:

Орфоенія: наголошування слів.

Лексика: стилістичне забарвлення синонімів.

Морфологія: утворювання числових форм іменників.

Фразеологія: значення та вживання фразеологізмів.

Морфеміка: значення суфіксів іменників.

Тип уроку: повторення знань, удосконалення вмінь і навичок.

*Людина вища за тварину здатністю до мови,
але нижча за неї,
коли негідно поводитьься з мовою.*
Сааді

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

Слово вчителя. Мови — і рідної, і чужої — вчатьсь все життя. Кажуть: «Заговори, щоб я тебе побачив», бо рівень культури мови визначає і культуру мислення, і загальну культуру людини. Особистість не може формуватися без засвоєння доброї літературної мови. Якщо людина не навчиться говорити точно, доречно, виразно, якщо її мовлення не буде чистим і багатим, різноманітним, вона не навчиться добре, послідовно і логічно мислити, вона не зможе пізнати навколишній простір і відкрити свій внутрішній світ. Панас Мирний говорив: «Мова — така ж жива істота, як і народ, що її витворив». А народ — це окремі люди, кожна людина зокрема. Для усіх людей — носіїв мови, діють закони, які лінгвісти називають мовними нормами. Саме про них ми сьогодні і будемо говорити.

III. Виконання практичних вправ, спрямованих на повторення вивченого

Робота з опорною схемою

- ▶ Згадайте, що таке мовні норми. Які ознаки вони мають?
- ▶ Де зібрано закони писемної мови?

Матеріал для вчителя. Мовна норма — це сукупність мовних засобів, що вважаються правильними й сприймаються носіями мови як зразок суспільного спілкування в певний період розвитку мови і суспільства. Ознаки мовної норми: гнучка стабільність, варіантність, дотримання усталених, загальноприйнятих правил щодо слововживання, написання, наголошування слів, граматичного оформлення висловлювання. Закони писемної мови зібрані в «Українському правописі» (редакція 1993 р.).

Робота з таблицею

- Заповніть таблицю за поданим початком.

Види норм української літературної мови	
Орфоепічні	Регулюють вимову звуків та наголошування слів
Лексичні й фразеологічні	
Морфологічні	
Синтаксичні	
Орфографічні й пунктуаційні	
Словотворчі	
Стилістичні	

Робота з текстом

- Прослухайте уважно текст.

До найкоштовніших надбань кожного народу належить мова. Мова — найбільший духовний скарб, у якому народ виявляє себе творцем, передає нащадкам свої досвід і мудрість, перемоги і славу, культуру і традиції, думи і сподівання.

Слово — це життя народу, невмируще джерело його поступу. З цього невичерпного джерела мовець здобуває і засвоює не тільки знання про навколишній світ, а й моральні та естетичні цінності. Тонкий різець слова формує і вигранює особистість. Прилучення до мовних скарбів надає нам духовної дужості, адже мова є наймогутнішим виявом національної культури.

Повсякчас потрібно відкривати для себе красу, неповторні барви, музику, високість і найтонші відтінки слова.

Висока культура мовлення, як складова гармонійної особистості, передбачає вміння правильно розмовляти і писати, активно

і творчо застосовувати мовні знання відповідно до мети й умов спілкування. Цього можна досягти вмїлим і доцїльним уживанням слїв, різноманїтних синтаксичних конструкцїй, а в усному мовленнї — багатством інтонацїї.

Знання виражальних засобїв мови й умїння використовувати їх залежно від потреб спілкування — вищїй ступїнь опанування мовної культури. Щоб забезпечити його, треба знати призначення мовних засобїв досягнення стилїстичної виразностї мови (За І. Вихованцем).

- ▶ Знайдїть у тексті відповідї на питання.
- Як мова впливає на особистїсть?
- Що таке культура мовлення і як досягти її високого рївня?

Лїнгвістичне змагання

Коментар для вчителя. Подальшу роботу на уроцї пропонуємо організувати у формї змагання, роздїливши клас на двї-три команди. Кожна виконує завдання, потїм результати роботи колективно перевіряються, учитель веде облїк помилок кожної команди і визначає переможця.

Конкурс 1. Орфоепїчна розминка

- ▶ Поставте наголос у словах.

Адже, бажаний, ознака, близький, вимова, каталог, у цїлому, вогкий, сїльськогосподарський, дихання, завдання, одинадцять, дрова, другий, здїйснений, помаленьку, сїмдесят, чотирнадцять.

- ▶ Які норми регулюють правила наголошення слїв?

Конкурс 2. «Утвори форми слїв»

- ▶ Утворїть, де можливо, двї числові форми іменникїв.
- ▶ Чому деякі іменники мають тїльки одну числову форму? Наведїть свої приклади.

Кисень, вода, камїнь, радїсть, колосся, блакить, Україна, птахи, жнива, оповїдання, дїтвора, площа, пїсок, масло, хлїб, сталь, переконання, солодоцї.

- ▶ Які норми регулюють правила утворення форм слїв?

Конкурс 3. Лексична робота

- ▶ З'ясуйте значення й стилїстичне забарвлення кожного слова в синонїмїчних рядах. Визначте стрижневе слово кожного ряду.

Берегти — боронити — уборонити — зберегти. Бігти — мчати — нестись — гасати — ганяти — скакати. Парубок — юнак — хлопець — молодик — молодець. Безлїч — чимало — чималенько — тьма — багацько — сила-силенна. Обличчя —

лице — лик — пика — фізіономія — вид. Чудовий — чудесний — дивний — дивовижний — чарівний — пречудесний.

- ▶ Як стилістичне забарвлення слова впливає на правила його вживання?

Конкурс 4. «Кращий знавець фразеологізмів»

- ▶ Наведені фразеологізми запишіть у три колонки: розмовно-побутові, народнопоетичні, книжні. Поясніть їх значення, використавши фразеологічний словник.

Витріщити очі, слово в слово, язик чесати, з оригіналом згідно, з давніх-давен, шуми в серці, червоная калинонька, гуси-лебеді, рухоме майно, на точці замерзання, ґрати першу скрипку, як риба у воді, допекти до живого.

- ▶ Наведіть ще приклади фразеологізмів, що належать до трьох указаних груп.

Конкурс 5. «Увага! Суфікси!»

- ▶ У поданих іменниках визначте суфікси і поясніть їх роль у вираженні різних відтінків почуттів.

Шептун, дідунь, мамуня, вогник, вовчице, хатиночка, зміюка, кошеня, звірятко, хлопчисько, писака, звірюга, оченята, розбишака, зіллячко, зозулька, бородань, водиця, парубота, бродяга, голівонька.

Конкурс 6. Творча робота

- ▶ Складіть невеличкий жартівливий текст, використавши слова з попередньої роботи.

Конкурс 7. «Чергування!»

- ▶ Пригадайте правила чергування і/й, у/в, з/із/зі, -ти/ть, -ся/сь. Поясніть, чому мова закріпила їх у правилах, чого ми досягаємо дотриманням цієї варіативності.

Конкурс 8. Усна робота

- ▶ Визначте характер помилок у поданих конструкціях, підберіть правильний варіант.

Хочеться сказати кілька зауважень з приводу прочитаної доповіді. Звернемо увагу до легенди про Данко. У допомозі вчителю можуть стати й популярні посібники з історії живопису. У кіно-театрі ми зустріли Ольгу з Миколою і їхню Наталочку з косичками. Дядько Лев добре ставиться до Мавки, любить природу. Такі люди і молодь були достойними епохи, в яку вони жили. У своїх творах і віршах Шевченко гнівно викриває царизм. Хлопчаки тікали, накивавши п'ятами.

Конкурс 9. Стилїстична робота

- З'ясуйте емоційні та стилїстичні можливості наведених дієслів. Доповніть ряди власними прикладами.

Штовхнути, козакувати, парубкувати, дївувати, гарувати, кухарювати, батрачити, наймитувати, багатшати, добрішати, старїтися, молодїти, злішати, розумнішати, гладшати, теплішати.

Заметушитися, заспївати, заговорити, зажеврїти, закричати, засвїтися; розкричатися, розговоритися, розспїватися, розсітися, розшарїтися.

V. Домашнє завдання

- Складїть текст про лїтературну норму з п'яти рядкїв за схемою:
 - 1) іменник;
 - 2) два прикметники;
 - 3) три дієслова;
 - 4) одне речення;
 - 5) асоціативний рядок.
- Записати 10 українських народних прислїв'їв і приказок, побудованих на антитезї або антонїмїї. Визначити стилїстичне забарвлення цих мовних засобів.

Урок № 3

СТИЛІСТИЧНЕ ЗАБАРВЛЕННЯ ГРАМАТИЧНИХ ПОНЯТЬ І ГРАМАТИЧНИХ ФОРМ. НАПИСАННЯ -Н- У ПРИКМЕТНИКАХ, ДІСПРИКМЕТНИКАХ, ЗАЙМЕННИКАХ, ПРИСЛІВНИКАХ; -НН- У ПРИКМЕТНИКАХ, ПРИСЛІВНИКАХ

Мета: повторити, закрїпити, узагальнити і систематизувати матеріал з теми уроку; розвивати мовне чуття; виховувати уважне ставлення до слова.

Внутрішньопредметні зв'язки: граматика і стилїстика, граматика і орфографія, мова й мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і лїтература, українська і російська мови.

Тип уроку: урок систематизації й узагальнення знань, умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, завданнями і метою уроку

III. Актуалізація мотиваційних резервів учнів

Аудіювання з елементами аналізу граматичних понять і граматичних форм

- ▶ Прослухайте текст. З'ясуйте його стилістичну належність.

Дід спокійно, наче недочув, вів далі: «Іще сказав зайчик, щоб хлібець ти доїв увесь, бо негоже залишати одкуски — у них уся твоя сила. Ото з'їси, прибуде здоров'я, то й підемо до лісу хмиз заготовляти. Мо, й зустрінемо вухатого...»

Онук швиденько з'їв дідового ласунчика і вибіг на вулицю. Лише тоді старий мовив: «Воно, дочко, може, й так — не повірять дитя у мою казку, але запам'ятай: дитина є дитиною, і гарна казка для неї, як пісня для душі. Не позбавляй дитини дитинства, все-таки воно ще мале і розмовляти з ним треба його ж мовою. А паска, будь ласка, повісь на стінку. Я ним лише виправляю бритву. Ми з бабою виховали восьмеро дітей, а жодного разу не скористалися такою наукою...»

У наш гомінкий час батькам не завжди випадає приділити належну увагу дитині. А їй, як повітря, доконче потрібне безпосереднє, неспішливе спілкування. Сказане начебто мимохідь дідусеве слово-повчання, його неспішлива заувага одзеркалюються в дитячій душі живіше, предметніше, ніж мертві «Правила» (За В. Скуратівським).

- ▶ Назвіть частини мови у другому абзаці.
- ▶ Яка основна думка уривка?

IV. Систематизація і узагальнення матеріалу у процесі практичної роботи

Узагальнювальні вправи

- ▶ Запишіть речення. Поясніть правопис -н- і -нн- у прикметниках і прислівниках.

I. 1. Марево, мов у дзеркалі, відбивалося в тихих заводях сонної річки (А. Шиян). 2. Осінній ночі — туманній і мрячній, надходив кінець (Ю. Смолич). 3. Холодний солоний вітер дмихнув зі сходу (Ю. Яновський). 4. Ліс шумить, красою повен, навіває птицям сни. І гойдається, мов човен, верх столітньої сосни (П. Дорошко). 5. Незліченні скарби століттями лежали незаймані в глибинах землі.

II. 1. Треба хороші справи робити не на замовлення, а щоденно «все життя» (О. Донченко). 2. Поволі, але невпинно підіймалася вгору світла завіса ранку. (П. Колесник). 3. Річка непомітно переходила в озеро (В. Василевська). 4. Море було тихе, безмежне і неказанно красиве.

- ▶ Перекладїть українською мовою. Пояснїть правопис -н- і -нн- в дїєприкметниках в українській і російській мовах. Утворїть і запишїть словосполучення дїєприкметників з іменниками.

Разработанный, прочитанные, построенная, созданное, услышанные, сказанное, написанный.

Творче конструювання (у групах та самостійно)

- ▶ Продовжте ряди слів і пояснїть у них написання -н- і -нн-. З одним словом кожного ряду складїть речення і запишїть. Підкреслїть -н- і -нн-. Укажїть, до якої частини мови належать ці слова (самостійно).

Старовинний, скошений, несподівано, височенні, весняне, беззмінно, страшенно

Лїнгвістичне дослідження

- ▶ Прочитайте речення. Пояснїть стилїстичне забарвлення граматичних категорій виділених слів. Запишїть у зошити 2–3 речення (на вибір). Підкреслїть члени речення.

Думала сумна смерека — де краса у мене?.. Як мій дуб мене покине, що буде зі мною? (Д. Павличко). 2. Йду. Гладжу рукою соболину шерсть ячменїв, шовк колосистої хвилі (М. Коцюбинський). 3. Ой, зїйди, зїйди, ти зїронько та вечірняя (Народна пісня). 4. Ідеш і слухаєш, і чуєш рїдну землю, що годує тебе не тїльки хлїбом і медом, а й думками, піснями і звичаями... (О. Довженко). 5. А я собі гуляю, як рибка по Дунаю (Народна пісня). 6. І от тепер лишилася одна я, одна, одна, на цїлий свїт одна (Народна пісня).

- ▶ Чим пояснити вживання форм прикметників на -їм у поетичних творах? Запишїть 1–2 речення (на вибір).

1. Ви багато знаєте, нївроку, а проте вам чесно доведу, що бувають вальдшнепи щороку в Ботанїчнїм, Київськїм саду (М. Рильський). 2. Три тополї в однїм полі посадили школярї (А. Малишко). 3. Для нас у рїднїм краю навїть дим солодкий та коханий (Леся Українка).

- ▶ Перепишїть, поставте в кличнїй формї видїленї іменники. Якого художнього прийому досягають поети вживанням кличної форми від іменників загальних назв?

1. Де колишнє чайкою тужило, ти зростаєш, свїтла наша сила. 2. Поглянь, людина, і спокїйно йди на вулицї, на площї, в гай, у поле (М. Рильський). 3. Орися ж ти, нива, долом та горою (Т. Шевченко).

V. Підсумок уроку

1. Розкажіть про стилістичну роль граматичних понять і граматичних форм.
2. Наведіть приклади написання **-н-** і **-нн-** у різних частинах мови.

VI. Домашнє завдання (за варіантами)

- ▶ Виконати вправу за підручником.
- ▶ Виписати речення, в яких зустрічаються слова з **-н-** і **-нн-** у прикметниках і прислівниках.
- ▶ Напишіть міні-твір, використавши слова, в яких пишеться **-нн-**.

Урок № 4

АУДІЮВАННЯ ТЕКСТІВ ДІАЛОГІЧНОГО Й МОНОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ РІЗНИХ СТИЛІВ, ТИПІВ І ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ. ВИДИ ЗАПИСУ ПОЧУТОГО: ДОКЛАДНИЙ ЗАПИС, КОНСПЕКТ

Мета: удосконалювати вміння й навички слухати і розуміти тексти діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів, жанрів мовлення, використовувати різні способи фіксації почутого (докладний запис, конспект); розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення (аналітичне, синтетичне, критичне); виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу патріотичні почуття.

Обладнання: схеми-опори, роздавальні матеріали, картки з прислів'ями, пам'ятки.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія (терміни).

Міжпредметні зв'язки: література, історія, географія.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь (урок аудіювання).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

- ▶ Прочитайте прислів'я. Що їх об'єднує. Сформулюйте тему й мету уроку.

Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. Слухай тисячу разів, а говори один раз. Більше слухай, а менше говори.

III. Актуалїзація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Два — чотири — всі разом

- Пригадайте, що вам відомо про аудїювання як рецептивний вид мовленнєвої діяльності. Назвіть різновиди аудїювання, особливості кожного. З якою метою використовують різні способи сприйняття аудїотексту? (Наведіть приклади життєвих ситуацій.) Перевірте правильність своєї відповіді за схемою-опорою.

Різновиди аудїювання

Ознайомлювальне, або глобальне, вимагає від слухача загального охоплення змісту повідомлення, уміння визначити тему, основну думку повідомлення, ділити його на смислові частини, розрізняти композиційні елементи. Мета — отримати загальне враження від почутого, зрозуміти аудїотекст у цілому

Вивчальне, або докладне, передбачає найповніше сприймання змісту повідомлення, усвідомлення деталей змісту кожного з його елементів. Мета — зрозуміти всі подробиці сприйнятого на слух тексту

Критичне, ґрунтуючись на глобальному і докладному, вимагає аналізу сприйнятих тверджень; висловлення власної думки, оцінки з приводу почутого, критичного осмислення сприйнятого на слух. Мета — погодитися чи не погодитися з аудїоінформацією, висловити власне ставлення до почутого

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Слово вчителя

У процесі навчання дуже часто вдаються до поєднання різних видів мовленнєвої діяльності:

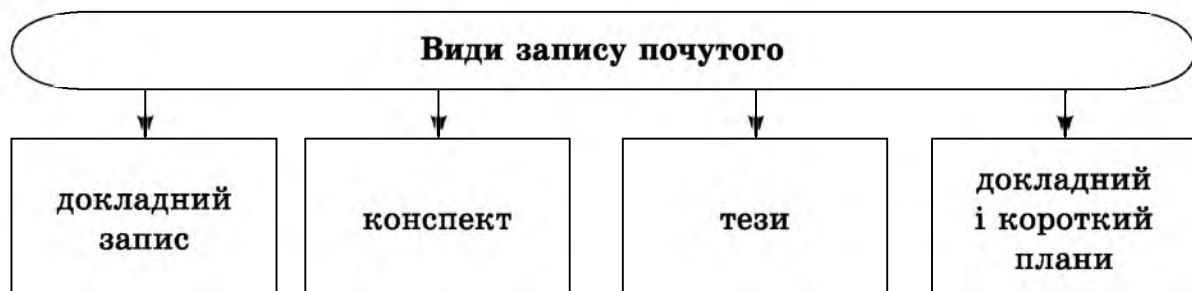
- аудїювання — письмо (учень одночасно слухає, сприймає та записує план лекції, диктант тощо);

- читання — письмо (учень одночасно читає та записує план тексту, реферат).

Записи не тільки дозволяють зафіксувати сприйнятий матеріал, а й допомагають його осмислити та засвоїти. З навчальною метою застосовують такі види записів, як план, тези, тематичні виписки, конспект.

Фронтальна робота зі схемою-опорою

- Розгляньте схему-опору. У чому, на вашу думку, полягають особливості кожного з різновидів запису почутого? З якою метою і в яких випадках їх використовують?

Парна робота з інформаційною карткою

- Прочитайте текст. Визначте його тему, основну думку та стиль мовлення. Виділіть у тексті важливу інформацію і коротко зафіксуйте її в зошитах. Розкажіть один одному про призначення і особливості різних видів конспектів.

Конспект (від лат. *conspectus* — огляд) є писемним текстом, у якому коротко і послідовно викладено зміст основного джерела інформації. Конспектувати — упорядковувати відомості, викладені в оригіналі. В основу процесу конспектування покладено систематизацію прочитаного або почутого. Записи можна робити як у вигляді дослівної фіксації уривків, цитат, так і у формі вільного викладу матеріалу. Манера написання конспекту, як правило, близька до стилю першоджерела.

Якщо конспект складено правильно, він повинен відображати логіку і смисловий зв'язок записаної інформації. Ним можна скористатися через деякий час, а також надати комусь для використання, оскільки прочитання грамотно зафіксованих даних ніколи не викликає труднощів.

Конспектування сприйнятого на слух тексту — це письмове детальне відтворення його змісту з обов'язковою вказівкою на джерело інформації, тобто зазначенням прізвища автора і теми повідомлення. У конспектуванні сприйнятого на слух тексту використовують висловлювання — тези.

Процес конспектування потребує застосування скорочених слів, зворотів тощо. На форму, кількість скорочень впливає темп повідомлення. Зручність користування конспектом залежить від чітко виділених абзаців, застосованих у створюваному тексті позначок, підкреслень важливої думки тощо.

Конспекти розрізняють за мірою повноти і стислості.

Види конспектів

1. Плановий.

Такий вид конспекту складають на основі заздалегідь складеного плану матеріалу, утворюють із певної кількості пунктів із заголовками та підпунктів. У процесі конспектування кожен заголовок розкривається — доповнюється, коротким текстом, таким чином створюється чіткий план-конспект. Саме такий варіант є найкращим за швидкої підготовки до публічного виступу чи семінару. Рекомендовано доповнювати такий конспект посиленнями на використані першоджерела.

Схематичний плановий. У такому конспекті всі пункти плану подано у вигляді питальних речень, на які потрібно дати відповідь. У процесі вивчення матеріалу роблять стислі помітки (2–3 речення) під кожним питанням. Такий конспект відображає структуру та внутрішній взаємозв'язок усіх елементів і сприяє якісному засвоєнню інформації.

2. Текстуальний.

Така форма викладу є більш насиченою і складається з уривків і цитат першоджерела. Такий конспект легко доповнити планом чи наповнити його різноманітними тезами і термінами. Такий вид конспектування є найбільш придатним для запису сприйнятих наукових та літературних джерел (цитовання). Причому зафіксовані в ньому найбільш значущі цитати мають відобразити сутність всього матеріалу в цілому.

3. Тематичний.

Такий вид конспекту істотно відрізняється від інших. Його мета — висвітлення певного питання. Для цього використовують декілька джерел інформації. Тематичний конспект допомагає розкрити всебічно конкретне питання. При цьому для повноти та цілісності викладу доводиться працювати з великою кількістю літератури.

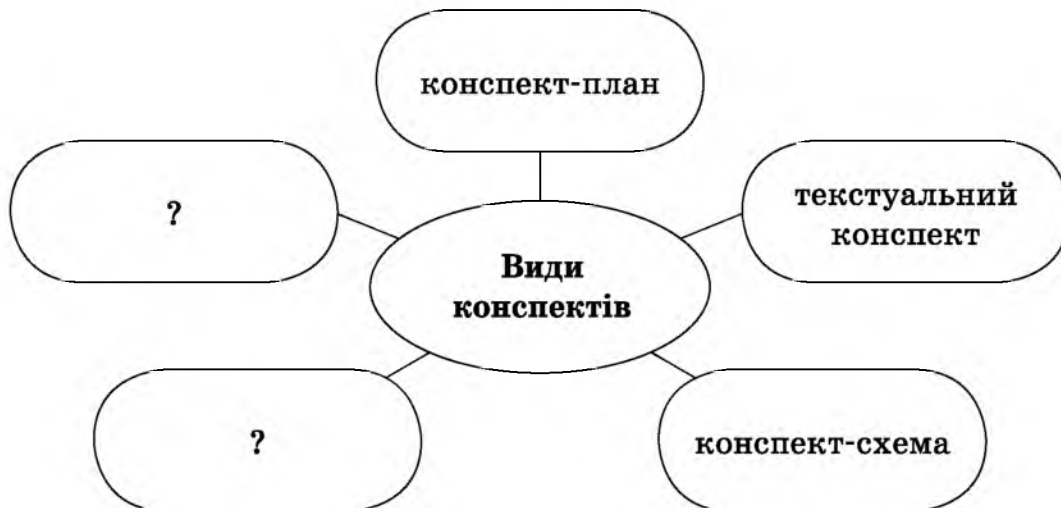
4. Вільний.

Цей тип конспекту призначений для тих, хто вміє використовувати одразу декілька способів роботи з матеріалом. У ньому

можуть міститися виписки, цитати, план, тези. Вважається, що докладна фіксація відомостей є найбільш цілісною і повноцінною.

Завдання для самоконтролю

- Назвіть види конспектів. Доповніть схему-опору.

Актуалізація знань учнів щодо технології аудіювання й конспектування

- Зверніть увагу на послідовність дій під час конспектування (робота зі схемою-опорою).

Пам'ятка «Як підготувати конспект»

Етап 1	→	Запишіть назву тексту, що конспектується, його вихідні дані
Етап 2	→	Виокремте смислові частини (інформацію, що стосується однієї теми). Складіть план
Етап 3	→	У кожній частині визначте головну і додаткову інформацію. Головну інформацію зафіксуйте в конспекті
Етап 4	→	Під час конспектування залишайте широкі береги для заміток. Ведіть запис своїми словами. Використовуйте певну систему підкреслювань, скорочень

Робота з аудіотекстом

- Як ви вважаєте, про що може розповідатися в тесті з назвою «Княгиня української духовності»? Чи знайома вам ця постать? Прослухайте текст і з'ясуйте, чи правильними були ваші передбачення. Визначте у тексті важливу інформацію і законспекуйте її.

КНЯГИНЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Народилася Оксана Лятуринська 1 лютого 1902 року на чарівній Волині в українській шляхетній сім'ї. Це й визначило як її долю, так і характер: у дитинстві — зачарованість таємничо-безмежною природою рідного краю та інтелігентністю середовища, а юність і молодість збіглися з найзначнішими та найтрагічнішими водночас процесами першої чверті ХХ століття: спочатку — коли народжувалася суверенна Україна й квітли надії на щастя, а потім — коли знавіснілі орди ворогів незалежності Вітчизни нищили її буйну свободу й українська інтелігенція або гинула у боях, або опинялася у вигнанні, і не уславлена за свої муки та рани, за любов до народу, а обпльована й проклята...

На вигнанні можна було чи зав'язнути серцем, чи озлобитися і зректися мети, стати іграшкою сліпих сил. Та доля звела Лятуринську з тими, для кого Україна довічно лишалася Сонцем, що дає життя і небу, і землі, з тими, хто й гинучи вірив у неї: Юрієм Дараганом і Ольжичем, Олексою Стефановичем і Юрієм Липою, Оленою Телігою і Євгеном Маланюком, іншими, хто входив до української «польської» та «празької» поетичних шкіл. Там і сформувалося гуманістичне та поетично-мистецьке кредо О. Лятуринської: як найвища мета — щастя вільної, благородної, духовно багаті особистості в суверенно-гордій державі, а шлях до неї — любов і краса, царство свободи й гармонії.

Головне для духовної еліти цього покоління полягало у відродженні української нації, держави, культури, мови. Однак, як зазначав Є. Маланюк, це були представники «спізненого покоління», бо «визвольна війна для нас була скінчена», осмислення уроків минулого призводило до гірких висновків, особливо при читанні Д. Донцова та «Листів до братів-хліборобів» нещадного своєю логікою Липинського, а головне, що вони жили мрією про діяльність на благо Вітчизни, але брами полоненої Батьківщини були замкнені. Поля для життєвої діяльності бракувало. А надмір енергії владно кликав як стій до національної творчості у сфері хоч би лише духовної України. Таким чином поставали «Суворість» Липи, «Зодіак» Мосендза, «Рінь» Ольжича, «Княжа емаль»

Лятуринської... — книжки, безперечно, літературно повновартісні, історично важливі, ба й навіть «історіотворчі».

Перша книжка О. Лятуринської «Гусла» вийшла тільки 1938 р., але її пізній вихід свідчив лише про надзвичайну самовимогливість авторки. Поетеса прагла не просто виспівати себе, а знайти свій власний і зміст, і стиль. Тож логічно, що друга збірка «Княжа емаль» (1941) виявила народження майстра. Видані в Празі, обидві книжки скоро стали раритетами. А трикнижжя: О. Лятуринської — «Княжа емаль», «Гусла», «Веселка», видане 1955 р. в Торонто, стало важливою віхою не тільки у творчості поетеси, а й у всій українській поезії.

Пояснюючи причину захоплення трикнижжям, критики відзначали: «Княжа емаль» і «Гусла» — «це безпосереднє відношення до феномена краси, чи то буде природа, краєвид, рослина, чи то буде твір митця», — це «несподіваний, незнаний перед тим... творчий світ» (*Д. Віконська*). Лятуринська — це втілена у творчість історична пам'ять народу і «органічно зв'язана з національно-народною творчістю» (*О. Ольжич*). При цьому прикметне, що вона «засадничо шукає органічного зв'язку з напівмістичною та релігійною символікою нашої народної пісні» (*В. Державін*) і навіть «через млу сторіч велику чаклує душу» (*Коровицький*). Однак Лятуринська не тільки і не нарочито в минулому. Вона «є якби «регіонально» скупчена у волинській землі, починаючи від неоліту («Печерні рисунки») і аж до сучасності. Хоч і на сучасність поетка дивиться ніби «крізь віки»... Гримить у її віршах варязька криця Святослава, проймає суворою ніжністю туга Ярославни. Але все те — то не «літературний засіб» і не «маніра»: якщо б Ольга чи Ярославна писали вірші, то ті вірші й були б поезіями Оксани Лятуринської... однієї з найяскравіших «жон руських» нашої поезії» (*Є. Маланюк*).

І найяскравіших не тільки за тематично-ідейною оригінальністю та глибиною. Поезія Лятуринської «глибока, і, хоч які прозорі її хвилі, не завжди легко побачити дно, оскільки та поезія — як строга, сказати б, аскетична, так і безмежно-розмаїта поетикою, що поетеса бере як від пластики архітектора, так і від буйноти засобів романтика й реаліста, вражає багатозначністю образу, властивою символічній поезії», — зауважував Ю. Шевельов 1955 р. У передмові до «Зібраних творів» 1987 р. він не тільки ствердив свої захоплення, але й поширив на багатогранну творчість О. Лятуринської.

І для цього були достатні підстави. «Лятуринська, — наголошував Ю. Шевельов, — має не тільки свій стиль, а й свій світ.

І більше: вона має гармонію у своєму світі, і то гармонію, не куплену ціною оминання недогідного» («Над купкою попелу, що була Оксаною Лятуринською»). А здобуту інтенсивною роботою її духу: з одного боку, по пізнанню сутності (змісту і форм) великого світу природи й людей, а з другого — по самопізнанню, осмисленню свого місця (і ролі, місії) у тому світі. До того ж засобами естетичними. Тож природно, що дух пізнання не міг обминути і явищ, котрі втілювали ідеал краси і, сказати б, антиприроди, антигуманізму, антидобра, а тому — антикраси.

Тим більше, що дух Лятуринської обіймав тисячолітній простір і час, а себе і сучасників вона бачила через призму реалій та уроків Вітчизни від язичницької епохи до Київської Русі і від Гетьманщини до ХХ століття.

1986-го року в Торонто вийшла незвичайна книжка О. Лятуринської — «Великодний передзвїн» і книжка «Писанок і поезій». На особливому місці у ній — дивосвіт українських писанок, що були витвором Лятуринської. У ній авторка зауважувала: «писанка — наш предківський скарб, мов жива, конче мусить промовляти, як із давен-давна, до кожного з нас про весну, про онову, про перемогу добра і світла». Тому на кожній із них — сюжет-символ, що повертає нас то до таємниці народження всього живого, то до символів життя і смерті, добра чи зла і обов'язково — безсмертя, добро-творчості людини. У «Великодні І» Лятуринська так розкривала призначення цього типу «творів»:

Щедрот своїх не зменшуй ти!
Дай всьому, Дажбоже, пуття
Й дари водою освяти:
Цей символ вічного життя —
Ячко писане, райце,
І коровай наш, он який,
Округлий, мов твоє лице,
Й такий, такий же золотий!

(Петро Кононенко; 903 слова)

Запитання на сприймання та варіанти відповідей

1. Коли народилася Оксана Лятуринська?
 - А 1 листопада 1910 року;
 - Б 1 лютого 1902 року;
 - В 1 січня 1896 року;
 - Г 1 березня 1920 року.
2. У якому регіоні народилася Оксана Лятуринська?
 - А на Волині;
 - Б на Поділлі;

- В на Чернігівщині;
Г на Сумщині.
3. Яке з названих прізвищ не зустрічається в тексті?
А Олекса Стефанович;
Б Юрій Липа;
В Євген Плужник;
Г Євген Маланюк.
4. Про які українські поетичні школи згадується в тексті?
А «польську» та «празьку»;
Б «австрійську» та «англійську»;
В «чеську» та «словацьку»;
Г «американську» та «канадську».
5. Яким було гуманістичне та поетично-мистецьке кредо О. Лятуринської?
А Писати лише правду і не піддаватися ніяким впливам.
Б Мир і спокій особистий і загальний.
В Щастя вільної особистості в суверенній державі.
Г Любов і краса понад усе.
6. Хто називав однодумців О. Лятуринської «спізненим поколінням»?
А Євген Маланюк;
Б Юрій Липа;
В Юрій Дараган;
Г Олекса Стефанович.
7. Як називалася перша книжка О. Лятуринської?
А «Княжа емаль»;
Б «Гусла»;
В «Веселка»;
Г «Великодний передзвін».
8. Яка зі збірок виявила народження майстра?
А «Веселка»;
Б «Гусла»;
В «Княжа емаль»;
Г «Великодний передзвін».
9. У якому місті вийшла книжка Оксани Лятуринської «Великодний передзвін»?
А у Празі;
Б у Варшаві;
В у Торонто;
Г у Києві.

10. Чому ця книжка була незвичайною?
 А Бо це книжка «писанок і поезій»;
 Б бо це книжка малюнків і віршів;
 В бо вона була дуже маленького формату;
 Г бо вона винятково символїчна.
11. Яка основна думка почутого вами тексту?
 А Розповідь про трагїчне життя української інтелїгенції у вигнанні.
 Б Оксана Лятуринська — видатна українська поетеса, широко знана в усьому світі.
 В Висвітлення історичної епохи кінця ХІХ — початку ХХ столїття.
 Г Добротворча людина безсмертна.
12. Поданий текст має ознаки:
 А наукового стилю;
 Б художнього стилю;
 В публіцистичного стилю;
 Г розмовно-побутового стилю.

Відповідї

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Б	А	В	А	В	А	Б	В	В	А	А	Б

Творчі завдання

- Визначте тему тексту, основну думку, тип, стиль і жанр мовлення.
- Який різновид аудїювання використовували і чому?
- Який різновид конспекту складала? (Захист складених конспектів.)
- За прослуханим текстом і конспектом розкажіть про життя Оксани Лятуринської.

V. Контрольно-рефлексивний етап

Робота в парах

- Підсумки уроку (складання пам'ятки «Як ефективно конспектувати аудїотекст»).

Пам'ятка «Як ефективно конспектувати аудїотекст» (орїєнтовна)

1. Визначте мету слухання і конспектування. Зафіксуйте вихідні данї тексту.

2. Починайте конспектувати після сприйняття завершеної думки.
3. Конспектуючи, виділяйте і відділяйте важливу інформацію за допомогою підкреслень, використання інших кольорів, відступів, нумерувань.
4. Під час конспектування використовуйте скорочення, аббревіацію, умовні знаки.
5. Фіксуйте не окремі слова, а завершені думки. Закінчивши слухання, пригадайте і визначте місця, які вас найбільше зацікавили.
 - ▶ Самооцінювання, взаємооцінювання, рефлексія щодо досягнення мети.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Доберіть цікавий текст для аудіювання і скласти тестові завдання до нього.
- ▶ Запропонувати ситуації, в яких людина змушена використувати той чи інший спосіб фіксування почутого.
- ▶ Сформулювати завдання, що передбачають використання певного різновиду конспекту.

Урок № 5

ПОНЯТТЯ РОДУ, ЧИСЛА. НЕ З РІЗНИМИ ЧАСТИНАМИ МОВИ

Мета: повторити і закріпити знання про категорію роду і числа й практичні навички визначати їх і правильно використовувати; розвивати лінгвістичне мислення учнів; закріпити орфографічні навички; виховувати почуття поваги до рідної культури.

Внутрішньопредметні зв'язки: морфологія і орфографія, мова й мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і література, мова і фольклор, українська і російська мова.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації знань, умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, завданнями та метою уроку

III. Актуалїзація опорних знань, умїнь і навичок

Пояснювальний диктант

- ▶ Напишіть диктант. Поясніть постановку розділових знаків. Випишіть виділені слова і визначте їх рїд і число.

ДУМА

Дума — жанр українського фольклору. Становить окремий вид народних епічних пісень, у яких розповідь ведеться в ліричному плані. Генетично пов'язана з історичними піснями та баладами.

За змістом і проблематикою думи поділяють на дві основні групи: історичні (XV — XVIII ст.) й побутові.

Велику роль у збиранні, виданні й дослідженні українських дум відіграли М. Максимович, І. Срезневський, М. Костомаров, П. Куліш, І. Франко, М. Сумцов та інші.

Сюжети, ідеї, образи й поетичні особливості українських дум використано в художній літературі (Т. Шевченко, Є. Гребінка, М. Гоголь, П. Куліш, М. Старицький, І. Нечуй-Левицький, Ю. Федькович, М. Рильський, А. Малишко та інші), образотворчому мистецтві (І. Їжакевич, М. Дерегус), а також у музиці (М. Лисенко, Б. Яновський, В. Золотарьов) і в кіно (*За М. Грицай, Г. Нудьгою*).

- ▶ Бєсїда за питаннями.

1. Що таке дума?
2. Хто з видатних діячів збирав, досліджував і видавав українські думи?
3. У яких видах культури використано сюжети, ідеї, образи й поетичні особливості українських дум?

IV. Узагальнення і систематизація знань, умїнь і навичок

Дослідження-зїставлення

- ▶ Прочитайте речення. Назвіть частини мови, з якими вжито не (разом чи окремо). Поясніть правопис не з різними частинами мови.

1. Прожити вік — не поле перейти, не дощову годину переждати (*Л. Глібов*). 2. Від лісу віяло чимось мирним з його пташиним світом, з тишею та незайманістю (*А. Шиян*). 3. Дощі йшли невпинні, обложні, вітряні (*Я. Баш*). 4. Він ішов не великим битим шляхом, а через малі села понад Россю, невеликими дорогами, щоб не стрїнутися зі своїм катом (*І. Нечуй-Левицький*). 5. Вітер затих, і ніщо не ворушило багрянцю казкових густих лісів (*В. Собко*). 6. Марко чогось недоказував. Це добре відчував Антїн (*Н. Рибак*).

- ▶ Перепишіть, розкриваючи дужки. Поясніть правопис не з різними частинами.

1. Наперед (не)вода риби (не)лови (*Народна творчість*). 2. (Не)менше і (не)гірше враження справляли різні господарські заходи та пристрої (*Ю. Смолич*). 4. Під березою, проточуючи сніг, ожив і подав свій голос (не)видимий струмок (*М. Стельмах*). 5. (Не)здужає Катерина, ледве-ледве дише... (*Т. Шевченко*). 6. Викосив хтось траву в лузі, де сині фіалки (не)сміло витиналися з землі (*В. Козаченко*). 7. (Не)легко йти вгору, але як багато видно з вершини, які просторі перспективи відкриваються звідти (*В. Добровольський*). 8. Вражений досі (не)баченою картиною Дніпра, Юрій Макарович довго сидів на березі (*Т. Коцюба*). 9. Поруч із столом, під стіною, стояло (не)заслане дерев'яне ліжко.

Переклад

- ▶ Перекладіть словосполучення українською мовою. Порівняйте категорію роду у двох близькоспоріднених мовах.

Международная ярмарка, весёлая девчонка, маленький котёнок, лёгкая боль, высокий тополь, железнодорожная насыпь, старинная рукопись.

Робота в парах

- ▶ Складіть кілька речень, у яких би різні частини мови писалися з не разом або окремо. Здійсніть взаємоперевірку.

V. Підсумок уроку

- ▶ Перепишіть речення. Виділені слова розберіть як частини мови. Поясніть правопис не.

1. Чурек і сапля — все твоє, воно не прошене, не дане, ніхто не візьме за своє (*Т. Шевченко*). 2. Земля, посивіла од війни, лежала велика, неміряна, без кінця і краю (*О. Копиленко*). 3. Під нерухомими деревами, довкола пізно розквітлих зимових яблунь, метушились бджоли, шурхали барвисті метелики (*Є. Поповкін*).

- ▶ Що вам відомо про категорію роду і числа? Наведіть приклади.

VI. Домашнє завдання (варіативне)

- ▶ Виконати вправу за підручником.
- ▶ Підібрати приклади на всі правила правопису не з різними частинами мови. В одному-двох реченнях визначити рід і число слів, яким притаманні ці категорії.
- ▶ Підготувати невеликий текст на правопис не з різними частинами мови для взаємодиктанту з граматичним завданням.

Урок № 6
ЧИТАННЯ МОВЧКИ ТЕКСТІВ ДІАЛОГІЧНОГО
Й МОНОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ РІЗНИХ СТИЛІВ,
ТИПІВ І ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ.
ВИДИ ЗАПISУ ПРОЧИТАНОГО:
ДОКЛАДНИЙ ЗАПIS, КОНСПЕКТ

Мета: удосконалювати вміння й навички читати мовчки й розуміти незнайомі тексти різних типів, стилів і жанрів мовлення з відповідною швидкістю, користуватися різними видами читання; робити записи, складати конспект у процесі читання; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу моральні якості.

Обладнання: схеми-опори, роздавальні матеріали, тлумачний словник.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія (терміни).

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок читання).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення учнів із темою, завданнями та метою уроку

- ▶ Прочитайте прислів'я. Як ви його розумієте? Сформулюйте за ним тему й мету уроку.

Мудрий вмє читати і рядки, і між рядками.

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Ситуативне завдання

- ▶ Уявіть ситуацію: ви прийшли в бібліотеку, щоб дібрати матеріал для виступу на семінарському занятті. Для цього вам потрібно дізнатися, яку інформацію можна взяти з книги і як це зробити швидко, з найменшою затратою зусиль. Яким способом читання ви скористаетесь?

Фронтальна робота зі схемою-опорою

- Пригадайте, що вам відомо про способи читання? Що впливає на вибір того чи іншого різновиду сприйняття друкованого тексту? Правильність міркувань перевірте за схемою-опорою.

Різновиди читання

поглиблене читання: увага звертається на деталі, які аналізуються й оцінюються. Таким способом читають підручники, наукові тексти

ознайомлювальне читання: здійснюється загальне ознайомлення зі змістом, виділяються основні ідеї і проблеми, приділяється увага тільки основній інформації. Таким способом читають публіцистичні та іноді художні тексти

читання-перегляд: використовується для попереднього ознайомлення з книгою, читається зміст, передмова, заключна частина

читання-сканування: швидкий перегляд друкованого тексту з метою пошуку потрібних слів, прізвищ. Цим способом оволодівають у процесі спеціального тренування

Робота в парах із пам'яткою

- Пригадайте, як ви працюєте над засвоєнням змісту статті, розділу книги. Зверте свої міркування і дії з поданою нижче пам'яткою.

Пам'ятка «Як працювати з книгою»

1. Для ознайомлення в загальних рисах зі змістом книги необхідно:
 - прочитати титульну сторінку — прізвище автора, заголовок, рік видання;
 - прочитати анотацію (коротку інформацію про цю книгу), вміщену на зворотному боці титульної сторінки;
 - уважно ознайомитися зі змістом, вміщеним або в кінці книги, або після титульної сторінки;
 - прочитати передмову або вступ.

2. Під час читання звернути увагу на:

- назви окремих розділів, частин, параграфів і т. ін.;
- вдумливо ставитися до слів і словосполучень, виділених різними шрифтами (розрядкою, курсивом, напівжирним та ін.);
- з'ясувати значення незрозумілих слів за допомогою словників та енциклопедій;
- звернути увагу на посилання (позначаються зірочкою або цифрою) і зразу ж уважно прочитати пояснення (внизу сторінки).

3. Для засвоєння змісту прочитаного необхідно:

- поділити прочитаний матеріал на частини, виділити в них найголовніше;
- скласти план (простий, складний), тематичні виписки, тези або конспект.

Бесіда

- Пригадайте, що називається конспектом (конспект — це різновид стислого письмового переказу, тобто коротко записаний виклад змісту певного тексту).
- Які різновиди конспектів ви знаєте? У чому особливість кожного?
- У яких ситуаціях людині потрібне вміння складати конспект?
- Якими видами запису прочитаного вам доводилося користуватися під час підготовки до уроків?
- Які труднощі виникали у вас під час опрацювання змісту наукової, науково-популярної, художньої літератури?

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Пошукове завдання

- Прочитайте текст і знайдіть у ньому відповідь на питання: «Які вміння потрібні людині для оволодіння культурою читання?»

Все більше зростаючий потік інформації, інтерес широкого кола людей до науки, техніки, мистецтва вимагають вміння читати, робити записи почутого і прочитаного, зіставляти прочитаний матеріал із раніше відомим, систематизувати його. Вміти читати і занотовувати прочитане — необхідна риса й ознака інтелектуальної праці. Записи роблять роботу з книгою раціональнішою, ефективнішою.

Щоб правильно, з максимальною повнотою використати книжку, людина повинна оволодіти певними навичками роботи з нею. Потрібно навчитися самостійно робити спостереження й висновки з прочитаного, точно цитувати, знаходити в книжці певні положення для підтвердження чи заперечення висунутого теоретичного

положення. Складання, оформлення записів залежить від особливостей мислення, особливостей запам'ятовування та осмислення.

Записи допомагають швидко відновити в пам'яті прочитане і навіть через певний проміжок часу служать довідковим матеріалом. Видів запису існує багато. Вибір того чи іншого з них визначається конкретною метою. Якщо зміст книжки нескладний, легко засвоюється — можна обмежитися складанням плану тексту. Якщо вас цікавлять лише окремі місця, то потрібно виписати саме їх (зробити виписки), а за ними скласти тези. Якщо книжка містить нову, цікаву, але важку для засвоєння інформацію, доцільно її законспектувати.

Найважливіші місця з прочитаних книжок можна записати дослівно, а іноді своїми словами, якщо точне посилання на статтю, посібник, брошуру не потрібне. Найчастіше виписки оформлюються у вигляді цитат.

Творче списування

- ▶ Дайте відповідь на запитання: «У чому відмінність понять: фактографічне конспектування, вільне конспектування, оцінювальне конспектування, творче конспектування, лекторське конспектування?»
- ▶ Встановіть відповідність.

<ol style="list-style-type: none"> 1 творче конспектування 2 лекторське конспектування 3 вільне конспектування 4 фактографічне конспектування 5 оцінювальне конспектування 	<ol style="list-style-type: none"> 1 передання слово в слово змісту постанов, рекламної інформації 2 передання змісту тексту своїми словами 3 наявність поруч із критично оцінюваним змістом особистих суджень 4 доповнення, розвиток і узагальнення думок автора 5 подання матеріалу на аркушах так, як він лунатиме в аудиторії, для чого письмове мовлення треба передати через усне
---	--

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст, конспектуючи його. Визначте стиль тексту, свою думку обґрунтуйте. Подумайте, який різновид конспекту краще використати. Лексичне значення виділених слів з'ясуйте за тлумачним словничком.

МАГІЯ СЛОВА

Наші одвічні недружелюбці, котрі всіляко намагаються вкоротити вік українській історії, виводячи її «зі спільної колиски трьох братніх народів» та датуючи «формування етносу» лише середньовіччям, твердять, буцімто національна писемність виникла досить пізно. Свідомо чи підсвідомо їм підспівують і ті, хто заперечує культурний розвій дохристиянської доби, вважаючи, що тільки із впровадженням православ'я почався справжній розквіт науки і мистецтва, зокрема писемності, залишаючи поза увагою те, що ні «Слово о полку Ігоревім», ні «Повість врем'яних літ» не могли з'явитися без раніше створених міцних підмурівків — пісень, легенд, переказів, прислів'їв та приказок, інших фольклорних пам'яток.

Якщо про вищенаведені духовні набутки час од часу ще згадують, то один із пластів нашої національної культури взагалі не береться до уваги. Йдеться про чи не найдавніші словесні тексти-шедеври — молитви та шептання, їх призначення досить чітко й конкретно: за допомогою словесної магії порятувати людину від насланих вроків, тобто прокльонів, заклинань та інших наворотів.

Наші пращури вельми прискіпливо ставилися до словесних ритуалів: «Слово може зцілити, а може й убити людину». Відтак у його магїчну силу свято вірили. Звідси ще один афоризм: «У недобру годину помовчати, а в добру сказати». Вважалося, що є періоди, коли мовлене прокляття набуває сили магїзму, і тоді все сказане здійсниться. Але оскільки ніхто не знає, коли слова збуваються, то в побуті намагались обходитися без злослів'я. Тим, хто нехтував засторогою, бажали: «Тіпун тобі на язик!» Це вже пізніше ми розгубили шляхетні традиції словесної культури, призабули її високу місію. Для нас не є за обтяжливим зронити будь-яке, за будь-якої нагоди, лихослів'я, знїчев'я забожитися чи кинути мимохідь прокльон, не надаючи цьому значення. Нині ми майже повністю осквернили високе поняття клятви як непорушного слова; присягаючи, тут же порушуємо слово або забуваємо; для нас більше важать писемні циркуляри, які є «речовим доказом», нічого не вартує мовлене з вуст «слово честі». Поза тим, саме воно — сказане при свідках — було колись найвищим доказом непорушності висловленої обіцянки. Скріплюючи ту чи ту угоду, в давнину люди не користувалися жодними писемними дорученнями чи зобов'язаннями. Досить було засвідчитись у присутності будь-якої людини словесними формулами («даю слово», «слово честі», «клянуся життям», «клянуся дитиною» тощо), — і мов-

лене набирало сили закону. Давніші джерела донесли нам одну з найшляхетніших клятв, яка мала особливе значення. Йдеться про вельми популярну обітницю княжої доби. Скріплюючи будь-яку важливу угоду (продаж, позичку, обіцянку), придолонювали до грудей руку й казали: «Клянусь конем!» Оскільки в ті часи кінь вважався символом шляхетності й рицарства (згадаймо «Руську Правду», де за знищення або крадіжку цієї тварини належала найсуворіша кара — «сім гривен продажа»), то відповідно ним і скріплювали обопільні угоди. Ці слова мали силу найвищого закону, «бо слово — не горобець».

Щоправда, в побутових взаєминах раніше, а може й пізніше, з'явилися інші різновиди клятв: власним здоров'ям або життям — «щоб я з місця цього не встав», «щоб мене грім убив», присягання своїми дітьми чи батьками, а також господарськими набутками — «щоб моя хата згоріла» тощо. Але до таких словесних ритуалів було неоднозначне ставлення. Старші люди остерігали від подібних клятв, вважаючи, що сказане в напливі емоцій слово може бути нещирим, а отже, людина ставить під загрозу інших, не причетних до цієї okazji осіб. Це ж саме стосувалось і божіння — «оскільки ім'ям Господа грішно клястися».

Одне слово, традицією культивувалися високість і непорушність слова. Відтак це змушувало людей не тільки дотримуватись усталених звичаїв, але й бути обачливими у спілкуванні; особлива увага зверталася на лаконічну, чітку, аргументовану і, нарешті, поетичну форму висловлювань. На жаль, літературознавці, як і мовознавці, чомусь обходять цей важливий аспект, який зберігає в собі багатющий матеріал для історичної морфології й поетичної образності. Передовсім це стосується, як уже мовилося, замовлянь і ритуальних молитов.

Якщо «Слово» — витвір, безперечно, обдарованого й освіченого книжника — творилося на староруській писемній мові, то замовляння донесли нам оригінал побутового спілкування, мова якого значно більше наближена до сучасної. Оскільки ці та інші замовляння сягають дохристиянської доби, а відтак можуть бути первісними од літописних творів, то ми маємо повне право вважати, що українська народна мова ще в ті часи стояла на високому щаблі розвитку. Ми ж бо знаємо, молитви-замовляння, як і пісні, не зазнавали жодних змін та редакторських вправ (винятком може бути заміна імен давніх богів на християнських святих) — це суперечило народній традиції; не випадково давній афоризм рече: «З пісні слів не викинеш»; до молитов-замовлянь — як до своєрідних пісень — це визначення стосується повною мірою, оскільки

вони також належать до пісенного жанру і тим паче виконували ще й лікувальні функції.

Будь-які зміни в тексті вважалися неприпустимими.

Отже, в давніші часи слово відігравало магічну роль, виконувало важливу суспільну місію у повсякденних взаєминах. Тому й ставлення до нього було, можна сказати, побожне: йому вірили, ним дорожили, перед ним благоговіли, вважаючи найвищим природним даром. Одначе залежно від того, у чиї вуста укладена магічна сила слова, відповідну роль воно й виконуватиме: у лукавих устах стане чорнолжою, здатною приносити муки й страждання, а в благородних — зцілення й очищення від гріховності.

Сила замовленого слова, вважав відомий дослідник слов'янської міфології О. Афанасьєв, безмежна: воно може керувати стихіями, викликати грім, жувати багатство, збільшувати череди і знищувати їх чумою, дарувати людині щастя, здоров'я, удачі в роботі чи завдавати страждань, відгонити хвороби й насилати їх на здорового, запалювати в серцях хлопця й дівчини любов або ж охолоджувати їхні почуття, провокувати в суддів та начальників почуття милосердя й співчуття або жорстокості й злобливості, робити зброю прицільною, а вояка не вразливим до куль, стріл, мечів, заживляти рани, зупиняти кров, перетворювати людей на тварин, дерев, каміння. Коротше кажучи, слово може творити дива.

Люди, котрі володіли даром слова, у давніші часи сприймалися як божі речники, посланці вищих сил. «От чому поети, — писав митрополит Іларіон, — співці в давнину виконували й роль жерців. Вони вважалися людьми, близькими до богів, як співець Боян, що згадується в «Слові о полку Ігоревім», або співець Митуса Ходина. Поетичне натхнення подають боги. У старовину поети вважалися ще й «пророками», від «ректи» — належно говорити; хто не розумів віщого голосу, той був «невіглас», темний».

Ритуальне слово, отже, виконувало духовну роль самоочищення і самолікування. Як мудро сказав Т. Шевченко, цінність слова — коли мовлене воно правдивими, неложними вустами. Великий поет так визначив свою історичну місію: «І на сторожі коло них поставлю слово» (За В. Скуратівським; 957 слів).

Запитання на сприймання та варіанти відповідей

1. Недружелюбці української історії стверджували, що:
 - А національна писемність виникла дуже рано;
 - Б національна писемність виникла досить пізно;
 - В національна писемність виникла в дохристиянську добу;

- Г національна писемність виникла раніше, ніж в інших братніх народів.
2. Тим, хто нехтував засторогою, бажали:
- А «Хай слово не покидає тебе!»;
 - Б «Тримай язик за зубами»;
 - В «Тіпун тобі на язик!»;
 - Г «Ні пари з вуст!».
3. У тексті не згадується вислів:
- А Слово — зброя.
 - Б Слово може зцілити, а може й убити людину.
 - В У недобру годину помовчати, а в добру сказати.
 - Г Слово — не горобець.
4. Скріплюючи ту чи ту угоду, в давнину люди не користувалися жодними писемними дорученнями чи зобов'язаннями бо:
- А не вміли читати і писати;
 - Б вважали забобонними усякі письмові угоди;
 - В «слово честі» було найвищим доказом непорушності висловленої обіцянки;
 - Г безмежно довіряли один одному.
5. Даючи клятву у присутності свідка, користувалися:
- А словесними формулами;
 - Б спеціальними жестами;
 - В писемним зобов'язанням;
 - Г обрядовими речами.
6. Найшляхетнішою клятвою вважався вислів:
- А «Клянусь мечем»;
 - Б «Клянусь конем»;
 - В «Клянусь серцем»;
 - Г «Клянусь батьками».
7. Молитви-замовляння виникли:
- А із прийняттям християнства;
 - Б за часів Київської Русі;
 - В дохристиянської доби;
 - Г за часів козацтва.
8. Магічна сила слова йде на користь або на зло залежно від того:
- А в яку пору сказані;
 - Б як промовлені вони;
 - В в чиї вуста вкладені слова;
 - Г скільки разів промовлені.

9. Дослідник слов'янської міфології, котрий висловився про безмежну силу замовленого слова:
- А О. Афанасьєв;
 - Б В. Скуратівський;
 - В Т. Шевченко;
 - Г Я. Головацький.
10. Люди, котрі володіли даром слова, називалися:
- А магами;
 - Б шептунами;
 - В речниками;
 - Г цілителями.
11. Вислів: «І на сторожі коло них поставлю слово» належить:
- А Лесі Українці,
 - Б І. Франку;
 - В О. Гончару;
 - Г Т. Шевченку.
12. Основна думка тексту:
- А Ритуальне слово виконує духовну роль самоочищення і самолікування.
 - Б Сила слова безмежна.
 - В «Слово» — витвір обдарованого й освіченого книжника.
 - Г Культивація високості і непорушності слова.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Б	В	А	В	А	Б	В	В	А	В	Г	Б

Творчі завдання

- ▶ Передайте ваше ставлення до прокльонів. Дотримуйтеся стилю опрацьованого тексту.
- ▶ Яке значення мало «слово» у житті наших предків? Доведіть свою думку.

V. Контрольно-рефлексивний етап

Групова робота

- ▶ Об'єднавшись у групи, порівняйте тексти конспектів. Оцініть їхню повноту, інформативність, оформлення.
- ▶ Сформулюйте правила конспектування прочитаного.

Правила конспектування прочитаного (орієнтовні)

1. Запиши автора і назву статті чи книжки, яку конспектуєш. Виділи їх більшим шрифтом.

2. Вдумливо прочитай текст. Визнач тему і головну думку висловлювання, тип і стиль тексту.
3. Складай конспект після того, як продумав план тексту.
4. Стисло запиши змісту тексту. Записуй тільки основне: спочатку головну думку, потім (дуже стисло) докази і приклади.
5. Намагайся, щоб записи були чіткими, змістовними і лаконічними. Для цього використовуй схеми, таблиці.
6. Для зручності користування конспектом підкреслюй найважливіші думки, навіть окремі фрази, словосполучення, слова; до розділів і підрозділів підбирай заголовки. Виділяй в конспекті важливу інформацію, використовуючи позначки на полях, виділення кольором тощо.
7. Цитуй правильно і точно, зазначай сторінку, з якої взято цитату.
8. Роби помітки, які виявляють твоє ставлення до того, що конспектуєш. Використовуй для цього свої умовні позначки:
 - а) знак оклику на полях — дуже добре;
 - б) знак питання — здивування, незгода з автором, незрозуміння якоїсь думки тощо
9. Вчися конспектувати відразу начисто.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Доберіть цікавий текст для читання мовчки і скласти тестові завдання до нього.
- ▶ Законспектувати енциклопедичну статтю про відому історичну постать. Визначити, яким різновидом конспекту скористувалися.
- ▶ Підготувати тематичний конспект «Магія слова».

Урок № 7

ВЛАСНІ І ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ.

ВЕЛИКА БУКВА І ЛАПКИ У ВЛАСНИХ НАЗВАХ

Мета: поглибити і закріпити знання про власні і загальні назви; удосконалити практичні навички їх правопису; розвивати кругозір учнів; виховувати в учнів високі моральні якості.

Внутрішньопредметні зв'язки: граматики і орфографія, синтаксис і пунктуація, мова і мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і географія, мова і історія, мова і соціокультурологія.

Тип уроку: систематизація й узагальнення знань, умінь і навичок учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення із темою, завданнями та цілями уроку. Мотивація їх пізнавальної діяльності

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок

Лінгвістична гра «Хто більше наведе власних назв»

- Учні по черзі наводять власні назви.

IV. Систематизація і узагальнення матеріалу

Колективна робота з текстом

- Прочитайте текст. Визначте тип і стиль мовлення. Як ви розумієте заголовок тексту? Напишіть вільний диктант одного з уривків тексту, використовуючи, крім загальних, власні назви.

МАРАФОН У СИНТАКСИСІ

Чи знаєте ви, на які дистанції бігають спортсмени? Пригадаймо собі різні види їх бігу. Бігуни-спринтери бігають на короткі дистанції: 60 м, 100 м, 200 м. Бігуни-стаєри бігають на довгі дистанції: 5000 і 10000 м. Спортсмени-марафонці долають дистанцію 42 км 195 м.

Для чого, подумали ви, ми пригадали різні види бігу? Не для витівок, звичайно. Лише для зіставлення із синтаксичними явищами. У синтаксисі є різні уподобання мовців. Одні люблять «спринтерські» дистанції. Другі віддають перевагу довгим реченням. А треті захоплюються й реченневим «марафоном». Будують надто довгі речення.

Найкоротшими реченнями в українській мові є вигуківі. Вони можуть складатися з одного-єдиного звука: О!, А!. Наприклад: О! — тільки й вирвалось у хлопців (*М. Стельмах*).

Дуже короткі речення також заперечне речення Ні! і стверджувальне речення Так.

На «спринтерській дистанції» використовують й інші короткі однослівні речення. Це переважно називні й безособові, які лаконічно, скупими штрихами передають думку. Ось як називними й безособовими реченнями в поєднанні з іншими реченнями змальовує Микола Бажан душевний стан юної розвідниці — парашутистки Оксани — у розвихрені дні війни: «Пружнаста віхола —

прудка підпора крилам. Боріння. Зрив. Упертий рев стрибка. Як нудно пахне тулуб літака розпеченим металом і мастилом! Як ухають, працюючи навзаводи, мотори! Вигук. Вихлоп. Спазм. Виття. Брести крізь ніч, в морозній хузі плавати, нести моє малесеньке життя...

Підкинуло. Здригнулось. Зашкребло. Затнувся подих. Оберт. Шарудіння...»

Найближчими сусідами однослівних речень є дво- і трислівні речення: То журавлі! (М. Рильський); Так пахли небеса! (Б. Олійник). Короткі речення добре відтворюють динаміку дій, зміну ситуацій.

Але інколи треба передати взаємодію подій, перехід з одного стану в інший, складне переплетення ситуацій, синтез побаченого й почутого. Цій меті добре слугують розгорнені речення, що складаються з великої кількості вихідних, об'єднаних спільним настроєм або спільною думкою. Мовці іноді виходять на довгі, марафонські або й надмарафонські синтаксичні дистанції. І будують надзвичайно ускладнені конструкції за змістом і стилістично викінчені.

Так Михайло Стельмах у повісті для дітей «Гуси-лебеді летять...» майстерно використовує досить поважні за розміром конструкції. Одна із них: «На возі злегенька поторохкують червонобокі, в поливі миски, на днищах яких спочивають соняшники, квіти і сонце; перехоплюють вітерець зеленкуваті і сизі, наче в них і досі не розтопилася паморозь, глечики; розкапустилися макітри і ринки, запишалися горшки-двійнята, що в них аж цілий обід понесуть добрим людям; дебелиють горлові горщики, в яких би вмістився і я, і гончареві скощавлені дрібнята; цвітуть «бокасті куманці, зачоплені кумедними п'яноокими голівками баранців...»

Зразком поетичного надмарафону можуть бути заключні акорди поеми М. Бажана «Політ крізь бурю». Речення-гігант складається із шістдесяти дев'яти віршових рядків.

Що ж краще в синтаксисі: короткі чи розгорнуті речення? Відповімо: як перші, так і другі. Проте цими синтаксичними одиницями потрібно користуватися вміло (*За І. Вихованцем*).

Пошук-асоціація

- ▶ Наведіть аналогічні приклади на вживання власних назв та лапок у них.

1. Серед безкрайніх українських степів на Черкащині, на березі річки Ольшанки, поблизу містечка Городище, розкинувся невеличкий хутір Гулаківщина. Тут народився Семен Степанович

Гулак-Артемівський, автор першої української опери «Запорожець за Дунаєм». 2. У зоряному небі круто вигинається Чумацький Шлях. 3. Депутати Верховної Ради України обговорюють нагальні проблеми нашого життя. 4. На пароплаві «Перемога» ветерани оформили цікаву виставку своїх фронткових світлин. 5. Колись-то Лебідь, Рак і Щука приставить хуру узялись (Л. Глібов).

Тренувальні та творчі вправи

- ▶ Складіть речення з наведеними словосполученнями. Поясніть уживання великої букви і лапок у власних назвах.

Герой України, медаль «За відвагу», «Пісня про рушник» (Платон Майборода), Велика і Мала Ведмедиця, дід Мороз, картина «Дев'ятий вал», острови Франца Йосифа і Нова Земля, станція «Північний полюс», журнал «Здоров'я», Антонівська середня школа, університет імені Г. С. Сковороди, село Зелений Гай, гори Карпати, День слов'янської писемності.

- ▶ Перекладіть українською мовою. Порівняйте правила написання великої букви і лапок у власних назвах обох близькоспоріднених мов.

1. Возрождается патриотическая игра «Зарница». 2. В нашей стране широко отмечается День Победы, День молодёжи, День космонавтики, День учителя, Международный женский день. 3. Конкурс вокалистов имени Оксаны Петрусенко проходил по всей Украине. 4. Ряду городов нашей страны было присвоено звание «Город-герой».

- ▶ Наведіть свої приклади на правила вживання великої літери у власних назвах, про які ще не йшлося сьогодні на уроці. Запишіть їх.

V. Підсумок уроку

- ▶ На базі запропонованого тексту визначте зв'язки між мовою і літературою. Поясніть вживання великої букви та лапок у власних назвах.

МИХАЙЛО СТЕЛЬМАХ

Для поетичних натур часто-густо дитинство стає джерелом наснаги і активного діяння на все життя. Видіння дитинства іноді здатне заступити все убоге духовне оточення у зрілі роки.

Коли друзі, вся громадськість відзначали 50-річний ювілей Михайла Панасовича Стельмаха, коли письменник уже поклав на стіл читачеві трилогію «Хліб і сіль» (1949–1951), «Кров людська — не водиця» (1957), «Велика рідня» (1959) та роман «Правда

і кривда (1961), — над ним майнула чарівність дитинства — казки. Немов гуси-лебеді принесли її на своїх крилах, і вона вклала в уста письменника «оте слово, до якого дослуховуються земля і вода, птиця в небі і саме небо» (За В. Яременком).

VI. Домашнє завдання

- ▶ Одним із варіантів може бути: написати творчий переказ, доповнивши наведений текст розповіддю про власний такий берег і, використовуючи, крім загальних, власні назви.

НА БЕРЕЗІ ДИТИНСТВА

У кожного є два береги — од якого людина одпливає і до якого має неодмінно причалити. На цій довгій дорозі зустрічаються чимало інших, не менш значних. Серед таких — берег Надії, берег Юності, берег Любові...

І все ж, хоч би де зупинялася людина на почасті нетривких і мінливих берегах-пристанцях чи «білих островах», їй неодмінно світитиме далеким вогником, оповитим щемним спогадом отой найперший — берег Дитинства. Хай то буде молода людина, освітлений життєвою вдачею статечний митець чи припорошений сивиною дідусь, кожному по-своєму пектиме спогадами цей берег. І чим далі людина відпливатиме роками, тим більшатиме тяга до нього.

Мандрівка в молодість, на свій берег Дитинства — не мода і не забаганка, а людська потреба, освячується духовними витокми, громадським обов'язком. Антуан Екзюпері писав: «Всі дорослі спочатку були дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає». А пам'ятати таки годилося б про свій берег — берег Дитинства (За В. Скуратівським).

Урок № 8

УСНИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ (ВИСЛОВЛЕННЯМ ВЛАСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПОДІЙ, ГЕРОЇВ, ЇХНІХ УЧИНКІВ)

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про особливості публіцистичного стилю мовлення; удосконалювати вміння й навички стисло усно переказувати прослуханий текст публіцистичного стилю мовлення за самостійно складеним планом; вчити висловлювати власне ставлення до подій, героїв, їхніх учинків;

розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, критичне мислення, пам'ять; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу моральні якості.

Обладнання: опорна таблиця, роздавальний матеріал, тлумачний словник.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія (шари лексики за вживанням).

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок навчального переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Вступна бесіда

(ознайомлення з видом переказу, метою і завданнями)

- Що таке переказ? (*Відтворення змісту прочитаного чи почутого тексту.*)
- Які ви знаєте види переказів? (*Докладні, вибіркові, стислі, творчі.*)
- Назвіть особливості роботи над стислим переказом? (*Вибрати суттєву, основну інформацію.*)
- Наведіть приклади завдань до творчих переказів? (*Дати оцінку подій, висловити власне ставлення до дійових осіб, подій, явищ, поширити текст.*)
- Які стилі мовлення ви знаєте? Як визначити стиль тексту?

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Робота з опорною таблицею

- Пригадайте основні ознаки публіцистичного стилю. Перевірте правильність міркувань за таблицею.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Читання тексту

- Прослухайте текст. Чи погоджуєтеся ви з автором?

ДУХОВНІ ДЖЕРЕЛА ВІДРОДЖЕННЯ

Ми живемо в неспокійному світі відчуження людини від своєї суті. Криза людини, духовна криза людства — нині найбільша

тривога світу. Людина змаліла і заплуталась у надпродукції речей, ідей та арсеналів зброї — і свої витвори вона почала ставити понад свого Творця.

Звичайно, ми в авангарді людства — у галузі революцій, руйнування традицій, самознищення. Ми перші дали світові Чорнобиль. Ми перші переживаємо кризу людини — і саме ця криза вимагає перебудови і нового мислення.

На вітрині мод зарясніло слово «духовність». Воно вже стало легким, як полова. Одні для заповнення духовного вакууму заводять духові оркестри й агітмузей у приміщенні храму. Ті почали давати служителям культу громадські доручення. Ті несуть своїх дітей до церкви охрестити, але потім не вчать їх жити по-християнському. Ті збирають матеріал про пришельців із космосу та цікавинки з індійської культури. Інші, зрештою, прикладають духовні зусилля в науковій та мистецькій праці — і теж наче входять у сферу духовного...

Але чому ці похвальні заняття не виробляють того високого етичного ідеалізму, ефірної любові, безкорисливого служіння ідеалам, які породжувала висока віра, що йшла від Нагірної проповіді Христа?

Будівельні камінці вторинного походження можна цінувати, збирати, шліфувати, але храму з них не збудуєш. Згадаймо давній переказ про двох будівників. Одного чоловіка з тачкою, наповненою камінням, запитали: «Що ти робиш?» — «Та от звеліли возити каміння — вожу». «А що ти робиш?» — запитали другого, такого ж. — «Я будую собор святого Петра».

Собор святого Петра в Римі стоїть завдяки тому, другому. Всі великі собори минулого — це, передусім, пам'ятки високого духу. Всі великі творіння Данте, Рафаеля, Сервантеса, Шевченка — це теж творіння не пера і пензля, а творіння духу. Всі безумно одважні пошуки невідомої землі, експедиції Колумба і Магеллана йшли від одержимості духом і великої віри у великого Бога.

Без віри, що гори рушить, малі люди будуть надити рибку на мілині й гризтися за привілеї, і ніколи не знатимуть: «Хто моря переплив, спалив кораблі за собою, той не вмере, не здобувши нового добра» (*Леся Українка*).

Де і коли люди відірвалися від джерел? ХХ століття визріло як епоха глобальних доктрин, експериментів, винаходів. Запаморочливі відкриття змінили образ світу. Люди заметушилися в силовому полі науки — і свіфтівський дивний острів Ляпуту раптом піднявся вгору в образі гордого самовдоволеного божества, яке нібито все може. Виявилось, що на зворотному боці

того ідола — чорна діра, що запаси духовних і моральних сил людини занадто слабкі супроти цього ідола. І в цьому моральна криза нашої епохи. Напівдикун, засліплений блискітками напівцивілізації, зневажив свій справжній скарб.

Суєтні люди і сірі воли науки підхопили легенду про всемогутнього ідола і запишалися. Великі ж вчені забили тривогу. Володимир Вернадський: «Науковий розвиток не може йти без зв'язку з живою роботою думки одночасно у філософії і релігії». Тейяр де Шарден: «...Моральність динамічна мусить бути звернена в майбутнє — в пошуках Бога ...Добре в кінцевому результаті лише те, що спричинюється до піднесення Духа на землі..., що спричинює духовний розвиток Землі».

Антагонїзм науки й віри — це неіснуюча проблема, вигадана, догматиками, які не знають ні науки, ні віри. За всієї відмінності сприймання феномену духа французом Шарденом, українцем Вернадським і звичайним селянином вони однаково розуміли головне: Дух дає нам силу, сенс і перспективу. Зрештою, це міг би розуміти кожен: адже наша ера відкрилася найбільшою духовною революцією саме через діяльність тих апостолів, яким Євангелія з'яснила і — вперше в історії — заговорила різними національними мовами.

Ми втратили це розуміння не лише через фетишизацію науки і людську слабкість перед світом речей. У нас держава організувала духовну розруху і руйнувала духовну культуру протягом трьох поколінь. Морально стероризована, духовно ослаблена людина, приглушена тотальною пропагандою бездуховного матеріалїзму, звикала до примітивного, кон'юнктурного мислення. Наше виховання орієнтувало дитину на задоволення матеріальних потреб і зневажало тисячолїтню мудрість самовдосконалення.

Фальшива псевдонаука орієнтувала на перекручене тлумачення високого ідеалїзму і проповідництва наших класиків. Ми загубили ключ до їхньої душі — до спадщини. Школа систематично руйнувала ту культуру, яка й сама легко руйнується без щоденного плекання.

Не будемо спрощувати: ніхто навмисно моралі не руйнував — зруйновано основу, на якій тримається споруда моралі. Ця основа — Абсолют.

Великі християнські цінності — Істина, Добро, Краса — були вистраждані й осягнені на висхідному шляху служіння Богові. В основі їх лежить той безкорисливий ідеалїзм, який стає потребою високої душі, спрямованої до Бога. Тільки Абсолют був джерелом і провідною зорею.

Крах цінностей починається з узаконеного грабунку і заперечення Бога. Висхідний шлях Духа відкинуто. Під істину робляться личини правдоподібності. Добро — вимовляють з посмішкою, Красу зневажають і використовують для потреб... Заповіді в релятивістському тлумаченні втрачають силу морального закону.

— Шануй отця і матір твою — дивлячись, хто вони.

— Не убивай — дивлячись, кого.

— Не давай кривих свідчень — дивлячись, чи корисно...

Храм без божества, любов без офіри, шлях без страждання — ось та низка дешевих заміників, що зовні нагадують правдиве і живе, а насправді є тільки парадними образами його. Затоптано і загублено моральні максими.

Ми мусимо відродити людину — мусимо відродити її духовний корінь. Інакше ми не склеїмо її з найкращих гасел і приписів (Є. Сверстюк; 626 слів).

Бесіда за змістом прочитаного

- Визначте, що виражає заголовок: тему чи основну думку. У якій ситуації спілкування можливе таке висловлювання (назвіть адресата, мету і місце спілкування).
- Визначте тему, основну думку, стиль, жанр тексту.
- Яку злободенну проблему порушує автор у тексті?
- Що автор розуміє під кризою людини?
- Наведіть власні приклади творіння духу.
- Які великі християнські цінності згадуються в тексті?
- ▶ Стисло усно перекажіть текст, завершивши його роздумом про те, як відродити духовність людини.

Складання плану

Орієнтовний план

- I. Найбільша тривога світу.
- II. Моральна криза епохи:
 1. Духовні зусилля сучасної людини.
 2. Історичні пам'ятки творіння високого духу.
 3. Ідол псевдонауки.
 4. Пропаганда бездуховного матеріалізму.
 5. Дешеві заміники моралі.
- III. Як відродити духовність людини?

Мовний аналіз тексту.

- ▶ Тлумачення слів.

Духовний — пов'язаний із внутрішнім психічним життям людини, моральним її світом.

Авангард — найпередовіша, найсвідоміша частина суспільної групи, яка веде за собою решту.

Феномен — рідкісне, незвичайне, виняткове явище.

Фетиш — річ, яку обожнюють, перед якою сліпо схиляються.

Кон'юнктура — сукупність певних умов, збіг обставин, стан речей, здатний впливати на вирішення, розв'язання якої-небудь справи, питання.

► Добір синонімів.

Надити — ловити, вудити... Доктрина — теорія, вчення, концепція, побудова. Антагонізм — протистояння, ворожнеча, протиріччя.

Робота над образними висловами

- Як зрозуміти слова Лесі Українки *«Хто моря переплив, спалив кораблі за собою, той не вмер, не здобувши нового добра»?*
- Розтлумачте слова Володимира Вернадського: *«Науковий розвиток не може йти без зв'язку з живою роботою думки одночасно у філософії і релігії».*

Робота над стильовими особливостями тексту

- За опорною таблицею, що подана на початку уроку.

Усне переказування тексту (колективно, індивідуально).

Стратегія «Сніговий ком»

V. Контрольно-рефлексивний етап

- Усне оцінювання в експертних групах (взаємо-, самооцінювання) переказу за орієнтовним планом (контрольним листом).

Контрольний лист

- Чи підпорядковується висловлювання темі та основній думці, комунікативному завданню?
- Чи дотримано композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму?
- Оцініть виконання творчого завдання.
- Оцініть текст у цілому з погляду його змісту, форми, задуму й мовного оформлення.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- Доберіть текст публіцистичного стилю подібної тематики. Обґрунтувати свій вибір. Складіть до нього складний план.
- Доберіть афоризми про мораль, духовність. У яких ситуаціях їх можна використати?

Додаток

Основні ознаки публіцистичного стилю	
Сфера використання	Громадсько-політична, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання
Основне призначення	Служити розв'язанню суспільно-політичних питань, активно впливати на читачів, переконувати у справедливості певної ідеї, спонукати їх до творчої діяльності, пропагувати прогресивні ідеї, учення, знання, здоровий спосіб життя
Жанри	Репортаж, замітка, нарис, інтерв'ю, фейлетон, памфлет, передова стаття
Основні ознаки	Спрямованість на новизну; динамічність; актуалізація сучасності; інформаційність; політична, суспільна, морально-етична оцінка того, про що пишеться або мовиться; синтез логізації та образності мовного вираження, що нагадує про близькість публіцистичного стилю до наукового і художнього; документально-фактологічна точність; декларативність; закличність; поєднаність стандарту й експресії; авторська пристрасть; емоційність, простота і доступність; переконливість
Мовні засоби	Суспільно-політична лексика, політичні заклики, гасла, точні найменування (подій, дат, учасників, місця), багатозначна образна лексика, що здатна привернути увагу читача і вплинути на нього, художні засоби — тропи і фігури; експресивний синтаксис (риторично-питальні речення, вставні конструкції, звертання) тощо

Урок № 9**СТУПЕНІ ПОРІВНЯННЯ.****НАПИСАННЯ СКЛАДНИХ ПРИКМЕТНИКІВ**

Мета: повторити знання про ступені порівняння прикметників і прислівників, удосконалити навички доцільного їх використання; закріпити знання про складні прикметники та навички їх правопису; розвивати мовленнєву гнучкість; виховувати інтерес до читання.

Внутрішньопредметні зв'язки: морфологія і орфографія, словотвір, морфологія і орфографія, лексика, синтаксис і пунктуація, твір і орфографія, мова і мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і література, українська і російська мова.

Тип уроку: систематизація й узагальнення знань, умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, завданнями та цілями уроку

III. Актуалізація пізнавальних ресурсів та опорних знань і вмінь учнів

Творче спостереження над мовним матеріалом у висловлюванні

- Визначте складні слова та ступені порівняння, що зустрілися в тексті. Який зміст передається з їх допомогою? Поясніть пунктуацію.

Відомо, що давньогрецька культура була спрямована на формування досконалої людини, і важлива роль відводилася спорту. Змалечку дітей навчали не лише грамоти, музики, а й гімнастики. Найрізноманітніші змагання, найважливіші з-поміж яких Олімпійські ігри, були справжнім святом краси й мужності. Еллінські аристократи шанували не лише красу й фізичні можливості тіла, а й їх обов'язкове сполучення з моральними чеснотами (*З журналу*).

- Яка основна думка тексту?

IV. Узагальнення і систематизація навчального матеріалу

Самостійна робота аналітичного характеру

- Випишіть спочатку речення з прикметниками у формі вищого і найвищого ступенів, а потім із прислівниками в аналогічних формах. Що вам відомо про види ступенів порівняння та їх творення?

1. Швидше і швидше котилися хвилі, заливали все, розливались ширше і помалу заспокоювалися. Вони гомоніли все тихше і тихше, із їх гомону виникала пісня (*Леся Українка*). 2. Квіти чим далі ставали чуйнішими і барвистішими (*М. Олійник*). 3. Українська музика і поезія є найбільш розкішною, найбільш запашною з усіх квіток світової народної творчості (*А. Луначарський*). 4. Одеса — одне з найбільш театральних міст України. 5. Вони поспішали якнайшвидше вийти з лісу.

Творча робота

- ▶ Подані прикметники поставте у формі вищого і найвищого ступенів. З двома-трьома (на вибір) складіть речення і запишіть.

Дорогий, доступний, повільний, добрий, глибокий, потужний, тонкий, чистий, широкий, ясний.

Диктант-переклад

- ▶ Перекладіть українською мовою і порівняйте способи творення ступенів порівняння якісних прикметників в обох мовах. Складіть із ними (на вибір) 2–3 речення і запишіть.

Весёлый — веселее, тихий — тише, хороший — лучше — наилучший, великий — больше — самый большой, строгий — строжайший, близкий — ближайший, крайний — самый крайний, сильный — всех сильнее, приятный — приятнее всего, красивый — более красивый, звучный — менее звучный.

Лінгвістичне спостереження

- ▶ Прочитайте складні прикметники, поясніть їх творення та правопис.

Дієздатний, блідо-рожевий, велелюдний, високоякісний, фабрично-заводський, синьо-біло-червоний, доброзичливий, двохсотлітній, жовто-зелений, жовтогрудий, вищезазначений, повсякденний, півмісячний, загальнонародний.

Вибіркове письмо

- ▶ Випишіть складні прикметники, що пишуться разом, в один стовпчик, а через дефіс — у другий. Поясніть їх творення і правопис. 2–3 речення (на вибір) запишіть у зошити, розкривши дужки. Поясніть пунктуацію.

1. Жадібно всмоктувала земля (жите)даїне тепло, тяглась до сонця незчисленними голками прорості, (ясно)фіалковими гронами бузку, смолистим листом тополь і синюватими стрілками соснових паростків. (Біло)крилими кораблями пливли (сліпучо) білі хмари, громадились над обрієм димчастими гірськими кряжами (З. Тулуб). 2. На півдні, біля неспокійного Чорного моря, запломеніли буйним вогнем (рожево)блакитні квіти мигдалю. 4. (Двадцятип'яти)годинний політ Германа Титова блискуче завершив серію досліджень з важкими (багато)тонними кораблями-супутниками. 5. На сучасному етапі і вчителі, і учні ведуть (науково)дослідницьку роботу. 6. Якими тільки барвами не грає степ у жнива! То (попелясто)жовтою житньою, то (мідно)червоною пшеничною, то (зелено)темним полиском кукурудзи, то (біло)

пінною ряснотою гречки. Кожний колос від подиху вітру міниться проти сонця, утворюючи (зелено) (голубовато) (синьо)сірі кольори (І. Цюпа).

V. Підсумок уроку

- ▶ Розкажіть про ступені порівняння прикметників і прислівників.
- ▶ Наведіть приклади на різні правила правопису складних прикметників.
- ▶ Поясніть орфограми та пунктограми в реченні.

Літературно-меморіальний музей М. М. Коцюбинського — не лише сховище його спадщини, а й центр науково-дослідної роботи з вивчення творчості письменника.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Складіть власну інтернет-сторінку з теми «Ступені порівняння прикметників і прислівників» у вигляді узагальнювальної схеми чи таблиці.
- ▶ Складіть словниковий диктант за темою «Правопис складних прикметників».

Урок № 10

ПИСЬМОВИЙ СТИСЛИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ (ВИСЛОВЛЕННЯМ ВЛАСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПОДІЙ, ГЕРОЇВ, ЇХНІХ УЧИНКІВ)

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про особливості публіцистичного стилю мовлення, удосконалювати вміння й навички письмово стисло переказувати текст публіцистичного стилю мовлення за самостійно складеним планом; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, пам'ять; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу почуття відповідальності за своє майбутнє.

Обладнання: схема-опора, роздавальні матеріали, словники.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія, стилїстика.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок навчального переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Вступна бесіда (ознайомлення з видом переказу, метою і завданнями)

Бесіда

- Пригадайте, що вам відомо про перекази та їх види.
- Яким вимогам має відповідати текст?
- Що треба пам'ятати при роботі з текстом? (*Усі компоненти — зміст, структура, мовне оформлення — тісно пов'язані й залежать від мети тексту, комунікативного завдання.*)
- За якими ознаками визначають стилі мовлення? (*Сфера використання, основне призначення, жанри, основні ознаки, мовні засоби.*)
- За визначеними ознаками назвіть особливості публіцистичного стилю мовлення.

Парна робота зі схемою-опорою

«Етапи роботи над переказом із творчим завданням»

III. Процесуально-діяльнісний етап

Читання тексту

- Про що може розповідатися в тексті з такою назвою?

ПОЕЗІЯ Й ПРОЗА ПРОФЕСІЙ

Редакція журналу щодня одержує чимало листів. Ці листи щирі й відверті. Відчувається, що їх авторам хочеться висповідатися, спитати поради. Адже розповісти про себе все, навіть найінтимніше, найзавітніше незнайомій людині легше, ніж найближчому другові.

Ці два листи прийшли одночасно. Обидва від дівчат-ровесниць. Одна дівчина, закінчивши школу, пішла працювати до канцелярії, її пригнічує одноманітність хай і нескладної, але такої буденної праці. Вона заздрить тим, хто завжди в дорозі, хто ночує в наметах, бачить над собою не стелю, а зоряне небо.

Інша дівчина стала геодезистом. Тижні, а то й місяці вона проводить у полі, тому так сумує за гамірливим містом, так заздрить своїм ровесницям, які можуть хоч щовечора відвідувати якщо не музеї й театри, то принаймні дискотеки. Професію свою вона ненавидить. «Мені здається, я сіла не в свій потяг. Треба б переїхати, але як же непросто це тепер зробити», — пише вона.

Справді, тепер це непросто. Як і непросто, врешті, вибрати той самий «свій» потяг вчасно і правильно.

Етапи роботи над переказом із творчим завданням

Прослухування (або читання) тексту, записування на чернетці названих у ньому імен, дат, інших конкретних даних. З'ясування значення деяких використаних у ньому слів. Осмислення змісту тексту, його теми та основної думки

Повторне прослухування (або читання) тексту частинами та самостійне складання його плану. Самостійне визначення стилю сприйнятого тексту та поєднання в ньому різних типів мовлення — розповіді, опису, роздуму. Записування на чернетці слів, словосполучень, які бажано використати в переказі. Записування стислого змісту цитат (якщо вони є в тексті)

Робота над переказом на чернетці

Редагування чорнового варіанта переказу: виправлення змістових помилок, ретельне звіряння послідовності викладу думок із планом тексту, вдосконалення мовного оформлення висловленого, шліфування стилю. Перевірка грамотності написаного

Виконання на чернетці творчого завдання

Редагування творчого завдання. Перевірка змісту висловлювання: чи подано чітку й вичерпну відповідь на сформульоване в завданні питання, чи достатньо аргументовано власні оцінки подій та людських вчинків. Удосконалення мовного оформлення: чи дотримано вимог стилю, чи доцільний обраний тип мовлення, чи правильно побудовано речення, чи правильно поєднано речення між собою, чи правильно поділено висловлювання на абзаци, чи доречно використано всі слова

Переписування тексту переказу й творчого завдання в зошити. Перевірка грамотності переписаного

Які неправдиві, — просто-таки бутафорські уявлення має наша молодь про різні професії! Лікар — це для неї обличчя у марлевій пов'язці, яскрава лампа над хірургічним столом. Родичі очікують біля дверей операційної, уже з квітами, бо наперед переконані, що операція пройде блискуче. Сталевар — це для молодих твердий погляд, рішучий вираз мужнього обличчя, яскраве полум'я мартену... Геолог — це рюкзак, едельвейси, водоспади, ризиковані, проте завжди вдалі переправи через бурхливі гірські річки, гітара біля мальовничого багаття... Звичні штампи. Саме такими «ієрогліфами» протягом десятиліть зображувалися професії у наших кінокартинах, журналах та книжках.

Як же легко зобразити зовнішні атрибути професій! І як нелегко розкрити істинну суть фаху! Тут уже треба збагнути прозу щоденної копіткої праці людей, бо ж без прози не існує поезії.

Життя геолога — це місяці, якщо не роки обробки зібраних матеріалів. Це бездоріжжя, побутова невлаштованість, часто бездомність і безсімейність. Крім краси гірських ущелин та екзотики дрімучих хащів, це люті комарі й набридлива мушва, це безкінечна втома, якнайтяжча фізична праця і, пробачте, антисанітарія.

Життя лікаря-хірурга — це безперервне фізичне й душевне напруження, це гоєння людських ран і виразок (а тут нічим не можна гидувати). Це будні прийому страждених і, буває, роздратованих хворих, це виснажливі нічні чергування. І знову — втома, втома, втома. Нерідко — це й найтяжчий моральний обов'язок сказати рідним, що врятувати хворого попри всі зусилля не вдалося...

Життя вчителя — це не лише оберемки квітів у день екзаменів. Це стопи зошитів, які доводиться перевіряти до глибокої ночі, це шум у класі, штовханина на перервах, це сорок учнів із різними, такими непростими характерами... І то в кожному класі по сорок, а скільки усього? А протягом життя?

Як мало ми знаємо про працю людей, що нас оточують! Як часто звичний штамп професії затуляє від нас суть людини, яка цій професії присвятила життя! І не помічаємо ми ні людської відповідальності, ні наполегливості, ні старання, ні терплячості, ні натхнення. Хоч фахівці, як і професії, бувають різні.

Тож придивляйтеся до людей, до їхньої праці, до прози й поезії професій, які вас зацікавили! Щоб не довелося потім пересідати в інший потяг (*Із журналу; 490 слів*).

- ▶ Напишіть стислий переказ тексту, доповнивши його власними роздумами про важливість «пізнати себе» (за Г. Сковородою) та вибору «сродної праці».

Бесїда за змістом прочитаного

- Через що може з'явитися незадоволення обраною професїєю?
- Чому непросто обрати «свїй потяг»?
- Чому в молодї часто викривленї уявлення про рїзні професїї?
- Які професїї згадуються в тексті? Що вїдомо про зовнїшнї атрибути і суть кожної з них?
- Як ви розумїєте вислови: «Фахівцї, як і професїї, бувають рїзні», «Без прози не їснує поезїї»?

Видїлення мїкротем (абзацїв). Складання плану

Орїєнтовний план

- I. Роздуми над листами до редакцїї.
- II. Як сїсти у «свїй» потяг?
 1. Чим пояснюється викривлене сприйняття професїї?
 2. Вдивлятися у суть фаху.
- III. Запорака правильного вибору.

Мовний аналіз тексту

- Словникова робота.
 - *Геодезїя* — наука про зображення земної поверхнї на планах і картах, про методи вимїрювання на мїсцевостї.
 - *Геологїя* — наука про речовинний склад землї, утворення й розмїщення корисних копалин.
 - *Бутафорський* (перен. показний, несправжній).
 - *Атрибут* (постїйна ознака чогось).
 - *Штмп* (перен. шаблон).
 - *Ієрогліф* (тут: знак, символ).
 - *Екзотичний* (тут: незвичний, химерний, дивовижний).
- Робота над ознаками публіцистичного стилю (стилістичний аналіз тексту).
 - З'ясуйте, кому адресовано текст, яка його мета (завдання).
 - Визначте сферу суспїльного життя, для якої створено висловлювання.
 - Яку стилїстично марковану лексику використано?

Повторне читання тексту

Учнї читають текст.

Підготовка чорнового варїанта переказу

Учнї записують переказ у чернетку.

Редагування роботи і переписування її начисто

Учнї вичитують переказ, редагують та переписують начисто.

V. Контрольно-рефлексивний етап

Перевірка та аналіз роботи за пам'яткою

Перевіряючи переказ, зверніть увагу на:

- добір точних і влучних, правильних слів;
- зв'язність тексту;
- доречність вибору засобів зв'язності;
- послідовність викладу;
- наявність висновків;
- повноту відтворення змісту;
- наявність зайвої інформації;
- логічні зв'язки первинного тексту і доданих фрагментів.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Запропонувати поради для однокласників «Як не помилитися у виборі майбутньої професії».
- ▶ Сформулювати тези або написати висловлювання з теми «Поезія і проза професії, яка мене цікавить».

Урок № 11

ПОВНІ Й КОРОТКІ, СТЯГНЕНІ

ТА НЕСТЯГНЕНІ ФОРМИ ПРИКМЕТНИКІВ

Мета: повторити основні відомості про форми прикметників; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою різних форм прикметників, розуміти їх емоційно-експресивне значення; за допомогою мовленево-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: стилістична функція повних нестягнених форм прикметників жіночого, середнього роду та множини, а також короткої форми прикметників.

Морфологія: прикметник, розряди прикметника.

Лексикологія: антонімія.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання, український фольклор.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Творча вправа «Знайди ключ»

- Запишіть якісні і відносні прикметники у дві колонки та прочитайте фразеологізм, використовуючи лише четверті букви кожного слова.

Сліпий, грушевий, донецька, добра, джерельна, молодий, морські, жовтий, полтавський, білий, залізні.

Ключ: проти шерсті.

IV. Розширення й поглиблення матеріалу

Спостереження над мовним матеріалом

- Прочитайте словосполучення. Знайдіть у них прикметники та визначте їх розряд. Чи відрізняються деякі форми прикметників, ужитих у словосполученнях, від тих, що ми використовуємо в сучасному мовленні? Випишіть їх.

1. Вулиця широкая — вулиця широка. 2. Трава зеленая — трава зелена

Коментар учителя. Такі форми прикметників називаються повними нестягненими. Більш звичними для нас є повні стягнені форми прикметників жіночого, середнього роду та множини.

Навчальна лекція

Повні форми (стягнені й нестягнені) змінюються за відмінками. Стягнені форми мають прикметники чоловічого, жіночого, середнього роду в усіх відмінках однини та множини. Називний та знахідний відмінки жіночого й середнього роду однини, а також називний та знахідний відмінки множини мають стягнену форму, яка є нормою в сучасній українській літературній мові. Стягнені форми утворилися в давній мові від злиття закінчення давнього вказівного займенника із закінченням коротких прикметників. Паралельні нестягнені форми якісних прикметників у називному та знахідному відмінках жіночого та середнього роду однини й множини поширені в усній народній творчості, поетичному та розмовно-побутовому мовленні.

Короткі ж форми збереглися лише від нечисленної групи якісних прикметників у називному та знахідному відмінках однини

(рясен, зелен, дрібен). Короткі форми якісних прикметників є незмінними. У зіставленні з повними формами вони є первинними й були основою для виникнення повних форм. Вони також уживаються найчастіше в поезії, фольклорі.

Робота в групах

- Прочитайте народні пісні, виділіть прикметники та скажіть, чи всі форми прикметників характерні для сучасного мовлення, чим вони відрізняються від літературної норми. Зазначте форми прикметників.

Перша група

Зеленеє жито, зелене,
Хороші гості є в мене,
Зеленеє жито женці жнуть,
Хороші гості в хату йдуть.

Друга група

Ой сивая та зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'я!
Усі сади та і облітала,
А в одному та і не бувала.
А в тім саді три тереми:
А в першому — красне сонце,
А в другому — ясен місяць,
А в третьому — дрібні зірки...

Третя група

Ой весна, весна — днем красна,
Що ж ти, весно, принесла?
— Принесла я вам літечко,
Ще й рожевую квіточку...

Лінгвістично-стилістичний аналіз

- Випишіть якісні прикметники з пояснюваними іменниками, визначте форму прикметника. Допишіть, де це можливо, співвідносну форму повну (стягнену / нестягнену) або коротку, зберігаючи рід, число, відмінок.

1. Якубович мені заважав. Я його познайомив з моїми хазяями — і сам не рад (*М. Коцюбинський*). 2. Та світи ж ти їм до рогу, Ясен місяць угорі (*П. Тичина*). 3. І шумить, і гуде, дрібен дощик іде. А хто ж мене, молодую, та й додому одведе? (*Народна пісня*). 4. Пливе човен, води повен, ніхто не спиняє; кому спинить — рибалоньки на світі немає (*Т. Шевченко*). 5. Як ішли ми зелен лугом к зелен гаю, Солов'ї нам ткали пісню диво-дивну (*Б. Олійник*). 6. Морозом очі окує, а думи гордії розвіє, як ту сні-

жинку по степу (*Т. Шевченко*). 7. Там, в донецькїм степу, за Дїнцем, за пїснями й лїтами, жоден вїтер не владен зїтерти [Сосюри] веселї слїди (*С. Йовенко*). 8. І прудко, мов іскри з багаття огнистї, мов хвилї гїрського потоку сріблїстї, летять голоснїї пїснї. 9. З високих круч луна орлиний клекїт. 10. Мїй голос журливеє щось починає, а струни твої на веселїм ладу. 11. Будуть снїжнїї зорї тачочки вести з буйним вїтром, мов коло дївоче. 12. Вабить, кличе далекая муза мене. 13. І в серцї моїм переможнїї спїви лунають (*З творїв Лесї Українки*).

Творче завдання (по варїантах)

- ▶ Спробуйте скласти вїрш, заримувавши.

Варїант I — короткї прикметники: дрібен, ладен, славен, повен, зелен.

Варїант II — прикметники в повнїй нестягненїй формї: вечїрняя, вїрная, мїлая, молодая, святая.

Аналїтико-синтетична вправа

- ▶ До прикметникїв, що мають короткї форми, доберїть антонїми (можливо й однокореневї).

Красивий, урожайний, легкий, ясний, гострий, квітчастий, жонатий, частий, розмаїтий, тихий, вороний, дрібний, гарний, чорний, смачний, живий, справедливий, готовий, живий, ранїшнїй, спокїйний, лисий, голодний, авантюрний, рїдний, благословенний.

V. Систематизація й узагальнення знань, умїнь, навичок учнїв

Гра «Топай, плескай»

- ▶ Коли вчитель називає повнї нестягненї прикметники, треба один раз плеснути у долонї, короткї — топнути ногою, повнї стягненї — пропустити безшумно.

Славен свїт, багрянї гаї, зїронька вечїрняя, дївчинонька вїрная, мїла годинонька, степ повен, ясен вечїр, синї рїки, добреє дїло, срібен серпик, прехороша оселя, зеленее жито.

VI. Підсумок уроку

Опитування-їнтерв'ю за допомогою їнтерактивної технологїї «Мїкрофон»

- ▶ Продовжте речення.

На цьому уроцї я для себе зрозумїв... На цьому уроцї я для себе зацікавився... На цьому уроцї я для себе відкрив...

VII. Домашнє завдання

- ▶ Виписати 10 прислів'їв і приказок, до яких входять два і більше прикметників, визначте з-поміж них якісні та їх форму — повну стягнену чи нестягнену, коротку. Сформулюйте висновок: прикметники якої форми зустрічаються найчастіше.

Урок № 12

ЗАЙМЕННИКИ Й КОНТЕКСТ.

СИНОНІМІКА ЗАЙМЕННИКОВИХ ФОРМ.

ПРАВОПИС ЗАЙМЕННИКІВ

Мета: повторити й поглибити знання про займенники і їх роль у тексті, закріпити навички правопису цієї частини мови; розвивати соціокультурні навички; виховувати уважне ставлення до багатств української мови та культури.

Внутрішньопредметні зв'язки: морфологія і стилістика, морфологія і орфографія, мова і мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і література.

Тип уроку: узагальнення і систематизація навчального матеріалу.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів з темою, завданнями та цілями уроку

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок.

Перевірка домашнього завдання, повторення

Спостереження над уживанням займенників на базі тексту

- ▶ Виразно прочитайте текст. Визначте роль займенників у ньому. Перепишіть, поясніть орфограми та пунктограми.

З ім'ям Павла Тичини пов'язана ціла епоха в розвитку української літератури. Його перші поезії датовано 1910 роком. Цим же роком позначені й передостанні твори Івана Франка, Лесі Українки, Михайла Коцюбинського — славних продовжувачів шевченківської традиції. Їхньою титанічною працею українська література вийшла на світову арену, завоювала право називатися однією з найбільших літератур світу (В. П'янов).

IV. Поглиблення, узагальнення і систематизація навчального матеріалу

Дослідження-зіставлення

- ▶ Запишіть речення. Визначте стилістичну роль виділених синонімічних займенникових форм. Поясніть постановку розділових знаків.

I. 1. Усі вони, наче живі, вставали поволі, в моїй уяві — хазяїн, хазяйка і їхні діти (*М. Коцюбинський*). 2. І серця їх утопали в щасті, як в бездоннім морі (*М. Рильський*).

II. 1. Кожний громадянин України має право на освіту. 2. Кожен може записатись до бібліотеки.

III. 1. У долині нарцисів недалеко від хусту ростуть такі яскраві квіти. 2. Такії, брат, у нас діла.

Творча робота

- ▶ Складіть і запишіть 6 речень із парами займенників (на вибір).

Усяк — усякий, те — теє, та — тая, ті — тії, таке — такеє, така — такая, на нім — на ньому, на моєму — на моїм, на твоєму — на твоїм, на нашому — на нашім.

- ▶ Визначте стилістичну роль паралельних форм займенників.

Тренувальні вправи

- ▶ Виразно прочитайте речення, запишіть їх, визначте розряди займенників.

1. Я любив життя і за його красу йшов на поле бою. Я любив вас, люди, і був щасливим, коли ви вертали мені мою любов, і страждав, коли ви мене не розуміли (*Ю. Фучик*). 2. Широкі площі лягали їм до ніг рівним асфальтом, садки тихо гомоніли до них своїм листом. 3. По тім боці Дунаю сиділо двоє людей (*М. Коцюбинський*). 4. А що ви знаєте про людей, які живуть поруч з вами? 5. Для науки всяка старовинна річ наших прадідів має неабияку вагу (*Г. Коцюба*). 6. Ми боролись, щоб ніякі сили не спинили нам до щастя біг, щоб життя, мій Києве, шуміло на зелених вулицях твоїх (*В. Сосюра*).

Розподільний словниковий самодиктант

- ▶ Запишіть займенники у три колонки: що пишуться разом, через дефіс, окремо. Поясніть їх правопис, складіть і запишіть три речення з одним займенником (на вибір) з кожної колонки.

Абикого, аби з ким, абичий, аби на чийому, будь-хто, будькому, будь з ким, будь-чий, дехто, де з ким, казна-що, казна

з чим, кому-небудь, неабихто, неабикого, ніхто, ні в кого, ніякого, ні з яким, ні до якого, нічий, нічийого, ні на чийому.

Робота в парах. Диктант із взаємоперевіркою

- ▶ Запишіть речення. Визначте розряд займенників, їх синтаксичну роль і поясніть правопис.

1. Цієї зими снігу випало хтозна-скільки (О. Донченко). 2. Мірошник мав хороший млин. В хазяйстві неабищо він. Про це гаразд усякий знає, хто хлібець має. (Л. Глібов). 3. Справжнє мистецтво будь-якої країни, будь-якого часу служить одній меті — нести людям красу і натхнення. 4. Ні до кого було звернутись у той час. 5. Працювати хотілося будь з ким, аби лише одержати задоволення від корисної праці.

Колективна робота з текстом

- ▶ Мовчки прочитайте текст. Визначте, яку стилістичну функцію виконують займенники, у прямому чи переносному значенні вони вживаються. З якою стилістичною метою вжито в тексті особовий займенник *ти*? Яка основна думка тексту?

Був суботній вечір, коли майданчики, алеї Володимирської гірки особливо людні й пожвавлені. Веселим гомоном, піснями повнилися вони. Мабуть, немає у світі міста, де б отак, як тут, просто на вулицях дівочий спів зливався із солов'їним.

Професор Буйко й собі звернув на шпиль Володимирської гірки. Це був його улюблений куточок міста. Та хіба тільки його? Хто не бачив Володимирської гірки, той по-справжньому ще не знає краси Києва.

На цій гірці *ти* мовби під хмарами. Звідси, особливо вночі, в усій своїй величі й красі виступає древній-древній і вічно молодий могутній мальовничий Київ. І здається, ніби перед тобою не одне, а два міста: одне — десь глибоко унизу золотиться стрічками вулиць, а друге — високо-високо підвелося над ним і своїми світлими кварталами, буйними парками, стрімкими вежами торкнулося і зайнялося зорями.

Під горою веселками блищав Дніпро. По ньому рясно снували червоні й фіалкові вогники. А над Дніпром, наче теж у повітрі, пливли чарівні мережки мостів (Я. Баш).

V. Підсумок уроку

- ▶ Дайте відповіді на запитання та виконайте завдання.

1. Яка частина мови називається займенником?
2. Наведіть приклади займенників усіх розрядів.

3. Коли займенники пишуться разом, через дефіс та окремо? Наведіть приклади.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Підібрати приклади на всі правила правопису займенників, записати їх.
- ▶ Напишіть міні-твір з теми «Юний еколог», вміло використовуючи займенники.

Уроки № 13–14

КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕКАЗ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

Мета: перевірити вміння й навички письмово переказувати прослуханий текст за самостійно побудованим складним планом, висловлювати власне ставлення до подій, героїв, їхніх учинків, редагувати написане з урахуванням вимог до мовлення; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, пам'ять; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу почуття дружби і взаємодопомоги.

Обладнання: пам'ятка, словник, схема-опора.

Внутрішньопрдметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, етика, історія.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок контрольного переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Мотивація навчальної діяльності

Бесіда

- Чому, для того щоб переказати текст, потрібно скласти його план?
- У чому переваги роботи над переказом на чернетці?
- Яка роль редагування тексту переказу на чернетці?

Робота з пам'яткою

- ▶ Нагадування послідовності роботи над контрольним переказом із творчим завданням, критеріїв оцінювання письмових робіт учнів.

Як написати контрольний докладний переказ

1. Уважно прослухайте текст для докладного переказу
2. За потреби запишіть на чернетці ключові слова і словосполучення, конкретні найменування (прізвища, географічні назви, дати, цифри тощо)
3. Визначте стиль, тип, жанр мовлення, тему та основну думку тексту
4. Під час повторного прослуховування тексту зробіть записи на чернетці у вигляді плану, окремих слів і словосполучень, потрібних для розкриття основної думки, зв'язку частин тексту тощо
5. Поміркуйте над змістом і послідовністю викладу матеріалу переказу
6. На чернетці напишіть докладний переказ тексту, підпорядковуючи висловлення темі та основній думці, дотримуючись композиції, мовних і стильових особливостей, авторського задуму (роботу можна записувати як у повному, так і в скороченому варіанті). Виконайте на чернетці творче завдання
7. Відредагуйте написане для поліпшення мовного оформлення своєї роботи, подбайте про точність висловлення думок, розстановки розділових знаків тощо
8. Перепишіть роботу начисто охайно, без виправлень, відповідно до норм української літературної мови
9. Здійсніть перевірку написаного в чистовому варіанті

III. Процесуально-діяльнісний етап

Читання тексту

ДРУЖБА ЯК ЦІННІСТЬ

У будинку людського щастя дружба зводить стіни, а любов утворює купол. У цих словах Козьми Пруткова образно визначена роль дружби у людських стосунках.

Дружба ушляхетнює життя, її шанували та возвеличували мислителі давнини. Дружба в оцінці Аристотеля, — найнеобхідніше для життя: адже ніхто не воліє жити без друзів, навіть якби він мав усі інші багатства. Далі він роз'яснював: «Дружба не тільки неоціненна, а й прекрасна — ми уславлюємо того, хто любить своїх друзів, мати багато друзів — це чудово, а деяким навіть здається, що бути хорошою людиною і другом — це одне й те саме».

Надзвичайно високо оцінюється дружба в українській культурі й ментальності. Розкриваючи велику силу дружби, Григорій Сковорода наводить слова Плутарха, що «дружба, супроводжуючи життя, не тільки додає втіхи й чарівності світлим його сторонам, а й зменшує страждання, і Бог, додавши до життя дружбу, зробив так, щоб усе було радісним, приємним і милим, коли друг поруч і разом із вами втішається. І як би підлесник не кував лихо, використовуючи насолоди і приємності, треба знати, що він нічого радісного не вносить у дружбу». Сковорода навчав бути обачливим у виборі друзів.

Нині, коли час збігає надзвичайно швидко, коли ритм життя набуває шаленого темпу, коли не вистачає часу на спілкування, телебачення подекуди замінює людське спілкування — чи актуальні питання глибоких, відданих дружніх взаємин? Чи не заміщуються ці відносини поверховими приятельськими, які засновуються на спільності справ і відпочинку?

Звичайно, час вносить свої корективи, але такі поняття, як дружба, любов завжди залишатимуться найвищими цінностями. Вони являють собою якийсь таємничий процес, який неможливо запрограмувати, наповнюють життя радістю спілкування, взаєморозуміння, емоційно збагачують його.

У психології поняття «дружба» визначається як стійкі індивідуально-вибіркові міжособистісні відносини, які характеризують взаємну прихильність їх учасників, взаємні очікування відповідних почуттів та віддання переваги. Розвиток дружби передбачає слідування її неписаному «кодексу», що стверджує необхідність

взаєморозуміння, відвертості та щирості. Вона передбачає довірливість, активну взаємодопомогу, взаємний інтерес до справ та переживань іншого, щирість та безкорисливість почуттів.

Серйозні порушення подібного кодексу ведуть до її припинення, або до поверхових приятельських стосунків, або навіть до перетворення дружби у її протилежність — ворожість.

Найбільшої інтенсивності досягає дружба в юнацькі роки та в період ранньої зрілості, коли відзначається виняткова значущість відносин із друзями, найбільша частота зустрічей і найбільший обсяг спільно проведеного часу. При цьому відносини між друзями наповнені глибоким емоційним змістом.

Дружба виступає іноді своєрідною формою психотерапії. Вона дозволяє висловити потаємні почуття, які переповнюють людину, та знайти підтримку, тих, хто поділяє її думки та почуття.

То ж справді, як стверджує українське прислів'я, людина без друзів, що дерево без коріння (*За Л. Сохань; 405 слів*).

Завдання

- ▶ Напишіть переказ тексту, додавши самостійно складену кінцівку-роздум про своє розуміння дружби. Відтворюючи зміст, використовуйте аргументи, що підтверджують тезу (крім наявних, можна навести приклади з життя, літератури, мистецтва).

У самостійно створеній частині має бути те, що характеризує публіцистичний стиль, передусім поєднання логічних та емоційно-експресивних засобів. Дотримуйтеся послідовності роботи над переказом.

Послідовність роботи над переказом

1. Самостійне складання учнями плану переказу.
2. Робота з чернеткою.
3. Редагування (за пам'яткою) й переписування роботи начисто.

IV. Контрольно-рефлексивний етап

Самостійна перевірка написаного

- ▶ Учні читають переказ і виправляють помилки.

V. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Доберіть афоризми або прислів'я про дружбу і взаємодопомогу.
- ▶ Запропонувати однокласникам «Кодекс дружби».
- ▶ Доберіть текст публіцистичного стилю подібної тематики. Зробити його стилістичний аналіз.

Додаток

Як відредагувати текст, написаний на чернетці

1. Переконайтеся, що текст розкриває тему й основну думку, відображає зміст почутого

2. Простежте, наскільки достатньо аргументована теза роздуму, наскільки чітко й послідовно викладено думки

3. Зверніть увагу на доречність та логічність висновків. Перевірте правильність членування тексту на абзаци, правильність поєднання речень

4. Переконайтеся, що текст відповідає вимогам заданого стилю і типу мовлення

5. Якщо виникає сумнів у правильності написання слів, зверніться до словника. Перевірте правильність уживання розділових знаків

Урок № 15

СТИЛІСТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ.

СИНОНІМІКА ДІЄПРИКМЕТНИКІВ.

СИНОНІМІКА ДІЄПРИСЛІВНИКІВ

Мета: поглибити, закріпити та узагальнити знання, уміння та навички учнів із стилістичної граматики; розвивати пошукову активність, мовленнєву творчість; виховувати естетичні смаки.

Внутрішньопредметні зв'язки: морфологія і стилїстика, морфологія і орфографія, синтаксис і морфологія, синтаксис і пунктуація, мова і мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мова і література.

Тип уроку: поглиблення, узагальнення і систематизація знань, умінь і навичок учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми, мети і завдань уроку

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок та пізнавальних ресурсів учнів

Бесіда за змістом тексту

- ▶ Прочитайте текст. Дайте відповіді на запитання.

Одну із книжок про дієслово академік В. М. Русанівський назвав «Дієслово — рух, дія, образ». У її назві відбиті найважливіші ознаки цієї частини мови. Зримий, конкретний рух передається дієсловом. Зрозуміло, чому письменники вдаються саме до таких слів, які відтворюють динаміку дії.

Дієслівні синоніми вводяться в текст як засіб художнього зображення подій, характеристик образів. У романі О. Гончара «Прапороносці» є такий епізод: *Стоячи збоку в ніші, Сагайда пропускав роту і оглядав, чи все взято. Ось попереду проходить розшарілий Черниш з високо піднятою головою, поблискуючи великими ясними очима. Він ступає з якоюсь особливо щасливою пружкістю. Ось високий Бузько зігнувся під вагою плити і крокує, дивлячись під ноги, ніби хоче запам'ятати кожний свій крок на цій землі. Чимчикує жартун Хома Хаєцький з пишними лукавими вусами, закрученими вгору, як баранячі роги.* Небагато сказано, але як глибоко розкриті характерні риси персонажів: впевненість Черниша (він ступає), рішучість Бузька (він крокує), незібраність Хоми Хаєцького (він чимчикує). У дії відбито характер героїв, їх звички, настрої, особливості.

Цим, однак, не вичерпуються стилістичні можливості дієслів. З певною стилістичною настановою використовуються повтори дієслів. Ось кілька з них: *Плив-плив, плив-плив, плив-плив, що аж обридло.* (І. Котляревський); *І ось ваш поплавок поїхав-поїхав-поїхав і зник під водою.* (Остап Вишня) У першому реченні повтор посилює вираження тривалості дії, у другому — послідовність. Саме з такими відтінками значень використовується прийом повторення дієслів.

- ▶ Дайте відповіді на запитання.

1. Як називається праця В. В. Русанівського?
2. Які реалії виражають дієслова?
3. З якою метою введено в текст дієслівні синоніми?
4. Які ще стилістичні можливості мають дієслівні форми?

Мовностилїстичний аналіз

- ▶ Спишіть. Підкресліть дієслова. Визначте їх стилїстичні функції.

1. Хашиза підвода влетіла на міст... Друга підвода прогуркотіла на міст... Третя підвода шугнула на міст... Четверта підвода задзвеніла на міст... (О. Гончар). 2. На човнику й веслі від нас від'їхав травень, він прихопив з собою сині дощі, зелений шум та солов'їний спів, і в село через тини заглянуло літо (М. Стельмах). 3. Є старому чим гордиться, — не в чиюсь, у його артіль подивитися, повчитися йдуть і їдуть звідусіль (С. Воскресенко).

- ▶ Підберіть синоніми до дієслів *розмовляти, сміятися, змальовувати* (Зразок: іти — нейтральне, потюпати — розмовне, виходити — піднесене). Складіть із ними речення. Визначте стилїстичний відтінок кожного із дієслів-синонімів.
- ▶ Прочитайте. Поясніть, чому повтори одних і тих же слів у реченнях не можна вважати стилїстичним недоліком?

1. «Прапорonosці, в голову колони!» — пролетіла команда. Підрозділи рушили. Ідуть вони спочатку поміж темних ущелин розбитих кварталів. Потім вийдуть у придунайські поля. Ітимуть усю ніч. Офіцери на ходу будуть поглядати на компаси, що світитимуть у темряві на їхніх руках. Ітимуть, ітимуть, ітимуть (О. Гончар). 2. До чого ж гарно й весело в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитись навколо — геть чисто все зелене та буйне. А сад, було, як зацвіте весною! А що робилося на початку літа — огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвіте малина, смородина, тютюн, квасоля. (О. Довженко).

- ▶ Перепишіть. Визначте стилїстичні властивості часу дієслова (1), способів (2), інфінітиву (3), особових форм (4) та видових (5).

1. Лихий доброго псує. Сміливого і пуля не бере (Народна творчість). 2. Посієш зерно золоте — забринить пшениця, як струна (П. Тичина). (У значенні умовного способу.) 3. Передати по ескадрі (О. Корнічук). (У значенні наказового способу.) 4. Поїхати б влітку на екскурсію до Канева. (У значенні умовного способу.) 5. Посій впору, будеш мати зерна гору. (Узагальнене значення.) 6. Школа формує творчу особистість учня. (Недоконаний вид підкреслює багаторазову дію.)

Тренувальні вправи

- ▶ Прочитайте. Замініть дієприкметникові звороти підрядними реченнями, і навпаки. Як від цього змінюється стилїстика тексту? Складіть аналогічні паралельні речення і запишіть їх.

1. З-під гори, порослої виноградною лозою, дзюрчав струмок (В. Петльований). 2. Голубе небо, вкрите рідкими хмаринками, щедро лило ясне світло на лани, на сади й хати (О. Гончар). 3. Мир — одвічна мрія людства, яке завжди щиро прагнуло творити, а не знищувати, будувати, а не руйнувати, дружити, а не воювати (В. Козаченко). 4. На піщаній косі, що кинджалом врізалась у море, стояв маяк (А. Шиян).

- ▶ Прочитайте речення. Замініть дієприслівникові звороти підрядними реченням, і навпаки. Як це впливає на стилістичне оформлення речення? Запишіть перебудовані речення.

1. Нарешті верби, зазираючи в дзеркальну гладь води, відбивалися в ній кожним листочком. 2. Перестрибуючи одна через одну, хвилі кидалися на берег і тут знесилено затихали. 3. Коли зійшло сонце, воно освітило гори і долини, поля і ліси. 4. Якщо ставитись уважно до кожного учня, можна краще мотивувати його навчальну діяльність.

V. Підсумок уроку

- ▶ Коментоване письмо. Поясніть розділові знаки. Визначте стилістичну роль дієслівних форм.

1. Сміється сонце з небозвода, кудись хмарки на полях мчать (П. Тичина). 2. Чужу біду руками розведу (Народна творчість). 3. Пішли скоріше! 4. Старі люди правду кажуть: два хитрих мудро не переважують (Л. Глібов).

VI. Домашнє завдання

- ▶ Напишіть відгук про художній чи музичний твір, театральну виставу, виставку художників (на вибір), вміло використовувати стилістичну роль дієслів, дієприкметників і дієприслівників.

Урок № 16

ПУНКТОГРАМИ ПРИ ВІДОКРЕМЛЕНИХ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНАХ РЕЧЕННЯ

Мета: закріпити, узагальнити і систематизувати знання, вміння і навички з теми уроку; вдосконалити пунктуаційну грамотність учнів; розвивати гнучкість логічного мислення та культуру мовлення; виховувати поважливе ставлення до старшого покоління.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис і пунктуація.

Міжпредметні зв'язки: мова і література, українська і російська мови.

Тип уроку: узагальнення і систематизація знань, умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми, мети і завдань уроку

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок

Бліцопитування

- Що значить відокремлення членів речення?
- Які члени речення бувають відокремленими?
- Які загальні умови відокремлення другорядних членів речення?

IV. Узагальнення і систематизація навчального матеріалу

Пояснювальний диктант

- Запишіть. Визначте відокремлені члени речення. Поясніть пунктуацію при них.

1. Життя, молоде і зелене, шумить і бушує кругом. 2. Я поглядом, повним любові й тепла, на крихітку рідну дивився (*В. Сосяра*). 3. Життям і канчуками вчений, він загнаний на самий низ, останній гривеник Шевченку на перший пам'ятник приніс (*Б. Олійник*). 4. Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з буйної низенької хати (*М. Коцюбинський*). 5. Зять, Віктор, працює товаровознавцем на складі госптоварів (*Ю. Мушкетик*). 6. Ніхто про це не знав, окрім купки вірних козаків (*Марко Вовчок*). 7. Він захитався і, нічого перед собою не бачачи, кинувся товаришеві на допомогу. 8. Над комишами ще нижче, ніж учора, спускалось олив'яне небо (*М. Коцюбинський*).

Тренувальні вправи

- Прочитайте приклади на різні правила відокремлення другорядних членів речення (I — означення, II — прикладка, III — обставина, IV — додаток). Поясніть розділові знаки. З кожного розділу випишіть речення, в яких би ви припустилися пунктуаційної помилки. Підкресліть відокремлені члени речення.

I. 1. Уже й вечір, тихий та гожий, спадав на землю (*О. Ільченко*). 2. Над головами простиралося небо, повне загадкових світів (*П. Панч*). 3. Стомлений, я заснув, але швидко прокинувся від

холоду (*І. Багмут*). 4. Зовні спокійний, Петро жив усі ці місяці якоюсь внутрішньою тривогою (*Н. Рибак*). 5. Село, зачароване зоряним небом, синіє розкиданими хатками (*М. Стельмах*). 6. Невгамовна, з широко відкритими на світ очима, Олеся ще з п'ятого класу захоплювалась дослідями над рослинами (*О. Донченко*).

II. 1. Марко, юнга з пхуни «Колумб», ходив сьогодні додому на маяк, де його батько працював (*М. Трублаїні*). 2. Дочки — Ольга і Олена — визбирували на городі картоплю (*В. Козаченко*). 3. Вальдшнеп, або лісовий кулик, — благородна птиця темно-рудуватого кольору, з довгим дзьобом і довгими ногами (*О. Вишня*). 4. Деякі риби, як, наприклад, корюшка, в'ють під водою гнізда і відкладають туди ікру. 5. Він розхвилювався, і голос його щирим відгуком забринів у селянських серцях, особливо в серцях молоді (*М. Стельмах*).

III. 1. А пісня, наростаючи, пливла над берегом. 2. Раділи люди встаючи. 3. Посланця сталювого ми до зір послали, першими почавши в безкінечність шлях (*В. Сосюра*). 3. Все меншим став корабель, а згодом, з'єднавшись із голубим обрієм, він немовби потонув у ньому, і тільки білі вітрила ще довго маячили, нагадуючи весінню хмаринку. 4. Поважно, з острахом, наче до першої сповіді, приступив Семен до граматики (*М. Коцюбинський*). 5. Сюди, на берег Дніпра, і прийшла гуляти молодь (*О. Копиленко*).

IV. 1. Ягід навколо, особливо дикої малини, була сила-силенна (*О. Донченко*). 2. А я не знаю нічого ніжнішого, окрім берези (*Леся Українка*). 3. На його дворі, замість похилої хатини, стояв веселий будинок (*Панас Мирний*).

Спостереження-зіставлення

- ▶ Прочитайте речення. Визначте відокремлені члени речення в російській мові. Порівняйте способи їх вираження та пунктуацію при них у двох близькоспоріднених мовах.

1. Человек, вооружённый знаниями, непобедим (*М. Горький*).
 2. Люблю берёзку русскую, то светлую, то грустную (*А. Пушкин*).
 3. По лугам набродившись за день, я, усталый, прилёг под стогом (*Н. Рыленков*).
 4. Над городом повис низкий, густой туман, пахнувший сыростью и хвоей (*С. Баруздин*).
 5. Может быть, уединение нужно время от времени всем людям, особенно писателям (*К. Паустовский*).

V. Підсумок уроку

Пунктуаційний аналіз

- ▶ Прочитайте текст. Поясніть постановку всіх розділових знаків у ньому.

- ▶ Знайдіть речення з відокремленими членами. Охарактеризуйте їх.

БАТЬКО ГЕНІАЛЬНОГО СИНА

Відомо, що батько Гоголя Василь Гоголь-Яновський був також письменником українським, хоча й не таким удатним на літературному терені, як його геніальний син. І все ж комедії Гоголя-батька, що ввібрали традиції українського середньовічного, так званого «вертепного» театру, були досить помітні для свого часу, вони з успіхом ставились у театрі Трощинського, привертаючи увагу ґрунтовними знаннями українського побуту і народних характерів.

Та ще частіше зустрічаємо в нього образи, вихоплені безпосередньо з життя. Коли читаєш зворушливо-ідилічну історію подружнього життя Афанасія Івановича та Пульхерії Іванівни, щораз напрошується думка: видно, таки й справді прообразами їх були дід і бабуня письменника — Афанасій Іванович і Тетяна Семенівна Гоголі-Яновські, як це припускають декотрі дослідники... Бо все тут повите таким щирим теплом, якимось родинним гумором, зігрїте люблячою і сумовитою усмішкою.

Що ж до Гоголя-батька, то, мабуть, справедливим буде зазначити, що поряд з Іваном Котляревським, автором улюблених і понині в народі травестійної поеми «Енеїда» і п'єси «Наталка Полтавка», він стояв біля колиски нового українського театру, біля джерел української літературної мови, яка тоді лише набирала силу, а пізніше стала мовою багатющої нашої класичної і сучасної літератури (*О. Гончар*).

- ▶ Дайте відповідь на запитання.

1. Про що ви дізналися із тексту?
2. Яка роль батька Гоголя в долі свого сина в розвитку української культури?

- ▶ Запишіть речення, розставивши розділові знаки. Поясніть їх. Підкресліть усі члени речення.

Обличчя натхненно розшарїлось і освітившись якимись новими думками, народженими ніби зненацька, стало мовби тоншим інтелектуальнішим багатшим в ньому з'явилась сила нових несподіваних відтінків (*О. Гончар*).

V. Домашнє завдання

- ▶ Складіть таблицю на тему: «Відокремлені другорядні члени речення» (дїбрати приклади).

Урок № 17

КОНТРОЛЬНА РОБОТА (ТЕСТ)

Мета: оцінити рівень навчальних досягнень одинадцятикласників зі стилістики мови та культури мовлення; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією; оцінити рівень орфографічної грамотності учнів.

Тип уроку: урок оцінювання навчальних досягнень учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Мотивація навчальної діяльності

Проведення інструктажу щодо виконання тестових завдань.

IV. Виконання тестових завдань закритої форми

Варіант 1

► Завдання 1–12 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний варіант. Потрібно вибрати один правильний варіант відповіді.

1. Літературна мова — це:

- А народна мова, якою користуються на певній території;
- Б мова, що є засобом письмового й усного спілкування нації;
- В унормована мова суспільного спілкування, зафіксована в писемній та усній практиці;
- Г мова художнього стилю мовлення.

2. Стилістика мови...

- А є сукупністю мовленнєвих дій, кожна з яких має мету, що впливає із загальної цілі спілкування;
- Б вивчає реалізацію стилістичних ресурсів мови залежно від мовленнєвої ситуації;
- В вивчає стилістичні ресурси всіх мовних рівнів: лексики, фразеології, морфології, синтаксису;
- Г включає поняття синонімії і варіативності.

3. До специфічних понять стилістики належать:

- А звуковий лад, словниковий склад та фразеологія, граматична структура і норми літературної мови;
- Б мовні прийоми й засоби;

- В** стилїстичні засоби, стилїстична норма, функціональний стиль;
- Г** синоніміка, емоційно-експресивне забарвлення, багатозначність.
- 4.** Орфоепічні норми регулюють:
- А** правильну вимову звуків, звукосполучень, наголосу в слові;
- Б** уживання мовних засобів відповідно до їх стилїстичного значення;
- В** правильний запис слів;
- Г** доцільне уживання алїтерацій, асонансів.
- 5.** Визначте речення, в якому не пишеться з усіма словами разом:
- А** На коні сидить козак, у свиті — не/свиті, і без шапки;
- Б** Не/знайомий рвучко козирнув, піднісни кулак і випростовуючи пальці біля самої скроні;
- В** Поки не/дуже холодно, сидітиму вдома;
- Г** Ти, може, серденько, того й не/знаєш, як гарно, любо як співаєш.
- 6.** Знайдіть слово, що пишеться разом (а не через дефіс):
- А** синьо/зелений;
- Б** науково/прикладний;
- В** ніжно/рожевий;
- Г** червоно/гарячий.
- 7.** Усі займенникові форми написано правильно в рядку:
- А** ні про що, бозна якого, хтозна-кого, у декого;
- Б** хтось, аби-якась, ні до чого, дещо;
- В** ніскільки, бознаде, хто-небудь;
- Г** якесь, ніякий, дехто, казна-як.
- 8.** Визначте рядок, у якому допущено орфографічні помилки:
- А** День Перемоги, Золоті ворота, полуниця «Вікторія»;
- Б** свято Івана Купала, село Золота Балка, Національний банк України;
- В** Сузір'я Великий Віз, Декларація прав людини, газета «Лїтературна Україна»;
- Г** Великий Піст, День Народження, волинська область.
- 9.** Визначте рядок, у якому є неправильно утворена форма прикметників вищого і найвищого ступенів порівняння:
- А** менш надійний, найдобріший, якнайдальший;
- Б** найбільш привітний, вужчий, найбільш відоміший;
- В** найстаріший, щонайдовший, якнайзручніший;
- Г** легший, дорожчий, гірший.

10. Позначте рядок, у якому всі прислівники записані правильно:
- А по сусідськи, удвох, з гори, на диво;
 - Б віднині, нашвидку, без кінця, до вподоби;
 - В десь-інде, підчас, не даремно, с повна;
 - Г з роду-віку, на-щастя, на виворіт, здалека.
11. У кількісних числівників від 50 до 80 відмінюються:
- А перша частина;
 - Б друга частина;
 - В обидві;
 - Г ці числівники не відмінюються.
12. Укажіть рядок, у якому замість крапок скрізь потрібно вставити в:
- А ... Астрахані, помітила ... очах, працювала ... бухгалтерії;
 - Б одягнена ... хвою, загублені ... хвилях, розгубився ... складній ситуації;
 - В моя подруга, ..читель початкових класів, ... сім, десь ... гаю;
 - Г ... полі, ходити ... валянках, побачила ... оголошенні.
- Завдання 13–16 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних варіанти. Виберіть два правильні варіанти відповіді.
13. Укажіть ряди слів, у яких пишеться -нн- у всіх словах:
- А безгомі..ий, неодмі..ий, безбереж..ий, бездога..ий;
 - Б бало..ий, парад..ий, бензи..ий, чека..ий;
 - В касет..ий, люмінісцент..ий, моното..ий, безіме..ий;
 - Г безці..ий, невпізна..ий, нездола..ий, незамі..ий;
 - Д незліче..ий, відмі..ий, карава..ий, магази..ий;
 - Е доверше..ий, витонче..ий, пі..ий, нарече..ий.
14. Визначте, у яких речення вжито повні нестягнені форми прикметників:
- А Недобра сутінь впала на землю, повіяло холодом (*М. Пригара*).
 - Б Зеленеє жито, зелене. Хороші гості у мене (*Народна пісня*).
 - В Тільки здорові жилаві руки з довгими пальцями та довгі вуса нагадували про давнього Миколу Джерю (*І. Нечуй-Левицький*).
 - Г Ружа червона, а й та блідне (*Народна мудрість*).
 - Д Пливе човен води повен (*Т. Шевченко*).
 - Е Якби мої струни німії та піснею стали без слова (*Леся Українка*).

15. Укажіть рядки, де допущено помилки в написанні частки не зі словами:

- А незабаром, ще не прийняті закони, неголосно, недруг;
- Б недолік, невиконавши, недобачати, нехтувати;
- В не виконувати, не дотримуючись, не відповівши, неспіливий;
- Г незчутися, незліченний, зовсім не страшний, не знаючи;
- Д непополиті грядки, нестямний, немовбито, лист не написаний;
- Е досі не виконане, недолюблювати, не стямившись, недоведена теорема.

16. Позначте рядки, у яких всі складні прикметники пишуться разом:

- А сліпучо/білий, жовто/гарячий, ніжно/рожевий;
- Б сніжно/білий, північно/східний, світло/голубий;
- В гірко/солоний, хіміко/біологічний, західно/український;
- Г південно/західний, фізико/математичний, всесвітньо/історичний;
- Д східно/український, кисло/молочний, біло/сніжний;
- Е первісно/общинний, вічно/юний, воле/любний.

► Завдання 17 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою.

17. Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать.

1 чоловічий.	А папороть, СБУ, дівчина, путь.
2 жіночий.	Б математик, вельможа, Сибір, тигр.
3 середній.	В токар, поетеса, плетиво, нікчема.
4 спільний.	Г жіноцтво, листя, теля, дівча.
	Д злюка, бідолаха, хитрюга, недоучка.

Варіант 2

► Завдання 1–12 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний варіант. Потрібно вибрати один правильний варіант відповіді.

1. Ознаками культури мовлення є:

- А правильність, точність, логічність, стабільність;
- Б багатство, чистота, доречність, завершеність;
- В точність, логічність, чистота, багатство;
- Г різноманітність, доречність, наддіалектний характер.

2. Головні ознаки літературної мови:
- А обробленість майстрами, стійкість, необов'язковість носіїв мови;
 - Б наддіалектний характер, стабільні норми, функціонально-стильова розгалуженість;
 - В унормованість, поліфункціональність, писемна форма;
 - Г уніфікованість, милозвучність, витонченість.
3. Лексичні норми регулюють:
- А правильне творення і вживання слів, їх форм;
 - Б правильну побудову словосполучень і речень;
 - В уживання слів у властивому їм значенні, правильне поєднання слів за змістом у словосполученні й реченні;
 - Г уживання мовних засобів відповідно до їх стилістичного значення.
4. Правильне мовлення — це:
- А мовлення, що відповідає встановленим правилам, нормам;
 - Б мовлення, що встановлює і підтримує контакт;
 - В мовлення, що уточнює і доповнює ту чи іншу ситуацію спілкування;
 - Г красиве, чисте мовлення з уживанням різноманітних мовних засобів.
5. Визначте речення, в якому не пишеться з усіма словами окремо:
- А Думками він був зараз далеко від Харитона — біля Тосі, і ще далі — в не/визначених обрисах свого майбутнього.
 - Б Не/жаль за сном, не/час, не/можна спати.
 - В Шаблій борсається, не/мов у петлі, сіє по стерні не/вимо-лоченими колосками.
 - Г Заручилась вона з Яковом Поліщуком, а того не/гадано віддано у москалі.
6. Укажіть слово, що пишеться через дефіс:
- А сімдесяти/п'яти/мільйонний;
 - Б м'ясо/молочний;
 - В важко/хворий;
 - Г право/бережний.
7. Усі займенникові форми написано правильно в рядку:
- А У декого, будь-до кого, бозна-що, ні з ким;
 - Б де-який, де з ким, на чийомусь, абиякий;
 - В аби-яка, якась, казна з ким, будь-що;
 - Г з будь-чим, будь з чим, ніякий, казна-чий.

8. Визначте рядок, у якому допущено орфографічні помилки:
- А ріка Південний Буг, мис Капітана Джеральда, майдан Незалежності;
 - Б роза «Елізабет», Велика Вітчизняна війна, Друга світова війна;
 - В епоха відродження, Організація об'єднаних Націй, День Незалежності України;
 - Г медаль «За відвагу», орден «Мати-героїня», орден Ярослава Мудрого.
9. Визначте рядок, у якому є неправильно утворена форма прикметників вищого і найвищого ступенів порівняння:
- А більший, менший, кращий;
 - Б менш товстий, найзручніший, більш білявий;
 - В сміливіший, найохайніший, найяскравіший;
 - Г ближчий, більш білий, найменш теплий.
10. Укажіть рядок, у якому всі прислівники потрібно писати через дефіс:
- А по/двоє, сяк/так, хоч/не/хоч;
 - Б будь/що/будь, до/вкола, по/іншому;
 - В казна/як, по/сусідськи, рік/у/рік;
 - Г по/латині, ледь/ледь, десь/інде.
11. Які числівники мають дві відмінкові форми?
- А 10, 20, 30;
 - Б 5, 6, 9;
 - В 40, 90, 100;
 - Г 1, 1 000, 1 000 000.
12. Укажіть рядок, у якому замість крапок скрізь потрібно вставити у:
- А сидимо ... вагоні, була ... Одесі, ... садку;
 - Б ... холодочку, взяла ... нього, на траві ... квітах;
 - В як ... сні, ... Антарктиді, ... присмерку;
 - Г наш ... читель, ... лісі, ... дарник.
- Завдання 13–16 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних варіанти. Виберіть два правильні варіанти відповіді.
13. Укажіть ряди слів, у яких пишеться -нн- у всіх словах:
- А башта..ий, осі..ій, широче..ий, ви..ий;
 - Б вовняний, соколи..ий, букве..ий, бджоли..ий;
 - В страше..ий, лимо..ий, орли..ий, безтала..ий;
 - Г свяще..ий, невпи..ий, маши..ий, стара..ий;

- Д невблага..ий, кі..ий, солов'ї..ий, благослове..ний;
 Е сті..ий, скля..ий, да..ий, віко..ий.
14. Визначте, у яких речення вжито короткі форми прикметників:
- А Скрипливе дерево довше росте.
 Б Сивий віл випив води повен діл.
 В Це була молода чорноброва дівчина.
 Г Як ішли ми зелен лугом к зелен гаю...
 Д Плохеньке порося і в Петрівку мерзне.
 Е Зима чиста, ніби скупана.
15. Укажіть, у яких рядках всі слова пишуться з часткою не разом:
- А не/скошена трава, не/полита досі розсада, не/бачена краса;
 Б не/закінчена розмова, не/замкнені двері, не/продумана відповідь;
 В не/доопрацьована стаття, не/куплені вчасно, відповідь не/продумана;
 Г не/зрозуміла відповідь, не/закінчена нами суперечка, не/висвітлена проблема;
 Д не/дописаний лист, не/помічений факт, не/вивчений вірш;
 Е не/бачена ніколи картина, не/доведена теорема, не/доспані ночі.
16. Укажіть рядки прикметників, які пишуться через дефіс:
- А (криваво)червоний, (південно)західний, (прісно)водний;
 Б (світло)рожевий, (шести)гранний, (кам'яно)вугільний;
 В (м'ясо)молочний, (гірко)солодкий, (англо)французький;
 Г (синьо)зелений, (вічно)зелений, (машино)будівний;
 Д (військово)морський, (військово)полонений, (суспільно)корисний;
 Е (віце)президентський, (високий)превисокий, (воєнно)стратегічний.
- Завдання 17 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою.
17. Установіть відповідність між іменниками та родами, до яких вони належать:
1 чоловічий.	А Тбілісі, дівчисько, кашне, око.
2 жіночий.	Б Карпати, листоноша, денді, колега.
3 середній.	В сирота, забіяка, роззява, задавака.
4 спільний.	Г суддя, вужака, шимпанзе, собака.
	Д Чилі, путь, Міссурі, бабище.

Оцінювання контрольного тесту

Тип завдання	Завдання закритої форми																
	з вибором однієї правильної відповіді												з вибором двох правильних відповідей		на встановлення відповідності		
Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Варіант 1	В	В	В	А	Б	Г	Г	Г	Б	Б	Б	А	Г, Д	Б, Е	Б, Д	Д, Е	1 Б, 2 А, 3 Г, 4 Д
Варіант 2	В	Б	В	А	Б	Б	Г	В	Б	Г	В	Г	А, Г	Б, Г	Б, Д	В, Е	1 Г, 2 Д, 3 А, 4 В
Кількість балів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	4

24–23 балів	12 б.	12–11 балів	6 б.
22–21 балів	11 б.	10–9 балів	5 б.
20–19 балів	10 б.	8–7 балів	4 б.
18–17 балів	9 б.	6–5 балів	3 б.
16–15 балів	8 б.	4–3 балів	2 б.
14–13 балів	7 б.	2–1 бал	1 б.

V. Організований збір зошитів для контрольних робіт

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Записати текст із художньої літератури на 50–60 слів. Підкреслити у ньому всі орфограми. Виконати повний орфографічний аналіз 10 слів.

СТИЛІСТИКА ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ

Урок № 18

ВИДИ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ І ВІДТІНКИ ЇХ ЗНАЧЕНЬ

Мета: повторити види простих речень та ознайомити з відтінками їх значень; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою різних видів простих речень; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Грамматика: граматичні засоби оформлення різних видів речень.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

- ▶ Розгляньте схему і зробіть усне повідомлення на лінгвістичну тему «Види простих речень». Наведіть приклади.

Просте речення	→	розповідне, спонукальне, питальне
	→	окличне чи неокличне
	→	односкладне чи двоскладне
	→	поширене чи непоширене
	→	повне чи неповне
	→	ускладнене чи неускладнене

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

- Перепишіть, підкресліть члени речення, визначте вид простого речення.

1. Смаглява ніч в колисці гір гоїдала місяця малого (Д. Павличко). 2. І чути плач землі моєї (Д. Павличко). 3. Благослови, моя кохана, у скронях схований вогонь (Д. Павличко). 4. Яке то щастя — свій народ у світлі бачити! (Д. Павличко). 5. Обійми. Сльози. Пригощання. Спів. Розмови тихі. Зорі-подарунки. Пісні прощальні. Братні поцілунки (Д. Павличко). 6. Тризубом націоналізму прохромали душу мою... (І. Драч). 7. Зроблено дуже мало, майже нічого (Д. Павличко). 7. Не згасне шлях від маминого серця до серця України крізь віки (Д. Павличко). 9. Літо. Свято. В місті тиша (Б. Олійник). 10. Хліб-сіль їж, а правду ріж (Народна творчість). 11. Побувайте в нас на луговині у весняний погожий день (А. Малишко).

- Доповніть таблицю власними прикладами.

Види розповідних речень	Приклад	Власний приклад
Стверджувальні, у яких щось стверджується (можуть вживатися частки <i>так, авжеж, ага, еге, гаразд, атож</i>)	Коли на боці людини правда, їй нічого не страшно (В. Дрозд).	
Переповідні, у яких висловлюється чужа думка (вживаються вставні слова <i>як кажуть, на думку такого-то, за словами такого-то, мовляв, сказав такий-то</i>)	Колись отак, розказує легенда, — хустиною святая Вероніка зібрать хотіла сльози й піт Христа (Леся Українка).	
Ймовірнісні, у яких висловлюється припущення (уживаються вставні слова <i>мабуть, можливо, очевидно, певно, здається, думаю, гадаю, частки навряд, навряд чи, ледве чи, наче, ніби</i>)	Навряд чи десь по інших країнах співають так гарно й голосисто, як у нас на Україні (О. Довженко).	
Заперечні, у яких щось заперечується (уживаються частки <i>не, ні; займенники ніхто, ніщо, ніякий, ніскільки; прислівники ніде, нікуди, нізвідки, ніколи, ніяк; слова неправда, брехня</i>)	Ми нічого ще не знаєм, кого й яка чекає путь (В. Сосюра).	

- ▶ Прочитайте виразно речення. Проаналізуйте граматичні засоби оформлення питальних речень (інтонація, питальні слова, порядок слів). Визначте серед них власне-питальні та риторичні речення.

1. Гей, хто там ладу в русі не тримає? (*Р. Третьяков*) 2. Чи ми той світ ясний за роботою, за клопотом коли бачимо? (*А. Головка*). 3. Єсть на світі доля, а хто її знає? Єсть на світі воля, а хто її має? (*Т. Шевченко*). 4. Хіба це не щастя: блукати по світу і слухати, про що там наспівує вітер? (*Г. Коваль*). 5. Чом не знав я, що в коханні найніжніша в світі мова? (*Г. Коваль*). 6. Може, я тебе не вартий? (*В. Коломієць*).

Довідковий матеріал: власне-питальні речення передбачають обов'язкову відповідь: Мамо, чи кожна пташина у вирій на зиму літає? (*Леся Українка*); питально-риторичні не вимагають відповіді за своєю семантикою: Хто може сонце погасить і землю вибити з орбіти? (*В. Сосюра*).

- ▶ Охарактеризуйте спонукальні речення за семантикою спонукування (наказ, прохання, застереження, протест, бажання, згода, дозвіл, заклик до дії тощо).

1. Нехай би вітри Пролітали за вікнами хати (*А. Головка*). 2. Живи, моя опришківська родино, Це празника твого прийшла пора (*Д. Павличко*). 3.— О Дніпре, Дніпре, мій Славуто, широк і славен ти еси, чи вбито князя, а чи скуто, мене до нього занеси (*А. Малишко*). 4. Хай куняють будинки і гавкає з нудьги собака (*Б. Антоненко-Давидович*). 5. Свіжий вітерець на вас подихає. Ох, легкокрилий брате! Виходь із свого тихого захисту — гущини лісової, де ти в холодочку пахучому спочиваєш опівдні, ховаючись від гарячої спеки!.. Повій на степи безкраї та довгі, на лани безмірно широкі! З синьої річки, де ти на легеньких хвилях любиш гойдатись, здійми непримітну пару, оберни її в чорну хмару і повісь, розстели її по небу синьому, заховай від нас сонечко ясне (*Панас Мирний*). 6. Нехай мої струни лунають, нехай мої співи літають по рідній коханій моїй стороні (*Леся Українка*). 7. Хай по мені не плачуть смутні дзвони, хай заспіває вільний, дзвінкий вітер, закрутиться метелиця весела (*Леся Українка*). 8. Коли б Марка діждатися (*Т. Шевченко*). 9. Будь славен, день багатого врожаю, прозоре небо, підіймайся вище (*А. Малишко*).

Розподільне письмо

- ▶ Розподіліть окличні речення за метою висловлення (розповідно-окличні, питально-окличні, спонукально-окличні), визначте їх смисловий відтінок (горе, гордість, туга, страх, обурення,

презирство, зневага та ін.). Виділіть граматичні засоби оформлення окличності (інтонація, вигуки, окличні частки).

1. Люблю я жить! 2. І не журюсь, бо що таке життя, коли не труд до самозабуття, не щедрість рук і не самопожертва? 3. Скільки нас розгублено по місту! 4. Як негасимо міниться, пала алмаз життя в простій оправі смерті! 5. Радуйся, Маріє! Гряде в віках твій гарний син! 6. І чи потрібні двері, що не ведуть нікуди? (З творів І. Жиленко). 7. Та хтось таки прийшов і гарно розпалив у кузні бойківській від пломеню Тараса! (Д. Павличко). 8. Ну, а ти вже із нами пройди тую ниву! (А. Малишко). 9. В тобі була надія материнства? (Д. Головка). 10. Вкраїно, пісне із пісень, налитий золотом цар-колос! (Б. Степанюк). 11. Ти мужній, наша сило й завзяття! Не втихай, чуття помсти святе! (П. Тичина). 12. Моя Вітчизна дорога, яка в тобі горить снага! (М. Олійник). 13. Чим врівноважити ту правду, що болить і відливається під серцем у набої?! (Д. Павличко). 14. Чи вирве нам серця роздорів динаміт?! (Д. Павличко). 15. Де й коли їм побачитись вдасться?! (О. Підсуха). 16. Благословіть нас, матері, за рідний край життя не жаль нам! (О. Підсуха).

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- Як розрізняються за відтінками значень розповідні, питальні, спонукальні та окличні речення? Наведіть їх приклади.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Навести 10 прикладів риторичних запитань з художньої літератури.

Урок № 19

ДІАЛОГ, СКЛАДЕНИЙ ВІДПОВІДНО ДО ЗАПРОПОНОВАНОЇ СИТУАЦІЇ, ДІАЛОГ-ОБМІН ДУМКАМИ, ВРАЖЕННЯМИ (ОФІЦІЙНА І НЕОФІЦІЙНА РОЗМОВА); ОБГОВОРЕННЯ САМОСТІЙНО ОБРАНОЇ ТЕМИ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про діалогічне мовлення, різновиди діалогів, удосконалювати вміння й навички складати відповідно до запропонованої ситуації діалог-обмін думками і враженнями; розвивати комунікативно-мовленнєві

вміння, мислення, уяву; виховувати у школярів почуття взаємоповаги.

Обладнання: роздавальні матеріали, схеми-опори.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (пряма мова, діалог), пунктуація, лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

Стратегія «Два — чотири — всі разом»

- ▶ Прочитайте афоризми. Поясніть їх зміст. Сформулюйте за ними тему й мету уроку.

1. Єдина відома мені розкіш — це розкіш людського спілкування (*Антуан де Сент-Екзюпері*). 2. Дефіцит спілкування привів до того, що воно з розкоші перетворилося на предмет першої необхідності (*С. Лузан*). 3. Більшість людей шукають суспільства не стільки з метою слухати, скільки говорити (*Олександр Поп*). 4. Без багато чого може обходитися людина, але тільки не без людини (*Людвіг Берне*). 5. Для одних форма спілкування — діалог, для інших — монолог (*Ілля Шевелєв*).

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Бліцопитування

- ▶ Дайте визначення діалогу. (*Діалог (від гр. dialogos — розмова, бесіда) — розмова двох осіб.*)
- ▶ Як називаються речення, якими оперують учасники розмови? (*Репліка*)
- ▶ Які розділові знаки вживаються при записуванні діалогів? Запишіть графічну модель діалогу на дощці.
А: «П» (?)» — «П. (?)» — «П (?)» -а.— «П (?)»
— П. (?)
— П. (?)
— П, (?) — а.
- ▶ Які різновиди діалогу вам відомі залежно від стилю мовлення? (*Побутові діалоги; офіційні; художні.*)
- ▶ Охарактеризуйте репліки в розмовно-побутовому стилі.

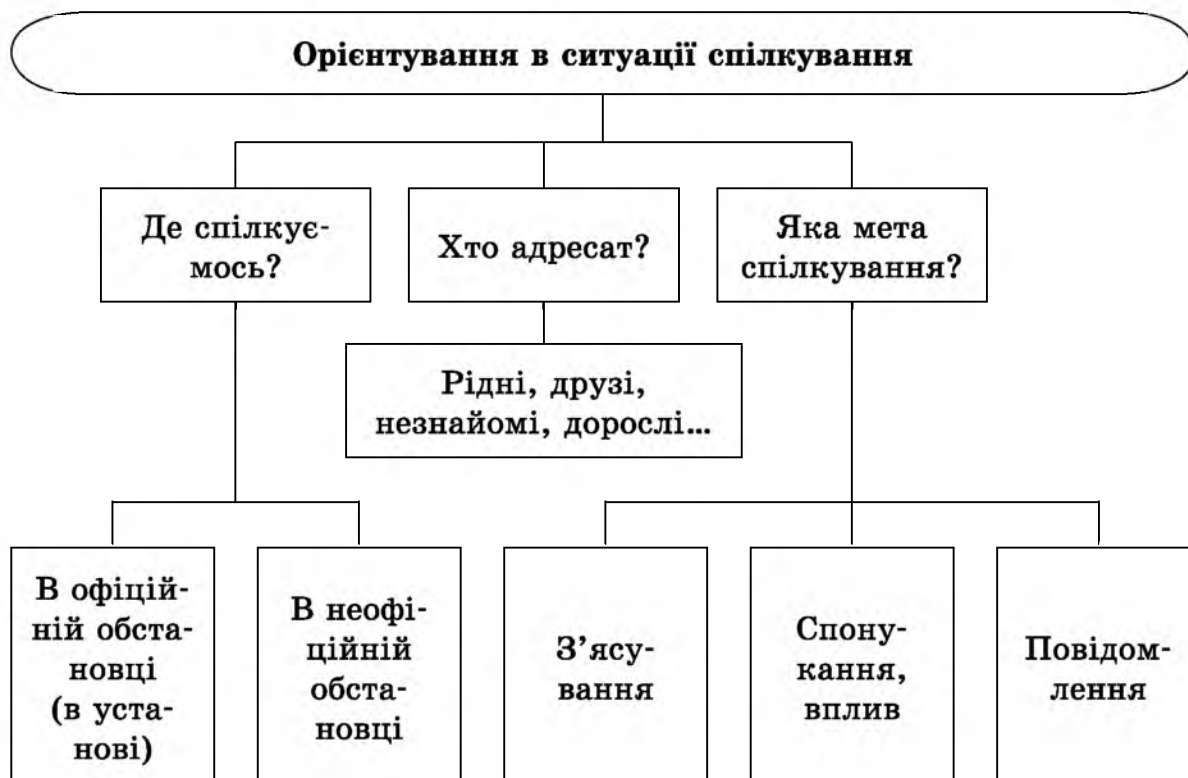
- Охарактеризуйте репліки в офіційному стилі.
- Які діалоги розрізняють за жанровими особливостями? (*Бесіда; дискусія, диспут; полеміка.*)
- Які синтаксичні ознаки властиві діалогу? (*Грамматична неповнота речень, тобто використання неповних і незакінчених речень, використання простих синтаксичних конструкцій, різних речень за метою висловлювання.*)

Робота в парах зі схемами-опорами

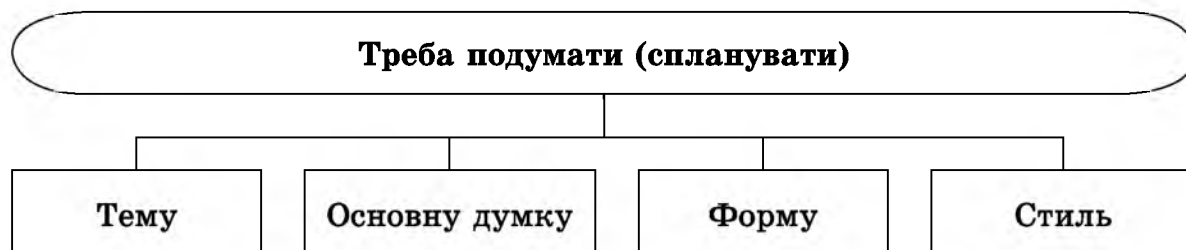
- ▶ Як відомо, перед складанням діалогу необхідно уявити ситуацію спілкування. Пригадайте, що вам відомо про комунікативну ситуацію?
- ▶ Доповніть подану схему. Що треба взяти до уваги перед тим, як вступити в спілкування?

- ▶ Самоперевірка за поданою опорою.

- ▶ Роздивіться схему «Ситуація спілкування». Назвіть ситуації, в яких може відбуватися спілкування мовців; визначте за ситуацією характер розмови (офіційна/ неофіційна), а також уточніть, між ким може відбуватися діалог (самостійний добір прикладів).
- ▶ Пригадайте, у чому полягає підготовка до спілкування після етапу орієнтування в ситуації. Перевірте правильність міркувань за схемою.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Аналіз діалогу

- ▶ З'ясуйте, хто бере участь у діалозі. У якій ситуації відбувається поданий діалог? Визначте стиль, жанр, тему й мету діалогу, особливості мовних засобів. Схарактеризуйте репліки за метою висловлювання, за емоційно-експресивним забарвленням, за повнотою.

З оселі вийшла мати, глянула.

— Це ти?

— Це я, мамо, — він підходить до неї, охоплює її загрубілі руки, що відмиваються тільки взимку.

— Ой Богданочку, — вона припадає головою до його грудей і починає схлипувати.

— Чого ви? — і пригортає матір.

— Хіба ж я знаю? — вона витирає очі краєчками хустини, крізь сльози заглядає йому в очі.

— Богданчику, ти знаєш, хто ти мені? Ти щастя моє, і надія моя, і все, чим я живу, бо що ж я без тебе?

— Я пам'ятатиму це, мамо.

— Богданчику, дитино, а ти... не звихнувся тепер?

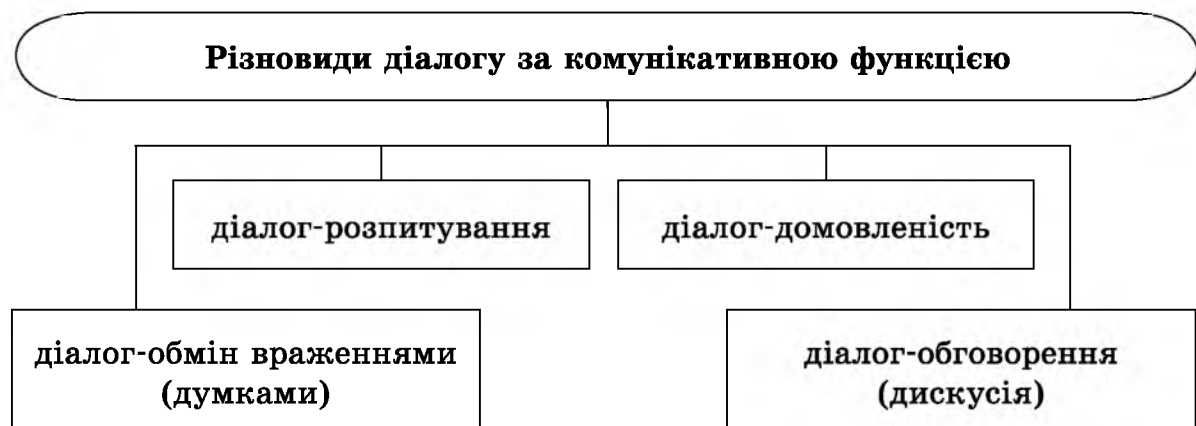
— Як це?.. — злякано поточився назад, не розуміючи її.

— Прийшли до мене, сину, чужі листи. Пишуть, що ти звихнувся... запроданцем став. Я вірю тобі! — шелестять її слова, шелестять її сльози.

— Вірте, мамо. Хоч би що трапилось зі мною, вірте, бо я ваш син і ніколи не стану безбатченком, ніколи! То тільки страшні

жорсткосердці могли таке написати вам. Якби навіть усе золото, усі скарби світу кинули мені під самі ноги, то й тоді я не став би чийось послугачем, бо ж своєю землею живу, за це ладен і вмерти. Чуєте, мамо? (За М. Стельмахом).

- ▶ За схемою-опорою визначте різновид діалогу залежно від провідної комунікативної функції, яку виконує той чи інший діалог.

- ▶ Визначте особливості кожного з них. Наведіть приклади ситуацій, у яких може відбутися той чи інший різновид діалогу.

Робота в парах

- ▶ Доповніть репліки діалогу, визначте його різновид. Відповідь обґрунтуйте.
 - Чому мову вважають візитною карткою людини?
 - Та тому, що по тому, як людина говорить, ми пізнаємо, з ким маємо справу.
 - Можемо визначити ступінь інтелігентності, сказав би вчений.
 - ...
 - Ступінь її психологічної урівноваженості, ступінь її можливої закомплексованості.
 - ...
 - Розвивати і вдосконалювати своє мовлення.
 - ...
 - Тому, що мова — втілення думки: що багатша думка, то багатша мова.
 - ...
 - Ні, не я.
 - ...
 - М. Рильський.
 - Людину, яка зрікається легко й добровільно рідної мови, Б. Харчук назвав нещасною, неправдивою людиною.

Групова робота

- ▶ Сформулюйте правила ведення діалогу.

Орієнтовні правила

(для контролю і доповнення сформульованих)

- Будьте завжди ввічливі, привітні і доброзичливі в спілкуванні, з повагою ставтеся до співрозмовника. Будьте уважні до його стану й настрою, до того, що і як він говорить, як реагує на ті чи інші слова.
- Умійте слухати і не перебивати інших.
- Умійте почати діалог, уживаючи відповідну ініціативну репліку (повідомлення, спонукання, запитання), та швидко реагувати на репліку співрозмовника, підтримувати розмову, додаючи до репліки-реакції свою ініціативну репліку, стимулювати співрозмовника до висловлювання, виражаючи свою зацікавленість за допомогою реплік оцінювального характеру.
- Не завдавайте людям прикрощів словом. Умійте ввічливо попросити про щось і ввічливо відмовити у чомусь, не образивши людину своєю відмовою. Намагайтеся чемно пояснити причину прохання чи відмови.
- Використовуйте в спілкуванні етикетні слова. Стежте за культурою мовлення.
- ▶ Користуючись наведеними правилами, проведіть у парах (ролі директора школи і учня-одинадцятикласника) офіційний діалог-обмін думками за темою «Мій життєвий вибір». Розмову про свої плани й наміри щодо підготовки до майбутньої професії запишіть.

Творче завдання

- ▶ Працюючи парами, складіть діалог-обговорення за самостійно обраною темою.

V. Контрольно-рефлексивний етап**Творче списування**

- ▶ Доповніть визначення.

Діалогічне спілкування здійснюється в... (*усній*) формі під час безпосереднього контакту... (*співрозмовників*), висловлювання яких чергуються. Таким чином, кожен, хто бере участь у діалогічному спілкуванні, і... (*говорить*), і... (*слухає*). Висловлювання співрозмовника, що бере участь у... (*діалозі*), називається... (*реплікою*).

За стилем розрізняють...

За комунікативною функцією діалоги поділяють на...

Аукціон

- ▶ Назвіть якнайбільше пісень-діалогів.

Складання сенкану

- ▶ Сенкан «Діалог».

Іменник	<i>діалог</i>
Прикметники (2)	<i>побутовий, художній</i>
Дієслова (3)	<i>розпитую, домовляюся, обговорюю</i>
Речення з 3–4 слів	<i>використовую в діалозі неповні речення (прості синтаксичні конструкції, різні речення за метою висловлювання)</i>
Слово-синонім	<i>розмова (бесіда)</i>

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Виписати з художніх творів три діалоги різних видів, обґрунтувати свій вибір.
- ▶ Підготувати лінгвістичне повідомлення «Діалог».
- ▶ Складіть і записати діалог, який би міг відбутися між випускником школи та його вчителем через 10–15 років після випускного вечора.

Урок № 20

СИНОНІМІКА: ДВОСКЛАДНИХ І ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ; НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ, УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВИХ І БЕЗОСОБОВИХ; ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВИХ І БЕЗОСОБОВИХ

Мета: повторити види односкладних речень; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою синонімічних відповідників між двоскладними й односкладними реченнями та різними видами односкладних речень; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: синтаксичні синоніми.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Бліцопитування

- Пригадайте, що таке синоніми?
- Що називають «синтаксичними синонімами»?
- Що таке односкладне речення?
- На які групи поділяються односкладні речення?
- Як називається речення з головним членом підметом?
- Назвіть види односкладних речень з головним членом присудком.
- Чим може бути виражений присудок у безособових реченнях?

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

- ▶ Випишіть граматичні основи поданих речень. У дужках укажіть тип кожного речення, скориставшись позначеннями: 1 — односкладне означено-особове; 2 — односкладне неозначено-особове; 3 — односкладне називне; 4 — двоскладне неповне із пропущеним підметом; 5 — двоскладне неповне із пропущеним присудком; 6 — двоскладне повне зі складеним іменним присудком.

1. Небо глибоке, прозоре, блакитне (*М. Івченко*). 2. Вже де-не-де й димок із димаря (*Л. Костенко*). 3. Іду і мрію про щось (*М. Йогансен*). 4. Зимовий вечір. Тиша (*П. Тичина*). 5. По темних кутках сплять (*В. Винниченко*). 6. Старі люди говорили, що давно не пам'ятають такої теплої осені.

- ▶ Випишіть речення в такому порядку: 1 — означено-особове, 2 — неозначено-особове, 3 — узагальнено-особове.

По радіо повідомляють про готування польоту на Місяць ракети-автомата.

Лови летючу мить життя! Добре діло твори сміло.

Лінгвістичне дослідження

- ▶ Визначте тип односкладних речень. Вставте пропущені букви та розділові знаки.

1. Напинайте рогожі вітрил. 2. Ле..ко і ясно л..жати в поплутаних травах. 3. Чужі нездоланні долини! 4. Вранці вийшли з домів виногради зрівняти і зрубати оливні гаї. На осяяних схилах сонзіл..я уже голубіє. 5. Стрічали шану й страх здолавши багна пуці і вертепи. 6. Сім човнів ро..бить без розваги. 7. На сходах дому зуп..нись на мить. 8. На всьому світі не знайти рідні. 9. Поважна мова врочистих вітрил (З творів О. Ольжича). 10. Раз оп..чешся другий — остер..же..ся. 11. Не радуйся чужому лихові (З народної мудрості).

Варіанти відповідей: 1) просте двоскладне; 2) означено-особове; 3) неозначено-особове; 4) узагальнено-особове; 5) безособове; 6) називне.

Стилістичне моделювання

► Доберіть до поданих двоскладних речень синонімічні безособові. Позначте граматичні основи.

1. Раптом повіяли степові пахоці. 2. Уся кімната завітчана айстрами. 3. Весь день дитина веселилася. 4. Вартовий не має права покидати свій пост.

Вправи-трансформації

► Перебудуйте подані речення в односкладні назви. Виділіть граматичні основи.

1. Тихо падає сніг. 2. Небо захмарене й сумне.

► Замініть перше двоскладне речення означено-особовим, а друге — неозначено-особовим. Виділіть граматичні основи.

1. Ви розкажете про це детальніше. 2. У косу дівчини вплетений бант.

► Замініть неозначено-особові речення безособовими.

1. У фізичній лабораторії створили новий прилад. 2. Зовсім недавно відкрили нову планету. 3. Нам забороняють виходити на вулицю. 4. Новобранців постригли дуже коротко.

► Прочитайте наведені синонімічні речення. Які відтінки значення виражає кожне речення? Доберіть до кожного речення його тип.

1 Хочу познайомитися з вами.

2 З вами хочуть познайомитися.

3 Я хочу познайомитися з вами.

А Двоскладне.

Б Односкладне, означено-особове.

В Односкладне, неозначено-особове

- ▶ Спишіть речення, розкриваючи дужки. Доведіть, що всі ці речення є узагальнено-особовими. До яких односкладних речень подібне кожне з них за способом вираження головного члена? Підкресліть головні члени, виділіть у них закінчення.

1. Вовка пастухом (не)ставлять (*Народна мудрість*). 2. Пл(и,е) каймо в серці кожне гроно, прозоре диво кал (е,и)нове (*Д. Білоус*). 3. Любіть травинку, і тваринку, і сонце завтрашнього дня... (*Л. Костенко*). 4. Як сіно косять, то дощів (не)просять (*Народна мудрість*). 5. Дивиш(ь)ся і (не)надивиш(ь)ся, дишеш і (не)надишеш(ь)ся чистим, гарячим і пахучим повітрям (*І. Нечуй-Левицький*). 6. (Не)хвали коня, поки з дороги (не)верн(и,е)шся (*Народна мудрість*).

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

Два — чотири — всі разом

- ▶ Зробіть висновок, які види речень можуть вступати у синонімічні відносини? Наведіть приклади.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Подані двоскладні речення перебудувати на односкладні безособові та синонімічні іншого виду.
1. Куц омитий чистою росою. 2. Сміхом-жартом село заметене. 3. Зайвих не хочем ми слів. 4. Так гарно пахне спечена картопля. 5. Я не міг заснути, довго не міг заснути.

Урок № 21

СИНОНІМІКА МОВНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ: ПРИСУДКА, ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ; ІНВЕРСІЯ ЗАМІСТЬ ПРЯМОГО ПОРЯДКУ СЛІВ

Мета: повторити засоби вираження головних і другорядних членів речення, прямий і зворотний порядок їх розташування; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою синонімічних засобів вираження присудка, другорядних членів речення; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопродметні зв'язки:

Стилістика: синтаксичні синоніми.

Міжпродметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

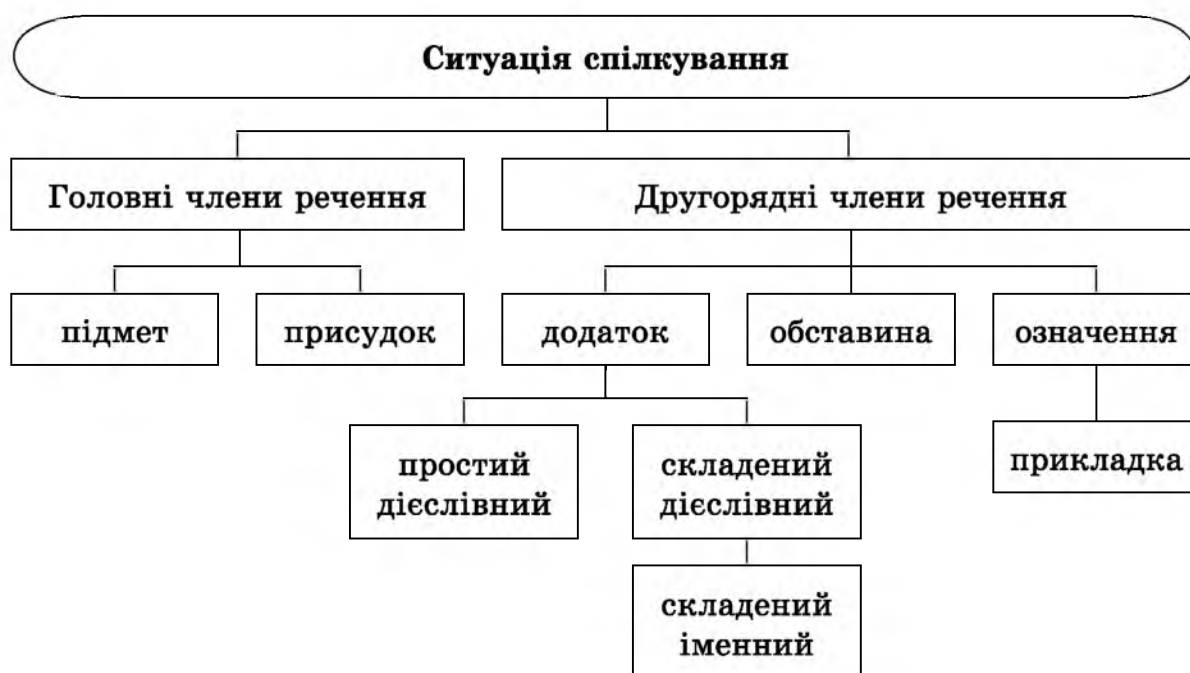
ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

► Дайте відповіді на запитання, користуючись опорною схемою.

Експрес-опитування

1. Граматичну основу речення складають... 2. Підмет виражається... 3. Види присудків: ... 4. Другорядні члени речення — ... 5. Означення бувають... 6. Різновидом означення є... 7. Прямий додаток виражається... 8. Обставини поділяються на такі види...

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

► Перепишіть речення, підкресліть головні члени, дайте їм стилістичну характеристику, визначте, якою частиною мови вони виражені.

1. Два ведмеді в однім барлозі не живуть (*Народна творчість*). 2. Семеро одного не будуть ждати (*Народна творчість*).

3. Натруджене сонце стомлено почало спускатись за далеким пругом (*С. Плачинда*). 4. Черговий по станції дав останній дзвінок. 5. Жити — Вітчизні служити (*Народна творчість*). 6. Кожен хотів перемогти у цьому поединку. 7. Батько стомлений, але усміхнений. 8. Давно відлетіло, розвіялось невловне, прекрасне, як дзвін (*Г. Лютко*). 9. Твоє «ні» не дуже мене радує.

- ▶ Поясніть відтінки значення між синонімічними присудками в реченнях.

Він був батько. Він був батьком. Він був за батька. Він був замість батька. Він був як батько.

Він тепер директор школи. Він став директором школи. Він зараз директор школи. Він у нас за директора школи.

- ▶ У поданих реченнях укажіть складений присудок, визначте спосіб його вираження та поясніть відтінки значення, що передаються тією чи іншою його формою: а) постійна або змінна ознака предмета, виражена присудком у називному або орудному відмінках, а також випадки відсутності таких відмінностей; б) тимчасова ознака, виражена присудком, до якого входить знахідний відмінок із прийменником; в) ознака, якої набув підмет при дієприкметниковому присудку внаслідок спрямування на нього дії або завдяки стану, в якому він перебуває.

1. Знаю добре, що була б тобі жінка, а мені невістка (*Панас Мирний*). 2. Я твій товариш буду щирий (*І. Котляревський*). 3. Будь мені зятем (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 4. Хто ж ти єсть такий сміливий? (*П. Тичина*). 5. Я ливарник. А я пекар! Я шахтар! Я ланкова! Вчитель я! Бібліотекар (*П. Тичина*). 6. Вона була ще молодою і прехорошая собою (*Т. Шевченко*). 7. Аби Андрійко вдоволений був (*А. Тесленко*). 8. Буде голівонька снігом покрита (*Л. Глібов*). 9. Прощай, Перекотиполе, та гляди і будеш мені свідок (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 10. Здається, був ти небрежливий (*А. Метлинський*). 11. У цей день ранок був сонячний, погожий (*А. Головка*). 12. Тісна домовина стала мені за веселу світлицю (*Г. Квітка-Основ'яненко*). 13. Він мені за рідну дитину став (*Марко Вовчок*). 14. — Хто ж ти така? — Я — Мавка лісова (*Лєся Українка*).

Стилістичний експеримент

- ▶ Перепишіть, обираючи з дужок найдоцільніший, за вашою думкою, варіант необхідного члена речення. Визначте члени речення. Поясніть стилістичні відтінки їх вираження. Порівняйте з авторським варіантом (див. у довідці).

1. Туга (журавля, журавлів, журавлина) із-за хмари лине, на доквілля впали перші холоди (*І. Бровчий*). 2. Над степом

(місяць-ятаган, місяць ятаганом) зірки до гурту кличе (*І. Бровчий*). 3. Я в людей попрошу тільки (віри, вірити) в кожне слово, почуте від мене, в кожний погляд очей моїх сірих (*Л. Костенко*). 4. (Щастя народу, народне щастя) і (горе народу, народне горе) я намагався в слово перелить, ішов з народом (через доли й гори, долами й горами) (*М. Рильський*). 5. Бондар був людиною (розумною, із розумом) і навчав підмайстра (по-батьківськи, як батько).

Довідка: журавлина, місяць-ятаган, віри, народне щастя, народне горе, через доли й гори, із розумом, по-батьківськи.

- ▶ У кожному реченні включіть до складу присудка одну з двох поданих у дужках форм іменника, прикметника або дієприкметника (у називному або орудному відмінку). Поясніть свій вибір.

1. Дід Улас не довго був (чабан, чабаном). 2. Іван скоро стане (вчитель, вчителем). 3. Брат здавався мені сьогодні (схвильований, схвильованим). 4. Майбутнє завжди уявляється нам (прекрасне, прекрасним). 5. Малий Петрик був цілком (вдоволений, вдоволеним). 6. Поле було (покрите, покритим) снігом. 7. Собака звався (Барбос, Барбосом).

- ▶ У поданих реченнях поясніть роль інверсії виділених головних і другорядних членів речення.

1. Я навіть смерть би поборов, аби Богданові слова вчитала радісно *Москва* (*М. Бажан*). 2. Арфи *золотої не замовкли* струни (*В. Сосюра*). 3. У лісі було *тихо* (*Н. Рибак*). 4. *Недалеко* впав снаряд (*О. Гончар*). 5. Всю ніч сиділа в наголов'ї *мати* і погляду не зводила сестра (*А. Малишко*). 6. *Тихона* сміх той аж *од чавунця звів* (*А. Головка*). 7. І в Спаську вежу увійшов, тримаючи в руці *своїй* Богданом *писаний сувій* (*М. Бажан*). 8. Другий батальйон ішов *вліво у гори* (*О. Гончар*). 9. Мінометна рота Брянського теж діяла в цім бою *децентралізовано* (*О. Гончар*). 10. Полк вступив до Праги *надвечір* (*О. Гончар*). 11. *Сьогодні майбутнього далину я оком прозираю* (*П. Тичина*).

Вправи-трансформації

- ▶ Переставте дієслівні присудки, щоб подані речення набули розповідного характеру.

1. Весна і літо вже пройшли. 2. Бабине літо починалось. 3. Суша стояла, дощу не було давно. 4. Над полем марево мигтіло. 5. Павутиння летіло над землею і чіплялося за дерева і кущі. 6. У полях голо було. 7. Скоро дощі підуть, тумани здіймуться, справжня осінь настане.

- ▶ Переставте виділені слова на початок речення (інверсія) і поясніть, якого відтінку набуло після цього кожне речення.

1. У бійців вигляд *веселий*. 2. Брати *працювали* з ранку до вечора. 3. Ви придумали *чудову* гру. 4. Потиснув *руку мені* і пішов. 5. Як видно, хлопчик цікавиться *книжками*. 6. Днів *п'ять* ішов дощ. 7. Було *спокійно* і *затишно* в лісі.

- ▶ Переставте виділені слова на кінець речення і поясніть, якого відтінку набуло після цього кожне речення.

1. *Поранений* розвідник повернувся. 2. *Перший* командир піднявся в атаку. 3. Тільки *географію* Петро Іванович викладає. 4. У *1907 році* Марко Вовчок померла. 5. *Морок* сонце перемагає. 6. Учні *голосно* і *весело* сміялися. 7. *Горе* радість розвіє.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- Які члени речення можуть виражатися синонімічними граматичними засобами?
- Що таке інверсія?
- Які стилістичні відтінки мають головні члени речення при зворотному порядку?

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Складіть речення, використавши дієслівні зв'язки: а) *становити, являти* з іменною частиною присудка в знахідному відмінку без прийменника; б) *бути, стати, вважатись* з іменною частиною присудка в називному, орудному без прийменника або в знахідному відмінку з прийменником *за*. Поясніть, де переважно вживаються ті чи інші зв'язки (в наукових творах, газетах, художній літературі, в розмовній мові тощо).

Зразок: Танцювальний колектив нашої школи вважається найкращим.

Урок № 22

ВИСТУП ПІД ЧАС ДИСКУСІЇ (ПІДГОТОВЛЕНИЙ І НЕПІДГОТОВЛЕНИЙ) НА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНУ АБО МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМИ, ЙОГО КОМПОЗИЦІЯ. ОСНОВНІ СПОСОБИ ВИСТУПУ

Мета: удосконалювати вміння й навички готувати виступи і виголошувати їх під час дискусії, добираючи мовні засоби залежно від мети спілкування й адресата мовлення, використовуючи різні способи виступу;

розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, логічне й критичне мислення, творчі здібності; виховувати у школярів морально-етичні якості.

Обладнання: роздавальні матеріали, словник іншомовних слів, пам'ятки.

Внутрішньопрдметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія (терміни).

Міжпредметні зв'язки: література, історія, етика.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційно-мотиваційний етап

Повсякденне життя від кожної людини вимагає вміння чітко висловлювати й обстоювати власну думку, обґрунтовувати свою позицію.

II. Ознайомлення із темою, метою і завданнями уроку

— Із глибини віків до нас дійшов афоризм «*У суперечці народжується істина*».

- ▶ Як ви розумієте цей вислів? Сформулювати за ним тему й мету уроку.

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів

Словникова робота

- ▶ Пригадайте, що означають слова *дискусія, диспут, полеміка, дебати*. Що між ними є спільного і відмінного? За потреби скористайтеся словником.

Дискусія — (від лат. — *дослідження*) коректне за формою публічне обговорення будь-якого суперечливого наукового питання; для неї характерні чіткість формулювання теми, бажаність дійти єдиної думки, знайти загальне рішення, встановити істину, що дозволяє віднести дискусію до вищого розряду полемічного діалогу.

Дебати — (від фр. — *сперечатися*) обмін думками на зборах чи засіданні, як правило, у процесі обговорення доповіді.

Диспут — (від лат. — *сперечатися, розмірковувати*) публічне обговорення спірного наукового чи суспільно важливого питання; для нього характерна, як і для дискусії, бажаність дійти єдиної думки, встановити істину.

Полеміка — (від грец. — *ворожий, войовничий*) зіткнення різних або протилежних поглядів у процесі обговорення питань,

гострий спір. Мета полеміки — не досягнення згоди, а перемога над протилежною стороною, ствердження власної позиції з використанням будь-яких засобів.

Проблема — складне теоретичне або практичне питання, що потребує вивчення, дослідження, розв'язання.

Істина — достовірне знання, що правильно відтворює реальну дійсність у свідомості людей.

Бесіда

- Пригадайте дискусії, які виникали у вас на уроках літератури, історії. Щодо яких проблем виникала незгода?
- Чи вдалося вам у процесі обговорення порозумітися, наблизитися до істини?
- Чи вважаєте ви дискусії корисними? Чому?

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота над текстом у парах

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його тему й основну думку, стиль мовлення. Зробити короткий конспект прочитаного. Який елемент дискусії є, на вашу думку, найскладнішим і чому?

Усні виступи звичні в нашому житті. Кожному потрібно вміти виступити і на зборах, і з лекцією чи доповіддю, взяти участь у диспуті тощо.

Виступ під час дискусії — це роздум проблемного характеру. Автор такого роздуму намагається знайти розв'язання певної проблеми чи складного питання. Оскільки багато проблем, які постають у нашому житті, не передбачають однозначного вирішення, то роздуми часто мають дискусійний характер.

Щоб виступ під час дискусії був цікавим, виступаючий повинен сам бути зацікавленим у предметі свого виступу. Коли кажуть: людина спроможна добре виступити перед аудиторією, вміє самостійно роздумувати, сперечатися, відстоювати свої думки, судження та ін., це означає: вона не просто володіє необхідними знаннями, а й вміє їх використовувати практично.

Отже, виступ дискусійного характеру здебільшого будується таким чином: у виступі мають бути вступна частина (вказівка на те, що говоритиме виступаючий і чому), основна частина (виклад власних поглядів на певну проблему чи питання, докази), висновки (пропозиції). У такому виступі часто використовується ілюстративний матеріал для доведення основної думки (тези) висловлювання. Ним може бути так званий місцевий матеріал (приклади з життя свого класу, школи тощо). Такий матеріал, безумовно, оживляє виступи, привертає увагу слухачів, викликає

до нього інтерес. Крім того, під час такого виступу слід чітко уявляти, з якою метою виступаючий буде говорити, якої реакції слухачів він домагається.

Виступ дискусійного характеру намагайтеся будувати з доброзичливістю. Навіть виступ проти якоїсь ідеї, думки потрібно будувати як підтримку позитивного, що є в запереченнях того, хто з вами сперечається (*З підручника*).

Робота зі схемою-опорою

Види виступів під час дискусії

Монолог-спростування: вступ — містить тезу, що стверджувалась у виступі опонента, а також перелік основних моментів її доведення; основна частина — проголошується, що зазначена теза хибна, безпідставна, і наводяться докази, які підтверджують цю думку; висновок — отже, висунута опонентом теза не є правильною

Монолог-ствердження: називаються обидві (звичайно протилежні) тези дискусії; одна з них проголошується істинною, і істинність її доводиться; формулюються висновки, які містять повторну пропозицію тези, що стверджується

Спостереження над мовним матеріалом

- Прочитайте мікродіалоги, що є фрагментами дискусій. Знайдіть помилки і виправте їх.

Діалог 1

— Щодо ставлення до життя Петро — антипод Наталки. Вона — рішуча, ініціативна, вольова...

— Я з вами не згоден. Він добрий і порядний...

Діалог 2

— Піднявши руку на батька, Карпо переступив закони народної моралі.

— Звичайно, бити батька не годиться, але Карпо вчинив правильно!

Діалог 3

— У романі «Вершники» Юрій Яновський засудив громадянську війну, показавши її як трагедію братовбивства.

— Юрій Яновський прославив громадянську війну.

— Ніколи з вами не погоджусь.

— І не погоджуйтесь. Досить того, що я так думаю.

Робота в парах

- ▶ Наведені теми дискусій класифікуйте на суспільно-політичні і морально-етичні. З'ясуйте їх спільні і відмінні риси.

Чи потрібно відмовлятися від поганих звичок? Кого можна назвати патріотом? Що означає бути щасливим? Чи треба вчитися сприймати неминуче? Милосердні люди ще потрібні? Які причини злочинності серед молоді? Людина починається з добра? Реформи в Україні: за і проти. Сім'я чи кар'єра? Яким я уявляю майбутнє України? Як забезпечити добробут і щастя в родині? Що значить бути громадянином своєї держави?

Ситуативне завдання

- ▶ Уявіть ситуацію: якимось в одному класі виникла дискусія за темою «Чи потрібно відмовлятися від поганих звичок?» Думки учнів розділилися: одні говорили, що потрібно, адже вони негативно впливають на здоров'я. Інші стверджували, що життя занадто коротке і треба встигнути спробувати все. Якої думки дотримуетесь ви? Підготуйтеся для виступу дискусійного характеру, скориставшись матеріалами радіо, газет і телебачення, за планом: чужа думка, що привернула увагу; погодження чи незгода виступаючого з цією думкою; ствердження своєї думки (тези); докази (аргументи); висновок.

Робота з пам'яткою

- ▶ Назвіть відомі вам телепередачі дискусійного характеру та їхніх ведучих. Якою мірою ведучі дотримуються викладених у пам'ятці правил? Які недоліки ви бачите в роботі кожного з названих вами керівників дискусії?

Пам'ятка ведучому дискусію

1. Необхідно починати з теми, сформулювати мету розмови.
2. Не заважати тим, хто хоче виступати.
3. Стимулювати активність учасників.
4. Узагальнювати різні точки зору.
5. Не виправляти самому невдалі висловлювання.
6. Не нав'язувати своєї точки зору.
7. Логічно закінчити дискусію, підбити підсумок.

Технологія «Акваріум»

- ▶ Підготуйтеся до дискусії за темою «Що значить бути громадянином своєї держави?» Виберіть керівника дискусії. Обміркують запропоновані питання (за потреби додавши питання, сформульовані самостійно). Проведіть навчальну дискусію у класі.

Що значить бути громадянином своєї держави?**Питання для обговорення**

1. Чи лише наявністю паспорта підтверджується істинне, справжнє громадянство?
2. Які риси притаманні істинному громадянину? Назвіть відомих вам людей — істинних громадян.
3. Чого більше в істинного громадянина — прав чи обов'язків? Які обов'язки накладає громадянство?
4. Чи різняться громадянські обов'язки політика, робітника, вчителя, школяра, домогосподарки? Поясніть.
5. Наскільки спроможний чесно виконати свої громадянські обов'язки старшокласник? У чому вони полягають?

V. Контрольно-рефлексивний етап

- Використавши подану схему, зробіть критичний розбір дискусії, що відбулася на уроці.

Як провести критичний розбір дискусії

1. Сформулювати суть позицій, які висловлювались у процесі обговорення, визначте їх відповідність темі, адресату мовлення

2. Підкресліть обґрунтованість певних позицій, непереконливість інших

3. Зверніть увагу на правильне використання понять, точність формулювання тез, чіткість аргументації

4. Назвіть порушення логіки викладу матеріалу (якщо такі були)

5. Зверніть увагу на доречність стилю висловлювань (найкраще — публіцистичного з елементами ораторського підстилю)

6. Оцініть культуру мовлення учасників дискусії, характер виголошення доповіді (голос, темп, інтонація, використання міміки, жестів)

7. Визначте рівень толерантності диспутантів, раціональність використання ними відведеного часу

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Обрати тему виступу перед класом, скласти перелік питань, які корисно було б, на вашу думку, обговорити, дискутуючи на одну з тем: «Пізнайте себе»; «Наша доля — у наших руках»; «Що значить бути сучасним?»; «Платною чи безкоштовною повинна бути вища освіта (медицина)?»; «Чи можна уникнути конфлікту між дітьми й батьками?»; «Чи залежить вибір сучасним випускником життєвого шляху лише від нього самого?».
- ▶ Підготувати лінгвістичне повідомлення «Дискусія — це обмін знаннями...».
- ▶ Складіть пам'ятку щодо вимог, яких слід додержуватися під час дискусії.

Урок № 23

СИНОНІМІКА ВІДОКРЕМЛЕНИХ І НЕВІДОКРЕМЛЕНИХ ДРУГОРЯДНИХ ЧЛЕНІВ. ПУНКТОГРАМИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ

Мета: повторити основні пунктограми у простому реченні; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою синонімічних відокремлених і невідокремлених другорядних членів речення; за допомогою мовленево-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: синтаксичні синоніми.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

- Які члени речення називають відокремленими? Яка їх роль у реченні?

- Які члени речення можуть бути відокремленими?
- Які відокремлені члени речення можна замінити аналогічними невідокремленими?

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

Стилістичне спостереження

- Прочитайте, виділіть невідокремлені означення. Поясніть, яка смислова відмінність між невідокремленими і відокремленими означеннями.

1. Дзвінки, тоненькі хлоп'ячі голоси лунали під крайньою хатою поблизу млина (*С. Васильченко*). 2. Гострий колючий смішок ворухиться в Хоминих грудях (*М. Коцюбинський*). 3. Чарівливо співучий голос його набирив теплих, сонячних барв (*О. Ільченко*). 4. На дрібнолистих гілках рясно синіють огорнені сизим пилком ягоди... (*М. Стельмах*). 5. Вітри злітають без упину на морозом скуту луговину (*А. Малишко*). 6. Чорна, непроглядна темнота стояла кругом (*Панас Мирний*). 7. З вестибюля вгору, на другий поверх, стелився зелений, у червоних квітах, килим (*С. Склярєнко*).

Стилістичне конструювання

- Перебудуйте речення так, щоб один із невідокремлених членів речення став відокремленим. Чи змінилися їх синтаксичні функції й стилістичні ознаки після перебудови речення?

1. Після зборів велика, галаслива і радісна група учнів вийшла на вулицю. 2. За горами там давно вже сяє сонце. 3. Сашко дивився на хлопців і усміхався. 4. Освітлений вогнями великий пароплав до пристані підходив. 5. Усіх зацікавила передана по радіо інформація.

- Перебудуйте речення, щоб у реченні з'явилося відокремлене означення (1-ша група) та обставина (2-га група). У 2-й групі одне з дієслів замініть дієприслівником.

1-ша група

Залитий сонцем степ одразу припишк.

Тихий солодкий дощик сіється щедро на вулиці.

Нагріта за день земля дихала теплом.

2-га група

Слухаємо розповіді про давні традиції українського народу і проймаємося гордістю за наше славне минуле.

Ми читаємо книги, дізнаємося про історію рідного краю.

Сонце обливало землю рожевим світлом і ніжно цілувало крони дерев.

Два — чотири — всі разом!

- ▶ Поміркуйте, скільки відокремлених членів і яких саме є у поданому реченні.

Там, на зеленій лавці, обкладеній дерниною, сперши голову на руки, сидить білява панночка (*М. Коцюбинський*).

Пунктуаційний практикум

- ▶ Спишіть речення, розставляючи розділові знаки. З'ясуйте, чи є в них відокремлені члени речення і які саме.

1. Там на горі біла хата із бабиного літа (*Г. Овсієнко*). 2. Місяць закоханий у ніч чарівну сяє щасливий і світить (*Олександр Олесь*). 3. Гетьман підняв безсонням обпалені очі (*Л. Костенко*). 4. А море надійшло півколом запінене і голосне (*М. Доленго*). 5. Трава росте під стопами у нас підступно-тихо викрадає простір і непомітно взеленивши час підносить вгору свої пера гострі... (*П. Мовчан*). 6. Світлою порошею курить Чумацький Шлях ...шлях твоїх пращурів... (*О. Гончар*).

- ▶ Спишіть речення, розставляючи пропущені розділові знаки. Підкресліть відокремлені члени речення. У якому реченні немає відокремлених членів?

1. Ми всі із хліба виростали сину із праці себто чуда із чудес... (*В. Олійник*). 2. Зате яка радість була, коли зробивши три круги над хатою бусол м'яко спускався на клуню і гордо одкинувши навзнік довгу шию весело клекотав оповіщаючи про своє щасливе повернення (*В. Скуратівський*). 3. І всі хати білі чисті святкові для щасливого літа вони білились і зараз змагалися в красі (*О. Гончар*). 4. А може завтра ти пройдеш ось тут де вітер пелюстки колише (*В. Івасюк*). 5. Пригинаючи аж до землі невеликі дерева на узліссі вітер нарешті виривався в полі і не зустрічаючи на своєму шляху перешкод вихором нісся до горизонту (*М. Черничук*). 6. У глибоких долинах зелених од винограду і повних сизої імлі тіснилися кам'яні громади, рожеві од вечірнього сонця або синіючі густим бором (*М. Коцюбинський*). 7. Над луками залитими квітневою повінню холонув оранжевий вечір зануривши в мілкі прибережки далеке полум'я хмар (*Г. Тютюнник*).

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

1. За яких умов відокремлюються означення? Наведіть приклади.
2. Чим умови відокремлення прикладок подібні до умов відокремлення означень? А чим відмінні?
3. Яке значення мають відокремлені додатки? Якими словами вони приєднуються?

4. За яких умов відокремлюються обставини? Наведіть приклади.
5. Коли обставини не відокремлюються? Наведіть приклади.
6. Порівняйте умови відокремлення обставин, виражених дієприслівниковими зворотами, і означень, виражених дієприкметниковими зворотами. Наведіть приклади.
7. Які члени речення називаються уточнюючими? За допомогою яких слів вони можуть вводитися в речення? Наведіть приклади.

VI. Підсумок уроку

Мікрофон

- ▶ Продовжте твердження.

1. З вивченої теми я найкраще засвоїв (засвоїла)... 2. Свої знання з теми я б оцінив (оцінила) на...

VII. Домашнє завдання

Проект

- ▶ Об'єднатися в групи по 3–5 учнів. Створити проект власної гри (лото, вікторина, брейн-ринг, комп'ютерна гра, гра з м'ячем тощо) за темою «Відокремлені члени речення».

Мета гри: узагальнити знання з визначеної теми. Підготуватися до захисту проекту перед учнями класу (5 хвилин) за поданим планом.

План захисту проекту гри

1. Назва гри, її мета, на кого зорієнтована.
2. Обґрунтування корисності й доцільності вашої гри для вивчення відповідної теми.
3. Правила гри (тривалість, кількість учасників тощо).
4. Демонстрація гри чи її частини.
5. Відповіді на запитання представників інших груп. За одним із проектів провести гру в класі.

Уроки № 24–25

КОНТРОЛЬНИЙ ТВІР

Мета: перевірити вміння учнів писати твори, добирати мовні засоби відповідно до задуму, комунікативного завдання та стилю мовлення; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, творчі здібності; виховувати у школярів морально-етичні якості.

Обладнання: пам'ятки, словники.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, історія, етика.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок контрольного твору).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

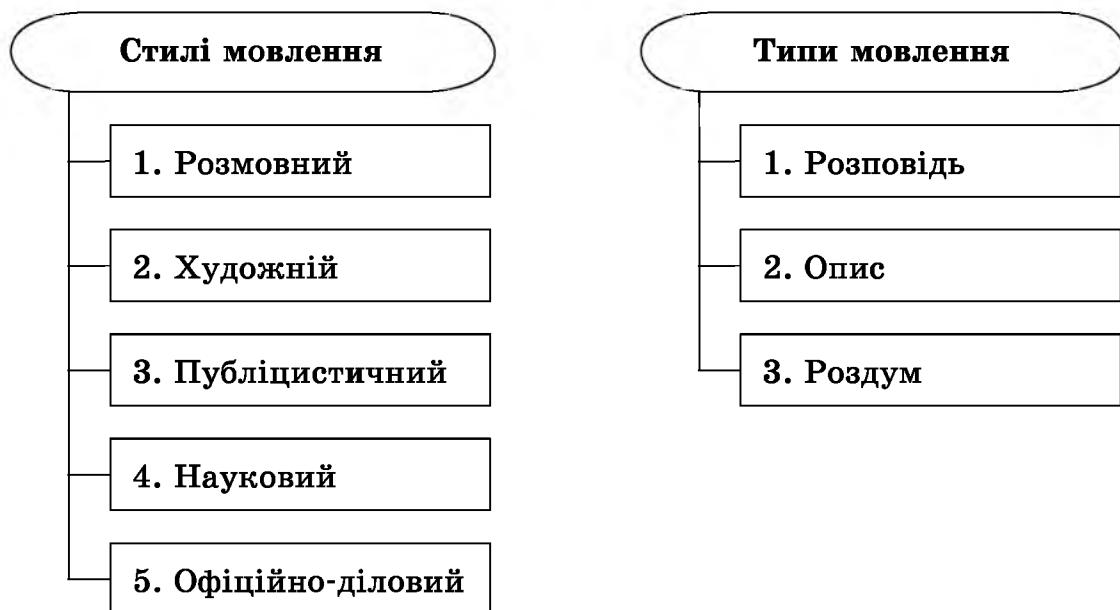
II. Вступне слово вчителя

Бесіда

- Що таке твір? (*Твір — це робота над висловлюванням особистої думки, яка спирається на необхідну кількість даних.*)
- Що необхідно знати, щоб правильно висловити власну думку? (*Визначити стиль і тип мовлення, вміти послідовно висловлюватися відповідно до теми.*)

Робота з опорами

- ▶ Пригадайте, які стилі та типи мовлення вам відомі.

Спостереження над мовним матеріалом

- ▶ Щоб правильно виконати завдання, треба чітко розуміти значення деяких термінів.

Що означають терміни *мораль* та *етика*?

Довідка

Мораль — це система норм і принципів поведінки людей у ставленні один до одного та до суспільства.

Етика — наука про мораль, її походження, розвиток і роль у суспільному та особистому житті людей; норми поведінки, сукупність моральних правил певної соціальної групи.

Робота з пам'яткою

- Користуючись пам'ятками, повторіть загальні правила написання творів.

Пам'ятка для учнів «Правила написання творів»

1. Завжди вибирайте тему не найлегшу, а ту, що вас цікавить і хвилює
2. Добре обдумайте тему, визначте її межі та обсяг твору
3. Визначте основну думку твору
4. Складіть повний чіткий план, дотримуйтеся його в роботі над твором
5. Зберіть та систематизуйте необхідний матеріал
6. Додержуйте послідовності у викладі думок. Правильно і доречно цитуйте, чітко висловлюйте свої думки
7. Висловлюйте своє ставлення до того, про що пишете, робіть висновки, узагальнення
8. Додержуйте пропорційності частин твору
9. Пишіть акуратно, логічно, грамотно. виправляйте, переробляйте, покращуйте написане

Запис термінів у зошити

- Стисло витлумачте суть кожної з названих моральних рис. Де можливо, доберіть до їхніх назв синоніми та антоніми.

Ідейно-суспільні моральні риси: принциповість, переконаність, цинізм, демагогія, честолюбство, кар'єризм, активність.

Риси, що визначають ставлення до себе та оточуючих: благородство, самовідданість, людяність, егоїзм, милосердя, підступність, скромність.

Риси, що характеризують людину: чесність, вірність, щирість, зрадництво, святенництво.

Риси, що виявляють ставлення до праці й власності: працелюбність, користолюбство, споживацтво, ощадливість, бюрократизм, лінощі.

Вольові риси: мужність, сміливість, витримка, малодушність.

Зразок

СВЯТЕННИЦТВО — негативна моральна риса, різновид лицемірства. Святенник (ханжа) вдає із себе зразок благочестя, і, публічно демонструючи свої «доброчинності», претендує на роль охоронця моральності всіх оточуючих. Перетворює моральність на формальне дотримання ритуалу, на взаємне назирання, виправдовує грубе втручання в приватне життя кожного. За святенництвом приховано недовіру до людей, підозрілість, зневажливе ставлення до людської індивідуальності.

Комунікативно-мовленнєве завдання

- ▶ Які моральні риси особистості найвище цінуються сьогодні? Свою думку аргументуйте і проілюструйте прикладами.
- ▶ Складіть висловлювання за темою «Моральні цінності сучасного суспільства». Визначте формулу сенсу життя своїх ровесників. Висловіть власне ставлення до такого формулювання сенсу життя. Висловлювання побудуйте так: ТЕЗА — ДОКАЗ — ВИСНОВОК.

III. Самостійне складання плану твору

- ▶ Учні складають план.

IV. Написання роботи на чернетці

- ▶ Учні записують твір у чернетку.

V. Редагування твору і переписування начисто

- ▶ Учні вичитують твір, редагують та переписують його начисто. За потреби учні користуються пам'яткою (*див. додаток*).

VI. Самостійна перевірка написаного

Вимоги до твору

- Точність і повнота розкриття теми в логічній послідовності.
- Обґрунтованість усіх тверджень та положень.

- Узагальнення і використання у творі набутих знань.
- Стилістично правильне і грамотне вираження думок.
- Емоційність і конкретність викладу.
- Правильні висновки в кінці твору.

VII. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Доберіть текст на морально-етичну тему, підкреслити у ньому орфограми.
- ▶ Сформулювати 10–15 тем творів морально-етичної проблематики.
- ▶ Складіть за висновком висловлювання: «...Отже, родина — корабель, що несе людину через бурхливе життєве море».

Додаток

Як відредагувати твір, написаний на чернетці

1. Переконатися, що твір розкриває тему

2. Пересвідчитися, що твір втілює прогнозовану головну думку

3. Простежити, наскільки достатньо аргументована теза роздуму, наскільки чітко й послідовно викладено думки, наскільки доречні й цікаві приклади

4. Звернути увагу на доречність вступу та логічність висновків. Перевірити правильність членування тексту твору на абзаци, правильність поєднання речень

5. Переконатися, що текст твору відповідає вимогам обраного стилю

6. Якщо виникає сумнів у правильності написання слів, звернутися до словника. Перевірити правильність уживання розділових знаків.

Урок № 26**ВИРАЖЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ СМИСЛОВИХ ЗНАЧЕНЬ
ЗА ДОПОМОГОЮ ЗВЕРТАНЬ, ВСТАВНИХ СЛІВ І ВСТАВНИХ
КОНСТРУКЦІЙ, ЇХ ЕМОЦІЙНО-ЕКСПРЕСИВНИЙ ХАРАКТЕР**

Мета: повторити основні відомості про звертання, вставні слова й вставні конструкції, розділові знаки під час їх виділення; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою звертань, вставних слів і вставних конструкцій; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: емоційно-експресивне забарвлення мовних засобів.

Культура мовлення: етикетні форми звертання.

Морфологія: кличний відмінок.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання, приклади речень зі звертаннями та вставними конструкціями.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Актуалізація опорних знань****Інтерактивна гра «Старт»**

- ▶ Розподілити клас на групи. Кожна група отримує конкретне завдання, завчасно підготовлене.
- 1. Складіть зв'язну розповідь про звертання, розділові знаки при звертаннях.
- 2. Складіть зв'язну розповідь про вставні слова і конструкції, способи їх виділення в реченні.
- 3. Наведіть приклади-речення про мову, Україну — зі звертаннями поширеними й непоширеними, що стоять на початку речення, у середині, у кінці речення. Приклади бажано наводити із поезій відомих українських поетів.

4. Наведіть приклади речень із вставними словами чи конструкціями з творів українських класиків.

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

Стилістичні спостереження

- Прочитайте уривок зі статті. Перепишіть текст, вводячи вставні слова з довідки. Якого значення вони надали тексту?

Аморально повсякчас наголошувати на тому, що в нас найнеозоріші простори, найбагатші надра, найдовші (у сукупності) річки.

Все це ми не виплекали своїми руками, а одержали у спадок.

Ми зовсім не примножуємо природні багатства, а безсоромно розбазарюємо їх.

Те саме стосується й мови. Для нас вона справді «най» — наймилозвучніша, найлагідніша, найінформативніша... А для французів, англійців, німців? А їхні мови — для нас?

Ми кидаємо-таки тінь на слово чуже, коли своє наділяємо синтезом достоїнств чи не десятка інших мов.

Не зовсім ґречно стверджувати, що лише ми маємо велике минуле і ще більше майбутнє.

Роздмухуючи оті «най», «най», ми обов'язково відгородимося від неоднозначного, бурхливого й мінливого світу.

Бо ж ніяка культура не самотня.

Вона мусить контактувати та взаємодіяти з іншими (За М. Сливинським).

Довідка: Певна річ, безперечно, без сумніву, безумовно; зрештою, певно, до речі; очевидно, напевно, мабуть; мабуть, певно, напевно, може, можливо; до речі, між іншим, зрештою; по-друге; по-перше, крім того; може, можливо, мабуть.

Робота в парах. Складання діалогу

- Складіть діалог «Розмаїття світу» (або поділіться думками з товаришами з приводу прочитаної статті) із використанням звертань та вставних слів.

Лінгвістичне дослідження

- У поданих реченнях визначте звертання, які стосуються співбесідників, і риторичні, що називають неживі й абстрактні предмети, тварин або відсутніх людей. Поясніть, яку роль у мовленні відіграють ці звертання.

1. Ти, сило наша, світлосяйна сило! (П. Тичина). 2. Друже мій, скільки мелодій, краси в шумі ранкового лісу! (О. Максименко).

3. О думи мої! О славо злая! За тебе марно я в чужому краю караюсь, мучуся... але не каюсь! (Т. Шевченко). 4. Не шуміть, явори, за вікном у дворі, не будіть мого сина (М. Стельмах). 5. Катрусю, доки ти, небого, будеш слабувати? (В. Стефаник). 6. Здоров будь, Пушкін мій, землі орган могутній (П. Тичина). 7.— Що ви, бабо, гриби збираєте? Назбирали вже? — з перебільшеною цікавістю питає хлопець (М. Стельмах). 8. Співці, не вгадуйте, ви, вчені, не шукайте, хто був той цар і як йому наймення (Леся Українка).

- ▶ Поясніть пунктограми.
- ▶ Визначте головні й другорядні члени у 5 й 6 реченні.

Стилістичний експеримент

- ▶ У поданих реченнях визначте звертання та поясніть, якою частиною мови вони виражені і якого відтінку вони набувають залежно від місця в реченні. Запишіть речення, поширивши звертання епітетами з довідки. Поясніть, яких додаткових значень і почуттєвих відтінків надають звертанням прикладки й епітети.

1. Києве, мій Київ..., малинове місто юності й пісень... (В. Союра). 2. Ой ти, дубе..., лист на тобі рясний; ти, козаче..., словами прекрасний (Народна пісня). 3. Ой... колодязю, ...ключі! (Народна пісня). 4. Рости, рости, моя пташко, мій... цвіте (Т. Шевченко). 5. Прилинь, ...орле, бо я самотній сирота на світі (Т. Шевченко). 6. Не спочинь, моя думо-турбото, не втомляйтесь, ...руки мої (М. Стельмах).

Довідка: кучерявий, рідний, зореносний, студений, молоденький, золотий, сизий, натруджений, пречудовий, глибокий, маковий.

Мовний етикет

- ▶ Використовуючи кличну форму, утворіть звертання з кожним із таких іменників — власних назв людей: *Іван Павлович, Ганна Пилипівна, Петренко, Ясногородська, Ніна, Максим, Івасик, Ганнусенька*, поєднавши їх з одним із слів: *друзе, шановний, шановна, вельмишановний, вельмишановна, дорогий, дорога, любий, любя, милий, мила*.

Зразок: Вельмишановний Іване Павловичу! Дорогий Іване Павловичу! Любий Іване Павловичу!

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- Які види звертань було розглянуто?
- Для чого вживаються вставні слова й конструкції?

- Яких емоційно-експресивних відтінків можуть надавати тексту звертання, вставні слова й конструкції?

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Складіть окличні речення з риторичними звертаннями, вираженими кличною формою іменників *пісня, слово, зоря, місяць, вітер, море, кінь*, придумавши до кожного з них відповідний епітет та додавши один із присвійних займенників *мій, моя, моє, наш, наша, наше*. Речення записати.

Зразок: Пісне крилата моя, лети над полями!

Епітети: буйногривий, ясний, буйний, дзвінке, сине, крилата, промениста.

Урок № 27

ПУНКТОГРАМИ У ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ. ПРАКТИКУМ

Мета: повторити основні пунктограми у простому реченні; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Синтаксис: просте речення, головні члени речення, однорідні члени речення.

Тип уроку: формування практичних умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Мозковий штурм

- Які пунктограми, що вживаються у простому реченні, вам відомі?
- Які розділові знаки можуть стояти між підметом і присудком? У яких випадках?
- Коли між однорідними членами речення ставляться розділові знаки?

- Що таке порівняльний зворот? За яких умов він виділяється комами, а за яких — ні?
- Що таке звертання? Які пунктограми при звертанні ви знаєте?

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Тренувальні вправи

- ▶ Перепишіть речення, поставте, де треба, тире між підметом і присудком, поясніть правила вживання тире між підметом і присудком.

1. Забути () себе дурити. 2. Жити мені без праці () значить не жити! 3. Добро і лихо () світло й темнота. 4. Життя без книги () хата без вікна. 5. Ненависть і любов () неначе крила (З творів *Д. Павличка*). 6. Ці квіти () спогади про світлі дні (*Б. Олійник*). 7. Вік прожити () не ниву пройти гомінливу (*А. Малишко*). 8. Яке то щастя () свій народ у світлі бачити (*Д. Павличко*). 9. І кожен фініш () це, по суті, старт (*Л. Костенко*). 10. Була ти () наче золота царівна у зорянім вінку на темних косах (*Леся Українка*). 11. П'ятдесят () це полудень віку. 12. Він () учень нашого класу. 13. Кохати () нові землі відкривати () нюанси нові і відтінки нові (*І. Драч*).

- ▶ Перепишіть речення, ставлячи, де треба, тире. Обґрунтуйте, чому, незважаючи на однакову будову, в одних реченнях є тире, а в інших немає.

1. Наша ціль людське щастя і воля (*І. Франко*). 2. Вечір зимовий, зоряний (*Марко Вовчок*). 3. Я вільна! Я вільна, як вода! (*Леся Українка*). 4. Степ широкий то ж мій сват. Шабля, люлька вся родина. Сивий коник то ж мій брат (*Народна творчість*). 5. Осінь така мила, осінь славна (*П. Тичина*). 6. Море Шевченкової поезії то частина океану народної пісні (*П. Федченко*). 7. Говорити не горох молотити (*Народна творчість*).

- ▶ Перепишіть речення, розставивши потрібні розділові знаки, підкресліть однорідні члени речення, поясніть пунктограми. Замість крапок вставте пропущені букви.

1. Ро..плелись ро..хлипались ро..пались наче коси вересневі дні. 2. Моя п..чаль тебе не пон..волить а тільки радісний ро..будит.. щем. 3. Я пр..горнусь до тебе серцем і неб..сами пл..чима пагорбів рідних і доріг поясами. 4. Ти пахн..ш як листя в..сняне як дитинство моє полотняне як тепла малинова сте..ка як мам..на срібна с..режка. 5. Нема щ..та ні рем..ня ні списа нема шолома ні м..ча-булата (З творів *Д. Павличка*). 6. В нас гуляє квіт..нь у полі насуває зливу поволі ро..сіває зерна рясні промітає сте..ку

в..сні. 7. Не заздрю нищим і духовно вбогим і хитро ситим в со..ній тишині (З творів А. Малишка). 8. Очі ро..крила конвалія біла і в дивува..ні застигла зомліла. 9. Сонце погасне і ніч пр..летит.. з чарами сріблом красою. 10. Хотів би я піти через ліси др..мучі через річки яри і кручі (З творів Б. Олійника).

- ▶ Перепишіть речення, виділіть порівняльні звороти, де треба, комами. Поясніть.

1. Знову місяць пливе ніби біла розчахнута скрипка (Г. Лютко). 2. Я оживаю знов у полі як сміх як пісня як туман (Г. Лютко). 3. Вітер теплий, вітер дужий налетів як буря з півдня (Б. Олійник). 4. Повітря неначе прозорий граніт (Д. Павличко). 5. Я мав думки міцні мов корені (Д. Павличко). 6. Христя крутилась як муха в окропі (Панас Мирний). 7. Червоний світ од блискавки ніби запалив пожежу на горах і долинах (І. Нечуй-Левицький).

- ▶ Перепишіть, розставте розділові знаки в реченнях із звертанням, поясніть пунктограми.

1. Буяйте цвітом степові широти Дзвени світами славо козаків (Яр Славутич). 2. Не забув я о люди нічого (Г. Лютий). 3. Слава тобі великий Каменяре праця твоя не стихне ні на мить (Д. Павличко). 4. За кого ж ти розіп'явся Христе Сине Божий за нас бідних чи за слово істини (Т. Шевченко). 5. О земле втрачена явися бодай у зболеному сні. 6. Народе мій до тебе я ще верну як в смерті обернуся до життя своїм стражденним і незлим обличчям. 7. Верни до мене пам'яте моя нехай на серце ляже ваготою моя земля з рахманною журбою (З творів В. Стуса). 8. Чаклує вже весна; так зеленій же луже землице розцвітай усе живе радій (Г. Дуцак). 9. Гей ви грізні чорні хмари Я на вас збираю чари (Леся Українка). 10. За рідну мову я о Господи турбуюсь щоб не загинула у течії віків (В. Єфанів). 11. Мій друже дорогий ми довго ждали і теж співали ворогу назло (Д. Павличко).

Синтаксичний аналіз простого речення

- ▶ Виконайте синтаксичний аналіз простого речення за алгоритмом.

1. Знайдіть граматичну основу речення.
2. Визначте, яким є речення за метою висловлювання (розповідне, питальне чи спонукальне).
3. Назвіть, окличне чи неокличне речення.
4. Розберіть речення за його членами (визначення підмета і присудка, другорядних членів — спочатку тих, що входять до групи підмета, потім тих, що в групі присудка); визначте, чим виражений кожен із членів.

5. Проаналізуйте будову речення:
- двоскладне чи односкладне, тип односкладного;
 - непоширене чи поширене;
 - повне чи неповне.
6. Назвіть, якщо в реченні є, однорідні або відокремлені члени речення, звертання та інші ускладнюючі компоненти.
7. Поясніть пунктограми у реченні *Зросла берізка високо на мурі, стоїть, мов квола сирота в зажурі.*

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок учнів

Творче завдання

- Використавши поданий початок та вживаючи однорідні й відокремлені члени речення, звертання, вставні слова, словосполучення й речення, викладіть свої міркування щодо порушеної проблеми. Дайте заголовок.

Кожному, безумовно, слід турбуватися про багатство свого словникового запасу. Для цього, по-перше, треба якомога більше читати книжок авторитетних авторів.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Зробити синтаксичний аналіз речення *Послуга в дружбі — річ свята.*

Урок № 28

КОНТРОЛЬНА РОБОТА (ТЕСТ). КОНТРОЛЬНЕ ЧИТАННЯ МОВЧКИ

Мета: оцінити рівень навчальних досягнень одинадцятикласників зі стилістики та пунктуації простих речень; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією; оцінити рівень умінь читати мовчки.

Тип уроку: урок оцінювання навчальних досягнень учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Мотивація навчальної діяльності

Проведення інструктажу щодо виконання тестових завдань.

IV. Виконання тестових завдань закритої форми

Варіант 1

- Завдання 1–12 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.
1. Які синтаксичні одиниці можуть бути синонімічними?
А Словосполучення, члени речення, речення;
Б словосполучення й речення;
В абзаци й речення;
Г тексти.
 2. Розповідне речення може бути:
А стверджувальним, заперечним, переповідним, ймовірнісним;
Б риторичним;
В спонукальним;
Г власне-питальним.
 3. Зазначте, у якому реченні пропущено тире між підметом і присудком.
А День ясний, теплий, весняний.
Б Я трохи звір.
В Незупинне власне словотворення ось шлях його поезії.
Г Промені як вії сонячних очей.
 4. Укажіть двоскладне речення, яке легко перебудувати на односкладне.
А М'яко погойдуючись, як у мрійному вальсі, пишаючись шовком фіранок на вікнах, мерехтячи люстрами, котився він, ніби разок блискучих коралів, і миготів емалевими девізами на боках вагонів: «Негорелое — Владівосток».
Б Лекція професора справила враження.
В Я тебе переслідуватиму все твоє життя.
Г Майор трутив стіл і звівся, похитуючись (*З творів І. Багряного*).
 5. Укажіть речення, в якому неправомірно пропущено кому між однорідними членами.
А Більш за все на світі любив дід сонце (*О. Довженко*).
Б Він прожив під сонцем коло ста літ, ніколи не ховаючись у холодок (*О. Довженко*).

- В Учениця записувала його мову окремі речення чи думки (О. Донченко).
- Г Спинився — волошка чи не волошка вистромила голівку з-поміж колосочків? (С. Васильченко).
6. З'ясуйте, в якому з речень вжито зайві коми.
- А Здається, що це янгол злетів з небес, сів у нього за столом і виспіває тужливу, але чарівну пісню (У. Самчук).
- Б Тікаючи од дідового реву, одного разу стрибнув я з-під порічок прямо в тютюн.
- В Він саме цвів великими золотими гронами, як у попа на ризах, а над ризами носилися бджоли — видимо-невидимо.
- Г Велике, тютюнове листя зразу обплутало мене (З творів О. Довженка).
7. Визначте, яке з речень ілюструє правило вживання двокрапки після узагальнювального слова перед однорідними.
- А Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку (І. Нечуй-Левицький).
- Б Його все гніває, все дратує: і той Савченко з вічними жартами, й та небажана філоксера (А. Коцюбинський).
- В Дивлюся: так буцім сова летить лугами, берегами та не-трями, та глибокими ярами, та широкими степами, та байраками (Т. Шевченко).
- Г Ліс іще дрімає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, неначе від жаху, то спалахне сяйвом, немов од радощів (М. Коцюбинський).
8. З'ясуйте, в якому з речень двокрапка після узагальнювального слова перед однорідними членами не виправдано пропущена.
- А З-під чорних стріх вилазять вечірні тіні, повзуть по стінах, гойдаються по садках і виходять блукати на шлях (І. Микитенко).
- Б Все зберегла моя уява ті ночі зоряні, ті дні (В. Сосюра).
- В Над тією дібровою стояла ніби дуже ясна місячна ніч або ясний вечір (І. Нечуй-Левицький).
- Г Вогнище то згасало, то знову спалахувало яскравим полум'ям (Я. Баш).
9. Визначте, в якому з речень тире після однорідних членів не виправдано пропущене.
- А І скрізь пливуть широкі звуки гучної, світлої землі (М. Бажан).

- Б Та й дівчина ж була! Велична, хороша, до всякого привітна й ласкава і заговорить, і засміється, і пожартує (*Марко Вовчок*).
- В Стерня, свіже литво полукіпків, снопи і снопи все виблискує золотом, все бризкає жнив'яним сонцем (*О. Гончар*).
- Г Навкруги була земля, така чорна, пухка, родюча, повесні пишна, восени багата (*М. Коцюбинський*).
10. Укажіть речення, що потребує стилістичної правки.
- А Я люблю класичну музику і малювати пейзажі.
- Б Мені подобаються пригодницькі фільми й фантастичні твори.
- В У шкільній оранжереї є кактуси, фікуси, пальми та інші тропічні рослини.
- Г З моря долітали і шум прибою, і крики чайок.
11. З'ясуйте, що виражає в реченні звертання *Зоре моя вечірняя, зійди над горою* (*Т. Шевченко*).
- А повагу;
- Б докір;
- В іронію;
- Г милування.
12. Визначте, що виражає вжите у реченні вставне слово *Та дитина, мабуть, була смілою, козацького роду* (*Марко Вовчок*).
- А впевненість або невпевненість у повідомленні;
- Б почуття (емоційна оцінка повідомлюваного);
- В ввічливість для активізації бесіди;
- Г вказівку на джерело повідомлення.
- Завдання 13–16 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних варіанти. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
13. Укажіть, у яких реченнях виділені слова до вставних не належать.
- А З того місця так *видно* усюди (*Панас Мирний*).
- Б А що ж *по-твоєму* чинити маєм (*Леся Українка*).
- В Тут навіть повітря *здавалось* несло в собі золотисті відтінки (*О. Гончар*).
- Г А він *дивлюсь* і осмутніє, і похмурий такий стане, і не їсть, і не п'є (*Марко Вовчок*).
- Д І ось *раптом* хребет розломився, вогняна тріщина прокотилася впоперек нього, до самого низу (*О. Гончар*).
- Е І навіть в Арктиці суворій проб'ються *може* ручаї (*Л. Дмитерко*).

14. Укажіть речення з відокремленим означенням, при яких пропущено розділові знаки.
- А Жовті курчата розкотилися по грядках, мов горох.
 - Б Налякане заколотом знялося з сусідньої стріхи гайвороння і било крилами над обсіпаною стріхою.
 - В Дівка здорова, чиста, хоч води напийся (*З творів М. Коцюбинського*).
 - Г В табуни збиваються пташки, що будуть відлітати в чужі далекі теплі краї (*О. Копиленко*).
 - Д Розрум'янена, опаленіла, Тоня з розгону налітає на брата (*О. Гончар*).
 - Е Перед ним лежав шлях, курний уже, хоч була рання весна (*М. Коцюбинський*).
15. Визначте речення, в яких відокремлена обставина не виділена розділовими знаками.
- А Він говорив не поспішаючи, з крижаним спокоєм (*А. Головка*).
 - Б Він ще зловив на собі вологий погляд жінки даючись подиву зміні кольору її очей (*О. Уляненко*).
 - В Сиділи люди нерухомо, поглядали один на одного блукаючим поглядом (*І. Багряний*).
 - Г Десь здалеку бриніла, як муха повесні, притишена пісня (*М. Коцюбинський*).
 - Д Вже жовтий жовтень гетьманує в останнім золоті життя (*Є. Маланюк*).
 - Е Світ падаючи на сніг знімався високо вгору (*Панас Мирний*).
16. Визначте речення з уточнюючим членом речення, в яких допущено лексичні помилки.
- А Такий числівник, що складається з кількох самостійних частин, або ж складний числівник, пишеться окремо.
 - Б До складу борщу входить багато різноманітних продуктів, які у своїй сукупності дають приємний смаковий букет.
 - В Стоїть тут, на варті, юнга, приклавши бінокль до очей.
 - Г У кінці ХІХ століття було кілька українських прославлених театральних колективів, наприклад, групи Марка Кропивницького, Михайла Старицького.
 - Д Зошити з друкованою основою для навчання першокласників письма, тобто прописи, завезли до книгарні.
 - Е Молодий хлопець став спеціалістом, гірничим інженером.

V. Виконання завдань відкритої форми

17. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки. Зробіть його синтаксичний аналіз *Під срібний дзвін криниць холодних і бездонних кидає ранок зір на небосхил гнідий (В. Сосюра).*

Варіант 2

- Завдання 1–12 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.
1. Які члени речення можуть вступати в синонімічні відношення?
А головні з другорядними;
Б уточнюючі з відокремленими неуточнюючими;
В відокремлені з невідокремленими другорядними членами речення;
Г підмет із присудком.
 2. Емоційно-експресивний або стилістичний компонент у речення можуть вносити:
А присудки;
Б інверсії;
В поширені означення;
Г другорядні члени речення.
 3. З'ясуйте, в якому реченні пропущено тире між підметом і присудком:
А Гомоніти з високим начальством було для Хоми втіхою (О. Гончар).
Б Жити значить безперервно рухатися вперед (С. Джонсон).
В Твоя любов як сміх дитячий (Д. Іванов).
Д Ми сірі гуси в хмарі (А. Малишко).
 4. Укажіть двоскладне речення, яке легко перебудувати на односкладне.
А Тайга не давала йому нічого.
Б Дівчина враз насупилась, розгнівалася.
В Даремно він нишпорив з пильністю вченого і з відчаєм голодного.
Г Його гнала вперед надзвичайна впертість, сто разів випробувана і загартована мужність (З творів І. Багряного).
 5. Укажіть речення, в якому неправомірно пропущено кому між однорідними членами.
А Холодні зірки мерехтіли в темному небі, і нескінченний Чумацький Шлях простягався у вічність двома велетенськими кривими коліями (О. Довженко).

- Б Леся полюбила Сомка іще тоді, як він було носить її на руках і дарує їй то золоті сережки, то добре намисто.
- В Іще тоді звав він її своєю судженою і зложив з Череванихою руки.
- Г Зацеміло горде дівоче серденько, да мовчала небога не сказала й матері (*З творів П. Куліша*).
6. З'ясуйте, в якому з речень вжито зайву кому.
- А Марія переживала прочитане, раділа чи плакала разом із тими людьми, про яких оповідала книжка.
- Б Гнат як міг припрошував, підкладав їй, що видавалося йому смачнішим, годував цукерками, як дитину.
- В Піднесена й урочисто чиста Марія приймала свої дари, цілувала кожного в уста, а Мартина — схилилася і, як батька, поцілувала в руку.
- Г Одарці дещо не до вподоби, що Марія занехаяла старосвітські звичаї, і не вбиралася до шлюбу, як це було прийнято, але такі вже настали часи (*З творів У. Самчука*).
7. Визначте, яке з речень ілюструє правило вживання двокрапки після узагальнювального слова перед однорідними.
- А З Оксаною от що: їй 17 літ, батько її, Рубан, сюсюкає, а мати теж сюсюкає.
- Б І далі (щоб не забути): у перший, у другий, як і в дальші томики я вкладаю речі, ще ніде не друковані.
- В Дивишся на гетьманський ліс, згадується: гетьманщина, Гоголь, татари, Карло XII і т. ін. (*З творів М. Хвильового*).
- Г Все зберегла моя уява: ті ночі зоряні, ті дні (*В. Сосюра*).
8. З'ясуйте, в якому з речень двокрапка після узагальнювального слова перед однорідними членами не виправдано пропущена.
- А Тьотя Бася не обідала її обід з'їв хтось. (*У. Самчук*)
- Б Йшли разом до комори, розглядали та упорядковували свої подарунки хустки, спідниці, полотно... (*У. Самчук*)
- В Люблю дивитись на Дніпро з його стрімких високих круч (*В. Сосюра*)
- Г Павлина Анфисівна сама ж невинність вона ж не знала, що Анфиса Павлівна дитячу котлету їла (*З творів М. Хвильового*).
9. З'ясуйте, в якому з речень після однорідних членів замість коми слід поставити тире.
- А Сусіди посідали на призьбі, запалили люльки, вернулись до своєї розмови (*С. Васильченко*).

- Б Він приніс здоровий пучок ласкавцю, гвоздиків та крокусу, котрий вже зацвів жовтогарячими патлатими квітками (*І. Нечуй-Левицький*).
- В І зелений садок, і маленька пасіка в садку під горою, і криниця під грушею, і левада, і зелена діброва на горах, і розмова з Лавріном за пасікою, все ніби завітчало свекрову хату квітками та залило пахоцями (*І. Нечуй-Левицький*).
- Г Як не любити зими сніжно-синьої на Україні моїй, Саду старого в пухнастому інеї, Сивих, веселих завій? (*М. Рильський*).
10. Укажіть речення, що потребує стилістичної правки.
- А У поемі «Сон» Тарас Шевченко зображує тяжку долю українського селянства.
- Б Після одруження інститутка почала жити на хуторі чоловіка.
- В Панночка сердилась на Устину з Прокопом і на свого чоловіка, на полковника, гостей, що не зручно при них їй було заборонити їм повінчатися.
- Г За те, що Прокіп не дав панночці зобидити Устину, його віддали в москалі.
11. З'ясуйте, що виражає в реченні звертання *О земле рідная! Не жатиме неситий пшениці на твоїх ланах!* (*М. Рильський*)
- А докір;
- Б радість;
- В іронію;
- Г гідність.
12. Визначте, що виражає вжите у реченні вставне слово. Ось, нарешті, видко віддалік і її будинок (*Ю. Яновський*).
- А впевненість або невпевненість у повідомленні;
- Б почуття (емоційна оцінка повідомлюваного);
- В ввічливість для активізації бесіди;
- Г вказівку на джерело повідомлення.
- Завдання 13–16 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних варіанти. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
13. Укажіть, у яких реченнях виділені слова до вставних не належать.
- А Це знов таки навіть у нижчих тварин помічається, собаки *наприклад* дуже чулі до оцінки їх (*В. Винниченко*).
- Б Вода за ніч відстоялася, стала така прозора, що *видно* було на дні кожну піщинку (*Ю. Збанацький*).

- В І того *можливо* не знайду я слова, щоб наш прекрасний оспівати світ (*М. Рильський*).
- Г Він *видно* спав, бо не ворушився (*Панас Мирний*).
- Д Добра такого таки зроду у мене *правда* не було (*Т. Шевченко*).
- Е Мені *здається*, що жила я завжди... (*Леся Українка*)
14. Укажіть речення з відокремленим означенням, при яких пропущено розділові знаки.
- А Незмірною ласкавістю і тихою журбою віє від сих вільних, кучерявих хмаринок, що пливуть собі кудись поза дім неволі (*В. Винниченко*).
- Б Літня спека й страшна зимова завірюха пригасили життя гір (*М. Чабанівський*).
- В Земля, як і завжди, пахтіла своїм тяжким п'янливим запахом (*У. Самчук*).
- Г Кожен крок нашого піхотинця здається подією вартою літописів (*О. Гончар*).
- Д Сизуватий колос затиснутий з двох боків списами остюків перегойдує на тонких білих ниточках жовто-зеленаві палички квіту (*М. Стельмах*).
- Е Чумацькі мажари з кримською білою сіллю важко рухались по ній... (*О. Гончар*).
15. Визначте речення, в яких відокремлена обставина не виділена розділовими знаками.
- А Гуркіт канонади ревів не перестаючи (*В. Сосюра*).
- Б Вбігла Гафійка сквапно ховаючи щось за пазуху (*М. Коцюбинський*).
- В А він мандруючи співа, як Наливайко з ляхом бився (*Т. Шевченко*).
- Г А як насупляться брови сердито та під ними хмурий погляд блисне, то аж холодно у душі (*В. Мова*).
- Д Ад'ютант мав феноменальну пам'ять і виключну хоробрість (*Г. Тютюнник*).
- Е Наче з вентилятора, війнуло звідти на бійців тяжким перегорілим повітрям, немов видихнутим з єдиних людських легенів (*О. Гончар*).
16. Визначте речення з уточнюючим членом речення, в яких допущено лексичні помилки.
- А Цілком природно, що капітан, схвильований такою перемогою, говорив те все безконтрольно, в стані ефекту.
- Б Рана не гоїлась, перев'язки з морською водою не дали належного ефекту.

- В** Окремі спортсмени втратили форму, розгубили свої бійцівські якості.
- Г** На виставці демонструвалася бойова техніка — від пістолетів до важких танків.
- Д** Сукупність проблем, або ж проблематика, в галузі економіки нині є досить гострою і потребує невідкладного розв'язання.
- Е** Волею випадку дике лосеня стало близьким до людей, свійським.

V. Виконання завдання відкритої форми

17. Перепишіть речення, розставляючи розділові знаки *Земля в таких місцях і справді могла таїти в собі міни чи бомби начинені смертоносною вибухівкою (О. Гончар)*. Зробити його синтаксичний аналіз.

Оцінювання контрольного тесту

Тип завдання	Завдання закритої форми																Завдання відкритої форми
	з вибором однієї правильної відповіді												з вибором двох правильних відповідей				
Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
Варіант 1	А	А	В	Б	В	Г	Б	Б	В	А	Г	А	А, Д	Б, Г	Б, Е	В, Г	—
Варіант 2	В	Б	Б	А	Г	Г	Г	Б	В	В	Г	Б	Б, Е	Г, Д	Б, В	А, Д	—
Кількість балів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	4

24–23 балів	12 б.	12–11 балів	6 б.
22–21 бал	11 б.	10–9 балів	5 б.
20–19 балів	10 б.	8–7 балів	4 б.
18–17 балів	9 б.	6–5 балів	3 б.
16–15 балів	8 б.	4–3 балів	2 б.
14–13 балів	7 б.	2–1 бал	1 б.

VI. Проведення контрольного читання мовчки тексту

- Читання мовчки учнями незнайомого тексту від початку до кінця.

ХУДОЖНИК РАНКОВОЇ ЗОРІ

Безіменно він жив. Його в нас просто і звали: Художник.

Ніхто не знав, звідки він приходив у нашу Тернівщину й куди потім зникав. Чули ми тільки, що змолоду цей дивний для нас чоловік навчався в академії, приятелював з Репіним і Куїнджі, а котрась із його ранніх картин нібито навіть відзначена золотою медаллю на виставці в Парижі. Місячне світло вловив так, як ніхто, а згодом і сам не міг своє досягнення повторити...

Золота ера успіху промайнула для Художника надто рано, після чого тяжко пережите нещасливе кохання чи й ще якісь життєві незлагоди закинули його в наші краї. І ось уже ми бачимо, як він мандрує звідкись польовою доріжкою в зім'ятому, старому капелюсі, у плащі, скринька з художницьким причандаллям теліпається через плече, а непроникливе, із суворими вусами обличчя його осяває ранкова зоря. Усе якимось так випало, що вона йому світить навстріч... Відомо було, що Художник котрий уже рік має у собі нездоланну пристрасть — знайти, що задумав! А шукає він якихось дивовижних фарб, таких, щоб не вицвітали, не тьмяніли й не блякли від часу, зберігали б вічну свіжість, соковитість, чистоту тонів після дощової райдуги... Одне слово, були б як живі!

Блукаючи по наших балках, придивлявся він до всього, що там росте, а надто до того, що барвить. Не минав своєю увагою рослини найнезавиднішої, хай то була бузина чи цибуля, чистотіл або ж навіть всюдисущий отой паслін... Вдивлявся. Уважно розтирав пальцями на долоні сік із бадиліни чи з ягідок. Шукав таких фарб, щоб не линяли, не боялися часу. Зовсім нелинючих. Вічних! А щоб не линяли — для цього нібито треба ще й доброго, якогось особливого, найчистішого воску... Так Художник опинився на Романовій пасіці, де й зародилася в нього думка змалювати його дочку Надьку.

Але це буде значно пізніше, а спершу, коли Художник став з'являтися в наших степах, ніхто й уявлення не мав про його можливості, хоча для нас, дітлахів, у його особі справді було щось незвичайне, починаючи з того його забродженого, що аж шумів від сягистої ходи, плаща...

І дорослих, і нас, дітлахів, не раз обсідали сумніви: невже він із наших бур'янів зробить барвники, що все перебудуть? Аж, засперечаємось, бувало, чи можливе таке. А власне, чому ж би й ні? В кожному разі після відвідин Художника і його приглядань, коли він, нахилившись край межі над бур'яниною, довго над нею ворожить та дробі бере, дочуваємо, ніби й бур'яни стають

біля нас значні, вже вони не ніщо... Набирають ціни! На Романове замовлення Художник пофарбував йому вулики в ясно-синє, брав щіточкою блакить просто від неба і фарбував: «Вічно будуть, не злиняють — небо ж не линяє!» Так і стоять синенькі, а на одному з'явився ще й гостровусий Мамай-козак, що ніколи не спить, — він на пасіці як у дозорі: здатен-бо ж оберегти бджолу від злого ока.

Художник намалював його понад замовлення, так ніби для жарту:

— Хай він вам пасіку стереже та на кобзі бринькає... Про те, щоб намалювати Надьку, спершу не йшлося, бо Художник взагалі натуру відбирав суворо, був досить перебірливий щодо тих, кого він волів би увічнити на шматині полотна. Замовлень не бракувало, але він брався за них насурмлено, якимось неохоче. Одного разу на храмовому святі озерянська попадя, пишної вроди молодиця, пропонувала йому цілого червінця, тільки щоб змалював її, як є, в дукатах та корсетці, однаке Художник і червінцем не спокусився, сказавши, що сьогодні він краще безвідплатно гоїдалку малюватиме. Не завжди вдавалося схилити його й до розмалювання скринь дівчатам у посаг, хоч це в нашого майстра добре виходило і від замовниць відбою не було.

Зате Надьку Винниківну, хоча й на маленькій полотнинці, він вимальовував трохи чи не все літо, не пропустивши, здається, жодної світанкової зорі, необхідної для цієї роботи.

Згодом у Ковельську, коли Художник показував у своїй занедбаній комірчині Надьчин портрет, ми одразу впізнали її — така була схожість усмішки й нахилу голови, вроджена граціозність, неповторне сяйво карих очей...

— Ось моя Мадонна, — сказав він тоді, добуваючи картину з якогось мотлоху, і враз, як од сонця, стало світліше в його комірчині-хижці, де по кутках висіли тільки порожні клітки без птахів. Пізнали ми її, нашу вишневоцоку Надьку, стоїть, тримає мале дитя біля грудей. Уся мовби оповита сяйвом материнської відданості, любові й злагоди. І найбільша сила картини зосереджена на погляді молодої матері: бачиш, що нічого, крім немовляти, для неї на світі не існує, але лише це крихітне життя, і вона його мовби чатує, оберігає поглядом від невідомих, нікому не чутних ще небезпек, що, може, тільки вона їх передчуває материнським інстинктом...

Малювати заходився вранці-рано. Тільки зазоріє — уже Художник велить Надьці вийти, поставить її лицем до палаючого крайнеба, налаштує мольберт і пензликом торк, торк у той бік, де

зоря, і одразу ж цвіт од неї — на полотно. Зовсім недовго працює Художник, бо ще сонце й росу не спило — вже в нього скінчився сеанс, іди собі, Надько, гуляй до завтрашньої зорі...

Місячне марево Художник також ще й досі ловив, та все ж найбільше душі він докладав, щоб змалювати Надьку з дитям, вважаючи, що нічого вищого й достойнішого в житті для митця нема, як відтворити красу материнства...

Жодного схід-сонця Художник наш не проспав, така натура. Тільки зазоріє, вже він за роботою. Стоїть по коліна в росах, підхоплює пензликом відбитки зорі та й на полотно їх, на полотно! Зирк на ту, що під яблунею, зирк на схід, злегка пензликом черпне зорі — і на полотно, на щічки дитяткові та його молодій матері.

Полюбилася Художникові Романова пасіка: хоч би де не блукав, а сюди заверне. Чимось зійшлись обидва: мандрівник і господар. Сівши на призьбі, неквапом гомонять про дивовижно мудрий устрій життя, про закони й звичаї створінь, мудрують, чому іноді бджоли пускаються в танець біля вулика після польоту і що означає той їхній танок. Загадкою для обох лишається також і те, як бджоли в цілковитій темряві вулика будують таку досконалу споруду — воскові засіки для меду. Звідки бджолі знати розрахунки будівничого?

— Бджола — загадка, зірка — загадка, а людина хіба ж ні? Таємниця з таємниць, — розмірковує Художник. — Деякі кажуть: людина — це жмуток м'язів... Але чи то все? Чи не краще б сказати: жмуток м'язів, піввідра крові та безмір душі...

Зненацька прийшла трагічна звістка з Тернівщини: у люту хуртовину кудись пробиравсь вночі наш Художник, і знайшли його в снігу закоцюблого — у тім самім вічнім плащі й капелюсі. А за пазухою — закутана в ганчірочку ота безсмертна його картина, що й серед снігів не втратила свіжості барв, — тільки на вустах зображеної замість посмішки з'явилася скорбота, а на щоці велика, наче жива сльоза.

Долею картини ми не переставали час від часу цікавитися. Потрапила вона до Харківської художньої галереї, яку фашисти спалили відступаючи, і лише кільканадцять полотен вдалося врятувати з полум'я. Учасники визволення Харкова добре пам'ятають, як фашисти палили при відступі картинну галерею. Готували підпал ретельно, бензином із каністр поливали всі поверхи, а біля виходу з галереї було виставлено ще й спеціальну команду автоматників, котрі мали стріляти по кожному, хто спробував би вихоплювати картини з вогню... Для чого був потрібен

цей підпал, цей з усіх поглядів безглуздий акт вандалізму? І чи тільки чиєсь потьмарення звершувало його, сліпа озлоба приречених? Чи, може, якраз у полум'ї мали зникнути сліди злочинів ще раніших, сваволя грабіжників вищих, які, ще заздалегідь пограбувавши галерею, найцінніші експонати встигли-таки відправити на Захід? За кілька років по війні на одному з аукціонів у Нідерландах промайнуло було полотно невідомого майстра «Мадонна під яблунею», але чи вона то була, чи зовсім інша? Чи пропала десь, чи й зараз, ледь усміхнена, мандрує по світу? (За О. Гончаром; 916 слів).

Виконання тестових завдань

Варіант 1

1. Текст можна віднести до такого стилю мовлення:
А розмовного;
Б публіцистичного;
В художнього;
Г наукового.
2. У світовому мистецтві образ Мадонни уособлює:
А материнську втіху і гордість;
Б велич материнської любові;
В материнську лагідність і ніжність;
Г материнську жертовність.
3. У тексті використано такий вид опису:
А пейзажний;
Б явища;
Б інтер'єру;
Г портретний.
4. Значення вислову Художника «людина — це... жмуток м'язів, піввідра крові та безмір душі...» означає:
А його зацікавленість людиною як потенційним об'єктом зображення;
Б його бажання реалістично відображати людину на своїх полотнах;
В його захоплення фізичною досконалістю людського тіла;
Г його сприйняття людини передовсім як особистості.
5. Вислів «золота ера» означає:
А період найвищого розквіту;
Б епоху поклоніння золоту;
В період в історії розвитку людства;
Г період найкращого матеріального становища людини.

6. У словосполученні *пензликом черпне зорі* використано такий художній засіб:
- А уособлення;
 - Б метафору;
 - В алегорію;
 - Г гіперболу.
7. У третьому абзаці слова *тьмяніли, блякли* є:
- А антонімами;
 - Б омонімами;
 - В синонімами;
 - Г паронімами.
8. Хто зображений на портреті:
- А безіменна Мадонна;
 - Б озерська попадя;
 - В Надька Винниківна з дитям;
 - Г Мамай-козак.
9. Нездолана пристрасть Художника полягала у...
- А малюванні портрета Надьки Винниківни;
 - Б розшукуванні природних матеріалів для створення фарб, які б не вицвітали;
 - В зловживанні алкоголем;
 - Г відвідуванні Романової пасіки.
10. Роман з Художником бесідували про...
- А людські вади;
 - Б устрій життя, про закони й звичаї створінь;
 - В доньку Романа Надьку;
 - Г зірки.
11. Життя Художника закінчилося трагічно:
- А його розстріляли німці;
 - Б він помер від нещасливого кохання;
 - В замерз в снігу;
 - Г його талант не було визнано.
12. Опрацьований текст утверджує думку про:
- А безсмертя творчого генія людини і нетлінність справжніх шедеврів;
 - Б безперервний зв'язок людини і природи;
 - В неможливість створити справжній шедевр без красивої натурниці;
 - Г невибагливість справжніх митців у повсякденному житті.

Варіант 2

1. В опрацьованому тексті використано елемент:
 - А розмовного стилю;
 - Б наукового стилю;
 - В публіцистичного стилю;
 - Г епістолярного стилю.
2. Головний герой був:
 - А відомим митцем, що товаришував з Репіним і Куїнджі;
 - Б талантом-самородком, що змальовував красу рідного краю;
 - В невідомим місцевим художником, що заробляв на життя, виконуючи замовлення;
 - Г невідомим художником, що потрапив до Тернівщини після житейських негараздів.
3. Слова *бузина, цибуля, чистотіл, паслін* у третьому абзаці є:
 - А антонімами;
 - Б омонімами;
 - В синонімами;
 - Г однорідними членами речення.
4. Речення *А власне, чому ж би й ні?* у п'ятому абзаці є:
 - А власне питальним;
 - Б частково питальним;
 - В питально-риторичним;
 - Г питально-окличним.
5. У словосполученні *місячне світло вловив* використано такий художній засіб:
 - А уособлення;
 - Б метафору;
 - В алегорію;
 - Г синекдоху.
6. Вислів «зле око» означає:
 - А вкрасти;
 - Б позаздрити, наврочити;
 - В обговорити когось;
 - Г розламати.
7. В останньому абзаці слова *підпал, безглуздий акт вандалізму* є:
 - А антонімами;
 - Б омонімами;
 - В синонімами;
 - Г паронімами.

8. Як ставилися односельці до Художника?
 А з належною шаною;
 Б дивувалися його вчинкам;
 В були байдужі;
 Г заздрили йому.
9. «Таємницею із таємниць» Художник вважав:
 А людину;
 Б бджолу;
 В зірку;
 Г місячне сяйво.
10. Доля портрету після смерті художника:
 А картину знищено фашистами;
 Б продано на аукціоні в Нідерландах як полотно невідомого майстра;
 В невідома;
 Г повернено до Харківської художньої галереї.
11. У реченні з останнього абзацу *Чи, може, якраз у полум'ї мали зникнути сліди злочинів ще раніших, сваволя грабіжників вищих, які, ще заздалегідь пограбувавши галерею, найцінніші експонати встигли-таки відправити на Захід?* виділено слово означає:
 А фашистів;
 Б партійних діячів;
 В дирекцію картинної галереї;
 Г організованих злочинців.
12. Темою твору є:
 А поетапне зображення створення шедевру;
 Б зображення останніх років життя митця;
 В незвичайна історія шедевру: від натхненного створення до невідомої його подальшої долі;
 Г робота Художника над портретом.

Оцінювання тестових завдань

Номер завдання		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Правильні відповіді	Варіант 1	В	Б	Г	Г	А	Б	В	В	Б	Б	В	А
	Варіант 2	А	Г	Г	В	Б	Б	В	Б	А	В	А	В
Кількість балів		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

VII. Організований збір зошитів для контрольних робіт

VIII. Підсумок уроку

ІХ. Домашнє завдання

- ▶ Виписати з художньої літератури три простих речення (1 — з відокремленим означенням, 2 — з відокремленим додатком, 3 — з відокремленою обставиною) і зробити їх синтаксичний розбір.

Урок № 29

ТЕЛЕФОННА РОЗМОВА ЯК ОДИН ІЗ ВИДІВ УСНОГО ДІЛОВОГО МОВЛЕННЯ. ЛИСТ ЕЛЕКТРОННОЮ ПОШТОЮ І ПО МОБІЛЬНОМУ ТЕЛЕФОНУ (SMS)

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про види сучасного ділового спілкування, особливості телефонної розмови; удосконалювати вміння й навички вести телефонну розмову з дотриманням правил етикету; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, критичне мислення, уяву; виховувати у школярів моральні якості.

Обладнання: роздавальний матеріал, картки з прислів'ями.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія, стилістика.

Міжпредметні зв'язки: література, історія, етика.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення з темою, метою і завданням уроку

- ▶ Прочитайте прислів'я. Що їх об'єднує. Сформулюйте тему й мету уроку.

Телефонна розмова знаходиться на межі мистецтва і життя. Це розмова не з людиною, а з образом, який виникає в тебе, коли ти її слухаєш (*Андре Моруа*).

Телефонні розмови тому такі невимушені й дружні, що співрозмовники не бачать один одного (*Леопольд Новак*).

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Мозковий штурм

- ▶ У чому полягають переваги і недоліки телефонної розмови порівняно з «живим» спілкуванням?

Робота в мікрогрупах

- Пригадайте, що вам відомо про телефонну розмову?
- Із чого потрібно розпочинати телефонну розмову?
- Як правильно відповісти на телефонний дзвінок?
- Як правильно відповісти особі, яка телефонує, якщо абонент відсутній?
- Назвіть етапи підготовки до проведення телефонної розмови за ініціативи того, хто телефонує.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з текстом

- Прочитайте текст. Яка інформація є новою для вас? Сформулюйте основні правила телефонної розмови.

Сучасний етикет вимагає, щоб той, хто відповів на дзвінок, сказав: «236–98–02 слухає» або назвав установу, наприклад, «школа № 30», «приймальна комісія» та назвав себе «слухає Максименко».

Той, хто телефонує, одержавши відповідь, має привітатись і відрекомендуватись. Якщо він звертається від імені своєї установи, то називає її. Якщо хтось із абонентів не відрекомендувався, інший запитує: «Вибачте, з ким я розмовляю?» або «Перепрошую, хто біля телефону?»

Якщо службовець, якому телефонують, не може підійти до телефону, нечемно виявляти цікавість і детально розпитувати про причину дзвінка. Інша річ, коли той, хто підняв слухавку, може вирішити питання замість відсутнього.

Ініціатива завершення розмови належить тому, хто зателефонував. Однак, якщо розмовляють чоловік і жінка, таке «право першості» належить жінці. Таким правом може скористатися й співрозмовник, старший за віком або за службовими обов'язками. Молодший може повідомити старшому лише про те, що він уже з'ясував усе потрібне.

Закінчення розмови супроводжують етикетні вислови, що означають вдячність за розмову, вибачення за турботу та прощання.

Якщо відбулося неправильне з'єднання, перед абонентом вибачаються за турботу. Не можна кидати слухавку, не сказавши ні слова, або висловлювати своє незадоволення. Той, до кого помилково зателефонували, у свою чергу, не повинен виявляти нечемності (*З підручника*).

Робота в мікрогрупах

- Виправте помилки, допущені під час телефонного та безпосереднього спілкування:

- А. — А хто це дзвонить?
— А навіщо він вам?
— Давайте Петренка до телефону.
— Іванові Павловичу, немає часу розмовляти з вами.
— Я ж вам сказав, що не зможу прийти на збори.
- Б. — Алло! Куди я потрапив?
— А коли вона прийде?
— Не заважайте мені своїми дрібницями.
— Це не моя справа, звертайтеся до директора.
— Ваше прохання безглузде, задовольняти його ми не будемо.

Дослідження-спостереження

- Поясніть, чим ділова телефонна розмова має відрізнитися від приватної. Чим пояснюється така вимога до ділової розмови, як лаконічність? Дібрати етикетні формули початку-закінчення ділової телефонної розмови. За потреби скористайтесь етикетними формулами, поданими в довідці.

Довідка: Я телефоную в такій справі... Я маю повідомити Вам про... Ви просили мене зателефонувати з приводу... Вибачте, Ви не зайнят(ий, а) зараз? Вибачте, що відволікаю Вас від справ. Чине змогли б Ви мене вислухати? Дозвольте висловити свою думку... На мій погляд (на мою думку, як мені здається)... Не зловживайте Вашим часом (терпінням). У мене все (от і все). Отож домовилися. Вибачте за турботу. Вдячний за розмову. Дякую за увагу. Спасибі за допомогу (інформацію). З Вашого дозволу я зателефоную ще. Чекайму на Ваш дзвінок. Телефонуйте, якщо буде потреба. Завжди радий допомогти.

Ділова гра. Ситуативне завдання (робота в парах)

- Виконайте в особах телефонну розмову. Визначте ситуацію спілкування.
- Двох однокласників, один з яких пропустив через хворобу заняття на підготовчому відділенні в університеті;
 - матері (батька) із сином (донькою), що збирається навчатися в іншому місті;
 - батька одинадцятикласника та його класного керівника про те, що причина пропущених учнем уроків — несподівана хвороба бабусі;
 - учителя фізичної культури та одинадцятикласника, якому потрібно завтра замінити хворого товариша у змаганнях з волейболу (футболу, тенісу, легкої атлетики).

Творче завдання

- ▶ Прочитайте текст. Визначте тему, основну думку, стиль тексту. Чи вважаєте ви такий спосіб контролю ефективним?

ВЧИТЕЛІ СПІЛКУВАТИМУТЬСЯ З БАТЬКАМИ SMS-КАМИ

Незабаром у полтавських школах буде впроваджено новий спосіб контролю за відвідуванням учнями уроків. Основна ідея полягає в тому, що вчителі на перерві після кожного уроку надаватимуть секретареві директора інформацію про відсутніх на уроці учнів. А та вводитиме їх у комп'ютер і спеціальна програма миттєво відсилатиме батькам прогульників SMS-повідомлення на мобільний телефон про відсутність їхніх чад на уроках. Ця новація впроваджуватиметься не в останню чергу і через нещодавню подію, коли 12-річного хлопчика протягом 5 годин розшукувала майже вся полтавська міліція. Виявляється, школяр вирішив потайки від батьків покурити із друзями, але за школою його побачив директор. Дитина так перелякалася гніву своїх батьків, що втекла до далеких родичів і переховувалася там аж до появи міліції (Є. Бриж).

- ▶ Сформулюйте можливий текст SMS-повідомлення за описаною в тексті ситуацією. Який стиль мовлення доцільно обрати і чому?

Стратегія «Аукціон»

- ▶ Швидко ознайомтеся з інформацією і поставте запитання один одному по черзі.
- Хто і коли надіслав перший електронний лист?
- Де «собака» заритий? Як ще називають цей знак і що він буквально означає?
- Назвіть день народження смайлика. З якою метою його використовують?
- Що таке E-mail?
- Як обрати назву електронної скриньки?

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ ПОШТИ

Роль «батька електронної пошти» належить Рею Томлінсону, фахівцю в галузі цифрових мереж. 1971-го року він розробив поштову програму для пересилання повідомлень по мережі. Засновник так згадував про перші електронні листи: «Я посилав самому собі безліч текстових повідомлень, бігаючи від комп'ютера до комп'ютера. Що це були повідомлення тепер і не згадати... Цілком ймовірно, що просто літери, котрі підряд ідуть на клавіатурі».

Однак знайомий нам вигляд електронна пошта набула тільки після серйозної доробки програми, яка полегшила користувачам роботу з електронною поштою. Вона дозволяла створювати і сортувати списки листів, вибирати і читати необхідні повідомлення, зберігати послання, а також пересилати електронні листи на іншу адресу або автоматично відповідати на отримане послання.

Саме в цей час в адресах електронної пошти почав використовуватися символ @ — на телетайпному апараті, що був у розпорядженні Рея Томлінсона, ця клавіша використовувалася для пунктуації і позначення англійського прийменника at (на). Таким чином, електронна адреса вигляду ім'я користувача @ ім'я домена позначає не що інше, як «користувач із таким ім'ям на такому домені». Все ясно і цілком логічно — ось де «собака» заритий.

А 12 квітня 1979 року — світ святкує день народження смайлика, саме в цей день програмісти запропонували включати в «сухі» комп'ютерні тексти деякі символи, що позначають емоції.

Хоч електронна пошта призначена для швидкого, інформативного спілкування, вона не позбавлена емоцій. Існують так звані «смайлики» — символи, що нагадують наші з тобою обличчя, якщо дивитися на них, схиливши голову набік. Не віриш, поглянь:

:) — це посмішка. Використай її, коли захочеться поділитися радістю, переповісти дотепний жарт.

: (— сумне обличчя. Можеш таким чином висловити власне співпереживання, розчарування, співчуття.

;) — а це вже не обличчя, це фізіономія, яка іронічно підморгує. За її допомогою легко підказати комусь, що не варто сприймати все буквально та прямолінійно.

Загалом, існують десятки різних «смайликів»: одні використовуються частіше, інші — рідше. Зрештою, такі символи ви здатні придумувати й самі, потрібно тільки захотіти вкласти часточку власної душі в Інтернет-лист.

Електронна пошта цілком зненацька для багатьох відродила епістолярний жанр, якому після винаходу телефону, напроорокували швидку смерть. Сьогодні в електронний конверт можна вкласти не просто текст, але й фотографію, звук і навіть відео, а для того щоб завести безкоштовну поштову скриньку, необхідно тільки мати вихід в Інтернет.

ДИВО НА ЙМЕННЯ E-MAIL

Що ж таке E-mail? Компетентні люди визначають це явище як систему, що дозволяє обмінюватися повідомленнями між особами, які мають доступ до всесвітньої інформаційної мережі Інтернет. У загальному ж, алгоритм її роботи нагадує діяльність

звичайнісінької пошти. Ти пишеш лист, вказуєш електронну адресу свого віртуального абонента, і... буквально за кілька хвилин він має змогу перечитати твоє послання та відповісти на нього.

Усі електронні адреси мають загальноприйнятну форму. Найхарактернішою їх ознакою є наявність значка «@». До речі, його називають по-різному: «жабка», «собачка», «завиток»... Так от, «собачка» розділяє дві важливі частини електронної адреси: ім'я користувача електронної скриньки та назву поштового сервера, на якому ця скринька зареєстрована.

Для того щоб стати власником електронної скриньки, тобі потрібно лише «зайти» на будь-який симпатичний поштовий сервер і зареєструватися там. Процес цей дуже простий, причому безкоштовний: просто обери ім'я для своєї скриньки та пароль, котрий відкриватиме тобі доступ до неї.

Якщо ти зупинилася, приміром, на поштовому сервері `www.ukr.net` і, реєструючись, взяла собі ім'я `Krasunnja`, то твоя електронна адреса виглядатиме таким чином: `Krasunnja@ukr.net`. Пароль для всіх має залишитися таємницею, адже він забезпечуватиме анонімність твоєї пошти, не дозволить нікому дістатися до скриньки. Нікому, крім людей, яким ти сама захочеш повідомити свій «код доступу».

Обираючи ім'я для поштової скриньки в Інтернет, задумайся, для яких цілей вона потрібна. Звісно, якщо ти маєш на меті розваги, листування з ровесниками з інших міст чи країн, можеш назватися веселим, сміливим, навіть дотепним іменем. Проте коли збираєшся переписуватися з викладачами, серйозними організаціями, в подальшому шукати за допомогою Інтернет роботу, краще дати скриньці власне ім'я чи прізвище, зрештою, — серйозний псевдонім. Якщо ти плануєш займатися і тим, і іншим — заведи дві скриньки!

V. Контрольно-рефлексивний етап

Стратегія «Мікрофон»

- ▶ Розкажіть про правила користування електронною поштою.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ За допомогою смайлів побудувати інтернет-повідомлення. У якому стилі мовлення воно буде створено? Запропонувати власний смайл.
- ▶ Доберіть афоризми про культуру спілкування по телефону і в Інтернеті, розкрити їх зміст.
- ▶ Сформулювати правила ділового інтернет-спілкування.

Урок № 30

КОНТРОЛЬНИЙ ДИКТАНТ (СЕМЕСТРОВА КОНТРОЛЬНА РОБОТА)

- Мета:** перевірити й оцінити знання і практичні навички учнів; розвивати самостійність у виконанні навчальних (контрольних) видів роботи; виховувати уважність і відповідальність.
- Тип уроку:** контроль і корекція знань, умінь і навичок одинадцятикласників.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Мотивація контрольної-навчальної діяльності

IV. Контрольна робота

Диктант

- ▶ Уважно прослухайте текст.
- ▶ Запишіть контрольний диктант.

«КНИГА ПРИРОДИ» СУХОМЛИНСЬКОГО

Василь Олександрович учив дітей любити природу й людей, без чого немислиме життя. І ніхто з малюків тепер навіть не смів думати про те, що можна залізати в гніздечко, зліплене пташкою, мучити жука-рогача чи ловити жабенят у сусідньому ставку...

Величезна, розмаїта й найпрекрасніша книга природи розкривалася перед хлоп'ятами й дівчатками. Та книга доступна кожному з раннього дитинства, вона вчить мислити образами, барвами, звуками. Але це не означає, що можна, пізнаючи все це, мислити абстрактно. Навпаки, треба, щоб усе це неодмінно відклалося в дитячій душі, збуджувало бажання мріяти, щоб бачене запам'ятовувалось назавжди, а не розвіювалося, як прозорий димок. У цьому суть!

І Василь Олександрович вирішив разом із дітьми вести «Книгу природи». Все, що найбільше запам'яталося, що справило особливе враження, нехай ляже сторінкою в ту книгу.

Виходячи на природу, діти вчилися думати. Не просто милуватися красою, а мислити. Водночас творилася не знана досі в педагогіці «Книга природи», автором якої були діти і, звичайно ж, учитель.

У ній записані думки про зв'язок живого й неживого, про насіння життя, про дивовижну циклічність у природі: зима — весна — літо — осінь. Про походження звичайних, на перший погляд, речей. Діти пізнавали істину, пов'язану з безсмертною красою. Учитель подавав її не як щось одвічно дане, буденне, а шукав ту істину разом із дітьми. Знаходив, як радість, як цілюще джерело з великої «Книги пізнання» (За І. Цюпою; 181 слово).

- ▶ Перевірте написане.

V. Домашнє завдання

- ▶ Робота над помилками.
- ▶ Повторення вивченого за семестр.

Урок № 31

ОСНОВНІ ВИМОГИ ДО КУЛЬТУРИ СПІЛКУВАННЯ ПО ТЕЛЕФОНУ І В ІНТЕРНЕТІ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про основні вимоги до культури спілкування, удосконалювати вміння й навички спілкуватися по телефону і в Інтернеті з дотриманням правил мовленнєвого етикету; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, критичне мислення, творчі здібності; виховувати у старшокласників культуру спілкування.

Обладнання: роздавальний матеріал, картки з афоризмами, таблиця, фонозаписи, кольорові картки.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, історія, етика.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (інтерактивний).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу. Мотивація

Мозковий штурм

- ▶ Прочитайте афоризм відомого французького філософа Шарля Монтеск'є. Що він означає? Чи погоджуєтеся ви з думкою філософа?

Звільняти себе від дотримання правил пристойності означає вишукувати шляхи для необмеженого виявлення власних хиб.

- ▶ Наведіть власні приклади афоризмів із теми (перевірка домашнього завдання).

II. Оголошення теми та очікуваних навчальних результатів

- ▶ Сформулюйте за афоризмами тему уроку.
- ▶ Пригадайте, що вам відомо з теми уроку? Що нового хотіли б дізнатися?

Ділова телефонна бесіда

Знаю	Вмію	Хочу дізнатися

III. Надання необхідної інформації. Робота з роздавальним матеріалом

Інтернет-етикет

Спілкування за допомогою електронної пошти, як і будь-який інший вид комунікації, має свої вимоги та канони. Ось найважливіші з них.

Не забувайте давати назву своїм листам. Зверніть увагу, — поруч із рядочком «Адресат» відведено окремий рядок «Тема», де варто в кількох словах викладати основну думку повідомлення. Уникайте безглуздих назв! Не бажано, наприклад, іменувати тему на кшталт: «Олексію», — адресат і так здогадається, що лист для нього, якщо він прийшов на його скриньку.

Намагайтеся, щоб розміри та форма листа відповідали його призначенню. Якщо вас попросили просто дати відповідь на конкретне запитання, зробіть це без зайвої лірики, без трьох абзаців вступу і восьми — висновку. Тримайтеся щонайближче до вказаної теми. Якщо виникне бажання повідомити адресату щось абсолютно інше, зробіть це окремим листом.

Не думайте, що в Інтернет не потрібні слова ввічливості та вимоги правопису, виходячи з твердження: «Електронна пошта — швидкий та динамічний вид спілкування». Частка «не», написана разом із дієсловом в E-mail, як і в звичайному листі, може викликати в одержувача іронічну посмішку, а відсутність привітання — обурення.

Уникайте написання листів під впливом емоцій! Потім можна дуже пошкодувати за гарячково відісланими рядками, однак послання з комп'ютерних нетрів уже не дістати, не повернути, не порвати, не спалити. Добре подумайте також, чи варто повідомляти надто приватну, інтимну інформацію в електронному

листі — можливо, це, все ж таки, не засіб для відвертості... І нарешті, підпис — важлива частина будь-якого листа! Нехай він буде коротким, влучним, зарядженим позитивною енергією: «З повагою та найкращими побажаннями, Олена».

Не очікуйте, що на ваші послання відповідатимуть миттєво. Не ображайтеся, якщо відповідь затримуватиметься — трапляється різне. Проте слідкуйте за тим, щоб відписувати друзям вчасно.

Пам'ятайте, що E-mail — це все ж таки засіб зв'язку з живими людьми. Перед тим, як надіслати лист, перечитайте його уважно, поставте себе на місце одержувача.

Ділова телефонна бесіда

Ділова телефонна бесіда — це найшвидший діловий контакт, який вимагає особливого вміння. Уміння ділових людей вести спілкування і контактувати по телефону впливає на їхній особистий авторитет і на реноме фірми, організації, яку вони презентують.

Припускається, що на розмову припадає 3 хвилини:

- 1) взаємне представлення — 20 ± 5 секунд;
- 2) уведення співрозмовника в курс справи — 40 ± 5 секунд;
- 3) обговорення ситуації, проблеми — 100 ± 5 секунд;
- 4) заключне резюме — 20 ± 5 секунд.

Навичка лаконічної співбесіди набувається з часом, у міру повторення розмов у суворому регламенті.

Знявши слухавку, слід відрекомендуватися. Слова треба вимовляти чітко. Довідатися, чи має співрозмовник час для бесіди (якщо ні, запитати дозволу зателефонувати, уточнивши, коли саме).

Налаштуватися на позитивний тон. Намагатися прямо не перечити співрозмовникові, слухати його не перебиваючи. Уникати монотонності, періодично змінюючи тему й інтонацію розмови. У мові уникати жаргонізмів і примітивізму. Ефективно використовувати паузу. Якщо співрозмовник чогось не розуміє, треба терпляче пояснити сказане. А наприкінці розмови уточнити перспективи розмови, висновки.

Справити на співрозмовника гарне враження і переконати його можна, якщо говорити повільно, спокійно, досить голосно і виразно. Чим менше часу у вашому розпорядженні, тим менше ви можете собі дозволити заглиблюватися в роз'яснення того, що ваш співрозмовник не зрозумів з першого разу; виділяти голосом особливо значущі слова, змінювати інтонацію; свідомо регулювати силу голосу, не говорити монотонно; вживати короткі речення, у яких формулюється тільки одна думка; періодично

робити паузи, даючи можливість співрозмовникові усвідомити сказане; розмовляючи по телефону, сидіти прямо, не напружуючись, триматися спокійно і зосереджено; посміхатися, тоді голос робиться приємнішим.

Етикет електронної пошти та поштових вкладень

Існує безліч способів віртуального спілкування. Це, передусім, форуми, чати, різноманітні конференції, електронна пошта, соціальні мережі он-лайн тощо. Використання технологій в будь-якій діяльності не відмінює етичних норм поведінки, моральності окремої людини чи соціальної групи, що існують в суспільстві. Тому електронна комунікація буде ефективною, безпечною і дійсно людиною, якщо кожен з її учасників дотримуватиметься досить простих правил, що поступово сформувалися для кожного виду електронної комунікації.

Як і звичайна пошта, вона дозволяє звернутися до незнайомих осіб, але тільки один раз і без гарантій відповіді. Повторне звернення до незнайомої особи може розглядатися як спам. Виняток становлять службові звернення до посадових осіб за поштовою адресою організацій. Але й у цьому випадку треба стежити за тим, щоб повторні звернення були не занадто частими.

За особистою адресою електронної пошти можна звертатися тільки в тому випадку, якщо ця адреса отримана безпосередньо від респондента або була широко опублікована в пресі або в Мережі. Якщо адреса була отримана від третіх осіб, треба в одному з перших рядків повідомлення повідомити, звідки вона узята.

Повідомлення можна відправляти і вдень, і вночі, адресат прочитає його тоді, коли йому це буде зручно.

Неетично звертатися на службову адресу з особистими справами або за особистою адресою зі справами службовими. Стиль повідомлення завжди повинен бути конкретним. Це або запит, або відповідь на запит, або інформація. Якщо це запит, то стиль повинен бути таким, щоб кореспондент міг по можливості обійтися без розгорнутих відповідей. Ідеальний випадок, коли від нього вимагається відповісти «Так», «Ні» або «Поки що не знаю». Якщо це відповідь на запит, бажано зберегти у своїй відповіді текст вихідного повідомлення та давати свої відповіді паралельно до вихідних питань. Якщо інформаційне повідомлення, його варто зробити лаконічним та конкретним.

При зверненні до знайомих осіб допустимо використовувати поштові вкладення, але в тексті повідомлення має бути явно вказано, що саме пересилається і навіщо.

У службовому листуванні термін підготовки відповіді визначається правилами роботи організації, а в особистому листуванні — правилами етикету. В особисто-діловому спілкуванні і у відповідях на запити є гарне правило — розглядати електронну пошту, як відкладену телефонну розмову. У таких випадках відповідь треба дати протягом доби, не беручи до уваги вихідні дні.

В електронній пошті для передачі емоцій здавна прийнято використовувати спеціальні символічні образи — емотикони. Емотикони утворюються поєднанням звичайних клавіатурних символів. Розглядати їх слід, подумки повернувши зображення на 90°, тобто збоку. Наприклад,

: -)	посмішка
; -)	лукава посмішка
: -/	іронія
: -(печаль
: -x	мовчання (нема чого сказати)
: -o	нудьга
: -P	розіграш
: -]	зла іронія, сарказм

Для того щоб показати те, як сприймаються сумнівні і двозначні висловлювання, достатньо двох-трьох найпростіших емотиконів.

Крім емотиконів, у поштовому листуванні зазвичай використовують деякі загальноприйняті скорочення. Регулярно використовують порівняно не так багато скорочень. Ось кілька прикладів.

AFAIK as far as I know — наскільки мені відомо...

AFAIR as far as I remember — наскільки я пам'ятаю...

AKA also known as — також відомий як...

ASAP as soon as possible — так швидко, як можливо.

BTW by the way — до речі.

IMHO in my humble opinion — на мою скромну думку.

IMO in my opinion — на мою думку.

IOW in other words — іншими словами.

IMNSHO in my not so humble opinion — на мою не таку скромну думку (експерт в певній галузі).

FYI for your information — до вашого відома.

FYEO for your eyes only — тільки для вас...

OTOH on the other hand — з іншого боку.

POV point of view — точка зору.

P. S. post scriptum — постскриптум (після сказаного).

SOW speaking of which — говорячи про який.

TFHAOT thank for help ahead of time — завчасно вдячний.

WBR with best regards — з найкращими побажаннями.

WBW with best wishes — з найкращими побажаннями.

WRT with respect to — з повагою до...

NB nota bene — важлива думка.

DIXI (NFC not further comment) — я сказав, у контексті мені більше нічого сказати з цього приводу.

ETC, etc et cetera — і так далі.

Vs. versus — проти.

Досвід англомовної мережі свідчить про широкий вжиток скорочень і свідомо помилкових написань серед користувачів. Власне, загальноживаність і поширення таких новотворів дозволяє декому з учених говорити про «нетикет» («netiquette») — своєрідний мережний етикет. Уже класичними засобами нетикету стали смайлики — графічні знаки мови в невербальних конструкціях, що використовуються з метою передачі емоцій.

Спілкування по телефону

Розмову по телефону краще означити словом «телефонувати», ніж багатозначним в українській мові — «дзвонити». При спілкуванні по телефону враження про вас складається за тоном вашого голосу і здібностями коротко та ясно висловлювати свої думки, адже співрозмовник не бачить виразу вашого обличчя, міміки та жестикуляції.

Важливе значення у телефонній розмові має перше слово, що створює відповідний настрій. «Алло» — найкращий варіант відповіді міжнародного зразку. Слухавку краще піднімати між дзвінками, щоб не зіпсувати апарат, і класти її після розмови акуратно.

Коли спілкуються по телефону, то вітаються і прощаються навіть із незнайомими людьми. Обов'язково зробіть паузу, щоб і співрозмовник мав змогу привітатися з вами. Той, хто приймає телефонну розмову, повинен сказати, хто слухає. Той, хто телефонує, мусить, одержавши відповідь, зразу ж повідомити, хто говорить. Не відрекомендовуються лише тоді, коли спілкуються з працівниками довідкових служб, магазинів тощо. Коли той, хто телефонує, забув назвати своє ім'я, можна запитати: «Вибачте, з ким я розмовляю?» або «Чи можу я йому передати, хто телефонував?» На анонімний дзвінок можна не відповідати й покласти слухавку.

Ви вчините тактовно, якщо на початку телефонної розмови з'ясуєте, чи не завадили своїм дзвінком чомусь важливого.

Тривалість розмови та її завершення визначає той, хто зателефонував або старший за віком чи жінка. Якщо один зі співрозмовників поспішає, він може закінчити розмову достроково, але повинен обов'язково вибачитися, пояснити причину, чому він більше не може говорити, і, в разі необхідності, домовитися про

час наступного зв'язку. Той, хто перервав розмову і переніс її на більш зручний час, як правило, поновлює її сам. Коли телефон механічно відключився, зв'язок відновлює той, хто телефонував.

Якщо вас неправильно з'єднали, не можна запитувати: «А який це номер?», краще уточнити: «Це номер 12-36-34?» Коли почуєте заперечну відповідь, потрібно вибачитися перед абонентом за турботу. Негоже кидати слухавку, не сказавши ні слова. Той, до кого помилково зателефонували, теж не повинен виявляти нечемність або грубість.

Коли на п'ятий-шостий сигнал вам не відповідають, покладіть слухавку.

Номер чужого телефону без дозволу його володаря не дають. Це можна зробити лише в особливих випадках. Якщо ви зателефонували додому незнайомій людині, потрібно повідомити, хто вам дав її номер телефону, і без дозволу абонента виходити на зв'язок більше не можна.

Етикетні слова в телефонній розмові — вибачення за турботу, подяка за дзвінок і фрази прощання.

По можливості, не телефонуйте до 9-ї ранку у будній день, до 10-ї — у вихідний та після 22-ї години. Тим, у кого є малі діти, не варто телефонувати після 21-ї години. Тільки у випадках крайньої потреби користуються телефоном уночі. За несвоечасну телефонну розмову необхідно вибачитися.

IV. Інтерактивна вправа

Стратегія «Джиг-со»

- ▶ Робота в домашніх групах із роздавальним матеріалом за стратегією «Читання з позначками».

Інтернет-етикет. Ділова телефонна бесіда. Етикет електронної пошти та поштових вкладень. Спілкування по телефону.

Робота в експертних групах. Робота з таблицею

- ▶ Заповніть таблицю рекомендаціями та антирекомендаціями щодо культури ділового телефонного спілкування.

Не слід робити	Слід робити

Довідка: 1. Довго не піднімати трубку. Підняти трубку до четвертого дзвінка телефону. 2. Казати «привіт», «так», коли починаєте розмову. Сказати: «Добрий ранок (день), я слухаю», відрекомендуватися і назвати свій відділ. 3. Вести дві розмови одночасно. Концентруватися на розмові й уважно слухати. 4. Запитати: «Чим

я можу вам допомогти?» Запитувати: «Я можу чимось вам допомогти?» 5. Залишати телефон без догляду хоча б ненадовго. Запропонувати перетелефонувати, якщо для з'ясування деталей потрібен час. 6. Використовувати для заміток клаптики паперу і листки календаря. Використовувати бланки для запису телефонних розмов. 7. Записати номер того, хто телефонує, і перетелефонувати йому. Казати: «Усі обідають, нікого немає, пере телефонуйте». 8. Записати інформацію і пообіцяти клієнтові передзвонити йому. Передавати слухавку кілька разів.

Стратегія «Незакінчені речення»

Що передбачає володіння культурою телефонної розмови? Закінчіть подані речення.

- Я набираю номер телефону тільки тоді, коли... *(твердо переконаний, що він правильний)*.
- Я ретельно готуюся до ділової телефонної розмови, ... *(прагнути до максимальної стислості)*.
- Перед особливо відповідальними телефонними переговорами... *(роблю потрібні записи на аркуші)*.
- Якщо передбачається тривала розмова, ... *(запитую співрозмовника, чи має він досить часу і, якщо ні, перенесу розмову на інший, погоджений день і годину)*.
- Дочекавшись з'єднання по телефону з потрібною установою, ... *(називаю себе і свою установу)*.
- Якщо я випадково потрапив не туди, куди треба, ... *(перепрошую, а не кидаю мовчки слухавку)*.
- На помилковий дзвінок чемно відповідаю: ... *(Ви помилилися номером), після чого... (кладу слухавку)*.
- Працюючи над важливим документом, ... *(вимикаю телефон або переключаю його на секретаря)*.
- Як відповідь на телефонний дзвінок називаю... *(своє прізвище)*.
- Під час тривалого монологу співрозмовника по телефону... *(час від часу підтверджую свою увагу короткими репліками)*.
- Завершуючи ділову розмову по телефону, ... *(дякую співрозмовникові і бажаю йому успіхів)*.
- Якщо колега, якого запитують по телефону, відсутній, ... *(цікавлюся, що йому передати, і залишаю записку на його столі)*.
- Якщо телефон дзвонить під час бесіди з відвідувачем, я, як правило, ... *(прошу перетелефонувати пізніше)*.
- У присутності співробітників намагаюся... *(говорити по телефону напівголосно)*.
- Якщо співрозмовника погано чути, ... *(прошу говорити голосніше або перетелефонувати)*.

Робота в домашніх групах

- ▶ Складіть рекомендації щодо культури ділового телефонного та інтернет-спілкування у вигляді пам'ятки.

Крім того, не слід перетворювати бесіду на допит, ставити питання на зразок *з ким я розмовляю?* або *що вам потрібно?* Треба стежити за своєю дикцією, не затискати мікрофон рукою, коли передаєте щось із розмови тим, хто знаходиться поруч — ваші коментарі може почути той, хто розмовляє із вами по телефону. У випадку висловлення скарги або рекламації не казати співрозмовнику, що це не ваша помилка, що ви цим не займаєтеся і що вам це не цікаво.

Ситуативне завдання

- ▶ Уявіть, що ви змушені зателефонувати абонентові додому. Побудуйте телефонну розмову та напишіть інтернет-повідомлення (зразок) з дотриманням правил мовленнєвого етикету, якщо:
 - репетитор завтра чекатиме вас у призначений час, але через сімейні обставини ви не зможете прийти на заняття;
 - з подругою (другом) ви домовилися відвідати театр, але через хворобу піти не зможете, і вам потрібно передати їй (йому) квитки;
 - ви обіцяли товаришеві потрібну йому книжку (касету, компакт-диск), проте не зможете піти на зустріч, обіцяне ж йому передасть ваша сусідка, домовитися про зустріч з якою можна, зателефонувавши їй (вказати номер телефону).

V. Рефлексія результатів

Брейн-ринг

Прослухайте фонограму. Назвіть помилки, яких припустився один із мовців. Переможе той, хто назве більше помилок. Конкурс проводиться за принципом аукціону, групи по черзі називають помилки.

Фонограма «Телефонна розмова»

Лунає телефонний дзвінок.

— Алло! Мені Люсю.

— Люсь, ну ти там як!

— Дякую, все гаразд. А з ким я розмовляю?

— Ну, Люсь, ти даєш! Своїх не впізнаєш. Так напружся трохи!

— Вася?

— Ну! Так би одразу! У мене тут такі справи. Ну, вобщє.

У понеділок два уроки прогуляв... Постривай, у понеділок чи

у вівторок? Ніби у вівторок. Ні, таки в понеділок. У вівторок я це... З Светкою гризся. А в середу з батьками сварився. А можливо, навпаки. Ні, пересварився я з ними в четвер, а в середу на тренування не пішов. У п'ятницю морозива об'ївся, аж застудився. Нічого собі тиждень видався, а?

— Можливо, я можу чим-небудь допомогти?

— Да ти що! Я сам кому хочеш допоможу! Слухай далі! Відчуваю — застудився, захворів, двостороннє ОРЗ. Іду до лікаря — не дає лікарняний. Температура, мовляв, нормальна і горло, каже, в порядку... Ні, ти бачив? Людина хвора!

— Може провідати?

— Та ти що! У мене ні секунди часу немає. Слухай далі: я лікарю такий скандал закатав, нагнав на них холоду...

— Вибач, будь ласка, мені зараз повинні зателефонувати...

— Ну, ти вообщє! В кої віки розмовляємо, спілкуємося, можна сказати... Ех, ти!

— Не краще нам вибрати для обох час і зустрітися?

— Та що ти? У мене ні хвилини вільної. Ну, мені пора! *(Кидає слухавку.)*

Розмова 2. «Телефонний дзвінок»

— Алло.

— Алло.

— Хто це?

— А хто вам потрібен?

— Куди це я потрапив?

— А куди ви хотіли потрапити?

— Ви скажете хто ви, нарешті?

— А ви? *(Кидають слухавку.)*

Розмова 3. «Телефонний дзвінок»

— Довідкова слухає!

— Алло! Довідкова? Добрий вечір. Будьте ласкаві, якщо, звичайно, вам не буде важко, вясніть телефон мого дуже доброго друга. Я загубив записну книжку і тепер...

— Прізвище?

— Чиє? Один із нас...

— Вашого друга.

— Ви знаєте, у нього дуже відоме прізвище, він...

— Прошу вас швидше!

— Але ж ви мене весь час перебиваєте. Просто погано виховані! Не знаєте правил гарної поведінки! Я не можу так розмовляти. *(Кидає слухавку.)*

II семестр

СТИЛІСТИКА СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

Урок № 32

ВИДИ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ.

ПУНКТОГРАМИ У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ

Мета: повторити види складних речень й основні пунктограми у складному реченні; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою різних видів складних речень; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Грамматика: граматичні засоби зв'язку предикативних частин різних видів складних речень.

Орфографія: правопис ненаголошених голосних, апострофа, м'якого знака, складних прикметників.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання, тропи.

Російська мова: складні речення.

Тип уроку: формування практичних умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Евристична бесіда за запитаннями
(приклади можливих запитань)

- Яке речення називається складним?
- На які дві групи поділяються складні речення за способом зв'язку?
- Чи можна поставити запитання від однієї частини складносурядного речення до іншої?

- Чи рівноправні частини у складнопідрядному реченні? У чому це виражається?
- Назвіть сполучники сурядності й підрядності.

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Лінгвістичне спостереження

- ▶ Зіставте речення, поясніть спільні та відмінні їх риси.

Добро і краса житимуть вічно. 2. Я вірю, що добро і краса житимуть вічно. 3. Я вірю: добро і краса житимуть вічно. 4. Краса безсмертна, і добро житиме вічно.

Лінгвістичний аналіз

- ▶ Випишіть із поданих речень складні, визначте граматичні основи, кількість частин. Поясніть художньо-виражальні засоби поетичної мови.

1. Не повернуть козаки з походу, Не заграють сурми на зорі... Будуть вік стояти біля броду Посивілі верби-матері. 2. Я хотів би, як ти, прожити, щоб не тліти, а завжди горіть... 3. Я для тебе горів, Український народе, Тільки, мабуть, Не дуже яскраво горів. 4. Ображайся на мене як хочеш, і презирством убий мене — Все одно я люблю твої очі і волосся твоє сумне. 5. І будеш ти у кожному диханні, і будеш ти навіки при мені Гасить зірки очима на світанні, Палить мене в безжальному вогні (З творів В. Симоненка).

- ▶ Серед наведених речень знайдіть такі, у яких між сурядними реченнями кома не ставиться. Назвіть усі пунктограми.

1. Де-не-де біля ярів синіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (М. Стельмах). 2. В лісі озиваються співи солов'їні і всі голоси весняної ночі. 3. Мавка, зачарована, тихо колишеться, усміхається, а в очах якась туга аж до сліз... 4. По білих снах рожеві гадки легенькі, гаптували мережки, і мрії ткались золото-блакитні, спокійні, тихі, не такі, як літні... 5. Ронила сльози дрібні, збирала в кінви срібні... 6. Як солодко грає, як глибоко крає, розтинає білі груди, серденько виймає (З творів Лесі Українки).

- ▶ Знайдіть безсполучникові складні речення, поясніть розділові знаки у них.

1. Гляди, не забудь: людиною будь! 2. Не всяка стежечка без спориша, не в кожній людини добра душа. 3. Вік прожить — не поле перейти. 4. Хлопці б'ються чортзна за що: хоч красива, та ледащо. 5. Рідної матері слівце — як літнє сонце: бо хоча й єсть на світі хмарненько, а все-таки від нього тепленько. 6. Закинь назад — попереду знайдеш. 7. Є — слово, як мед, солодке; нема —

слово, як полин, гірке. 8. Земля наша мати: всіх зрівняє і помирить (*Народна творчість*).

Переклад тексту

- ▶ Перекладіть текст українською мовою. Поясніть розділові знаки у складних реченнях із підрядними означальними та з'ясувальними.

У большинства из нас довольно высокое мнение о своей личности, какой та является сейчас. Но через сорок лет, возможно, будем смеяться над тем, какие мы сейчас. Элберт Хаббард сказал: «Каждый человек хотя бы в течение пяти минут в день бывает набитым дураком. Мудрость состоит в том, чтобы не превышать этот предел. Зачем ждать, чтобы враги критиковали нас или нашу деятельность? Давайте станем для себя самым суровым критиком» (*За Д. Карнегі*).

Синтаксичне моделювання

- ▶ Накресліть моделі складнопідрядних речень, визначте типи підрядних.

1. А через рік померла удова. Зосталась хата і городу латка, І на могилі — квіти і трава, І честь, яку не зрадила солдатка.
2. Неначе тіло без душі, Оселя, де немає жінки.
3. Вона мене навідує щоніч, Як не хитруй — нічого не сховати. Стоїть за крок і не відводить віч, і не збагнеш, Вітчизна то чи мати (*З творів М. Луківа*).
4. А цей ночами все сичить і свище, хоч вже перетворивсь на порошок: — Чого могила у сусіда вища і домовина довша на вершок?.. (*В. Симоненко*).

Розподільне письмо

- ▶ Випишіть речення із супідрядністю, а потім — із послідовною підрядністю. Поясніть усі пунктограми.

1. Ти не можеш мене покарати
Блискавками з-під милих брів,
Бо тебе я навіки втратив
Ще до того, як вперше стрів.
2. Як хороше радіти без причини,
Коли на місто сутінь опада,
І чується, як тихо, безупинно
Дзюрчить у стоки весняна вода.
3. Хто тебе любов'ю обікраде,
Хто твої турботи обмине,
Хай того земне тяжіння зрадить
І з прокляттям безвість проковтне.

З творів В. Симоненка

Правописний практикум

- ▶ Вставте, де потрібно, пропущені розділові знаки, літери, апостроф, розкрийте дужки.

1. Ущухнуло море і хвилі вляглися (*Є. Гребінка*). 2. На очах згорталося листя вільхи і вис..хала, мов на в..летенс..кій черені, висока болотяна трава (*Ю. Збанацький*). 3. Сонце йому отьмар..лось і світ пот..манів (*С. Васильченко*). 4. Пригадалось малярство мрії і з нутра стала підійматись якась могуча міцна сила (*С. Васильченко*). 5. Ось ранок синім возом їде і сонця сніп в..с..ло в..зе (*Б.-І. Антонович*). 6. Саме тут на біл..ватому обрії неба виник із темної пелени Дніпра Монастирс..кий острів і проти нього над скелями Дніпра визначилась біленька хатина старого Глоби (*А. Коптілов*). 7. Вже червоніють помідори і ходить осінь по траві (*М. Рильський*). 8. Вітер стих і чистий свіжий сніг сріблом сявав під блакитним наметом неба (*М. Коцюбинський*). 9. Зараз тільки сухе бадил..я стовбурчилось на городі та стр..міло соня..ничиння (*О. Довженко*). 10. Повертає хлопець голову і на одному з сухих д..рев бачить наряджену в шовк і дорогий оксамит з (синьо)зеленими переливами пташку (*Ю. Збанацький*). 11. Ось лапата рука зач..пила його за голову й зразу обтрусиле всього снігом (*Панас Мирний*). 12. За хвилину двері рвучко ро..чухнулися і на порозі з..явився д..ректор (*Ю. Смолич*). 13. Зв..ртаємо на вулицю з трамвайною колією і нас наздог..няє вантаж..вка (*В. Шевчук*). 14. Від куща падає тінь і розсіваються приємні запахи (*У. Самчук*). 15. Ч..рне ворон..я сідало гр..мадами на сніг і знов здіймалося з місця (*М. Коцюбинський*). 16. Потім почали т..кти річечки по вул..цях і стала парувати земля на сонечку (*В. Винниченко*). 17. Нове століт..я вже на видноколі і час новітню створює красу (*Л. Костенко*).

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок**Творче завдання**

- ▶ Намалюйте схему, в якій позначте основні принципи постановки розділових знаків у складному реченні.

VI. Підсумок уроку**VII. Домашнє завдання**

- ▶ Напишіть твір на одну із запропонованих тем: «Найсучасніша професія», «Місце жінки у сучасному світі», «Наскільки прийнятний американський спосіб життя у нашому суспільстві», використовуючи різні види складних речень.

Урок № 33

СМИСЛОВІ ВІДНОШЕННЯ МІЖ ЧАСТИНАМИ СКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ

Мета: повторити смислові відношення між частинами різних видів складних речень й основні пунктограми у складному реченні; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою різних видів складних речень; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Грамматика: засоби оформлення зв'язку між частинами різних видів складних речень.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Робота з таблицею

- ▶ Підготуйтеся до повідомлення про смислові відношення між частинами складносурядного й складнопідрядного речення, використовуючи таблиці.

Смислові відношення між частинами складносурядного речення

Смислові відношення	Засоби зв'язку	Приклад
єднальні	єднальні сполучники	І шумить діброва, і синіє шлях, і дзвенить Дніпрова хвиля у дротах (<i>В. Бичко</i>).
причинно-наслідкові	єднальні сполучники	Орач торкнеться до чепіг руками — і нива дзвонить темним сріблом скиб (<i>І. Нехода</i>).

Смислові відношення	Засоби зв'язку	Приклад
еднально-перелічувальні	еднальні сполучники	І полки прийшли зі сходу, стали табором у місті, і з Дунаю синю воду брали відрами танкісти (<i>Л. Первомайський</i>).
протиставні	протиставні сполучники	Ти гукай не гукай, а літа не почують (<i>Б. Олійник</i>).
розділові відношення взаємовиключення	розділові сполучники	Фронт мовчав, чи його не чути було за вітряницею (<i>О. Гончар</i>).
чергування дій, явищ або їх послідовна зміна	розділові сполучники	То пронесеться над болотом чайка, то промайне бистрий чибіс і грудкою впаде в ситу землю (<i>А. Шиян</i>).

**Смислові відношення між частинами
безсполучникового складного речення**

Смислові відношення	Засоби зв'язку	Приклад
перелічувальні	Розділові знаки й інтонація	І сивітимуть знов у далині високі могили, віятиме вітер полиневим духом, хлюпатиме степ колоссям в обличчя (<i>А. Головка</i>).
часова послідовність дій, явищ		Невідомо звідки налетів вітер, зашуміли гіллями берези... (<i>А. Шиян</i>).
зіставно-протиставні		З праці радість, з безділля — смуток (<i>Народна творчість</i>).
з'ясувальні		Згадую: дітьми із листя кленів ми до свят сплітаємо вінки (<i>В. Колодій</i>).
умовні		Не навчив батько — не навчить і дядько (<i>Народна творчість</i>).
причинові		Гроза буде — хмара аж на землю лягає (<i>О. Коломієць</i>).
наслідкові		Махнула осінь у ліси — вони зацвіли пурпуровими, сірими та жовтими фарбами (<i>І. Франко</i>).
порівняльні		Роса блищить на сонце — чисте срібло (<i>М. Коцюбинський</i>).
приєднувальні		Я розкажу вам про замерзлу квітку: вона чорніє в мене на столі (<i>Г. Чубач</i>).

IV. Розширення й поглиблення синтаксичного матеріалу

Лінгвістичний аналіз

- ▶ Запишіть і виразно, з інтонацією, прочитайте речення. Визначте смислові зв'язки між простими реченнями у складно-сурядному.

1. Ще не вмерла Україна і слава, і воля, ще нам, браття молодії, усміхнеться доля (*П. Чубинський*). 2. Співай же, Десно, у весняних просторах, ростить будови, гомонить міста (*М. Рильський*). 3. Та п'ятьма не так уже мучила Соломію, але холод пройшов її наскрізь (*М. Коцюбинський*). 4. Прилинув вітер, і в нічній хатині він про весняну волю заспівав (*Леся Українка*). 5. Можна вибрати друга і по духу брата, та не можна рідну матір вибирати. (*В. Симоненко*).

- ▶ Знайдіть підрядні частини складних речень, визначте їх тип, підкресліть сполучники або сполучні слова, якими вони приєднуються до головних частин. Поясніть розділові знаки.

1. Сталося щось таке, чого не могло статися (*В. Козаченко*). 2. Пані така, що й одпочити не дасть (*Марко Вовчок*). 3. Чоловік дав задаток, розказав, куди завести ялинку, і пішов (*М. Коцюбинський*). 4. І вечірнє сонце вдарило раптом у наші вікна, які зовсім не були зачинені віконницями, і поранило їх (*В. Шевчук*). 5. І стежечка, де ти ходила, колючим терном поросла (*Т. Шевченко*). 6. Як я люблю оці години праці, коли усе навколо затиха під владою чаруючої ночі! (*Леся Українка*) 7. Де колись був перелаз через старий тин, тепер там стояли нові тесові ворота (*І. Нечуй-Левицький*). 8. Вона все співала та співала, доки не сховалась на леваді у вербах (*І. Нечуй-Левицький*). 9. Спочатку я просто жахався цієї картини, а потім — поволі звик, як солдат на війні звикає до грому гармат (*О. Довженко*). 10. І неминуче впало так раптово, що вже не стало ні турбот, ні спогадів, ні суєти (*М. Бажан*). 11. Уночі Андрій довго не міг заснути, бо в хаті було видно од великих зірок на небі і густо пахло холодною м'ятою (*Г. Тютюнник*). 12. Щоб прийшло на землю сподіване щастя, треба великої праці (*М. Коцюбинський*). 13. Якби-то далися орлині крила, за синім би морем милого знайшла (*Т. Шевченко*). 14. Хазяйка, хоч було тепло, напинала на плечі кожух (*М. Коцюбинський*).

- ▶ Визначте серед наведених речень складні з підрядними з'ясувальними, поясніть розділові знаки.

1. Про нас думають, виходячи з того, що ми робимо, який маємо вигляд, що ми кажемо і як ми це кажемо. 2. Грецький філософ Геракліт якось сказав своїм учням, що все змінюється, окрім

закону змін. 3. Відчуття власної значущості є однією із тих рис, яка відрізняє людину від тварини. 4. Єдиний спосіб на землі вплинути на іншу людину — це говорити про те, чого вона хоче, і навчити її, як здобути бажане. 5. Якщо ви хочете мати однодумців, ставтеся із співчуттям до думок і бажань інших. 6. Ніколи не кажіть людині, що вона помиляється. 7. Робіть так, щоб те, на що ви спрямовуєте людей, здавалося їм нескладним (За Д. Карнегі).

► Схарактеризуйте складні речення з підрядними місця та часу, поясніть пунктограми.

1. Де кров текла козацькая, трава зеленіє (Т. Шевченко).
2. Лесі Українці було тринадцять років, коли вона надрукувала в журналі свій перший поетичний твір (З журналу). 3. Хмельницький відновлює український політичний організм там, де він давно перестав існувати, створює могутнє високоорганізоване військо (З творів О. Субтельного). 4. А він пригадує село, в садку наліті сонцем сливи, там, де дитинство протекло. 5. Туди, на залиту вогнем Україну, летить моє серце, летить (З творів В. Сосюри).

► Знайдіть складні речення з підрядними способу дії, ступеня, порівняння. Випишіть їх.

1. Зло нічого не дає, крім зла. Вмій прощати, як прощає мати. За добро добром спіши воздати — мудрість завше доброю була (М. Луків). 2. Хай спогади линуть за вітром, немов голубі пелюстки (М. Рильський). 3. І світлість звуків, мов роса на землі. І синя тінь, мов тон віолончелі (М. Бажан). 4. Ненависть воюючих була такою великою, незліченні маси обох сторін так пристрасно жадали загибелі одна одній, убитих було так багато, що смерть часом ніби відмовлялася приймати загиблих (О. Довженко). 5. На плесі вода така темна, ніби на чорному камені настояна (М. Стельмах).

► Серед поданих речень знайдіть складні з підрядними причини.

1. Витри піт солоний із чола і трудись, забувши про утому, Бо людина ціниться по тому, Чи вона зробила, що могла. 2. Приїжджайте частіше додому, Щоб не мучила совість потому. Бо не вічні ні батько, ні мати, Завтра можете їх не застати. 3. Суть дружби є самопожертва, тому й нелегко другом бути (З тв. М. Луківа). 4. Що ти любиш мене та жалуєш, від того і я така веселенька (Г. Квітка-Основ'яненко).

► Серед поданих речень знайдіть складні з підрядними допустовими. Поясніть їх стилістичні особливості.

1. І куди б не вертався мій шлях, У якій би не був далечині, Серцем я у лугах і степах — На Вкраїні, на милій Вкраїні.

2. Рубінові грона обтяжують віти, Колише калину малиновий вітер. 3. Таку тебе запам'ятав, Таку тебе люблю і нині, Дарма, що зморшки час поклав і притуманив очі сині (З *тв. М. Луківа*). 4. У які б краї не водили мене нескінченні дороги — звідусіль вабив і кликав до себе ласкавий голос Росі — річки дитинства мого, милого й далекого (Г. Сіра). 5. Хоч ми собі брати, але наші кишені не сестри. 6. Хоч на споді лежатиму, та у вічі плюватиму (Народна творчість).

► Знайдіть складні речення з підрядними умовними.

1. Коли є до чого жагота, то кипить у руках робота. 2. Як будеш з правдою кохатися, то не будеш паном зватися. 3. Коли дихнуть усі люди, то вітер буде. 4. Безглуздо керувати іншими, якщо не вмієш керувати собою. 5. Якби не було «якби», то кожен був би досконалий. 6. Тоді ціну йому знаєш, як його втрачаєш. 7. Хто хоч один раз украде, той назавжди злодієм стає. 8. Побить, то й аби-хто знайдеться, от інше діло — пожаліть (Народна творчість).

► Знайдіть складнопідрядні речення з підрядними наслідковими та підрядними мети. Обґрунтуйте рішення.

1. Я воскрес, щоб із вами жити Під шаленством весняних злив. 2. І хочеться бути дужим, І хочеться так любити, щоб навіть каміння байдуже Захотіло ожити і жити! 3. І наша юність буде хай такою, Щоб їй ніхто не заздрити не міг! 4. Виніс край мій жорстоку муку, Щоб сьогодні ожив твій край. 5. Світ зігрів він своєю любов'ю, Переміряв шляхи вікові, Щоб ніколи конвалії кров'ю Не ридали ніде в траві (З *тв. В. Симоненка*). 6. Місяць, підводячись угору, пірнає в загустілу хмару так, що видніється лише срібний край (М. Стельмах). 7. Листя горобини із зеленого стало жовтим, так що його важко було відрізнити від ягід (В. Гжицький).

► Перепишіть, вставте потрібні розділові знаки, визначивши смислові зв'язки між частинами безсполучникових складних речень.

1. Ліс стоїть задумливий () печальний () йому ось-ось треба пишне своє вбрання скидати () підставляти свої віти дощам холодним () хуртовинам сніговим (Остан Вишня). 2. Промчався вершник по німій Полтаві () у серці міста громом віддалось (Л. Костенко). 3. Осінь пензлем Левітана доторкнулася садів () жовтим () золотим () багряним лист заграв () затріпотів (С. Ющенко). 4. Згадала околиці рідні () скрізь квіти () ряст () ясна роса (Леся Українка). 5. Вітри вщухли () розіп'ялися хрестами на вигоні вітряки

(А. Головка). 6. Він бачив () до Борислава пливли люди з гір і долин () з містечок і сіл (І. Франко). 7. Тут все говорить із прадавніх пір () тут вічність диха тихо серед гір (М. Вінграновський).

Вправа-трансформація

- ▶ Перебудуйте речення так, щоб вийшли безсполучникові складні конструкції. Поясніть смислові відношення в новоутворених конструкціях.

1. Він зрозумів, що життя дається лише один раз і двічі молодим не бути. 2. Золотіє вечірня тополя, Й дивним світлом горять небеса, Покотилась зоря, мов сльоза, У долоні пшеничного поля. 3. Доброта — це наче руки мами, на яких тримається життя (З тв.М. Луківа). 4. Якщо раніше встанеш, то більше діла зробиш. 5. Наука вчить багато, а життя — ще більше. 6. Найшла коса на камінь, бо коса не втне, а камінь не подасться! (Народна творчість).

Синтаксичне конструювання

- ▶ Закінчіть кожне з поданих речень, утворивши складносурядне з єднальним або протиставним сполучником. Поставте розділові знаки.

1. Залізничник у червоному картузі підняв прапорця... 2. На подвір'ї нікого не було... 3. У пристанційному скверику озвалися солов'ї... 4. У темряві вулиці спалахнули фари... 5. На Дніпрі тремтіли вогники...

- ▶ Допишіть пропущену частину складного речення з підрядним мети.

1. Щоб рибу їсти... (треба в воду лізти). 2. Щоб здобути справжню незалежність... 3. Для того щоб тебе поважали... 4. Щоб бути загартованою людиною, слід... 5. Щоб стати вчителем, необхідно...

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- ▶ Наведіть приклади з поетичних творів української літератури, народної мудрості складних речень з різними смисловими відношеннями, поясніть розділові знаки.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Складіть таблицю (за аналогією з тими таблицями, що використовувалися на уроці) «Смислові відношення між частинами різних видів складнопідрядного речення».

Урок № 34

УСНИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ З ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ (ВИСЛОВЛЕННЯМ ВЛАСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПОДІЙ, ГЕРОЇВ, ЇХНІХ УЧИНКІВ)

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про особливості художнього стилю мовлення, удосконалювати вміння й навички усно докладно переказувати прослуханий або прочитаний текст художнього стилю мовлення за самостійно складеним планом; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, пам'ять; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу емоційно-ціннісне ставлення до навколишнього.

Обладнання: опорна таблиця, роздавальний матеріал, тлумачний словник.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвої компетенції (урок навчального переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Вступна бесіда (ознайомлення з метою і завданнями)

- Пригадайте, над якими видами переказів ми працювали.
- Назвіть послідовність дій роботи над переказом?
- Яким ознакам має відповідати складений текст?
- Чим зумовлені стильові особливості текстів?

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів

Робота з опорною таблицею

- ▶ Пригадайте основні ознаки художнього стилю. Перевірте правильність міркувань за таблицею «Основні ознаки художнього стилю». (Див. додаток)

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Читання тексту

- ▶ Про що може бути текст із такою назвою? Прослухайте текст і перевірте правильність своїх припущень.

РАДІСТЬ ДУШІ

Тимко взявся за косу і хотів шаркнути нею по траві, але потім озирнувся, щоб глянути ще раз, чи вже далеко відійшла Орися. І коли він побачив її, щупленьку, босоногу, одиноку, беззахисну і довірливу, як голубка у своїй любові, то перший раз у житті відчув, як хвилюючим болем застукотіло його серце, і щось ласкаве, тепле, як ті світлі сльози, що він їх змив поцілунком з личка коханої, покотилося йому в душу, і кров забухала швидше, груди задихали вільніше, і, розтираючи рукою малий гарячий клубок, що підступав до горла, Тимко подумав, що він тепер не одинокий і що йому є для чого жити на світі.

Із цієї хвилини все те, що він бачив навколо себе, чув і відчував, повнилося для нього новим змістом: йому ніби вставили інші очі, і він ними бачив тепер те, чого раніше не помічав, йому ніби підмінили душу, і він тепер відчував те, про що раніше й не догадувався. Навіть звуки він сприймав по-іншому,

Він косив повагом, раз за разом махаючи і майже не відчуваючи коси в руках. Раніше з кожним її рухом, переставляючи босі ноги по скошеній щіточці трав'яного прикоріння, Тимко відчував холодну і липку в'язь лугової землі, і почуття це було неприємним, тепер же земля під ногами була тепла, ласкава, як дихання паруючої ріки. Трава, яка здавалася йому раніше сталюю, дзвенючою, як щось неживе, тепер розступалася перед ним прозоро-зеленою морською хвилею, як перед молодим богом, розкриваючи те, що раніше приховувала: всю свою потаємну красу. Він бачив, що зверху вона суха і колишеться навіть без вітру, а при самій землі, між стеблинками, притаїлися росинки і яскраво поблискують.

Хвилинами його брав жаль, і він стримував косу, щоб не порушити тієї затаєної краси. «Я не знаю, чи там угорі наді мною є життя, але я добре бачу, що вся краса тут, на землі», — роздумував він. Потім знову став косити, докоряючи сам собі в душі за те, що він милується і все ж нищить цю красу.

Але одного разу на новому розгоні він зупинив косу і, кинувши її на землю, присів навпочіпки і обережно, лагідно розгорнув пальцями густий кущик трави: у зеленому затишному храмі, вся переплетена золотими нитками сонця, на високому гінкому стебельці росла лугова цариця — ромашка, і те, що вона така прекрасна, і те, що її так звати, зачарувало його, і він, присівши, дивився на неї, не зводячи очей, усміхаючись, як до гарненького маляти, і все шепотів: «Невісточка, невісточка», — і йому хотілося доторкнутися до неї хоч пальцем. Але він утримався, щоб не збити

з неї росички, не зняти дорогої краси, дарованої природою. Він так і залишив квітку разом із густим кущиком трави в її зеленому храмі і, обережно обкосивши, пішов далі (За Г. Тютюнником; 435 слів).

- ▶ Докладно перекажіть текст, доповнюючи його висловленням власного ставлення до Тимка.
- ▶ Бесіда за змістом прочитаного.
- Які почуття переповнювали Тимка і чому?
- Чому Тимкові стало для чого жити у світі?
- Як це змінило його погляд на навколишній світ?
- Як зрозуміти вираз «Все... повнилося для нього новим змістом»?
- За що докоряв собі Тимко?
- Чому хлопець не торкнувся до квітки?
- Визначте тему та основну думку тексту, його тип і стиль мовлення.
- Чому текст має таку назву?

Складання плану

Орієнтовний план

- I. Душевні переживання Тимка.
- II. Новий зміст у навколишньому:
 1. Відкриття потаємної краси природи.
 2. Краса тут, на землі.
 3. Лугова цариця.
- III. Дорога краса, дарована природою.

Мовний аналіз тексту

- ▶ Тлумачення слів.

Шаркати — терти, шкребти по якійсь поверхні, утворюючи шарудіння, шерхіт. *Навпочіпки* — зігнувши ноги в колінах і тримаючись на пальцях ніг.

- ▶ Добір синонімів.

Потаємний — тайний, таємничий, потайний, прихований, притаєний, затаєний, схований, укрітий [вкрітий], закритий, замаскований.

Озирнутися — глянути, побачити,

- ▶ Робота над образними висловами.
- Як розумієте вислів «як голубка у своїй любові»?
- Чому ромашку названо у тексті невісточкою?
- ▶ Робота над стильовими особливостями тексту (за опорною таблицею).

V. Контрольно-рефлексивний етап

Усне оцінювання (взаємо-, самооцінювання)
і редагування переказу за орієнтовним планом

- ▶ Учні усно оцінюють себе, сусіда по парті.
- ▶ Учні виправляють текст переказу за орієнтовним планом.

Орієнтовний план

- Чи підпорядковується висловлювання темі та основній думці, комунікативному завданню?
- Чи дотримано композиції, мовних, стильових особливостей та авторського задуму?
- Оцініть текст у цілому з погляду його змісту, форми, задуму й мовного оформлення.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Доберіть текст художнього стилю про красу почуттів. Обґрунтувати доцільність використання в ньому художніх засобів.
- ▶ Складіть висловлювання «Радість моєї душі» в художньому стилі.

Основні ознаки художнього стилю	
Сфера використання	Індивідуальна і колективна творча діяльність, література, різні види мистецтва, культура, освіта
Основне призначення	Впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки
Жанри	Оповідання, повість, поезія, поема, драма, комедія, пісня
Основні ознаки	Образність, поетичність, естетика мовлення, експресія як інтенсивність вираження, зображуваність (конкретно-чуттєве живописання дійсності (людей, природи, явищ, понять, якостей, властивостей, відношень). Крім об'єктивності реального світу, існує і суб'єктивність сприйняття його людиною
Мовні засоби	Багатство найрізноманітнішої лексики з переважанням слів конкретно-чуттєвого сприймання (назви осіб, речей, дій, явищ, ознак), емоційно-експресивної лексики, різних видів синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використання зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів, тропи, стилістичні фігури тощо

Урок № 35**СИНОНІМІКА: СКЛАДНОСУРЯДНИХ
І СКЛАДНОПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ;
СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ І СКЛАДНОСУРЯДНИХ;
СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ І СКЛАДНОПІДРЯДНИХ**

Мета: повторити поняття про складносурядні, складнопідрядні й безсполучникові складні речення; розвинути вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою синонімічних відповідників різних видів складних речень; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: синтаксична синоніміка.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Актуалізація опорних знань****Клоуз-тест**

- ▶ Виконайте завдання, що має назву «Клоуз-тест». Вам необхідно продовжити речення одним словом.
- 1. Якщо частини складного безсполучникового речення вказують на часову послідовність, то між ними ставиться...
- 2. Якщо у другій частині вказано на причину того, про що говориться у першій, то між ними ставиться...
- 3. Якщо друга частина вказує на наслідок того, про що говориться у першій, то між ними ставиться...
- 4. Якщо частини складного безсполучникового речення вказують одночасність або часову послідовність, то між ними ставиться...
- 5. Якщо частини складного безсполучникового речення менш пов'язані за змістом, дуже поширені, то між ними ставиться...

6. Якщо друга частина розкриває зміст першої, то між ними ставиться...
7. Якщо в першій частині вказується на час того, про що говориться в другій, то між ними ставиться...
8. Якщо зміст обох частин протиставляється, то між ними ставиться...
9. Якщо друга частина виражає висновок з того, про що говориться у першій, то між ними ставиться...
10. Якщо друга частина доповнює зміст першої, то між ними ставиться...
11. Якщо в першій частині вказується на умову того, про що говориться в другій, то між ними ставиться...
12. Якщо зміст обох частин зіставляється, то між ними ставиться...

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Проблемна ситуація

Посперечалися два друга, коли один другому фільм переказував. «Машину повело — головний герой згубив шлях», — захоплено тараторив Максим. «Максе, ну що ти, нічого ж зрозуміти неможливо», — зробив зауваження Юрко. Треба казати: «Оскільки машину повело, головний герой згубив шлях» або «Машину повело, і головний герой згубив шлях». Максим здивовано пожав плечима: «А хіба воно не одне й те саме?»

- ▶ А як ви вважаєте, хто має рацію?
- ▶ Для аргументації думки скористайтеся довідковим матеріалом.

Довідковий матеріал

Синонімічними є:

- 1) складносурядні речення, що виражають часову послідовність подій, і складнопідрядні речення з підрядними часу: *Пройшов дощ, і все зазеленіло.* — *Коли пройшов дощ, усе зазеленіло;*
- 2) складносурядні речення і безсполучникові складні речення з однотипними частинами: *Закінчилися канікули, і шкільне життя потекло звичним руслом.* — *Закінчилися канікули, шкільне життя потекло звичним руслом;*
- 3) складнопідрядні речення і безсполучникове складне речення з різнотипними частинами: *Якщо любиш кататися, то люби й санчата тягнути.* — *Любиш кататися — люби й санчата тягнути.*

Лінгвістичне змагання

- ▶ Переробіть запропоновані речення, щоб утворити щонайбільше синонімічних варіантів.

1. Не будь солодким — проглинуть. 2. Блискавка блисне — камінь трісне. 3. Є мудра книжка — не жалій годин. 4. Руки білі, а сумління чорне. 5. Скрізь побував, усього надивився, а скажу вам: нема країни кращої, ніж правда. 6. Впадеш — не засмутися, згубився — шукай-но слід, і серця не в'яли од випадкових бід. 7. Кликав вовк козу в гості — вона йти не хоче.

Синтаксична трансформація

- ▶ Визначте типи наведених речень. Доберіть до них синонімічні з підрядним наслідковим. Запишіть їх. Поясніть уживання розділових знаків. Які нові відтінки значення з'явилися в переставлених реченнях?

1. Краплі гучно затарабанили по склу, і полилася весела музика дощу. 2. Світла в кімнаті було дуже багато, аж усі присутні мружили очі. 3. Екскурсивод розповідала так цікаво, що до екскурсантів приєдналися випадкові перехожі. 4. Договір не підписали, бо в партнерів було багато уточнень і запитань. 5. Випало сила-силенна снігу, перші поверхи опинилися під снігом.

Лінгвістичний аналіз

- ▶ Прочитайте. Підкресліть граматичні основи у складних реченнях з різними видами синтаксичного зв'язку. Поясніть уживання розділових знаків в аналізованих реченнях.

В усьому, що несе добро,
 А не хорали і догмати,
 Є сенс, є користь, є ядро,
 Є думка — душі сувора мати.
 Краса буя — вона не спить,
 Красу плюндрують — б'ється в муках,
 Щоб хаос вічний лихолить
 У мудрих підкорить сполуках.
 Не бійся чорних рівчаків
 На стомленім її обличчі;
 Її безсмертя — біль і гнів, —
 Мов виклик вічності у вічі.
 Безбарвну формулу суцвіть
 Знайди — й розквітне узбережжя,
 Де в часі й просторі тремтить
 Жива межа твого безмежжя.

І. Муратов

- ▶ Наведіть приклади заміни речень тексту синонімічними конструкціями.

Синтаксична трансформація

- ▶ Наведені сполучникові речення перебудуйте на складні безсполучникові. Підкресліть граматичні основи, поясніть вживання розділових знаків між частинами безсполучникових речень.

1. На заході трохи вияснилося, і на мутному небі вирізалися контури чорних, мов важкі хмари, гір (М. Коцюбинський).
2. Поступово гроза з вершин насувалася ущелинами на морське узбережжя, і вже шугали блискавиці над морем, гублячи в його глибині свій шал (І. Цюпа).
3. Щоб вволю багатства мати, треба чесно працювати (Народна творчість).
4. Коли зійшло сонце, долини ріки вже очистилися від туману (О. Гончар).
5. Вітерець дихнув, і забриніли стебельця сіна (О. Гончар).
6. Як у травні дощ надворі, то восени хліб у коморі (Народна творчість).
7. Здавалося, що разом з листами поштар роздає людям радість і сам радується цьому більше за інших (Д. Ткач).
8. Тепер його ніхто не бачив, бо він був сам на сам із річкою (Г. Тютюнник).

Практикум з пунктуації

- ▶ Прочитайте уривок з листа Василя Стуса до сина. Поясніть написання розділових знаків.

Дорогий Дмитре...

Ну от, тобі вже 17...

Що ж тобі побажати? Бери од кожної пори свого життя те, що вона тобі пропонує. Вимагати від часу — і немудро, і негідно, може. Але і не пливи за течією. Будь собою, тобто, виробивши тверді орієнтири, що таке добро і що зло, виростає у їхньому магнітному полі, аби по ньому все в тобі скристалізувалося (так Вернадський писав, згадуючи геологічні структури). Ідеал є один — добра і справедливості, чесності і любові. Іншого, мабуть, нема.

У твої літа найголовніше, може, вчитися любити. Вміти любити — то велике вміння. Не знаю, чи є в тебе дівчина. Дівчина має надати змогу тобі кращати, а не гіршати. Любов — то, може, єдина справжня квітка, подарована людині Богом. Тільки в любові людина розумна.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

Підсумковий тест

1. Складносурядні речення, що виражають часову послідовність подій синонімічні з:

- А складнопідрядними реченнями з підрядними причини;
Б складнопідрядними реченнями з підрядними часу;
В складнопідрядними реченнями з підрядними мети;
Г складнопідрядними реченнями з підрядними означальними.
2. Безсполучникові складні речення з однотипними частинами синонімічні з:
А складнопідрядними реченнями з підрядними часу;
Б складнопідрядними реченнями з підрядними умови;
В складносурядними реченнями;
Г складнопідрядними реченнями з підрядними допустовими.
3. Складнопідрядні речення синонімічні з:
А безсполучниковими складними реченнями з однотипними частинами;
Б безсполучниковими складними реченнями з різнотипними частинами;
В складносурядними реченнями;
Г складними синтаксичними конструкціями.

Відповіді: 1 Б, 2 В, 3 Б.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

Різнорівневе завдання

- Напишіть власні міркування про любов, використовуючи:
а) (достатній рівень) тільки прості речення; б) (високий рівень) тільки складні речення; в) (найвищий рівень) складні речення різних типів, що піддаються заміні синонімічними відповідниками.

Урок № 36

ПИСЬМОВИЙ ДОКЛАДНИЙ ПЕРЕКАЗ ТЕКСТУ ХУДОЖНЬОГО СТИЛЮ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ (ВИСЛОВЛЕННЯМ ВЛАСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПОДІЙ, ГЕРОІВ, ЇХНІХ УЧИНКІВ)

- Мета:** удосконалювати вміння і навички учнів письмово докладно відтворювати зміст прослуханого тексту художнього стилю, доповнювати його своїми міркуваннями, працювати над розвитком навичок грамотного письма; розвивати зв'язне мовлення, аналітико-синтетичні мисленнєві навички, збагачувати

словниковий запас; виховувати толерантність, критичність і оригінальність мислення, дати можливість замислитися над правовими основами громадянського суспільства.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок (урок навчального переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Робота з текстом. Сприйняття і відтворення змісту

Перше прослуховування тексту

- Прослухайте уважно текст із метою усвідомлення його змісту. Намагайтеся запам'ятати послідовність подій.

ДІОГЕН

У бочці незручно, боліли ребра, але філософ став надто ледачий, щоб рухатися. Так минали дні й ночі, роки. Одного вечора вулицями міста пронеслися вершники на чолі зі струнким білявцем, у якому всі одразу впізнали Александра Македонського. Його увагу привернула бочка.

— Хто це такий і що все це значить? — осаджуючи коня, запитав Олександр.

— Це ж Діоген, знаменитий філософ, учень чи Сократа, чи Платона.

— А, це цікаво, — мляво протяг Олександр, що сам мав честь бути учнем Аристотеля. Йому враз стало нудно, ніби він прослухав повний курс метафізики, логіки й інших наук, в яких було все що завгодно, крім одного: як стати путнім солдатом. Він звернувся до Діогена:

— Ти, кажуть, філософ. Отож коротко: у чому суть твого вчення?

— У безкінечному удосконаленні душі й серця.

— Яким способом?

— Способом споглядання внутрішнім оком ідей і гідностей, закладених в душі й серці людини.

— Але ж це ідіотська дурниця! — ледве стримуючи себе, гукнув Олександр. — Єдина річ, що прокладає шляхи до удосконалення людини — це сила: вона розбиває ворогів, закликає

до подвигів, вона валить старі царства й творить на їх місці нові; це найчудовіше, що може бути на землі. Сила — це єдиний спосіб не давати людям загнивати в їхніх бочках, і ти, сподіваюся, якнайшвидше переконаєшся в цьому.

За наказом Александра воїни розбили бочку вдрузки, а Діогена віднесли в лазню й помили, хоча він страшенно відбивався. Але раптом відчув, як йому стало легко й гарно. Що це значить? Чого йому так приємно? Струмені води? Тепла пара? Але ж це все зовнішні сили, які не мусили б мати жодного впливу на переживання душі, що сама з себе бере своє щастя і горе! Так він навчав усе життя. Але виходить, що це була затишна брехенька, і внутрішнє живе лише справді тоді, коли світ зовнішній кладе на нього свій дотик. Але ж світ зовнішній — безмежний; нема нічого величнішого й чарівливішого за нього! Які ж потужні мелодії він може викликати з людської душі!

Викупавшись, філософ апетитно з'їв солдатський обід і став разом з воїнами навантажувати мішками тарані кораблі для походу. Думав: праця — зовнішня сила. Цікаво, які візерунки вона витче на його душі? Незабаром він помолодшав, став стрункий. Як він тепер реготався з тієї дурної філософії, згідно з якою шлях до удосконалення гідностей людини лежить в спогляданні цих гідностей. Ні! Під лежачий камінь і вода не тече. Вода, мішок із таранею дають зрозуміти, що навіть такі дрібні фактори дають поштовхи мислі й загартовують тіло. А що ж говорити про великі діяння, де діють зусилля й воля багатьох тисяч людей?

І Діоген пішов з Александром Македонським у похід, бо вважав, що великі дії мусять мати й великі наслідки для цілих народів і кожної людини зокрема.

Десять років тривав похід. Світ було пройдено. Мільйони людей упали до ніг Александрові, але... щораз тяжче ставало на душі Діогена. Він знав багато, він бачив багато, але те, що він бачив, не викликало вже радості в нього. З одного і по другий край світу народи гнулися в тяжкім ярмі рабства. Мінялися царі, одних сатрапів заступали інші, але доля народу від цього не кращала.

Це були живі мудрі істини, і Діоген поринув у думи. Причиною загибелі всіх царств і його батьківщини Греції було рабство. Лише вільна людина може любити й захищати свою батьківщину. Воля збільшує сили народів. Якою б сильною стала імперія Александра, коли б він захотів знищити рабство! І Діоген вирішив сказати про це Александрові, але його й близько не підпустили сторожі рабства.

І Діогенові стало байдуже. Життя пройшло марно. Людство страждало до нього й страждатиме після нього. Знесилений літами й війною, він лежав під парканом, поки хтось знову не приніс йому бочку з просяною соломою. «Світ без рабства — це безумство!» — говорили інші й штовхали його ногами.

Їхав якимось вулицею Александр, уже хворий пропасницею й обтяжений думками. Армія хвилюється, чвари між полководцями, усе не клеїться. Кожен тягне у свій кут. Що буде з імперією? І раптом бачить бочку, спиняє коня:

— Я думаю, Діогене, про моє царство. Що станеться з ним, коли я помру?

— Воно може не розпастися. Але сила — недостатній засіб для цього. Ти правий лише наполовину. Силою можна взяти, але, щоб утримати, потрібна ще й мудрість.

— У чому ж мусить полягати ця мудрість? — спитав Олександр.

— У звільненні країни від рабів!

— Але їх багато і їх не можна знищувати!

— Але навіщо нищити? — вигукнув Діоген. — Хіба я сказав це?

Александр втупився очима в Діогена. У них уже блиснув здогад. Він зрозумів напрям думок Діогена, тих страшних думок, які терзали його самого. Цар царів — як він міг стати царем рабів?! Це божевілля! І він гукнув не Діогенові, а самому собі:

— Мовчи, божевільний! Сонце не сходить на заході, і річки не течуть від моря. Я забороняю говорити тобі!

— Але слухай!.. — Діоген раптом схопився, повний енергії. Очі його палали, в обрисах обличчя проглянула непоборна міць. — Слухай сюди, — закричав він, — з вільними македонцями ти завоював половину світу; звільни цю половину світу від рабства, і ти підкориш увесь світ! Тож не гай часу, Александре, ти стрясеш світом, і ім'я твоє, як заграва, стоятиме над віками!

Та погляд Александра вже збляк. Щоки його вкрила блідість. Він тремтів.

— Що з тобою? — спитав стурбовано Птоломей. — Знову ця пропасниця? Чи схвилював той мугир?

— Мугир? — Александр глянув на Птоломея. І вже не скоро сказав:

— Так, мугир, але коли б я не був Александром, я волів би стати Діогеном (*За І. Сенченко; 856 слів*).

Бесіда за змістом прочитаного

- ▶ Дайте відповідь на питання:
 - Що з думок Діогена і Александра вас зацікавило?
 - Що зрозумів Діоген у поході з Александром?
 - Чому «цар царів» Александр став «царем рабів»?
 - Чому Александр саме так відповів Птоломею?
- Підготовка до створення власного висловлювання.

Творче завдання до переказу

- ▶ Поміркуйте над тим, на чому повинна триматися держава? Що може зробити людей країни щасливими? Висловіть власне ставлення до вчинків Діогена.

Робота в парах

- ▶ Обговоріть, які питання потрібно розглянути у власному висловлюванні. Складіть план.

Перевірка результатів роботи

- ▶ Декілька учнів зачитують плани, обговорюють їх.

Друге прослуховування тексту**IV. Написання переказу із творчим завданням****Самостійна робота. Написання переказу**

Методичний коментар. Робота на цьому уроці має пропедевтичний характер — підготовка до контрольного переказу — тому вчитель може запропонувати учням підкреслювати у своїх роботах орфограми та пунктограми, у яких вони не впевнені. Учитель може ходити класом, надаючи індивідуальну допомогу, відповідаючи на питання.

V. Підсумок уроку**Бліцтурнір**

- ▶ Клас поділити на дві команди. Учні з однієї команди називають слова, у правописі яких вони не впевнені, — друга команда відповідає. Потім міняються. Учитель слідкує за правильністю відповідей. Один учень веде на дошці облік помилок.

Редагування роботи. Перевірка і аналіз робіт

- ▶ Проведіть взаємоаналіз робіт, рецензування.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Закінчити редагування робіт.

Урок № 37**СИНОНІМІКА СКЛАДНОПІДРЯДНИХ
І ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ З ДІЄПРИКМЕТНИКОВИМИ
І ДІЄПРИСЛІВНИКОВИМИ ЗВОРОТАМИ**

Мета: повторити поняття про складнопідрядні й прості речення з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою синонімічних відповідників складнопідрядних і простих речень з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: синтаксична синоніміка; норми вживання синтаксичних засобів у офіційно-діловому стилі.

Міжпредметні зв'язки: російська мова.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Актуалізація опорних знань****Вибірковий диктант**

- Випишіть із тексту речення у два стовпчики: з відокремленими дієприкметниковими зворотами в один стовпчик, дієприслівниковими — у другий. Поясніть уживання розділових знаків.

Був прозорий сонячний ранок, і мовчазні навколишні простори, дбайливо устелені сріблястим сніговим килимом, так ясніли навпроти сонця, що аж сліпило очі. Над голубою паддю, над горами ліловими, над буйними нетрями стояв сліпучий сонячний ранок, граючи всіма кольорами веселки. Мільярди перлин мерехтіли на всьому, випромінюючи маленькі сонця, розсипаючи спектри на лапатім листі дубів і ліщини, на травах, на квітах, на тисячолітніх, укритих мохом пнях і колодах. З кінських волохато заінеїних ніздрів сизо порскали клубні пари, лунко

били копита об мерзлу, закам'янілу землю, і лискучі полозки саней, весело поскрипуючи, грайливо заточувалися то в один бік, то в другий. Обабіч дороги бовваніли пухнасті, завалені снігом дерева, випиналися кущі, схожі на білі копиці, тоскно дзвеніло на вітрі торішне сухе бадилля, де-не-де гостро виткнуте з-під заметів (За І. Багряним).

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Стилістичний експеримент-трансформація

- ▶ Спробуйте переробити прості речення з попереднього завдання на складні. Якого стилістичного відтінку вони набули після трансформації?

Самостійна робота з пам'яткою

- ▶ Прочитайте пам'ятку. Зробіть виписку-конспект основних її положень.

ПАМ'ЯТКА

Синонімічними є:

- дієприкметникові звороти й підрядне означальне речення: *Усіх зацікавила інформація, яку передали по радіо.* — *Усіх зацікавила інформація, передана по радіо;*
- обставини, виражені іменниково-прийменниковими сполучниками, дієприслівниками та обставинні підрядні речення: *після повернення з концерту...* — *повернувшись із концерту...* — *коли повернувся з концерту...*

З метою економності вислову й точності відтворення думки в українській мові часто вживають дієприкметникові та дієприслівникові звороти.

Рекомендації щодо їх вживання такі:

- Дієприкметникові звороти замінюють додаткові підрядні речення і дозволяють уникнути надмірного повторення сполучного слова «який».
- У діловому, науковому стилях краще вживати прості речення з дієприкметниковим зворотом, у розмовному мовленні — складнопідрядні з підрядними означальними, оскільки в підрядних означальних більше виразно підкреслюється дія, у дієприкметникових зворотах — ознака.
- Дієприслівникові звороти коротші і динамічніші, ніж аналогічні їм значеннєві форми обставинних підрядних речень.
- Дієприслівниковим зворотом не можна висловити значення часу, причини, умови. Тому якщо треба зберегти смисловий

відтінок одного з цих типів підрядних речень, його не слід замінювати дієприслівниковим зворотом.

- Не рекомендується розпочинати речення або абзац дієприслівниковими зворотами, бо це збільшує його обсяг і надає сухого, трафаретного, канцелярського звучання усьому тексту.
- Оскільки смислова близькість дієприслівникових зворотів до підрядних речень менша, ніж у прикметникових зворотів, під час заміни — якщо є можливість вибору — про це слід пам'ятати.
- Паралельне вживання синонімічних структур сприяє уникненню одноманітності мовлення, урізноманітнює його.

Лінгвістичне коструювання

- ▶ Виділені частини складних речень замініть дієприкметниковими зворотами. Перебудовані речення запишіть, звороти підкресліть. Поясніть уживання розділових знаків.

Зразок: Стрічатиме нас деревце, що ми посадили в юності. — Стрічатиме нас деревце, посаджене нами в юності.

1. Зневажена тобою рідна мова — немов діброва, яку знищив вогонь. 2. Поет стає корінням лісу, який називають народ. 3. В історії є постаті, про які люди забули. 4. Вірте кожному слову, що ви від мене почули!

- ▶ Прочитайте подані прислів'я. Перепишіть, вставляючи пропущені букви і розкриваючи дужки. Доберіть до поданих речень синонімічні конструкції з підрядними умовами.

Зразок. Не знаючи броду, не лізь у воду. — Як не знаєш броду, не лізь у воду.

1. Не/знаюч.. броду, не/лізь у воду. 2. Не/ро..бивши краш..нки, не/сп..чеш яєчні. 3. Не/нах..лившись, з кр..ниці води не/нап'єш..ся. 4. Не/навчивши в п..люшках, не/навчиш.. і в подушках. 5. М..ясом хвал..т..ся, юшки не/ївши. 6. Не/скуби, не/повиши.

Мовна трансформація

- ▶ Знайдіть у поданих реченнях відокремлене означення. Замініть ці означення підрядними частинами. Запишіть перебудовані речення українською мовою, використовуючи під час перекладу слова з довідки.

Зразок: В останній місяць відбулися події, що дуже схвилювали Андрія. — В останній місяць сталися події, що дуже схвилювали Андрія.

1. Автор благодарит практиков-воспитателей, оказавших по-

мощь в проведении исследования (Р. Буре). 2. Они пошли к мостику через ручей, впадавший в реку (К. Паустовский). 3. Окно моей комнаты выходило в сад, заросший смородиной, малиной и крапивой вдоль* забора (Ю. Казаков). 4. Полосы солнечных отблесков от волн, поднятых веслами, мерно** бежали по берегам (К. Паустовский). 5. Язык есть самая живая, самая обильная*** и прочная связь, соединяющая отжившие, живущие и будущие поколения (К. Ушинский).

- ▶ Доповніть подані конструкції. Запишіть їх. Який вид підрядних обставинних утворився? Поясніть уживання розділових знаків в утворених реченнях.

1. Щоб досягнути успіху, 2. ..., аби відшліфувати свій характер. 3. В ім'я того щоб стати корисним своєму народові, 4. Треба багато часу приділяти самоосвіті для того, щоб 5. Щоб налагодити зв'язки між містами-побратимами, ...

- ▶ До утворених речень доберіть синонімічні прості іменниково-прийменникові конструкції. Запишіть їх.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- ▶ Вставте пропущені поняття:

- дієприкметникові звороти замінюються підрядними... (*означальними*) речення;
- обставини, виражені іменниково-прийменниковими сполучниками, дієприслівниками, та обставинні підрядні речення є... (*синонімічними*);
- найчастіше дієприслівникові звороти можна замінити підрядними обставинними часу, причини й... (*умови*);
- складнопідрядні речення з обставинними мети можна замінити на прості речення з... (*іменниково-прийменниковими конструкціями*).

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Виписати з підручника (біології, історії, правознавства тощо) 7–8 складнопідрядних речень з підрядними причини. Які сполучники найхарактерніші для цих речень? Доберіть до них синонімічні прості конструкції. Записати їх.

* Вдоль — (укр.) уздовж;

** мерно — (укр.) розмірено;

*** обильный — (укр.) пишний, розкішний, багатий.

УРОКИ № 38–39

КОНТРОЛЬНИЙ ПЕРЕКАЗ ІЗ ТВОРЧИМ ЗАВДАННЯМ

- Мета:** виявити та оцінити рівень сформованості в учнів вмінь і навичок письмово докладно відтворювати зміст прослуханого тексту художнього стилю, доповнювати його своїми міркуваннями; розвивати зв'язне мовлення, аналітико-синтетичні мисленні навички, збагачувати словниковий запас; виховувати вміння аналізувати причини своїх і чужих вчинків, навички самопізнання.
- Тип уроку:** урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок (урок контрольного переказу).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Робота з текстом.

Сприйняття і відтворення змісту

Перше прослуховування тексту

- Прослухайте уважно текст із метою усвідомлення його змісту. Намагайтеся запам'ятати послідовність викладу матеріалу.

ВИБІР ШЛЯХУ

Його зненацька охопив сумнів: «Чи те я роблю, що слід? Чи здатний на це? Чому так тягне туди, у невідоме?» І він зупинився серед шляху. Замислився. Огледівся. Хоча дорога стелилася попереду рівна й широка, проте він не міг іти далі: і неспокій, і невдоволення собою, і жадання чогось вищого переповнили його. А обіч уторованої дороги громадилися вершини, які здавалися такими стрімкими й неприступними, що на них ніхто не наважувався зійти. До того ж їх оточували непрохідні хащі, глибокі яруги, гострі стрімчаки й бескиди...

І все ж він рішуче зійшов з гладенької дороги й крізь нетрі та чагарі заторував власну стежину до вершини. І вже ніщо не могло зупинити сміливця: ні колюче терня, ні скелясті крутосхили, ні глибокі урвища. Він здіймався все вгору і вгору. «Божевільний!» — жахалися одні, що спокійно дибалів гостинцем. «Відчайдушний!» — захоплено вигукували інші, які вже

готувалися рушити й собі вслід за сміливцем. «Щасливий!» — зітхали ті, які через свою кволість, несміливість чи полохливу вдачу не могли піти за першопрохідцем. А були й такі, що мовчки заздрили й потайки зневажали сміливця.

Що йому до того! Він уперто здіймався на вершину, де не ступала ще нога людська. І то було його покликання, його щастя, його слава й безсмертя. Як важливо в житті знайти себе, доки не пізно, доки ще молодий! А йому тоді йшов уже тридцять другий. За спиною в нього і вчителювання, і участь у боях, і робота в провідній республіканській газеті художником-ілюстратором, карикатуристом. Читачі в кожному номері шукали гострі, дотепні малюнки, під якими стояв підпис «Сашко». Друзі щодня приходили до нього в майстерню, щоб подивитися, як під пензлем народжується пейзаж чи людський тип. І називали його талановитим, і пророкували йому творче майбуття.

А його не задовольняли ні карикатури, ні акварелі, ні олійні праці. Усе дужче й дужче почувався невдоволеним, бо відчував у собі силу творця нового мистецтва, що тільки-но утверджувався. І однієї ночі після роздумів він рішуче виходить зі своєї майстерні, щоб ніколи до неї не повернутися. Залишає мольберт, фарби, закінчені й незакінчені полотна — залишає назавжди. Із плащем через плече й дорожнім портфелем у руці поспішає на вокзал, сідає в поїзд, що везе його на берег Чорного моря, у красуню Одесу. А вранці він уже стоїть перед директором кінофабрики й промовляє три заповітних слова:

— Хочу стати режисером!

Це був Довженко (*С. Плачинда; 371 слово*).

- ▶ Занотуйте у своїх чернетках план або тези тексту (5 хв).
- ▶ Прочитайте творче завдання до переказу (на дошці) і визначтесь, у якому напрямі повинні розвиватися ваші роздуми.
- ▶ Поміркуйте і напишіть, чи готові ви до вибору життєвого шляху. Що при цьому ви вважаєте головним?

Друге прослуховування тексту

Методичний коментар. Методика проведення контрольного переказу не передбачає лексичної, орфографічної та інших видів робіт, усного колективного переказу тексту. Проводять контрольний переказ на здвоєних уроках мови.

IV. Написання переказу із творчим завданням

Підготовка чорнового варіант переказу з творчим завданням

- ▶ Учні записують переказ у чернетку.

Редагування написаного

- ▶ Учні вичитують переказ, редагують його.

Переписування

- ▶ Учні переписують переказ із творчим завданням начисто.

V. Підсумок уроку**Самоперевірка учнями своїх робіт**

- ▶ Учні вичитують переказ.

Збір зошитів**VI. Домашнє завдання**

- ▶ Знайти афоризми та цитати, які могли б доповнити та проілюструвати складене вами на уроці монологічне висловлювання.

Додаток

У чому призначення людини? Бути людиною! (С.-Є. Леу).

Є тисячі доріг, мільйон вузьких стежинок.
Є тисячі ланів, але один лиш мій.

В. Симоненко

Самий зміст бути чи не в тому, щоб жити в мудрій злагоді з природою, знати насолоду праці і поезію людських взаємин? І щоб навчитися цим дорожити, треба відчути потребу це берегти (О. Гончар).

Яке глибоке щастя — жить,
Бути гідним імені людини,
Народу й людськості служить!

М. Рильський

Ах, скільки радості, коли ти любиш землю,
Коли гармонії шукаєш у житті!

П. Тичина

Сміливі завжди мають щастя (І. Багрянний).

Праця дала до життя мені принаду.
Ціль дала, щоб в манівцях не заблукав.

І. Франко

Любіть землю! Любіть працю на землі! (О. Довженко).
Тільки в праці невтомній крилатим стаєш (В. Сосюра).

Урок № 40**ПУНКТОГРАМИ У СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ**

Мета: повторити основні пунктограми у складному реченні; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Синтаксис: складне речення, граматична основа, предикативна одиниця.

Тип уроку: формування практичних умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Актуалізація опорних знань**

► Прочитайте прислів'я. Поясніть вживання розділових знаків.

1. Рідна мова не полова: її за вітром не розвієш. 2. Більше діла — менше слів. 3. Посієш вчасно — збереш рясно. 4. Згода буде, а незгода руйнує. 5. Хто багато обіцяє, той рідко слова дотримує. 6. Яка пшениця, така й паляниця.

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок**Тренувальні вправи**

► Перепишіть, поставте пропущені розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. Сніг і вітер Хурделиця Мороз (А. Головка). 2. Любіть Україну як сонце любіть як вітер як трави і води (В. Сосюра). 3. Хто поверне в рабство ту країну де свободи стяг затрепетав (М. Рильський). 4. Ой хлопчику хороший мій чому ти плачеш (А. Малишко). 5. Слава рукам що пахнуть хлібом (О. Гончар). 6. О мово рідна їй гаряче віддав я слово не дарма (В. Сосюра). 7. Ти прийшов Вернувся Сину мій, синочок (В. Сосюра).

► Випишіть речення в такій послідовності: з єднальними, протиставними та розділовими сполучниками. Поставте розділові знаки, звертаючись до довідкового матеріалу.

1. Катря почала розповідати а Тарас припавши до неї ловив кожне слово (*С. Васильченко*). 2. За очеретами сюрчать і сюрчать коники або з села виколихується мідь дзвону (*М. Стельмах*). 3. Ялинка затремтіла від низу до вершечка і кілька зелених глиць упало на сніг (*М. Коцюбинський*). 4. Тепло було і вишні цвіли рясно (*Марко Вовчок*). 5. Чекали нас тривога і гроз дороги та ми ішли вперед (*В. Сосюра*). 6. То сонце усміхнеться нам крізь хмари то дощик рясно землю поливає (*П. Чубинський*). 7. Сонце піднялося високо і його промені освітили захований у густому винограднику невеличкий стіл (*О. Гончар*).

Ключ: підкресливши останню букву кожного речення, закінчіть вислів: «Хто цілий рік байдикує, той навіть у вересні...» (*За В. Скуратівським*).

Відповідь: голодує.

Довідковий матеріал: у складносурядних реченнях вживаються такі пунктограми: *кома* — при одночасності, послідовності, переліку, протиставленні, зіставленні, чергуванні подій, явищ, дій; *крапка з комою* — якщо частини складносурядного речення далекі за змістом або насичені розділовими знаками (комами); *тире* — при причиново-наслідковому зв'язку або при швидкій зміні подій.

Не вживається кома між двома частинами складносурядного речення, якщо вони мають спільний другорядний член або частки *навіть, лише, ще* та ін.

► Допишіть прислів'я, використовуючи довідковий матеріал, поставте розділові знаки, укажіть вид підрядного.

1. Треба нахилитися... 2. Хто людям добра бажає... 3. Не копай другому яму... 4. Ніколи іншому не бажай того... 5. У нього стільки правди... 6. Не шукай в інших правди... 7. За двома зайцями не женись... 8. Лиха тому зима... 9. Хоч не з красою... 10. Не будь тією людиною... 11. Людина без Вітчизни... 12. Де народився... 13. Не такий страшний чорт...

Довідковий матеріал: там і пригодився; але з головою; як соловей без пісні; що вгору щетиною; в кого кожуха нема; як його малюють; щоб з криниці води напиться; гой і собі його має; бо й сам упадеш; чого собі не хочеш; як у решеті води; коли в тебе її нема; бо й одного не піймаєш.

► Запишіть речення в такій послідовності: безсполучникові речення з двокрапкою, а потім — з тире. Розставте розділові знаки.

1. Мене ніщо не змусить збочити з дороги обраної раз ні лестунів химерні почесні ні жовчний біль старих образ (*І. Муратов*).

2. Буде вода буде все (О. Гончар). 3. Настали холодні дні птахи летять у теплий дальній світ. 4. Згадала околиці рідні скрізь квіти ряст ясна роса (Леся Українка). 5. Вода зійшла колеса стали (Л. Глібов). 6. Глянь розкривається назустріч сонцю й грозам руками пружними запліднений чорнозем (М. Рильський).

Ключ: підкресліть останню букву кожного речення, допишіть вислів про одну з народних прикмет: «Лютневі прикмети — метелиці та...»

Відповідь: замети.

- Поставте розділові знаки у складносурядних реченнях. Запишіть їх у такій послідовності: а) кома ставиться у складносурядному реченні; б) кома не ставиться; в) тире у складносурядному реченні.

1. Хвилина ще і схід розпише в сліпучі барви небосхил (Г. Масленко). 2. Над обрієм Києва сходить зоря у зеніт і вічний Славута тече у грядущі століття (П. Перебийніс). 3. Обережно проминаємо густі зарослі і очам відкривається рівний та широкий лан (Ю. Збанацький). 4. Зліва при мокрій долинці кінчались жита і починалась лука (М. Коцюбинський). 5. Думав доля зустрінеться — спіткалося горе (Т. Шевченко). 6. А літо йде полями і галями і вітер віє і цвіте блакить (А. Малишко). 7. І потім сміючись вдарила палицею по гілці струснула цілу шапку снігу і сонячна холодна курява окутала нас (О. Гончар). 8. А вдалині хиталися дерева і синів задуманий прибій (В. Сосюра).

Ключ: підкресліть першу букву кожного речення і допишіть речення: «Не встиг у жовтні роздивитися, як сонце зійшло, а воно вже...»

Відповідь: на заході.

- Спишіть, замість крапок вставте потрібні розділові знаки. Поясніть пунктограми.

1. Хай шлях до раю... пекла чи полону... тримайся далі розпачу й надій (В. Стус). 2. Зілля дива наробило... тополею стала (Т. Шевченко). 3. Нічого просто не пишу... бо знаю... на все мені не вистачить часу (П. Чубинський). 4. Я не клянусь словами... що люблю... слова любові озвучить не годні (П. Чубинський). 5. Терпи... терпи... Терпець тебе шліфує... сталить твій дух (В. Стус). 6. Манекени не мають серця... їм ніщо не болить і не коле (Д. Павличко). 7. Я знову вгадую... прийдеш ти чи ні? (М. Рильський).

- Спишіть, розставте розділові знаки, поясніть їх уживання.

1. Рідна мова незборна таїна вона робить народ народом і увічне найтонші порухи його душі. 2. Витворений народом світ мови

оточує нас від народження супроводжує до останніх днів життя найтонші відтінки думок і переживань щедро приготовлені для нащадків неоціненне багатство яким вони повинні скористатись (За І. Вихованцем). 3. Любіть красу своєї мови звучання слів і запах слів це квітка ніжна і чудова кохання батьківських степів (Т. Масенко).

V. Підсумок уроку

- ▶ Звернути увагу учнів на значення розділових знаків для правильного розуміння написаного тексту.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Використовуючи стилістичні можливості різних типів складних речень, скласти опис грози в художньому стилі.

Урок № 41

СИНОНІМІКА СПОЛУЧНИКІВ І СПОЛУЧНИХ СЛІВ, ЩО З'ЄДНУЮТЬ СКЛАДНІ СПОЛУЧНИКОВІ РЕЧЕННЯ

Мета: повторити відомості про сполучники і сполучникові слова, що з'єднують складні речення; розвивати вміння правильно й комунікативно доцільно висловлювати власні думки за допомогою використання синонімічних відповідників сполучників і сполучних слів; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: синтаксична синоніміка.

Міжпредметні зв'язки: російська мова.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Два — чотири — усі разом

- ▶ Поміркуйте та визначте, в яких реченнях слово **що** є сполучником, а в яких — сполучним словом.

1. Не сумуй, моя тополе, що дощ, не сумуй посеред поля уночі (*Т. Петровська*). 2. Ми працю любимо, що в творчість перейшла (*М. Рильський*). 3. Могутні дуби, що густою лавою стояли понад озером, повилися густими тінями (*С. Васильченко*). 4. Треба показати, пояснити, що світ наш не замерзає і не згасає (*О. Довженко*).

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Стилістичний експеримент

- ▶ Замініть виділений сполучник (сполучне слово) будь-яким іншим, що підходить за змістом.

Зразок: Артисти помітили, як деякі глядачі посміхнулися. — Артисти помітили, що деякі глядачі посміхнулися. (Смислові відношення не змінилися. В обох реченнях підрядні частини є з'ясувальними).

1. Я пам'ятаю, як урочисто проводжали в поле плугатарів з раннім плугом (*М. Стельмах*). 2. Земля прекрасна, тому що на ній живуть дзвінкоголосі малюки (*Ю. Бедзик*). 3. Я захопив корзину, почимчикував у кінець городу, де сріблилася розлога, гілляста верба (*В. Дрозд*). 4. Над ставком, над садками миготіло, грало, лилося хвилями золоте марево, неначе на повітрі ворушилися якісь пасма тонких золотих ниточок (*І. Нечуй-Левицький*). 5. Коли б сталась перемога, то це було б лише від Бога! (*Олександр Олесь*).

Мовна трансформація

- ▶ Перекладіть, запишіть речення українською мовою, продовжуючи кожне з них так, щоб утворилися складні речення. За потреби для зв'язку частин складних речень, використайте сполучники та сполучні слова з довідки.

1. Городок вплотную* окружали сосновые леса. 2. Влажное утро с трудом пробивалось сквозь осенний туман. 3. Вверху шумел ветер и срывал листья с деревьев. 4. Мы с Павлом разожгли костер. 5. В Одессе любят и ценят шутку.

Довідка: коли, як, який, а, яка, але, бо, де, та.

Самостійна робота з таблицею

- ▶ Опрацюйте теоретичний матеріал, поданий у таблиці. Випишіть нову для вас інформацію.

* Вплотную — (укр.) щільно.

Сполучники підрядності	Сполучні слова
Сполучники належать до службових частин мови	Сполучні слова належать до самостійних частин мови. Серед них: відносні займенники (хто, що, який, чий, котрий, скільки); прислівники (де, коли, куди, звідки як, доки, відколи, чому, навіщо)
На сполучники не падає логічний наголос: <i>Брат повідомив, що приїде влітку.</i>	Сполучні слова часто логічно виділяються: <i>Олег пригадував, що потрібно взяти із собою в похід.</i>
Сполучники не бувають членами речення: <i>Учитель записав у щоденник, що батько має прийти до школи.</i>	Сполучні слова виконують роль членів речення: <i>Учитель нагадав учням, хто поїде на олімпіаду з українознавства.</i>
Сполучники можна замінити синонімічним сполучником: <i>Одсіють роки, мов (як, наче) хмарки над нами (В. Сосюра).</i>	Сполучні слова можна замінити синонімічним словом: <i>Ми попрямували до лісу, що (який) виднівся за горою.</i>
У складнопідрядному реченні зі сполучником підрядну частину не можна перетворити на питальне речення: <i>Чи ти чула, дівчинонько, як я тебе кликав? (Народна творчість).</i>	У складнопідрядному реченні зі сполучним словом часто підрядну частину можна перетворити на питальне речення: <i>Тоді Довженко спитав, звідки я, з якої сім'ї, скільки у нас дітей, яка в нас річка (М. Вінграновський).</i>
Сполучники й сполучні слова можуть бути синонімічними. Наприклад: <i>що — щоб — як; який — що; який — де.</i> Порівняйте: 1. <i>Ніхто того не бачив, що хлопчик сумував.</i> 2. <i>Ніхто того не бачив, щоб хлопчик сумував.</i> 3. <i>Ніхто того не бачив, як хлопчик сумував.</i> У цих реченнях з'ясувальні підрядні частини пов'язані з головними частинами синонімічними сполучниками. Вони мають одне значення: доповнюють головну частину. Проте кожна підрядна містить певний відтінок значення (зі сполучником <i>щоб</i> — непевність; зі сполучником <i>як</i> — спосіб дії).	

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- Які синтаксичні засоби зв'язку можуть вступати у синонімічні відносини?
- Чим відрізняються сполучники від сполучних слів?

VI. Підсумок уроку**VII. Домашнє завдання**

- ▶ Складіть лінгвістичну казку за темою уроку.

Урок № 42**РЕФЕРАТ НА ТЕМУ, ПОВ'ЯЗАНУ З ПРЕДМЕТАМИ,
ЩО ВИВЧАЮТЬСЯ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПОБУДОВИ
І МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ**

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про реферат, правила його написання, вимоги до оформлення; розвивати навички роботи в групах, мовленево-комунікативні вміння, здібності до критичного мислення, аналітико-синтетичні мисленнєві навички, збагачувати словниковий запас; виховувати самостійність, толерантне ставлення до думок інших.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційно-мотиваційний етап**

- ▶ Назвіть термін, визначення якого звучить таким чином: «... коротке точне викладення сутності якогось питання, теми на підставі однієї чи кількох книг, монографій чи інших першоджерел».
- ▶ Розділіть аркуш на дві частини і заповніть кожну колонку.

Що я знаю про реферат	Що хотів би довідатися

II. Виконавчо-діяльнісний етап**Робота в групах****Група 1**

- ▶ Закінчіть речення.
1. Реферат має містити... 2. Функції реферату: ...

Група 2

- ▶ Яку структуру має реферат? Об'єм кожної частини.

Група 3

- ▶ Перелічіть основні етапи роботи над рефератом.

Група 4

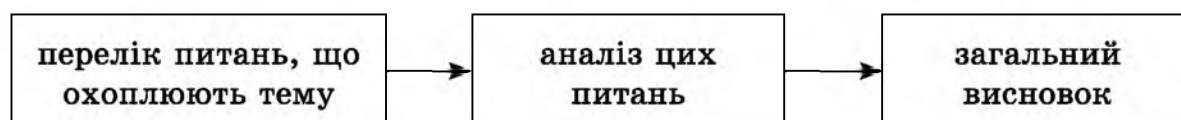
- ▶ Назвіть основні вимоги до змісту реферату.

Група 5

- ▶ Особливості мови реферату. Культура оформлення матеріалів роботи.

Перевірка роботи груп

Матеріал для вчителя. Реферат має містити основні фактичні відомості та висновки з питання, що розглядається, розгорнуті аргументи, роздуми, порівняння. Функції реферату: інформативна, пошукова, довідкова, комунікативна. Структура реферату: вступ (10 % від загального об'єму), основна частина (параграфи, розділи — 70 % від загального об'єму), висновки (20 %), додатки (таблиці, схеми тощо), бібліографія. У вступі зазначають актуальність теми, місце проблеми серед інших, розкривають історію питання. Також вступ може містити короткий огляд використаної в рефераті літератури. В основній частині реферату необхідно подати в узагальненій формі основні положення літератури з теми. У заключній частині формулюють загальні висновки зі сказаного. Етапи роботи над рефератом: 1) формулювання і осмислення теми; 2) пошук джерел; 3) робота з джерелами: ознайомлювальне читання (перегляд книг), вибіркоче читання, вивчальне читання (деякі фрагменти), 4) складання плану; 5) написання тексту роботи, оформлення. Вимоги до змісту реферату: текст реферату повинен розкривати тему, бути зв'язним, мати змістову завершеність; у рефераті не тільки викладають основний матеріал з теми, а й пропонують шляхи розв'язання проблеми. Для мовленнєвого оформлення реферату використовується науковий стиль. Автор реферату аналізує певне питання, досліджує, дає визначення основних понять, характеризує їх, констатує стан розв'язання питання, формулює висновки. Схематично це може бути подано так:

Як правило, оцінюють не тільки зміст реферату, а й культуру оформлення матеріалів роботи. Тому важливо пам'ятати декілька правил:

1. На титульному листі вказують, де виконана робота, тема реферату, прізвище та ім'я автора, рік написання, прізвище керівника роботи.

2. Реферат повинен бути акуратно написаним або надрукованим. Текст пишуть тільки з однієї сторони, зліва залишають поля.
3. Кожну структурну частину реферату (вступ, основна частина, висновки) починають з нової сторінки.
4. Абзац складає не менше ніж три речення, розділ займає — не менше ніж п'ять сторінок.
5. Кожна цитата, малюнок повинні мати посилання, що оформлюють по-різному: у вигляді зноски на кінці сторінки або в дужках після цитованого висловлювання.

III. Контрольно-корекційний етап

Комунікативний практикум

- ▶ Складіть зв'язне монологічне висловлювання із теми «Реферат як засіб роботи з науковою літературою».

Рефлексія

- ▶ Зверніться до аркушів, що були заповнені вами на початку уроку. Чи правильно ви оцінили те, що знали про реферат? Чи відповіли в ході уроку на питання, що записані в правій колонці?

IV. Домашнє завдання

- ▶ Напишіть реферат на одну з тем:

1. Правознавство:

- Місцеве самоврядування в Україні.
- Конституційні гарантії прав людини та громадянина України.
- Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх.
- Роль прокуратури у системі правозахисних органів.
- Особливості правового статусу дитини в рамках громадянських правовідносин.

2. Фізика:

- Історія розвитку засобів зв'язку.
- Практичне використання інтерференції світла.
- Використання фотоефекту.
- Біологічна дія радіоактивного випромінювання.
- Сучасна наукова картина світу.
- Фізика і науково-технічний прогрес.

3. Географія:

- Найбільш потужні інтеграційні об'єднання у світі.
- Глобальні проблеми людства.
- Міжнародні організації.

- НТР — новітня стадія розвитку світового господарства.
- Нові індустріальні країни.

4. Історія України:

- Історія та уроки голокосту.
- «Залізна завіса»: два світи, дві реалії.
- Біловезька угода 1991 року: надії та реальність.
- Катастрофи епохи соціалізму.

5. Біологія:

- Науковці-біологи України.
- Сучасні погляди на виникнення життя.
- Сучасні теорії еволюції людини.
- Радіаційний вплив на геном людини.
- Сучасний стан біосфери. Проблеми та перспективи.

Методичний коментар. Учителеві доцільно звернутися до своїх колег — учителів інших предметів із метою корекції поданих тем і проханням оцінити роботу одинадцятикласників.

Урок № 43

ПУНКТОГРАМИ В СКЛАДНОМУ РЕЧЕННІ. ПРАКТИКУМ

Мета: повторити основні пунктограми у складному реченні; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Синтаксис: складне речення, граматична основа, предикативна одиниця.

Тип уроку: формування практичних умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

- ▶ Виразно прочитайте реклами-жарти різних видів складних речень.

РЕКЛАМА СКЛАДНОСУРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Якщо Ви хочете придбати якісний товар, завітайте до магазину «Філологія». До Ваших послуг складносурядне речення. Його рівноправні частини легко і невимушено з'єднуються сурядними сполучниками.

Зручні у використанні і його розділові знаки. Найчастіше використовується кома. Якщо ж Ви особливо захочете підкреслити принадність другої частини, виберіть тире. А часом, щоб полегшити Вам життя, це речення може обійтись і без розділового знака. Купуйте наш товар, і Ви не пожалкуєте!

РЕКЛАМА СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ

Хочете дізнатися, з якої причини Ви себе недобре почуваєте? Чи, може, з'ясувати, коли і за яких умов Ви вчора повернулися додому? Або визначити міру і ступінь того, що Ви пам'ятаєте? У такому випадку складнопідрядне речення саме для Вас. Чітка структура! Головна й підрядна частини з'єднані підрядними сполучниками! Тільки у нас найрізноманітніші види підрядних частин і смислових зв'язків. А тепер — спеціально для Вас! Купивши три підрядні частини за ціною чотирьох, четверту — порівняльну — Ви отримаєте безкоштовно!

РЕКЛАМА БЕЗСПОЛУЧНИКОВОГО СКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ

Ти енергійний? Ти любиш спілкуватися? Прагнеш бути вільним у своїх думках? Тобі набридли речення, у яких ти ніяк не можеш визначити сполучник, і ти заплутався у видах підрядних частин? Тоді твій вибір — безсполучникове речення!

Складні безсполучникові речення емоційніші, інтонаційно багатші, ніж складносурядні та складнопідрядні. Тому вони найчастіше вживаються в розмовному та художньому стилях. Це те, чим ми користуємося щодня. Запам'ятай прості правила і не мучся з тим, який сполучник використати, щоб побудувати правильно речення!

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Графічний диктант

- ▶ Виберіть тільки безсполучникові речення і запишіть поряд із номером речення розділовий знак, який би ви поставили між частинами обраного безсполучникового складного речення.

1. Язик — найнебезпечніша зброя: рана від меча легше заживає, ніж від слова. 2. Чим краща думка, тим звучніше речення. 3. Життя — це багатство, не розтрать його. 4. Якби ви вчилися так, як треба, то й мудрість би була своя. 5. Зрубав дерево — посади два. 6. Простої істини не забувай: людина і слово — то світи космічні. 7. Не діли душі наполовину — тріщини іржа покриє враз. 8. Скажи що-небудь, щоб я тебе побачив. 9. Нормальній країні героїв не треба, їй розуму треба і чистого неба. 10. Вижени із серця смуток, і життя стане тобі миліше.

Відповідь на графічний диктант

1	3	5	6	7	9
:	,	—	:	—	,

Пунктуаційний практикум

- Випишіть спочатку складнопідрядні речення з однорідною підрядністю, потім — складнопідрядні речення з послідовною підрядністю. Розставте розділові знаки. Підкресліть другу букву кожного речення і допишіть вислів: «Січень наступає — мороз людей...».

1. А Михайло мені сказав що ви збираєтесь їхати аж туди де зовім немає лісів (*М. Стельмах*). 2. З невеселою радістю що пробивалася крізь усі тривоги я вискочив на весняну вулицю де кожна калюжка тримала собі клопоть сонця (*М. Стельмах*). 3. Розкажи як за горою сонечко сідає як у Дніпра веселочка воду позичає (*Т. Шевченко*). 4. Дід Терентій щоразу над новою худобинкою мудрує щоб звеселити нею і людей і своїх онуків хоча сам уже й розлучився з радістю (*М. Стельмах*). 5. Назбираю цвіту аж на цілий срібний карбованець бо дуже люблю коли є багато зошитів (*М. Стельмах*). 6. І бійці відразу помітили що літо вже минуло що вже настала осінь з нескінченними мряками розбитими дорогами холодними вітрами (*О. Гончар*). 7. У Єгора і тепер зберігається рушник який подарувала мати щоб не забував рідної домівки (*М. Стельмах*).

Ключ: обнімає.

- Перепишіть текст. Поставте розділові знаки, поясніть їх уживання. Усно дайте характеристику складних речень.

СВЯТО ІВАНА КУПАЛА

Найпоетичніше народне свято літнього циклу це свято Івана Купала з яким пов'язане єднання Людини і Природи. Це час літнього сонцевороту коли пишно бує природа коли розквітає

довкілля коли хлібороби мають короткий перепочинок перед жнивнами.

Це свято дісталось нам від пращурів і сьогодні ми відроджуємо славні традиції минувшини.

Раніше на всіх кутках села люди ставили купальські віхи на яких були завітчані зелом колеса на жердинах. Також робили Купало солом'яне опудало щоб навколо нього співати і танцювати. Традиційно готували вогнище розкладали його поблизу річки куди поспішали і дорослі і діти щоб відчувати радість свята красу обряду. Хлопці закопували на пагорбі купальське деревце Мариноньку-Купальницю а дівчата прикрашали її квітами стрічками намистом. Поки не розпалили вогонь водила молодь танки співала пісні. Аж ось запалало купальське вогнище щоб усі перестрибуючи парами чи поодинці очищалися магічним полум'ям. Поступово вогнище згасає і дівчата біжать до річки ворожити на вінках. Кожна з них кинувши вінок на воду прагне дізнатися що її чекає у майбутньому одруження з любим чи з нелюбом у рідній стороні чи далеко від дому.

Опівночі свято закінчується так що всі розходяться по домівках. А відчайдушні йшли до лісу шукати цвіт папороті який за давніми віруваннями приносив щастя.

Усе обрядове дійство супроводжувалося піснями що оспівували шлюб і мрії про щасливе кохання. Ясний місяць сяючі зорі духмяні пахощі квітучого літа мерехтлива річка усе увібрало дивовижні відблиски купальського вогнища (*З журналу*).

Підказка: у цьому тексті 33 коми, 4 тире, 1 двокрапка.

Редагування речень

- Усуньте пунктуаційні помилки, обґрунтуйте свою правку.

1. Очевидно має бути дощ, навіть тут на Верховині стояла важка задуха. 2. Ми поспішали додому; здіймалася віхола. 3. З високого берега мені видно — маленький човен бореться з хвилями. 4. Дощ перестав: усі вийшли на свіже повітря. 5. Зійдеш на високу гору, світ тобі ширшим здається. 6. Минали роки: росли сини. 7. Рожевий день палав: гули на квітах бджоли, весело літаючи від клумби до клумби; збираючи для себе урожай.

V. Підсумок уроку

VI. Домашнє завдання

- Складіть рекламу-жарт до однієї з повторених тем синтаксису.

Урок № 44**РЕФЕРАТ НА ТЕМУ, ПОВ'ЯЗАНУ З ПРЕДМЕТАМИ,
ЩО ВИВЧАЮТЬСЯ, ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ПОБУДОВИ
І МОВНЕ ОФОРМЛЕННЯ. БІБЛІОГРАФІЯ**

- Мета:** узагальнити знання учнів про реферат, правила його написання, вимоги до оформлення, повторити елементи довідкового апарату книги, правила складання бібліографічного опису; розвивати вміння здійснювати змістово-композиційний і мовний аналіз тексту, удосконалювати навички роботи в групах, мовленнєво-комунікативні вміння, здібність до критичного мислення, навички самостійної та колективної роботи, збагачувати словниковий запас; виховувати самостійність, інтерес до книги.
- Тип уроку:** урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення учнів із темою та завданнями уроку****III. Виконання системи практичних завдань, спрямованих на розвиток комунікативних умінь****Спостереження**

- ▶ Ознайомтеся із запропонованими планами рефератів. Як ви вважаєте, чи повно вони відображають тему? Яких помилок припустилися?
1. **Взаємодія людини і природи (біологія).**
План
 1. Вступ.
 2. Екологічна криза.
 3. Основні принципи та засоби охорони природного середовища.
 4. Шляхи виходу з екологічної кризи.
 5. Концепція взаємодії людини та природи.
 6. Охорона навколишнього середовища та ринок.
 2. **Історія великих географічних відкриттів (географія).**
План
 1. Історія великих географічних відкриттів.
 2. Марко Поло.
 3. Колумб.
 4. Америго Віспуччі.

5. Васко да Гама.
6. Гудзон.
7. Амундсен.

Коментар для вчителя. У першому плані не відображені висновки. Крім того, є порушення логічності у викладі змісту: пункти 3 та 4 слід поміняти місцями. В останньому пункті слово «ринок» краще замінити на «ринкові відносини». У другому плані не відображені вступ та висновки, пункти плану взагалі не відповідають темі, у якій йдеться про відкриття, а не про відкривачів.

Аналіз тексту

- ▶ Прочитайте вступ до реферату з теми «Взаємодія людини і природи». Як ви вважаєте, чи відповідає зміст вступу вимогам до реферату? Дайте поради автору.

Людина і природа невіддільні одна від одної і тісно взаємопов'язані. Для людини, як і для суспільства в цілому, природа є середовищем життя і єдиним джерелом необхідних для існування ресурсів. Природа і природні ресурси — основа, на якій живе і розвивається людське суспільство, першоджерело задоволення матеріальних та духовних потреб людей. Без природного середовища суспільство існувати не може. Людина — частина природи і як жива істота своєю елементарною життєдіяльністю значно впливає на природне середовище. Перетворювальний вплив людини на природу неминучий. Зміни, які внесені господарською діяльністю в природу, посилюються з розвитком виробничих сил і збільшенням маси речовин, які залучені в господарський обіг.

- ▶ Прочитайте висновки до реферату з теми «Степова географічна зона». Чи відображають вони тему? Які вимоги порушені? Дайте поради автору.

Розорювання відкритих просторів або ділянок, які виникли на місці знищених лісів, призвело до різкої зміни складу тваринного населення степової зони. Протягом року великі площі посівів характеризуються різкою зміною умов існування. На великих площах полів існує однорідний трав'яний покрив, з яким пов'язані спочатку (з весни) переважно споживачі зеленої рослинної маси, які до кінця дозрівання зерна змінюються зерноїдними формами ссавців та птахів; потім, коли хліб збирають і поля розорюють, виникають масові щорічні міграції жителів полів на узлісся та на інші ділянки.

Під час оранки знищується велика кількість нир та гнізд тварин. З розвитком рівня агротехніки і пов'язаного з цим зменшенням кількості бур'янів харчова база жителів полів стає все більш

однорідною. Міграції тварин: весняні — на поля, літньо-осінні — з полів, пов'язані з їх масовою загибеллю, стають регулярними; під час міграції посилюється загибель звірів. Під час збирання урожаю створюються додаткові умови для захисту звірів (скирти тощо). Більш сприятливі для звірів умови існування в посівах бобових культур, які, по-перше, щороку не переорюють, по-друге, дають повноцінний високоякісний корм. Під час оранки лісних ділянок сюди проникають жителі степів, рідше луків.

Таким чином, степова географічна зона характеризується різноманітністю представників рослинного та тваринного світу, які пристосовані до життя в цій зоні.

Аналіз списку літератури реферату

- ▶ Пригадайте, що таке бібліографія. Які бібліографічні дані повинен містити список літератури у кінці реферату?
- ▶ Перевірте правильність складання списку літератури у сусіда по парті. виправте помилки.

Коментар учителя. Бібліографія — 1. Науковий, систематизований опис книг та інших видань, де вказано всі вихідні дані про книгу. 2. Список літератури на будь-яку тему або з якої-небудь галузі знань. 3. Наука про способи систематизованого опису книг та інших видань.

Вихідні дані містять обов'язково таку інформацію: прізвище автора, назву книги, видавництво, рік видання, обсяг книги. В бібліографічній пунктуації потрібна особлива точність.

Книга індивідуального автора

Нікішина Т. В. Збірник диктантів з української мови. 5–9 класи. — Х. : Вид. група «Основа», 2006. — 224 с.

Книга під назвою

Залікові завдання з української мови: 7–9 класи / упоряд. В. Розізнана. — К. : Шкільний світ, 2007. — 128 с.

Стаття з газети чи журналу

Що таке український бестселер? // Слово і Час. — 2003. — № 2, С. 41–45.

Твір із багатотомного видання

Грушевський М. С. Лаврський гурток і його книжна продукція // Історія української літератури : зб. творів : у 9 т. — К. : Либідь, 1998. — Т. 1. — С. 294–302.

Обговорення підготовленого реферату. Робота в парах

- ▶ Обговоріть план, вступ і висновки рефератів, що підготували. Допоможіть один одному виправити помилки.

Обговорення підготовленого реферату. Колективна робота

- ▶ Прослухайте плани рефератів, вступ та висновки своїх однокласників. Прокоментуйте свою точку зору щодо виконаної роботи, укажіть на помилки, допоможіть їх виправити.

IV. Рефлексія**Комунікативний практикум**

- ▶ Складіть поради «Як уникнути помилок під час написання реферату».

V. Домашнє завдання

- ▶ Закінчити роботу над рефератом.
- ▶ За матеріалами реферату підготувати доповідь.

УРОКИ № 45–46**ДОПОВІДЬ НА ТЕМУ, ПОВ'ЯЗАНУ З ПРЕДМЕТАМИ,
ЩО ВИВЧАЮТЬСЯ, ПРИЙОМИ ВСТАНОВЛЕННЯ
Й ЗБЕРЕЖЕННЯ КОНТАКТУ З АУДИТОРІЄЮ**

- Мета:** повторити та узагальнити знання учнів про доповідь, правила її складання, вимоги до проголошення, ознайомити з прийомами встановлення й збереження контакту з аудиторією, учити складати і виголошувати підготовлені доповіді; розвивати навички публічного виступу, мовленнєво-комунікативні вміння, логічне мислення, творчі й організаторські здібності; збагачувати словниковий запас; виховувати самостійність, повагу до рідної мови, її краси та багатства.
- Тип уроку:** урок розвитку комунікативних умінь і навичок.

*На все впливає мови чистота:
Зір глибшає, і крацають уста,
Стає точнішим слух, а думка гнеться,
Як вітром розколихані жита.*

Д. Павличко

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційно-мотиваційний етап**

- ▶ Прочитайте і поясніть епіграф до уроку.

Слово вчителя. Одне з найважливіших умінь людини — вміння чітко, переконливо викладати та доводити свою точку

зору. Коли людина вміє яскраво викладати свою точку зору, тоді й «думка гнеться», «стає точнішим слух». Сьогодні на уроці ви будете за матеріалами свого реферату складати текст доповіді, потім доповідати, аналізувати помилки свої та своїх товаришів — словом, учитися говорити красиво та впевнено.

II. Інформаційний етап

Аудіювання тексту

- ▶ Прослухайте текст. Під час слухання зробіть виписки з теми «Прийоми збереження контакту з аудиторією».

Усне спілкування поділяють на публічне і приватне. Особливим різновидом усного спілкування є публічний виступ. Одна з найпоширеніших форм публічних виступів — доповідь. Тлумачний словник визначає доповідь як публічну промову, виступ.

Одна з головних умов успішності доповіді — вміння доповідача встановлювати та зберігати контакт з аудиторією.

Контакт з аудиторією необхідний для привертання уваги слухачів, для того, щоб мовлення сприймалося легко і з інтересом, і для того, щоб впливати на слухачів (для цього ми, власне, і говоримо!).

Контакт з аудиторією починається з паузи (перед початком виступу, поки люди не зосередилися). Помилка оратора: спиняти аудиторію, потребувати тиші, робити зауваження тим, хто спізнився.

Однією з важливих складових є вміння оратора встановити зоровий контакт із аудиторією. Зоровий контакт — це не лише спосіб зв'язку з аудиторією з метою донести до неї необхідну інформацію, але й спосіб отримати зворотний зв'язок від аудиторії — наскільки аудиторія зрозуміла сказане (можливо, необхідно щось повторити).

Якою б цікавою не була тема, увага аудиторії з часом розсіюється. Її необхідно підтримувати за допомогою таких ораторських прийомів:

- 1) Прийом питання-відповідь. Оратор ставить запитання і сам дає відповідь, висуває можливі сумніви і заперечення, з'ясовує їх і приходиться до загального висновку.
- 2) Перехід від монологу до діалогу (полеміки) дозволяє залучати до процесу обговорення окремих учасників, активізувати тим самим їх інтерес.
- 3) Прийом створення проблемної ситуації. Слухачам пропонується ситуація, яка вимагає питання «Чому?», що стимулює їхню пізнавальну активність.

- 4) Прийом новизни інформації, гіпотез змушує аудиторію робити припущення, розмірковувати.
 - 5) Показ практичної значимості інформації.
 - 6) Використання гумору дозволяє швидко завоювати аудиторію.
 - 7) Короткий відступ від теми дає можливість слухачам «відпочити».
 - 8) Уповільнення темпу з поступовим пониженням сили голосу сприяє привертанню уваги до головних моментів виступу (прийом «тихий голос»).
 - 9) Прийом градації — наростання змістового та емоційного значення слова. Градація дозволяє посилити, додати емоційної виразності фразі, сформульованій думці.
- Важливий критерій оцінки того, хто виступає перед аудиторією, — техніка мови. Її складові:

- 1) Дикція (від лат. *dictio* — «вимова») — це вимова звуків. Існує ціла низка спеціальних вправ, які формують чітку дикцію (проголошення в різному темпі скоромовок, а також спеціальної техніки дихання).
- 2) Темп (від лат. *tempus* — «час») — це швидкість нашої мови, той час, за який ми вимовляємо текст. Нормальний темп української мови — 120 слів за хвилину. (Це означає, що одна сторінка комп'ютерного тексту, який надруковано через 1,5 інтервалу, повинна читатися за 2–2,5 хвилини).
- 3) Тембр — додаткове артикуляційно-акустичне забарвлення голосу, його колорит. За тембром голосу встановлюють його тип: бас, баритон, тенор, сопрано, колоратурне сопрано тощо. Тип голосу може бути загальним, але в кожній людини свій тембр, свій тембровий відтінок.
- 4) Інтонація (від лат. *intonare* — «голосно вимовляти») — важливий змістовно роздільний засіб мови.

Майстерність оратора проявляється в посиленні впливу жесту, міміки. Від значимих жестів, що сприяють успіху мови, необхідно відрізнити беззмістовні, механічні (крутити головою, поправляти волосся, одяг, крутити ручку тощо). Стверджують, що вдалий і найдосконаліший жест той, який не помічають слухачі, тобто який органічно зливається зі змістом мови.

Основною ознакою почуттів того, хто говорить, є вираз обличчя. Міміка оратора стимулює емоції аудиторії, вона здатна передати гаму переживань: радість і жаль, сумнів, іронію, рішучість. Вираз обличчя повинен відповідати характеру мови. Обличчя і весь зовнішній вигляд промовця повинні виражати доброзичливе і навіть приязне ставлення. Аудиторія не любить сердитих чи байдужих (За Г. Баран; 498 слів).

III. Процесуально-діяльнісний етап

Розробка карти повідомлення

1-й етап. На окремому аркуші напишіть тему, мету свої доповіді. Перегляньте свій реферат. Проаналізуйте, які питання ви повинні висвітлити під час доповіді. Складіть план.

2-й етап. Напишіть першу фразу, враховуючи, що мета її — привернути увагу слухачів. Запам'ятайте: першу й останню фрази бажано вчити напам'ять, бо саме вони найчастіше стають місцями, де спотикається доповідач.

3-й етап. Складіть згідно з планом текст доповіді. Обов'язково враховуйте відведений для виступу час (оптимально 5–7 хвилин).

4-й етап. Напишіть заключну частину, що містить висновки. Продумайте останню фразу.

5-й етап. Прочитайте напівголосно свою доповідь, визначте час.

6-й етап. Відредагуйте текст доповіді, враховуючи слабкі місця, що ви помітили під час читання, і час, що потрібен для виголошення.

Слухання й аналіз доповідей

- ▶ Прослухайте доповіді своїх однокласників. Проаналізуйте їх, заповнивши лист оцінювання.

	Критерії оцінювання			
Оцінка текстового матеріалу доповіді	Матеріал науковий, але викладений доступно			
	Основні ідеї розкриті			
	Використання різноманітних джерел			
	Наведення цікавих фактів			
	Наведення прикладів практичного значення розробки теми			
	Чітке формулювання висновків			
Виголошення доповіді	Чітка, грамотна мова доповідача			
	Вільне викладення з використанням цитат			
	Вміння встановити й зберегти контакт з аудиторією			
	Загальна оцінка			

IV. Контрольно-рефлексивний етап

Підбиття підсумків, визначення найкращих доповідей, кращих промовців.

V. Домашнє завдання

- ▶ Доопрацювати доповідь із метою усунення виявлених помилок.

Урок № 47**КОНТРОЛЬНА РОБОТА (ТЕСТ)**

- Мета:** оцінити рівень навчальних досягнень одинадцятикласників зі стилістики та пунктуації складних речень; з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією; оцінити рівень пунктуаційної грамотності учнів.
- Тип уроку:** урок оцінювання навчальних досягнень учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Мотивація навчальної діяльності**

Проведення інструктажу щодо виконання тестових завдань.

IV. Виконання тестових завдань закритої форми**Варіант 1**

- Завдання 1–10 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.
1. Складним є речення:
 - А Верби, схилившись над тихим Дінцем, розчісують коси зелені.
 - Б На заході ще жевріло небо, а в степу вже заходила ніч.
 - В Липневий день мандрує пішки, казки нашіптує малечі.
 - Г Пішла дорога то маленькими сосновими лісками, то болотами, то полями.
 2. Тире потрібно поставити між частинами складносурядного речення (розділові знаки не розставлено):
 - А Сині роси зблискували на травах і сонце купалося на левадах.
 - Б Десь у хлібах кричав перепел і туман стелився од річки.
 - В На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні.
 - Г Хвилина ще і схід розпише в сліпучі барви небосхил.
 3. Кома не ставиться в реченні (розділові знаки не розставлено):
 - А На подвір'ї голосно сміються діти і пурхають горобці.
 - Б І жмуриться вікнами наша хатина і шепче задумливий сад.
 - В Жайворонок заспівав для своєї жіночки і їй теж захотілося злетіти в небо.
 - Г Мені потрібне слово а не слава.

4. Складносурядне речення утвориться, якщо серед варіантів продовження речення «Зранку ми почали непокоїтися...» обрати:
- А так що настрій зіпсувався на цілий день;
 - Б проте погода посприяла нам і цього разу;
 - В й обговорювати можливі перешкоди;
 - Г передчуваючи серйозні ускладнення.
5. Не слід ставити коми між частинами складносурядного речення (розділові знаки не розставлено):
- А Рясніє дощ і падає лункіше м'яких краплин розмірене биття.
 - Б Знову яблуні буйно цвітуть і лунає знайомий мотив.
 - В Грім одгримів і солодкою млостю спокою віє од цвіту вишень і сирії землі.
 - Г Вишневі зацвіли сади і сніг пахучий падає на воду.
6. Кома перед і ставиться в реченні (розділові знаки не розставлено):
- А Мова українська сповнена поетичної грації і тому досить важка для перекладу.
 - Б Доба Мазепи це час економічного політичного і культурного відродження України після Руїни.
 - В Треба зазначити що економічних понять в останні десятиліття з'являється все більше і більше.
 - Г Жовто-блакитні барви символізують дві першооснови буття дух і матерія добро і зло вогонь і вода батько і мати.
7. Складнопідрядне речення з підрядним означальним:
- А Рідну пісню треба захищати так, як захищають рідний край.
 - Б А доки є пісня, нікому не вдасться захмарити небо моєї душі.
 - В Духовність — озонова пелюстка, що так бережно огортає планету й не дає зруйнувати життя.
 - Г Народе мій, як добре, що ти у мене є на світі.
8. Складносурядним є речення:
- А Тонкі брови, русяві дрібні кучері, рум'яні губи — усе це дихало молодою парубоцькою красою.
 - Б Гляньмо на трепетну землю — і тоді відкриється нам на зелено-голубому обличчі планети край, схожий на серце.
 - В У дівчині пробуджується мати — творець нового життя.
 - Г Як простір немислимий без руху, так поезія неможлива без думки.

9. Яке з наведених складносурядних речень має спільний дургорядний член?
- А Минуло кілька недовгих хвилин, і вони сиділи поруч над водою, у гущавині дикого терника на камені (С. Васильченко).
 - Б Був час обідньої перерви — і все живе поховалося в затінки, вщухло, принишкло (О. Гончар).
 - В Співають ідучи дівчата, а матері вечерять ждуть (Т. Шевченко).
 - Г Де-не-де біля вирв сивіє безводний полин або кущиться пахучий чебрець (О. Гончар).
10. Виділіть складнопідрядне речення, у якому засобом зв'язку є сполучник.
- А Де молодий вогонь, що серце пік? (Д. Павличко).
 - Б У карих очах було стільки щастя, що Оксані за цілий вік не вичерпати його (Я. Качура).
 - В Збратав нас труд, що творить чудеса (М. Рильський).
 - Г Історія, що сколихнула душу, здається мені дуже значущою (Ч. Айтматов).
- Завдання 11–15 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
11. Визначте складнопідрядні речення:
- А Не видно і самого океану з височини, а тільки гори хмар, то снігових, то сивих, то блакитних... (М. Рильський).
 - Б Якщо сьогодні я прийду до неї, вона мене в Александрію візьме (Леся Українка).
 - В Орел мухи не ловить, а слон за мишею не ганяється (Народна мудрість).
 - Г В моїй душі мелодія осіння, та в ній я чую ноти весняні (В. Сосюра).
 - Д Десь на краю села дівчата співали веснянки, гомоніли й галасували діти (С. Васильченко).
 - Е Людина відчуває свою слабкість тоді, коли її покидають надії (Б. Харчук).
12. Укажіть, у яких складносурядних реченнях кому поставлено помилково:
- А Хай лягають зморшки на обличчя, і все вище тисне кров моя, юності в Вітчизни я позичу і пісень позичу в солов'я (В. Сосюра).
 - Б Або гори Карпати сповиті в синяві мряки, або непроглядні густі праліси синіють здалека, немов зачарований, замкнений у собі, окремих світ (О. Кобилянська).

- В Ворожа авіація йшла на місто хвиля за хвилиною, та особливо спрямовувався удар по головних об'єктах: Дніпрогес, вокзал, «Запоріжсталь» (*Я. Баш*).
- Г Верба ще більше постаріла, зараз у її дуплі нуртує вода, а на вершечку веселкою грає сиворакша (*М. Стельмах*).
- Д В ті грізні й неповторні дні легенди були буденною дійсністю, і творились вони звичайними смертними юнаками й дівчатами, дітьми й дідами (*Ю. Збанацький*).
- Е На тонкій шиї чорнів шнурок з дукачем, та червоніло дрібне добре намисто (*І. Нечуй-Левицький*).
13. Укажіть речення, в яких підрядні комою не відділяються (розділові знаки пропущено):
- А Я не можу збагнути що саме.
- Б Бідні ми як коні на припоні (*І. Франко*).
- В Мене цікавить не як це сталося а які можливі наслідки цього факту.
- Г Я не розумію що це.
- Д Брат прийде та не знати коли.
- Е Я аж почервоніла так засоромилася. (*І. Нечуй-Левицький*).
14. Укажіть складні безсполучникові речення, в яких між простими реченнями слід ставити двокрапку (розділові знаки пропущено):
- А Старий присувається до вікна, зазира всередину й бачить у хаті за столом сидять гості... (*М. Коцюбинський*).
- Б Що за літо заробить Мотря те за зиму і проживуть (*Панас Мирний*).
- В Вона їм не дорога їм дорогі ґрунти та обори.
- Г В хаті грека пахло часником та смаженими грецькими ковбасками густий пах ладану не міг подолати ті запахи.
- Д Так і його царська милість велів дати гетьману булаву в Переяславі.
- Е Учися як слід то й добре буде. (*З творів Ю. Мушкетика*).
15. У яких реченнях між частинами слід ставити тире (розділові знаки не розставлено)?
- А Він вважав себе багатим є молодість є сила є нестерпне бажання працювати (*С. Склярєнко*).
- Б Помажу мов медком солодше буде з'їсти (*Л. Глібов*).
- В І досі сниться під горою між вербами та над водою біленька хаточка стоїть (*Т. Шевченко*).
- Г Вітер війнув листя з клена жовте, жовтаво-золоте полетіло (*П. Тичина*).

Д Народ хвилюється і це моя вина (О. Довженко).

Е Фіалки на столі прив'яли, а небо квітне у вікні (М. Рильський).

- Завдання 16 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою.

16. Установіть відповідність між складними безсполучниковими реченнями та розділовими знаками, які необхідно в них поставити:

Розділовий знак

Речення

1 тире;

А Тихо й нудно, і спека пекельна... (С. Васильченко).

2 кома;

Б Скільки глянеш вилискують розгойдані хліба (О. Довженко).

3 двокрапка;

В Лаврін не поганяв волів він забув і про воли і про мішки й тільки дивився на Мелашку (І. Нечуй-Левицький).

4 крапка з комою.

Г На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні (Л. Смілянській).

Д Закурілася земля задиміла пішов дощ дрібний та тихий мов крізь сито засіяв стрепенулися темні ліси і розправляючись підставляли своє загоріле листя під дрібні дощові краплі (Панас Мирний).

Варіант 2

- Завдання 1–10 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Правильним є твердження:

А У складносурядному реченні може бути лише дві граматичні основи.

Б Частини складносурядного речення обов'язково поєднуються сурядними сполучниками.

В Між частинами складносурядного речення завжди ставиться кома.

Г Частини складносурядного речення залежні одна від одної.

2. У реченні *Темніли стрілки щавлю та смачно вабила конюшина* (В. Дрозд) перед виділеним сполучником потрібно поставити:

- А тире;
Б кому;
В крапку з комою;
Г розділовий знак ставити не потрібно.
3. Пунктуаційної помилки припущено в реченні:
А І вечір гріє сині руки над жовтим вогнищем кульбаб (*Л. Костенко*).
Б А він теж усіх обнімав, цілував і, не втримавшись, на радощах таки заплакав (*В. Малик*).
В Подвір'я аж сяяло чистотою і острівці квітів цвіли по ньому там і там (*М. Красуцький*).
Г Човен висувається з-під верболозу чорним клинцем, і на воду сповзає дядькова тінь (*Г. Тютюнник*).
4. У реченні *Хоч козацька держава існувала недовго й займала лише частину української території, однак вона мала вирішальний вплив на розвиток національної свідомості (Із журналу)* підрядна частина:
А часу;
Б з'ясувальна;
В допустова;
Г наслідку.
5. Пунктуаційної помилки припущено в реченні:
А Орбіту літа дописав листок і ліг на стежку, що прямує в осінь (*М. Боровко*).
Б Коли до тебе прилечу засяє все навкруг, як після теплового дощу в росі важкій зелений луг (*Д. Павличко*).
В Завжди приємно було згадувати все, що зробив доброго, бо тільки воно вводить нас у коло інших людей, робить їх братами, а не просто сусідами (*В. Стус*).
Г Дикі гуси зчиняють таке верескливе гелґотання, що, почувши його, надовго не можеш витіснити із серця смутку (*Із журналу*).
6. Складнопідрядним реченням з підрядним означальним є речення:
А І вже тиха-тиха пісня снується з висоти, де обнялися голубе небо і зелені голови співучих осокорів (*І. Цюпа*).
Б Похибки друзів ми повинні вміти виправляти або зносити, коли вони несерйозні (*Г. Сковорода*).
В І якщо впадеш ти на чужому полі, прийдуть з України верби і тополі (*В. Симоненко*).
Г Повітря стало таким прозорим, що було далеко видно голі дерева понад шляхом... (*Г. Тютюнник*).

7. Двокрапку потрібно поставити в реченні (розділові знаки не розставлено):
- А Перемелеться лихо добро буде.
 - Б Вовка боятися в ліс не ходити.
 - В Раніше встанеш більше діла зробиш.
 - Г Сказано велика птиця горобець.
 - Д Любиш їздити люби й сани возити.
8. Тире слід поставити між частинами безсполучникового складного речення (розділові знаки не розставлено):
- А Переконатися пора зробивши зло не жди добра.
 - Б Одним заспокоюю себе у мене ще все попереду.
 - В У товаристві лад усяк тому радіє.
 - Г Добре сказано Сенекою жорстокість народжується з посередності й слабкості.
9. Знайдіть речення, у якому необхідно поставити тире (розділові знаки не розставлено):
- А На квартирі було затишно топилася піч горіла лампа на підлозі лежала ціла купа свіжої соломи (*І. Багмут*).
 - Б Брязне клинок об залізо кайданів піде луна по твердинях тиранів (*Леся Українка*).
 - В Друзі розповіли подробиці утечу готували давно (*М. Олійник*).
 - Г І диво дивне сталося з ним совість заговорила! (*А. Іщук*).
10. Визначте безсполучникове складне речення зі значенням часу:
- А Бухта звалася Соколиною, виселок теж звався Соколиним (*М. Трублаїні*).
 - Б Біля мосту тінився невеликий млин, до його боку притулилося велетенське колесо (*М. Стельмах*).
 - В Вернувся він — уже смеркло (*Панас Мирний*).
 - Г Була в цій нічній красі якась тиха урочистість, хотілося мріяти про щось високе, красиве й радісне (*Д. Ткач*).
- Завдання 11–15 мають по шість варіантів відповіді, серед яких лише два правильних. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
11. Складносурядними є речення:
- А Над плесом озера я юність пригадав, вечірні небеса і посвист крил качиних... (*М. Рильський*).
 - Б Згори гора дивилась у черлінь, і хилитався човен до човниці (*М. Вінграновський*).

- В Нестор ціпенів від страху, притулившись чолом до шибки, та відірвати погляду від вулиці не міг (*Р. Іваничук*).
- Г Лиш гори не стрічаються, а людям зустрітись можна в будь-якій порі (*Л. Міріджанян*).
- Д А соловейко-вакарушка не відмовляється ні від сухого листячка, ні від торішньої трави (*Є. Гуцало*).
- Е Теплий туман слався по полю й наливав балку по самі вінця, так що дерева потопали в ньому (*М. Коцюбинський*).
12. Укажіть, у яких складносурядних реченнях кому поставлено помилково:
- А Миші бігали по помості, а мухи покинули хати і своїм гудінням не ворушили мертвої тиші (*І. Нечуй-Левицький*).
- Б Все натякало на смерть, скрізь зник дух життя (*І. Нечуй-Левицький*).
- В А тепер чого так серед ночі море плаче, й темрява тремтить? (*Леся Українка*).
- Г Взимку їхній палац із білими колонами здається казковою будовою, лише неприємне враження справляє чавунний змій у басейні (*М. Стельмах*).
- Д Надворі вже був день, але крізь густу мряку годі було на кілька кроків людей пізнати (*Л. Мартович*).
- Е Хай вітер знамена колише, й співають в садах солов'ї! (*В. Сосюра*).
13. Укажіть складнопідрядні речення, в яких підрядні комою не відділяються (розділові знаки пропущено):
- А Діти почали грати в жмурки і за мить розбіглися хто куди.
- Б Тоді зійшлись до стаї всі вівчарі і сіли біля живого вогню щоб в мирності з'їсти свою першу полонинську кулешу...
- В Хлопець збився з дороги і не помітив як.
- Г А коли врешті показалися люди і підняли угору довгі трембіти, позолочені сонцем щоб привітати полонину серед синіх верхів, коли заблеяли вівці і шумливим потоком залляли всі загороди, ватаг впав на коліна та підняв руки до неба.
- Д За ним схилилися до молитви вівчарі й люди що пригнали маржину.
- Е Вони прохали у Бога щоб Господь милосердний заступив християнську худібку на росах... (*З творів М. Коцюбинського*).
14. Укажіть складні безсполучникові речення, в яких між простими реченнями слід ставити двокрапку (розділові знаки пропущено):

- А У вузенькій, маленькій кімнаті не виявилось нічого пі-
дозрілого вікно було щільно зачинене.
- Б Я тут і корчму, і всі гешефти передав у другі руки і взяв
барис за три дні я з дочкою покину навіки цей край і пере-
селюся в Умань (*З творів М. Старицького*).
- В Людські голови загойдалися козаки розступалися.
- Г Тільки вчора він вернувся з Лубен їздив до Пушкаря, запро-
шував його на раду.
- Д Люди хвилювались гомін стояв на все місто.
- Е У Чигирині було тихо тривога ходила в глибині (*З творів
Ю. Мушкетика*).
15. Визначте складні безсполучникові речення, в яких між про-
стими реченнями пропущено тире (розділові знаки не розстав-
лено):
- А Усі разом посунули далі дехто гуртом (*Панас Мирний*)
- Б Учись змолоду пригодиться на старість.
- В Казав овес сій мене в болото.
- Г Треба розумом надточити де сила не візьме.
- Д Гірко поробиш солодко з'їси (*З народної творчості*).
- Е Голоси малих колядників уже розтиналися по селу гостю-
вальники вертались додому (*Панас Мирний*).
- Завдання 16 передбачає встановлення відповідності. До кож-
ного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповід-
ник, позначений буквою.
16. Установіть відповідність між складними безсполучниковими
реченнями та розділовими знаками, які необхідно в них по-
ставити:
<i>Розділовий знак</i>	<i>Речення</i>
1 кома;	А Здалось на мить пливе у безвістіх
ночі під парус хмар високий кора-
бель (<i>Є. Маланюк</i>).
2 крапка з комою;	Б Була б охота знайдеться робота (<i>На-
родна творчість</i>).
3 тире;	В З високих круч луна орлиний кле-
кіт лиш тихі води все стоять мов-
чазно (<i>Леся Українка</i>).
4 двокрапка.	Г Поклала мати коло хати малень-
ких діточок своїх сама заснула коло
їх (<i>Т. Шевченко</i>).
	Д Скоро серпень надійде ясний на поля
неосяжні й сині (<i>П. Филипович</i>).

Оцінювання контрольного тесту

Тип завдання	Завдання закритої форми															
	з вибором однієї правильної відповіді										з вибором двох правильних відповідей					на встановлення відповідності
Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Варіант 1	Б	Г	А	Б	Б	А	В	Б	Г	Б	Б, Е	Д, Е	В, Д	А, Д	Б, Г	1 Б, 2 А, 3 В, 4 Д
Варіант 2	Б	Г	В	В	Б	А	Г	В	Б	В	Б, Г	В, Е	А, В	А, Г	Б, Д	1 Г, 2 В, 3 Б, 4 А
Кількість балів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	4

24–23 балів	12 б.	12–11 балів	6 б.
22–21 балів	11 б.	10–9 балів	5 б.
20–19 балів	10 б.	8–7 балів	4 б.
18–17 балів	9 б.	6–5 балів	3 б.
16–15 балів	8 б.	4–3 балів	2 б.
14–13 балів	7 б.	2–1 бал	1 б.

V. Організований збір зошитів для контрольних робіт

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Записати текст з художньої або публіцистичної літератури обсягом до 100 слів. Підкреслити у ньому всі пунктограми та пояснити їх.

СТИЛІСТИКА РЕЧЕНЬ З РІЗНИМИ ЗАСОБАМИ ВИРАЖЕННЯ ЧУЖОГО МОВЛЕННЯ. СТИЛІСТИКА МОВЛЕННЯ (ФУНКЦІОНАЛЬНА). КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ

Урок № 48

ПРЯМА Й НЕПРЯМА МОВА, ЇЇ ПРИЗНАЧЕННЯ Й ГРАМАТИЧНО-СМИСЛОВІ ОСОБЛИВОСТІ

Мета: повторити основні відомості про пряму та непряму мову, її призначення та граматично-сміслові особливості; розвивати вміння передавати чужі думки за допомогою прямої та непрямої мови, правильно їх оформляти на письмі; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньоопредметні зв'язки:

Пунктуація: засоби оформлення прямої мови.

Міжпредметні зв'язки:

Література: виразне читання.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення школярів із темою, метою і завданнями уроку

Діалог є одним із найважливіших видів мовленнєвої діяльності, так само вміння створювати речення з прямою мовою є шляхом до успіху у людському спілкуванні. Отож ми сьогодні маємо змогу повторити, узагальнити та закріпити знання про пряму мову, її різновиди. Систематизувати навички розстановки розділових знаків у реченнях з прямою мовою, при діалогах.

III. Актуалізація опорних знань

Лінгвістична гра «Голосую»

- ▶ Дайте відповідь на запитання за допомогою символічних карток, де червоний колір позначає «ні», жовтий — «так».
- 1. Чужа мова — це мова іншої особи, не автора, не мовця? (*Так*)
- 2. Спосіб передачі чужої мови без збереження лексичних, синтаксичних особливостей — це пряма мова? (*Ні*)
- 3. Дослівне відтворення чужої мови — це пряма мова? (*Так*)
- 4. Непряма мова становить складносурядне речення? (*Ні, СПР*)
- 5. Змістове ядро у конструкції з прямою мовою становлять слова автора? (*Ні, пряма мова.*)
- 6. Невласне пряма мова поєднує в собі елементи прямої та непрямої мови? (*Так*)
- 7. Різновидом *прямої* мови є діалог? (*Так*)
- 8. Нова репліка діалогу записується з нового рядка? (*Так*)
- 9. Репліки діалогу інколи беруться в лапки? (*Так*) Коли? (*Коли записуються підряд, не з абзацу, а між ними ставимо тире.*)
- 10. Цитати завжди беруться в лапки? (*Ні, не беруться, якщо цитується віршований текст.*)
- 11. З малої літери пишеться цитата? (*Так*) Коли? (*Коли є частиною речення.*)
- 12. Епіграф є різновидом цитати? (*Так*)

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Лінгвістичний аналіз

- ▶ Прочитайте виразно. Знайдіть пряму мову, слова автора. Поясніть уживання розділових знаків.
- 1. Помандрував козаченько у чистеє поле, за ним біжить дівчинонька: «Вернися, соколе!» «Бідна моя головонька!» — зажурився соколонько. 2. »Мамо! — кличу я, ридаючи. — Хоч озвися! ...» Все дарма! Чує плач мій на чужиноньці тільки ніченька німа.
- ▶ Знайдіть речення, у якому пряма мова стоїть після слів автора. Перепишіть, поставте розділові знаки.
- 1. Закохався я і гину каже лицар (*Леся Українка*). 2. Вливайся, вливайся дитино, квапить мене мати (*М. Стельмах*). 3. І тихотихесенько я промовляла. Сон літньої ночі, мені тебе жаль (*Леся Українка*).
- ▶ Знайдіть речення, в якому пряму мову вжито перед словами автора. Перепишіть, поставте розділові знаки.

1. Оцінювати чиєсь життя — це, мабуть найпростіше, сказала Лукія (*О. Гончар*). 2. Кума ж на цю жалібную так каже кумові своєму сердешний куме! Ну й чому ти не прибіг до мене вранці (*Л. Глібов*). 3. Добридень, куме! Вовк гукає. Той спить, хто щастя має (*Л. Глібов*).

- ▶ Знайдіть речення, в якому слова автора розривають пряму мову посеред речення (розділові знаки пропущено).

1. Правду ото в народі кажуть Не святі горшки ліплять (*І. Цюпа*). 2. Ех, сину, сину промовляє докірливо батько не кричи хоч ти на старого, бо так закричали мене за цей місяць — жить не хочеться! (*Г. Косинка*). 3. Як присягу підношу голос я Шипшини й пісні не віддам нікому (*М. Рильський*). 4. Дозвольте і мені, панове, річ держать тут обізвалася Лисиця (*Л. Глібов*).

- ▶ Знайдіть речення, в якому слова автора охоплюють пряму мову (розділові знаки пропущено).

1. І сказав Богдан на Раді в місті Переяславі. І султан, і хан, і шляхта — вороги напасливі (*П. Тичина*). 2. Його непокоїло, коли діти на питання Яким ти хочеш вирости? Відповідали сміливим, хоробрим, дужим, але майже ніхто не говорив Чесним і добрим (*І. Цюпа*). 3. Загриміли гармати, заграли дзвони, а козаки ще дуже закричали Слава, Слава гетьманові Хмельницькому (*П. Пангів*).

- ▶ Знайдіть речення з непрямою мовою.

1. У нашому краї все степ та степ несподівано, ні до кого не звертаючись, сказав веснянкуватий солдат (*А. Шиян*). 2. Богдан розсміявся: «Що ж я вам дам, коли маю тільки один пейзажний вірш, та ще про дощ» (*М. Стельмах*). 3. Дівчина грайливо запитала, а що, коли вона й справді лісова мавка (*І. Цюпа*).

Синтаксичний конструктор

- ▶ Поставте при прямій мові (1) слова автора (2) в усіх можливих позиціях.

1. «Що таке людина, як подумаєш про це? Велика розумом людина, та не може осягнути вона всіх чудес землі». 2. Писав майже дев'ятсот років тому Володимир Мономах.

- ▶ Накресліть схеми поданих речень.

1. «Ось тут заложимо оселю для себе і для тих купців, що сюди будуть приїжджати», — сказав найстарший Кий. 2. Аскольд і Дир побачили гарне місто над рікою, ввійшли до нього і сказали киянам: «Ми будемо у вас князувати, будемо вас боронити перед нападами чужих племен» (*За А. Лотоцьким*).

Пунктуаційний практикум

- ▶ Розставте потрібні розділові знаки.

Говорять якось поляки запорожцям Ми от воюєм завжди за честь а ви за гроші. Чого кому бракує той за то воює відповідають козаки (*Народна творчість*).

Творча лабораторія

- ▶ Складіть речення з прямою мовою за спроектованими схемами, скориставшись довідкою.

Схеми: 1. А: «П! П...» 2. «П,— а,— П. П!»

Довідка: екологія, природа, земля-мати, берегти, піклуватися, обов'язок, майбутнє, турбота, флора і фауна, краєвид, планета, катастрофи, задля власної користі, паростки добра.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

Бесіда «Мікрофон»

1. У чому особливість речень з прямою мовою?
2. Які розділові знаки властиві реченням з прямою мовою?
3. Якими ознаками характеризуються речення з непрямою мовою?
4. Які інтонаційні особливості речень з прямою та непрямою мовою?

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- ▶ Складіть і запишіть невелику розповідь, відтворивши подану ситуацію і розв'язавши її по-своєму. Використати пряму мову чи діалог.

Ситуація. Тебе запрошено (другом чи подругою) на день народження. У пошуках квітів ти запізнюєшся на вказаний час. З'являєшся тоді, коли всі гості вже за столом...

Урок № 49

СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКИХ СЛІВ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ. СИНОНІМІКА РЕЧЕНЬ ІЗ ПРЯМОЮ МОВОЮ, РЕПЛІК У ДІАЛОЗІ Й НЕПРЯМІЙ МОВІ

Мета: розширити відомості про слова автора, пряму, непряму мову й діалог; розвивати вміння передавати чужі думки за допомогою прямої, непрямої мови та діалогу, правильно їх оформляти на письмі; за

допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопрредметні зв'язки:

Стилістика: стилістичні особливості авторських слів при прямій мові, синоніміка речень із прямою і непрямою мовою.

Міжпредметні зв'язки:

Російська мова: речення з прямою та непрямою мовою.

Тип уроку: урок розширення й поглиблення знань та розвитку практичних умінь.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

Вибірковий диктант

- ▶ Запишіть лише пряму мову (репліки героїв), оформлюючи запис згідно з пунктуаційними нормами діалогу.
 - Ти спи собі, — сказав Юрко Ліні, — а мені до школи пора.
 - І ти спи! — засичала Лінь. — Нікуди тебе не пущу!
 - Та ти що — чокнулася? — закричав у відповідь Юрко.
 - Збрєндила? Шизонулася? У тебе що — стріха поїхала? Лінь аж рота роззявила від подиву. Такого жаргону вона ще не чула (*О. Кайдаш*).

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Лінгвістичне спостереження

- ▶ Порівняйте дві конструкції, зробіть висновок.
 1. Шевченко писав: «Караюсь, мучуся, але не каюсь».
 2. Шевченко писав, що він карається, мучиться, але не кається.

Висновок: синонімічними є конструкції з прямою й непрямою мовою, але вони характеризуються різними стилістичними відтінками. Пряма мова — це художній прийом змалювання постаті персонажа, розкриття його внутрішнього світу й поведінки, його ставлення до оточення. Це засіб індивідуалізації мови літературних героїв. Непряма мова стилістично нейтральна, позбавлена експресивності.

Інформація для міркувань

Слова автора теж виконують стилістичну функцію. По-перше, використання синоніміки лексико-граматичних засобів у рамках авторської мови, особливо в способах вираження присудка, дає можливість уникнути лексико-граматичної одноманітності. По-друге, слова автора використовуються для характеристики персонажів. З цією метою з групи дієслівних синонімів (слів, фразеологічних виразів) зі значенням мовлення добираються такі дієслова, які зі стилістично-функціонального боку відповідають змісту й інтонації чужого мовлення. Наприклад: Та на порозі наштовхується на стару бабу, замотану в чорну хустку, низеньку і горбатую, й бурмоче: — Слава Ісусу Христу! (Г. Пагутяк, «Тебе спалить сонце»). — Вона німа, — зронив старий (Я. Лижник, «Четверо за столом»).

Мовна трансформація

- ▶ Замініть конструкції з прямою мовою на речення з непрямою мовою.

1. «Сьогодні буде дощ», — сказав бригадир, поглянувши на сонце (І. Багмут). 2. «Мамо, а чи не принесли б Ви мені мисочку узвару» — звернувся він до своєї матері (О. Довженко). 3. Комісар наказує: «Не зменшуючи швидкості, маневрувати, слідкувати за дорогою» (Ю. Яновський). 4. «Нічого, Антоне Герасимовичу, не падайте, — сказав Комишанець, — все ж таки за нами друге місце? Срібло!» (О. Гончар). 5. «Земля найкраще пахне восени», — говорив сам до себе Тимофій (М. Стельмах). 6. «Не кидайсь хлібом, він святий!» — в суворості ласкавій, бувало, каже дід старий малечі кучерявій (М. Рильський). 7. У листі до свого сина Сухомлинський писав: «У щасливий день свого життя прийди на могилу героїв, схили голову і поклади квіти».

- ▶ Замініть непряму мову прямою:

1. Питалася матуся, чом я крізь сон сміюся, а в день пісні співаю, роботу забуваю (О. Маковей). 2. Не питай, чого в мене заплакані очі, чого часто тікаю я в гай і блукаю я там до півночі, не питай, не питай, не питай (Народна творчість).

- ▶ Перебудуйте подані речення на речення з прямою мовою.

1. Хвалилася калина, що з медом солодка. 2. Казав хрін, що він добрий з м'ясом. 3. А м'ясо каже, що воно без хрону добре.

- ▶ Перебудуйте подані речення з прямою мовою на складнопідрядні речення з підрядними з'ясувальними. Перебудовані речення перекладіть і запишіть українською мовою.

1. А вот на это отвечу: Взрослые доверяют тем, кто не подводит, на кого можно положиться (*В. Вяликов*). 2. Михаил Иванович сказал однажды: Культура начинается с умывания лица (*Т. Кедрина*). 3. Ты что тут делаешь? — спросил другой детский голос (*Б. Полевой*). 4. Искать друзей в будущем — удел* одиночества**, — сказал Кульков (*Е. Леонов*). 5. В жизни ни единого цветка не продал! — торжественно ответил Николай Никитич (*К. Паустовский*).

Стилістичне редагування

- ▶ Усуньте помилки, допущені під час заміни прямої мови непрямою. Обґрунтуйте свою правку.

1. Редактор попросив новенького, що ти розкажи мені трохи про себе. 2. Пасажир запитав у провідника, чи скоро ви подасте мені чай. 3. Вчителька суворо сказала дітям, що тепер ходімо в теплицю і там пересадимо квіти. 4. Майстер весело звернувся до будівельників, що тепер берімося до діла. 5. Микола, розглядаючи в сутінках засмагле цегляно-червоне обличчя бронебійника, сказав, що ловко ти останній танк підбив. 6. Юнак, зриваючись із місця, гукнув товаришам, що я зараз буду тут, лише на хвилинку забіжить додому.

Творче конструювання

- ▶ Складіть і запишіть десять речень із прямою мовою, використавши у складі слів автора на вибір такі дієслова.

Сказати, відповісти, подумати, скаржитися, зауважити, продовжити, заперечити, запропонувати, вигукнути, міркувати, заявити, процідити, доповнити, пояснити.

Самостійна робота. Завдання в групах

- ▶ Перебудуйте подані синтаксичні одиниці.
 - 1-ша група: на речення з прямою мовою та словами автора;
 - 2-га група: на речення з непрямою мовою.
- ▶ Прокоментуйте різницю між ними та їх інтонаційним оформленням.

1. Люблять батьківщину не за те, що вона велика, а за те, що своя (*Сенека*). 2. Культура — це грядуще нації (*Б. Олійник*). 3. Нащо говорити там, де треба діяти (*Б. Хмельницький*). 4. Страшні слова, коли вони мовчать (*Л. Костенко*). 5. Бери вершину — і матимеш середину. (*Г. Сковорода*).

* Удел — (укр.) для;

** одиночество — (укр.) самотність.

V. Систематизація й узагальнення знань, умінь, навичок

- Які синтаксичні синоніми мають речення з прямою мовою?
- Які між ними емоційно-експресивні відтінки?
- Які стилістичні особливості мають слова автора при прямій мові?

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Напишіть твір-роздум на одну із тем: «Не вкради», «Не роби іншому того, чого сам собі не бажаєш». Використати пряму мову й цитати.

Урок № 50

ПУНКТОГРАМИ ПРИ ПРЯМІЙ МОВІ

Мета: повторити основні пунктограми при прямій мові й діалозі; закріпити теоретичні знання й практичні навички з теми; за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу виховувати у школярів повагу до літературної мови й культурних надбань рідного народу.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Синтаксис: пряма мова, діалог.

Тип уроку: формування практичних умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань

- Опрацюйте пам'ятку.

Пам'ятка «Сім правил до теми»

1. Пряму мову записуємо з великої літери й беремо з обох боків у лапки. Після слів автора ставимо двокрапку. Слова автора після прямої мови записуємо з малої літери.
2. Якщо слова автора стоять усередині прямої мови, то можливі три варіанти розділових знаків:
«П, — а, — п». «П, — а. — П». «П, — а: — П».

3. Цитати завжди беремо в лапки, крім випадків, коли цитата є частиною речення, тоді вона пишемо з малої літери. Вказівку на автора цитати беремо в дужки, після другої дужки ставимо крапку.
4. Віршований текст у лапки не беремо, оформляємо як звичайну цитату.
5. Кожну репліку діалогу записуємо з нового рядка, перед нею ставимо тире.
6. Якщо репліки записуємо не з абзацу, а підряд, то кожна з них беремо в лапки, а між ними ставимо тире:
«П,— а.— П?» — «П,— а.—П».
7. Різновид цитати — епіграф. У лапки не беремо. Вказівку на джерело пишемо під епіграфом справа без дужок, крапку після неї не ставимо.

IV. Формування й удосконалення практичних умінь і навичок

Відновлювальне письмо

- ▶ Спишіть, вставляючи розділові знаки та на місці крапок букви.

Підв..ди мої вії з..лені просить дер..во в лузі (*А. Малишко*). Не барися мій синочку швидше пов..ртайся сказав старий та й заплакав (*Т. Шевченко*).

- ▶ Перепишіть, розставляючи потрібні розділові знаки при прямій мові.

1. Життя в неволі нічого не варте відказав Максим краще смерть! (*І. Франко*). 2. Пам'ятаю, казала мені мати Цей світ як маків цвіт Зранку цвіте до вечора опаде! (*О. Довженко*). 3. Роби добро казала мати і чисту совість не віддай за шмати! (*Д. Павличко*). 4. Я подумав тоді Тіні коротшають так само непомітно як і людське життя (*Г. Тютюнник*). 5. Ніщо так не красить людину, як натхнення подумала Ярослава (*О. Гончар*). 6. Все, все ми віддаємо тобі Батьківцино промовив він раптом якимсь дивним голосом ні до кого. Все! Навіть серця (*О. Гончар*).

- ▶ Перепишіть діалог, розставте розділові знаки. Прочитайте виразно.

Кажуть, ви вже одержали призначення? звернувся до Інни археолог після мовчанки. Так, незабаром з училищем розпрощаюсь. Берете курс на Кураївку. Кличе вас берег любові... Звідки ви це знаєте? здивовано запитала дівчина. Багато що про вас знаю. Цікавлюсь. Це лише ви не хотіли помічати моїх зацікав-

лень зітхнув він. Аж дивно чути. Нічого дивного. Люди шукають скарби. Та не завжди шукають їх там, де вони лежать. А вони, може, під тобою. Отут, де стоїш, під нашаруванням пилу та сміття. Знов якось загадково. Ви бажаєте ясності чіткості різкості? Не знаю, як треба говорити в таких випадках, Інно... Колись для цього була вичерпна формула: ось вам моя рука і серце! Розумієте? Прийміть, не відкидайте їх, Інно, і він простягнув їй руку. Ви жартуєте? сказала дівчина, хоч бачила, що він не жартує. Рука і серце повторив він зміненим стверділим до різкості голосом. Не годиться такими речами жартувати... Які жарти! (О. Гончар).

V. Контроль і корекція здобутих теоретичних знань, практичних умінь і навичок з теми «Пряма мова»

Варіант 1

- Завдання 1–12 мають по три варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.
1. Як об'єднуються частини в реченні з прямою мовою?
А за змістом та інтонаційно;
Б за допомогою сполучників;
В за змістом;
Г за допомогою розділових знаків.
 2. Які розділові знаки вживаються при прямій мові?
А кома;
Б лапки, тире, двокрапка;
В тире;
Г крапка з комою.
 3. Слова автора — це:
А речення, що вказує, кому належить пряма мова;
Б речення, що вказує на манеру вести розмову;
В речення, що вказує, кому належить пряма мова, за яких обставин висловлена, яка манера вести розмову в людини та інше;
Г речення, що вказує на опис ситуацій мовлення.
 4. У реченні *Чого зажурився, мій любий козаче?* — питає дівчина вродлива слова автора стоять:
А перед прямою мовою;
Б після прямої мови;
В усередині прямої мови;
Г немає слів автора.

5. У реченні *Промовила конвалія: «Прощай, гаю милий»* слова автора стоять:
- А немає слів автора;
 - Б після прямої мови;
 - В усередині прямої мови;
 - Г перед прямою мовою.
6. У реченні *Прощай, Самсоне! — крикнула зрадлива. — Ти думав, що для тебе я забуду родину?* слова автора стоять:
- А перед прямою мовою;
 - Б після прямої мови;
 - В усередині прямої мови;
 - Г немає слів автора.
7. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, усередині якої слова автора?
- А «Чи бачили таке, — сказав батько і, помовчавши, додав: — Готовий хлібороб, одним словом».
 - Б «Ото воно там якраз і було, — сказав мій візник, — отам, де стовп».
 - В «Яка ти розкішна, земле, думала Маланка. Весело засівати тебе хлібом, прикрашати зелом, завітчати квітами».
8. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, після якої стоять слова автора?
- А «Васильку, а йди сюди» — гукнув з подвір'я батько.
 - Б «Голубчику, рятуй!» — тут простогнала Щука.
 - В «Чого ти журишся?» — вона спитала тихо.
 - Г «Ніщо так не красить людину, як натхнення», — подумала Ярославна.
9. У якому реченні припущено помилки у вживанні розділових знаків при прямій мові, перед якою стоять слова автора?
- А Ярославна подумала: «Ніщо так не красить людину, як натхнення».
 - Б Мудрець наполягав: «Краще слухати, ніж говорити».
 - В І тихо-тихесенько я промовляла: «Сон літньої ночі, мені тебе жаль...»
 - Г Струна бринить лагідною луною «Я тут, я завжди тут, я все з тобою!»
10. Речення *Мова живе завжди поряд з піснею, сестрою її рідною (Олесь Гончар)*. — це:
- А пряма мова;
 - Б репліка діалогу;

- В цитата;
- Г непряма мова.

11. Яка схема відповідає реченню? *«Ой роде наш красний, роде наш прекрасний, не цураймося, признаваймося,— не багацько нас є»,— говориться в народній пісні.*

- А А: «П (?!)».
- Б «П»,— а.
- В «П (?!)» — а.
- Г «П»,— а,— «П».

12. Правильно оформлено цитату в реченні:

- А Поет змальовує всенародний визвольний рух, коли: «жінки навіть з рогачами пішли в гайдамаки».
- Б Потім філософ здивував його такими словами, скажіть матінці-цариці, що мені моя сопілка й вівця дорожчі царського вінця.
- В Як зазначає В. дон Герібольдт: Мова — це дух народу.
- Г З болем пише Т. Шевченко про українське село: «Чорніше чорної землі блукають люде».

Варіант 2

► Завдання 1–12 мають по три варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Непрямою мовою називається:

- А чуже мовлення, передане довільно;
- Б слова, які вказують, кому належить гучне мовлення;
- В чуже мовлення, передане дослівно.
- Г чуже мовлення, передане не дослівно, а із збереженням лише основного змісту висловлювання.

2. У разі заміни прямої мови непрямою речення буде:

- А простим;
- Б складним будь-якого типу;
- В складнопідрядним.
- Г складносурядним.

3. У якому варіанті правильно замінено пряму мову непрямою? *«А як ти розумієш щастя?» — спитала у свою чергу Рая.*

- А Рая у свою чергу спитала, як ти розумієш щастя.
- Б Рая у свою чергу спитала, як він розуміє щастя.
- В Рая у свою чергу спитала, що як він розуміє щастя.
- Г Рая у свою чергу спитала про щастя.

4. Чи можна речення з прямою мовою *«Це Кармелюк! Де він? Ось він!»* — пронеслось у натовпі перебудувати у речення з непрямою мовою?
- А так;
 - Б ні;
 - В потрібно декілька речень, щоб передати зміст;
 - Г потрібно створити діалог.
5. У якому варіанті неправильно замінено речення з прямою мовою? *«Доброта — це найбільше досягнення людини, прекрасне і святе»*, — писав Іван Цюпа.
- А На думку Івана Цюпи, доброта — це найбільше досягнення людини, прекрасне і святе.
 - Б Іван Цюпа писав, що доброта — це найбільше досягнення людини, прекрасне і святе.
 - В Іван Цюпа писав, доброта — це найбільше досягнення людини, прекрасне і святе.
 - Г Доброта, згідно з думкою Івана Цюпи, — це найбільше досягнення людини, прекрасне і свята.
6. У реченні *Щастя, як сказав німецький письменник Рудольф Пресбер, — це слово, яким ми позначимо те, чого досягли інші* є:
- А пряма мова;
 - Б непряма мова;
 - В цитата.
 - Г діалог.
7. Цитата — це:
- А пряма мова;
 - Б одиниця мовознавчої науки;
 - В невласне пряма мова.
 - Г дослівний (точний) уривок з чийого-небудь тексту або висловлювання, що служить для підтвердження чи пояснення певної думки.
8. Якщо цитату наводять у вигляді прямої мови, то вона:
- А береться в лапки;
 - Б виділяється як пряма мова;
 - В пишеться без лапок;
 - Г пишеться у дужках.
9. Віршова цитата, записана у вигляді строфи:
- А береться в лапки;
 - Б пишеться в дужках;

- В пишеться з нового рядка, перед нею ставиться тире;
- Г не береться в лапки.

10. У якому варіанті неправильно оформлено цитування?

- А Поки жива мова в устах народу, до того часу живий і народ (*К. Ушинський*).
- Б Правильно говорять, що «Хліб — усьому голова».
- В Можна все на світі вибирати, сину, / Вибрати не можна тільки Батьківщину (*В. Симоненко*).
- Г Сократ писав: «Заговори, щоб я тебе побачив».

11. Кожна репліка діалогу:

- А пишеться з нового рядка;
- Б пишеться з нового рядка, перед нею ставиться тире;
- В пишеться з нового рядка і береться в лапки;
- Г пишеться без лапок і без дужок.

12. Речення з непрямою мовою (розділові знаки пропущено):

- А Ти до землі всім серцем прихились мені шепоче рідна Україна.
- Б Учíteся ти нам прорік борíteся з ярмом неволі.
- В Доводила одна нікчемність що підлабузництво це чемність.
- Г Яка краса писав Репін з України.

Оцінювання тесту

Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Варіант 1	Г	Б	В	Б	А	В	В	А	Г	В	Б	Г
Варіант 2	Г	В	Б	В	В	Г	Б	Б	Г	Б	Б	В
Кількість балів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

12 балів	12 б.	6 балів	6 б.
11 балів	11 б.	5 балів	5 б.
10 балів	10 б.	4 балів	4 б.
9 балів	9 б.	3 балів	3 б.
8 балів	8 б.	2 балів	2 б.
7 балів	7 б.	1 бал	1 б.

VI. Підсумок уроку

VII. Домашнє завдання

- Складіть і запишіть діалог із морально-етичної теми.

Урок № 51**ПРАВИЛА МОВЛЕННЕВОЇ ПОВЕДІНКИ В СПІЛКУВАННІ:
ЕТИЧНІ МОВЛЕННЕВІ ФОРМУЛИ**

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про мовленнєвий етикет, етичні мовленнєві формули, удосконалювати орфографічну та пунктуаційну грамотність учнів; розвивати творчі здібності, мовленнєво-комунікативні вміння, аналітико-синтетичні розумові навички, збагачувати словниковий запас; виховувати толерантність, культуру мовлення.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Орфографія та пунктуація: орфограми у коренях слів, розділові знаки у складному реченні.

*Не пройде ніколи повз людину,
не привітавши її, і добре слово мовте
З «Повчання Володимира Мономаха»*

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення учнів із темою,
метою і завданнями уроку****Вступна бесіда...**

Учитель. В еру технічного прогресу люди гублять своє людське обличчя — мораль та людяність, а тим паче ввічливість відходять на другий план, а про етикет спілкування не йдеться взагалі. Людина поступово деградує, забуваючи про етику спілкування взагалі, вона не дотримується правил поведінки, виставляючи себе на показ, не стримуючи своїх емоцій.

- ▶ Чи згодні ви з цією фразою? Які б аргументи могли навести на спростування такої думки?

Слово вчителя. Кожного дня ми спілкуємося з людьми. Чи завжди ми замислюємося, які слова вживаємо, що відчуває людина, поспілкувавшись із нами? Ми підкоряємося своєму настрою, самопочуттю, тим чи іншим життєвим ситуаціям й обставинам та, спілкуючись із людьми, говоримо перші-ліпші слова. Як часто буває, що ми, самі того не бажаючи, ображаємо і близьких, і сторонніх. Наші слова можуть вселити в душі оточуючих любов і ненависть, добро і злобу, позитивні і негативні емоції.

Тому людина повинна вміти жити і спілкуватися красиво, дотримуючись певних правил поведінки, про які й піде мова на сьогоднішньому уроці.

III. Виконання творчих і дослідницьких завдань, спрямованих на узагальнення знань і вмінь із теми

Аудіювання

- ▶ Прослухайте уважно текст. Письмово сформулюйте його основну думку і наведіть два-три приклади на її користь.

Український мовленнєвий етикет — це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості. Він сформувався історично в культурних верствах нашого народу й передається від покоління до покоління як еталон добропорядної мовленнєвої поведінки українця, виразник людської гідності та честі, української шляхетності й аристократизму духу.

Український мовленнєвий етикет — явище прогресивне й суто національне, бо належить рідній (материнській) мові та відображає національний характер українця, його ментальність — склад розуму, самобутній спосіб мислення та світосприймання. Це категорія в основному стала. Однак прогрес суспільства вносить у нього, відповідно до конкретних практичних потреб, певні корективи, спрямовані на подальше вдосконалення й розвиток. Скажімо, поява радіо, телевізора й телефону зумовила потребу у відповідному для них етикеті спілкування. І все ж основа мовленнєвого етикету незмінна — утвердження коректності й доброзичливих стосунків між людьми.

Український мовленнєвий етикет передбачає властиві українцям національно-специфічні правила мовленнєвої поведінки, утілені в системі стійких формул і виразів для прийнятих і запропонованих суспільством ситуацій чемного контакту зі співбесідником. До таких ситуацій належать: звертання до співрозмовника та привернення його уваги, вітання, знайомство, вдячність, пробачення, прощання тощо.

У кожній життєвій ситуації мають застосовуватися відповідні вислови. Це вітання типу: «Доброго ранку», «Доброго дня», «Доброго вечора», «Зі святом»; прощання: «До побачення», «Бувайте здорові», «До вечора», «До зустрічі», «До завтра», «Прощайте», «На все добре»; вдячності: «Дякую», «Щиро вдячний».

Українська народна педагогіка з допомогою національного мовленнєвого етикету вчить нас формувати щирі та доброзичливі взаємини з людьми. У її арсеналі чимало цінних порад, які втілені в афоризмах: «Що маєш казати, то наперед обміркуй», «Дав

слово — виконай його», «Слухай тисячу разів, а говори один раз», «Говори мало, слухай багато, а думай ще більше».

Народна педагогіка дуже вимоглива до дотримання мовленнєвого етикету, бо це основа доброго ладу між людьми, ознака високої духовності та людської краси. Згадаймо народну пісню «Ой у полі нивка». Козак, який їхав з України, зустрівши дівчину, яка жито «жала й сіла спочивати», «мусив шапку зняти, добрий день сказати», тобто привітатися і побажати їй успіху в роботі: «Помагай Біг, дівчинонько, теж жито жати». Може, завдяки цьому між ними й склалися прекрасні стосунки.

В Україні батьки змалку при звичають дітей до мовленнєвого етикету. Дитя щойно зіп'ялося на ноги чи навіть ще сидить у колисці, а його вже привчають при зустрічі слухати вітання «Здоров! Рости великий», а при прощаннях казати «па-па» і привітно з усмішкою махати ручкою. Увагу дітей до мовленнєвого етикету привертають і народні казки.

В українському мовленнєвому етикеті є чіткі правила, хто із ким, коли і як повинен вітатися: молодший першим вітається з людиною старшого віку, чоловік — із жінкою (чи юнак із дівчиною). А у приміщенні першим вітається той, хто заходить: «Доброго дня», «Доброго вечора», «Доброго ранку». Залишаючи приміщення, кажуть: «До побачення», «Бувайте здорові». У селі традиційно вітаються з усіма односельцями і навіть з незнайомими людьми.

Основна вимога мовленнєвого етикету — увічливість, статечність, пристойність, уважність і чемність співрозмовників. Справді, вихована людина поштиво розмовляє завжди, скрізь і з усіма. Народна практика живого спілкування багата на слова ввічливості, які ще називають чарівними.

Українське виховання застерігає дітей і молодь від уживання грубих, лайливих, образливих слів. Осуджуються ті батьки, які сваряться при дітях. Сварки породжують потворність у взаєминах. «Як батько кричить, то син гарчить, а як батько лається, то син кусається», — каже народне прислів'я. У мовному спілкуванні гарним є тільки те, що сприяє пристойним людським стосункам.

А тому негарно мовчати, коли треба говорити, і негарно говорити, коли треба мовчати. Про мовчунів у народі кажуть: «Мовчить, як пень», «Мовчить, як води в рот набрав». Схвалюючи людей, які добре володіють мовою («За словом у кишеню не полізе»), народна педагогіка водночас засуджує порожню балаканину, зайві, фальшиві прикраси в мові («Красно говорить,

а слухати нічого»). Та найбільше дістається базікам: «Язиком сьак і так, а ділом ніяк», «Базіка — мовний каліка», «Бесіди багато, а розуму мало».

Український мовленнєвий етикет відзначається неординарністю, бо постав на власному національному ґрунті та прийнятій духом європеїзму. Він віддзеркалює лагідну вдачу українців, схильність до коректності й толерантності в людських стосунках, зневагу до брутальності. Лайливі слова, до яких інколи вдаються малосвідомі мовці, здебільшого іноземного походження. Той, хто вдається до цієї грубої лайки, чинить злочинний замах на культуру нашої рідної мови, споганює наш національний мовленнєвий етикет, який формувався впродовж тисячоліть і став взірцем шанобливого ставлення до людей, невід'ємним компонентом не тільки української національної, а й європейської мовної культури, у якій людина вважається найголовнішою цінністю (згадаймо звертання «пан», «пані», «панна», «паничу», що походять від грецького слова «все»).

Український мовленнєвий етикет — то велика духовна сила, яка відстоює нас як націю (За М. Стельмаховичем; 680 слів).

Комунікативний практикум

- ▶ Що нового ви дізналися про мовленнєвий етикет, прослухавши текст?
- ▶ Спробуйте закінчити речення тексту.

1. Український мовленнєвий етикет — це національний кодекс... 2. І все ж основа мовленнєвого етикету незмінна — утвердження... 3. Основна вимога мовленнєвого етикету — ... 4. Український мовленнєвий етикет — то велика духовна сила...

Бліцтурнір

- ▶ Клас розподіляється на дві команди, які по черзі називають етикетні формули:

Вітання, прощання, вибачення, вдячності, привітання, побажання, звертання, співчуття, прохання, поради, компліменту.

Орфографічний та пунктуаційний практикум

- ▶ Спишіть текст, вставляючи пропущені букви та розставляючи розділові знаки (можна за варіантами — уривки з тексту). Чи згодні ви з автором? Про які мовленнєві традиції українців йде мова?

Який же вибрати тон розмови? Найкращий з усіх доброзичливий і пр..язний. Він завжди допом..гає прокладати містки від людини до людини. Не мен..ше значення має й умі(н,нн)я володіти

своїм голосом. У кожного народу є свій ідеал люд..с..кої краси. Є він і у нас. Чи це лише риси обли(ч,чч)я фігура одяг? Ні той ідеал що складався віками, оспівувався в піснях і пер..ходив од роду до роду містив у собі гармонійну мову. В ній поєднуют..ся і м..лодійний голос і в..селий або (ніжно)журливий тон і співу..ч..сть (У,у)української вимови і задушевний щ..рий, пр..язний зміст. Віковий досвід народу нашого говорить (не)має краси людини без краси її мови. (Не)може бути гарною людиною в якій голос грубий різкий інтонації агр..сивні а часом проскакують і лайливі слова. Багато, що тут залежить від нас. Коли ми настроїмося на доброзичливість і приязнь, у нас одразу м'якшає вираз обли(ч,чч)я, з'являєт..ся усмішка, (с,з)мінюют..ся барви голосу. Усе це разом і (з, с)творює певне враження про нас у інш..х людей.

Значну роль у спілкува (н,нн)і відіграють і жести. «Так» і «ні» ми можемо (з,с)казати словом, а мож..мо головою. «Там» або «туди» — вказівним пальцем. Прмовляюч.. вітання, (с,з) легка вклоняємося. Дивуюч..сь ми х..таємо головою знизуємо пл..чима, ро..водимо руками. Сердяч..сь супимо брови зат..скаємо зуби погрожуємо пальцем. Гніваюч..сь стукаємо кулаком об стіл тупаємо ногою, хапаємося за голову. Радіюч.. пр..кладаємо руку до сер..ця ро..криваємо обійми. Але всі оці жести супроводжуют.. слова відповідно забарвлююч.. їх.

Якщо жести стримані і водночас виразні й красиві вони допом..гают.. краще донести думку до слухача. Але ми маємо на увазі не такі жести. Значно краще скаж..мо словами попросити дозволу пройти ніж мовчки переставляти людей з місця на місце наче шахові фігури. Значно (в,вв)ічливіше відповісти на запитання (про вулицю, будинок) словами ніж показувати пальцем чи ро...махувати руками. Отож супроводжуйте слова жестами, але (не)замінюйте (не)доладними перебільше(н,нн)ими жестами хороші слова нашої рідної мови (За А. Ковалем; 295 слів).

Дослідницька робота

► Заповніть другу колонку таблиці

Етикетні формули згоди	Особливості їх вживання
Ви праві	
Я згоден з	
Я можу погодитися з	
Я цілком поділяю ваш погляд	
Не заперечую проти цього	

Етикетні формули згоди	Особливості їх вживання
Якою мірою це правильно	
Звичайно, так	
Безумовно, так	
З цим не можна не погодитися	
Інакше бути не може	
Проти цього не заперечити	

Творча робота

- ▶ Складіть перелік етикетних формул незгоди. Усно поясніть особливості їх уживання.

Ситуативні вправи

- ▶ До вас звернулися з якимось проханням. Які етикетні формули ви будете вживати, даючи відповідь-відмову в розмові з учителем, другом, мамою, незнайомим? Зробіть висновок про залежність вживання етикетних формул від ситуації мовлення.
 - ▶ Ви прийшли в гості... Ви зустрічаєте гостей... Ви розмовляєте по телефону... Ви сідаєте в громадський транспорт... Як повинна поводити себе вихована людина в таких ситуаціях? Сформулюйте кілька правил поведінки для кожної ситуації.
 - ▶ Двоє учнів виходять до дошки, кожен отримує своє завдання, говорять по черзі по одному правилу до наведених нижче ситуацій.
1. Уявіть себе викладачем етикету. Назвіть прийоми, за допомогою яких можна домогтися дружнього ставлення до вас співрозмовника.
 2. Уявіть себе невихованим підлітком. Перелічіть такі моменти вашої поведінки, що викликають недобре ставлення оточуючих.

Твір-мініатюра

- ▶ Напишіть невеличкий твір-роздум із теми «Прояви грубості багатообразні...» Подумайте над тим, що мовленнєвий етикет є засобом впливу на невиховану людину.

Індивідуальне творче завдання

Методичний коментар. Це завдання потрібно підготувати на окремих аркушах, доцільно його запропонувати двом учням для роботи в парі, вони працюють, коли клас зайнятий іншою роботою, а потім представляють учням результати своєї роботи.

- ▶ Складіть із поданих уривків зв'язний текст. Дайте йому назву.
1. В Англії не прийнято гучно говорити, жестикулювати, взагалі виказувати свої почуття. У розмові уникають категоричних тверджень, використовуючи фрази: «мені здається», «я вважаю», часто закінчують речення сполученнями: «Чи не так?», «Чи не правда?»
 2. В індіців Бразилії діє таке правило: якщо хтось бажає піти, він повинен підійти до кожного з присутніх окремо (скільки б їх не було), повідомити про те, що йому необхідно йти, і почути: «Йди». Загальне «До побачення» — порушення правил вихованості, на вас після цього дивитися не будуть.
 3. Давні греки вітали один одного: «Радій!», а сучасні греки: «Будь здоровим!» Араби говорять: «Мир із тобою!», індійці одного з племен: «Усе добре!». Згідно з мовленнєвим етикетом Китаю, після вітання треба обмінятися репліками: «Ти їв?» — «Їв» (чи «Ще ні»).
 4. Давні єгиптяни вважали, що під час короткої зустрічі немає часу дізнаватися про здоров'я співрозмовника взагалі, тому при зустрічі цікавилися конкретним станом: «Як потієте?» У Монголії і сьогодні під час зустрічі запитують: «Як ваша худоба? Як зимуєте? Як кочуєте?», навіть якщо вони давно не кочують і не тримають скота.
 5. Англійці по-іншому ставляться до прощання з гостями. Навіть існує такий вислів «піти по-англійськи», тобто непомітно і не прощаючись ні з ким.
 6. Учені накопичили багато спостережень над тим, як відрізняються одні й ті ж формули етикету в різних народів.

Методичний коментар. Під час перевірки цього завдання доцільно поставити перед класом такі завдання:

- під час слухання тексту складіть його план;
- доповніть текст відомостями про правила поведінки, прийнятні серед українців.

Дослідження етикетних народних висловів

- Прочитайте українські народні вислови — доброзичливі побажання. Які правила мовленнєвого етикету вони відображають?

1. Дай, Боже, вашими устами мед пити.
Щоб ти ходив, як води ходять!
Щоб ти ходив поки світа та сонця!
Доброму чоловіку продовж, Боже, віку!
Щоб тебе добра година знала!

2. Година вам щаслива! Щоб ви бачили сонце, світ і діти перед собою! 3. Скільки в лісі пеньків, щоб у тебе було стільки синків! 4. Бодай на вас добра година та грошей торбина, а до того дівтори сотні півтори! 5. Великий рості, щасливий будь, себе не хвали, другого не гудь.

Мозковий штурм

- Як спонукати людину до того, щоб вона припинила говорити? Назвіть мовленнєві формули спонукання до мовчання.
- Прочитайте кожен вислів, пояснюючи, у якій ситуації він уживається. Слідкуйте за тоном. Які вирази не слід уживати, чому?

IV. Рефлексія діяльності

Комунікативний практикум

- Прослухайте дві думки з приводу мовленнєвого етикету. Висловіть свою точку зору.

I. Вважається, що мовленнєвий етикет є однією з важливих характеристик поведінки людини. Бо без знання прийнятих у суспільстві форм етикету, без вербальних форм вираження ввічливих стосунків між людьми, індивід не може ефективно, з користю для себе й оточуючих здійснювати процес спілкування. Стельмахович М. Г. з цього приводу зауважує: «Не треба забувати, що будь-який, навіть найменший відступ від мовленнєвого етикету псує настрій, вносить непорозуміння в людські стосунки, а інколи навіть калічить душу і ранить серце людини».

II. На жаль, сьогодні ми стикаємося все частіше з молодіжним сленгом у спілкуванні, який пересипаний нав'язаними нам з інших мов, нечемними, часто навіть і брутальними словами, словами іншомовного походження, які вживаються в прямому чи переносному значенні, злиттям слів, які чужі українській мовній традиції та спілкуванню. Чомусь деяка молодь вважає

таке спілкування модним чи сучасним, у той час, коли молоді люди, які мають національну свідомість та гідність і дорожать нею, відроджуючи національні та етнічно-мовленнєві традиції українського народу, стараються спілкуватися чемно та поводитися ґречно, чим викликають значну симпатію до себе та наслідування.

► Закінчіть речення.

1. Я вважаю, що мовленнєвий етикет — це... 2. Для мене в співорозмовникові найголовніше... 3. Коли я бачу невічливу поведінку своїх однолітків... 4. На сьогоднішньому уроці я дізнався про нові етичні мовленнєві формули: ...

V. Домашнє завдання

- Провести лінгвістичне дослідження «Уживання вставних слів та конструкцій у мовленні моїх сучасників».
- Підготувати монологічне висловлювання із теми «Етикетна роль міміки та жестів».
- Складіть правила використання займенників «ви» і «ти» в українському мовленнєвому етикеті.

Урок № 52

МОВЛЕННЯ ЯК ПРЕДМЕТ ВИВЧЕННЯ СТИЛІСТИКИ І КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ.

МОВЛЕННЯ РОЗМОВНЕ І КНИЖНЕ, ЇХ СПІВВІДНОШЕННЯ Й ОСОБЛИВОСТІ. ПОНЯТТЯ СТИЛЮ МОВЛЕННЯ: ПОЗАМОВНІ ОЗНАКИ Й МОВНІ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про особливості книжного й розмовного мовлення, основні ознаки стилю мовлення, удосконалювати вміння й навички розрізняти тексти різних стилів, визначати їх мовні й позамовні ознаки, комунікативно доцільно використовувати мовні засоби; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення; виховувати у школярів культуру мовлення.

Обладнання: схеми, роздавальні матеріали, картки з афоризмами, прислів'ями, тлумачний словник.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок-практикум.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

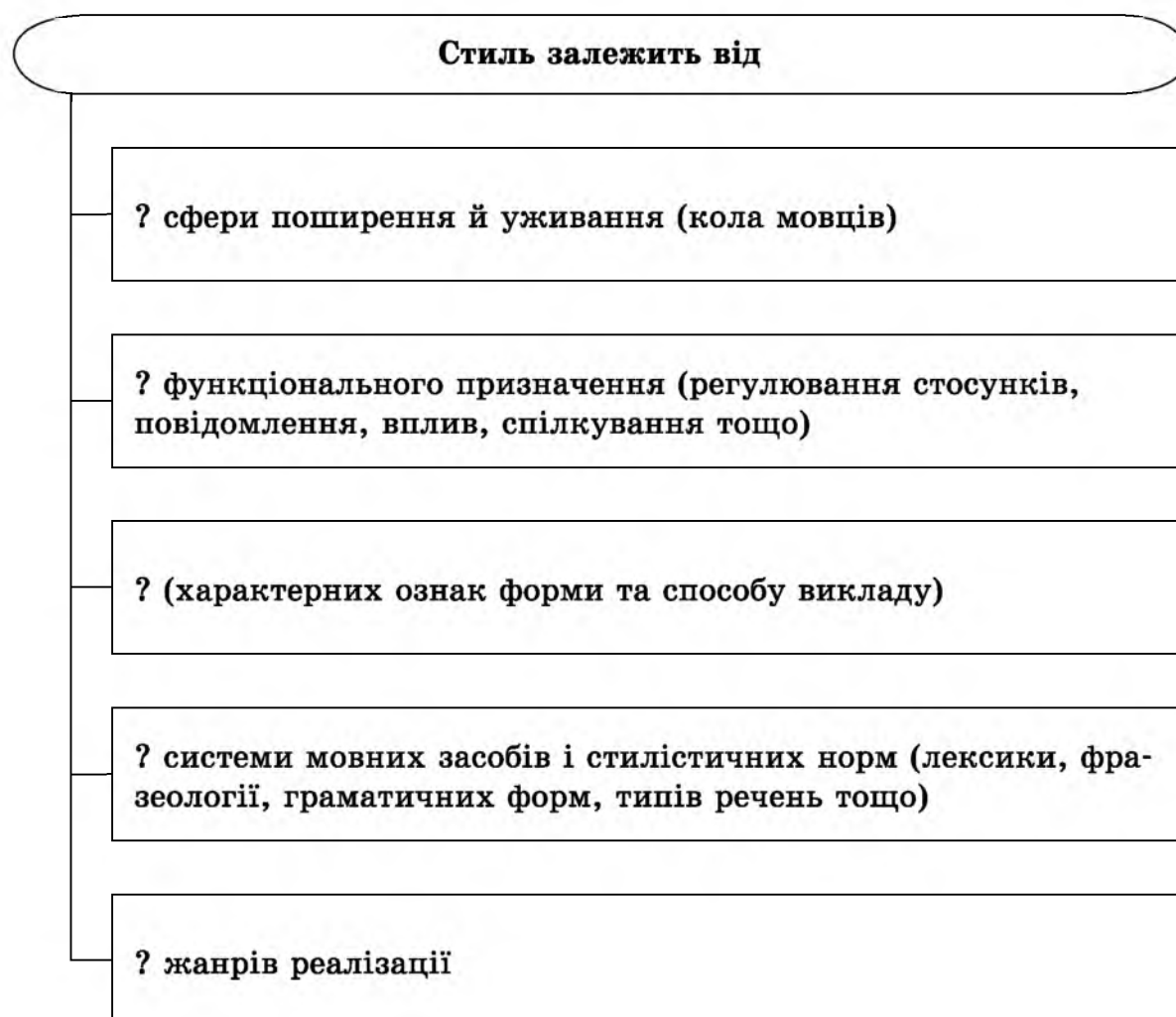
- ▶ Прочитайте вислови. Що їх об'єднує. Сформулюйте тему й мету уроку:

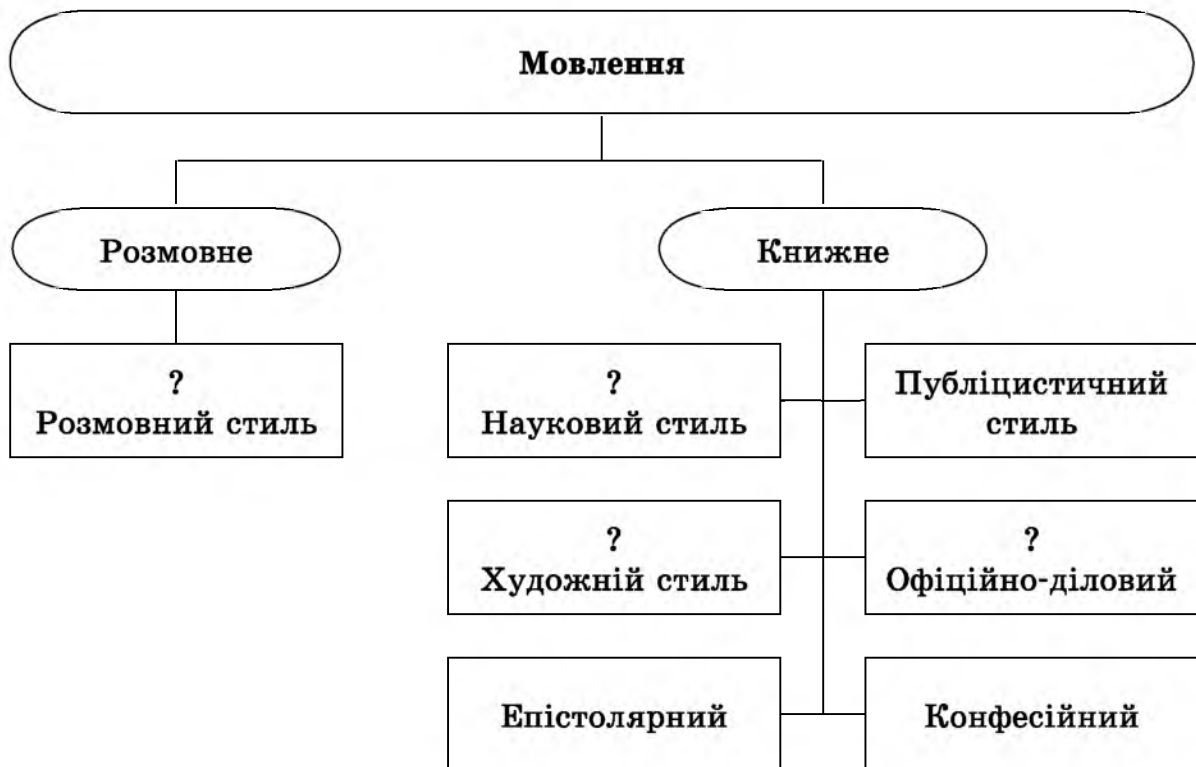
1. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 2. Слухай тисячу разів, а говори один раз. 3. Заговори, щоб я тебе побачив (*Сократ*). 4. Птаха пізнають по пір'ю, а людину по мові (*Українське прислів'я*).

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Робота зі схемами

- ▶ Пригадайте, що вам відомо про мовлення, його стилі? Доповніть подані схеми.

Бліцопитування

- Поясніть різницю між термінами мова і мовлення.
- Які існують форми мовлення?

- Яка відмінність між культурою мови та культурою мовлення?
- Поясніть, які особливості мовлення вивчає стилістика, а які — культура мовлення.
- ▶ Перевірте правильність відповідей за текстом вправи.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте. Визначте основну думку тексту, стиль мовлення. Свою відповідь аргументуйте.

Нормативність мови, її відповідність тим вимогам, які ставлять перед мовою в суспільстві, вивчає розділ мовознавчої науки

культура мови. У цьому розділі розглядають питання мовних норм і доцільності вживання мовних засобів залежно від мети й умов спілкування.

Інше значення терміна *культура мови* — уміння правильно говорити й писати, добирати мовні засоби відповідно до мети й обставин спілкування, грамотно, логічно, точно й виразно передавати засобами мови свої думки, почуття й переживання. Мові високої культури властиві багатство словника, різноманітність граматичних форм і синтаксичних конструкцій, логічна стрункість та виразність.

Таким чином, розрізняють мовлення правильне (таке, що відповідає мовним нормам) і мовлення комунікативно доцільне (скероване на максимальне досягнення мети спілкування).

Культура мовлення — це система вимог щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності — усній і писемній. Належний рівень культури мовлення засвідчує розвинутий інтелект та високу загальну культуру особистості. Культура мовлення забезпечує високий рівень спілкування, ушляхетнює стосунки між людьми, сприяє підвищенню загальної культури особистості та суспільства в цілому. Плекання культури мовлення — обов'язок кожного.

Українська літературна мова постійно розвивається й збагачується. Цей процес супроводжуваний усталенням, шліфуванням обов'язкових для всіх мовців літературних норм.

Робота в парах

- Прочитайте. Про порушення яких мовних норм ідеться в кожному реченні?

1. Коли журналіст пише «дуель між шістьма спортсменами» або «діалог ведуть чотири представники різних галузей науки», це означає, що для нього виділені слова втратили свій первісний зміст. 2. Яскравий рекламний плакат запрошує «відвідати страви в ресторані». Певно, стравам доведеться довго чекати на гостей... 3. Коли вже працівники «навчальних закладів» звикнуть до того, що працюють вони якраз у навчальних закладах? 4. Дивнуvато сприймається фразеологізм у реченні «Залізничники зробили все можливе, щоб доставити цінний вантаж за тридев'ять земель у точно призначений час» (З журналу «Український тиждень»).

Стратегія «Я — редактор»

- Визначте, які мовні норми порушено в кожному реченні. Відредагуйте речення (письмово).

1. Журнал «Україна» не тільки добре читається, а й добре дивиться. 2. Принагідно завважити, що в процесі теледискусії

появляються дзвінки з усієї України. **3.** Хочу переконати вас у слідуючому: до мовних норм я відношуся зі значною пошаною. **4.** Більша половина синтаксистів пропонує школярам користуватися Жовтобрюхом. **5.** По зрівнянню з іншими видами транспорту *таксі в нас дуже коштовні.*

Вибірковий диктант

- ▶ У кожній парі словосполучень визначте нормативне. Укажіть, які саме норми літературної мови порушено. Правильний варіант запишіть. Із вибраними словосполученнями складіть і запишіть речення.

1. *Складіть іспит*, здати іспит. **2.** Дякую вас, *дякую вам*. **3.** Самий активний учень, *найактивніший учень*. **4.** *Зустріч зі школярами*, зустріч з школярами. **5.** Вчитися на протязі життя, *вчитися протягом життя*. **6.** Скажіть у двох словах, *скажіть двома словами*. **7.** *Переливаю [ц':а] вогні*, переливаю [т'с'а] вогні. **8.** *Завдавати шкоди*, наносити шкоду. **9.** Задавайте питання, *ставте питання*. **10.** *Зміни впадають в очі*, зміни кидаються в очі.

Складання опорного конспекту

- ▶ Прослухайте текст. Запишіть його основні положення у вигляді опорного конспекту.

Досконале знання специфіки кожного стилю, його різновидів, особливостей — надійна запорука успіхів у будь-якій сфері спілкування.

Термін «стиль мовлення» слід розглядати як спосіб функціонування певних мовних явищ. Розрізнення стилів залежить безпосередньо від основних функцій мови — спілкування, повідомлення і дії, впливу.

Високорозвинена сучасна літературна українська мова має розгалужену систему стилів, серед яких: розмовний, художній, науковий, публіцистичний, епістолярний, офіційно-діловий і професійний.

Для виділення стилів мовлення важливе значення мають форми мови — усна й писемна, розмовна і книжна. Усі стилі мають усну й писемну форми, хоча усна форма більш притаманна розмовному стилю, а іншим — переважно писемна. Оскільки останні сформувалися на книжній основі, їх називають книжними.

Структура текстів різних стилів неоднакова. Якщо для розмовного стилю характерний діалог (полілог), то для інших — переважно монолог.

Відрізняються стилі мовлення й багатьма іншими ознаками. Але спільним для них є те, що вони — різновиди однієї мови,

представляють усе багатство її виражальних засобів і виконують важливі функції в житті суспільства — забезпечують спілкування в різних його сферах і галузях.

На формування стилю впливають як мовні, так і позамовні чинники. Сфера суспільно-виробничої діяльності мовців, форма суспільної свідомості, мета і зміст мовлення становить позамовну основу функціонального стилю, а сукупність певним чином узгоджених інформативно значущих мовних одиниць, яка відповідає характерові, типові мислення в кожній сфері мовної діяльності, — його мовну основу. Мовні та позамовні чинники визначають диференційні ознаки кожного функціонального стилю, його жанрово-стильові різновиди. Отже, стилі різняться за кількісними показниками вживаних мовних одиниць, принципами їх відбору і поєднання відповідно до сфер спілкування, а також за функціями, які виконують мовні засоби у конкретних текстах. Функціональні стилі не є замкненими системами, вони перебувають у постійній взаємодії, тому кожен із них містить елементи іншого. Основу кожного стилю становлять стилістично нейтральні засоби сучасної літературної мови, з якими взаємодіють марковані елементи.

Стиль має суспільну природу — він формується у процесі мовного розвитку нації і є невід'ємною частиною загальнонародної мови, а не витвором окремого індивіда. Кількість і структура функціональних стилів й особливості їх використання тісно пов'язані з історичними умовами розвитку і функціонування самої літературної мови.

Сучасна українська літературна мова поєднує системи книжного (писемного) й усного літературного мовлення. Функціональна розгалуженість мови породжує стилі літературної мови.

Основою виділення стилів мови є організація мовних елементів відповідно до настанови — спілкування, повідомлення, вольового впливу. Наприклад, розмовне мовлення проектується, головним чином, на спілкування (діалог, полілог), в основі публіцистичного стилю лежить повідомлення, хоча тут наявний і фактор волевиявлення.

Чим багатша мова за своїм суспільними функціями, тим розвиненіші її стилі. Композиційно-мовленнєва структура стилів зумовлена соціальними завданнями функціонального розрізнення мовленнєвої комунікації у сферах діяльності людини — науки, техніки, політики, діловодства, у мистецтві, побуті.

Розрізняють книжні й уснорозмовні стилі літературної мови. До книжних стилів української літературної мови належать: публіцистичний, науковий, офіційно-діловий, художній.

Робота у групах

- ▶ Опрацюйте текст і підготуйте коротке повідомлення про певний стиль мовлення із наведенням власного прикладу тексту.

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ

Публіцистичний стиль (від лат. *publicus* — суспільний) — це функціональний різновид літературної мови, який використовується в газетах, періодичних громадсько-політичних виданнях, агітаційно-пропагандистських та інших засобах масової комунікації.

Основна настанова — популярний виклад фактів, подій, агітаційно-пропагандистська спрямованість і націленість на досягнення результативного впливу. Це зумовлює доступність, яскравість і чіткість викладу, наприклад, у жанрі політичного трактату, доповіді, нарису, передової статті в газеті, статті громадсько-політичного журналу; полемічність, образність, експресивність, наприклад, у памфлеті, фейлетоні, відозві, листівці, звертанні. Це сприяє широкому використанню на тлі загальноновживаної лексики слів суспільно-політичного звучання, термінів, емоційно забарвлених слів, фразеологічних зворотів.

З синтаксичних засобів типовими є: використання імперативних (наказового способу) форм дієслів, спонукальних і риторичних речень, уведення звертань, модальних слів і часток, перифраз, цитат. Яскраво виражена в окремих публіцистичних творах експресивність наближує публіцистику до стилю художньої літератури, а полемічність і логіка викладу думок — до наукового стилю.

- ▶ Значення незрозумілих слів з'ясуйте за словником.

НАУКОВИЙ СТИЛЬ

Науковий стиль обслуговує сферу науки, призначенням якої є передача наукової інформації аргументовано і доказово, що зумовлює відбір і широке використання науково-термінологічної лексики, слів та інтернаціоналізмів; речень, ускладнених дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами (відокремлення), вставними словами, словополученнями і реченнями (діалогізація, поділ на логічні частини і підсумок); складних синтаксичних конструкцій; підкріплення положень за допомогою схем, діаграм, карт, таблиц, реєстрів та ін. На фоні наукового стилю виділяється його підстиль — науково-популярний, якому властива настанова на доступність викладу наукової інформації, коментування явищ.

Сфера використання наукового стилю — наукова діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання.

Головне призначення наукового стилю — систематизування, пізнання світу, служити для повідомлення про результати дослі-

дженъ, доведення теорій, обґрунтування гіпотез, класифікацій, роз'яснення явищ, систематизація знань, виклад матеріалу, представлення наукових даних суспільству.

Головні ознаки наукового стилю: інформативність, понятійність і предметність, об'єктивність логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, прояснення причино-наслідкових відношень, висновки.

Головні мовні засоби: абстрактна лексика, символи, велика кількість термінів, схем, таблиць, графіків, зразків-символів, наукова фразеологія (стійкі термінологічні словосполучення), цитати, посилення, однозначна загальноживана лексика, безсуб'єктивність, безособовість синтаксису, відсутність усього того, що вказувало б на особу автора, його уподобання (емоційно-експресивних синонімів, суфіксів, багатозначних слів, художніх тропів, індивідуальних неологізмів).

ОФІЦІЙНО-ДІЛОВИЙ СТИЛЬ

Офіційно-діловий стиль обслуговує сферу стосунків ділових (місцевого, галузевого, державного діловодства) та юридично-правових, виробнично-економічних і дипломатичних.

Офіційно-ділові папери (протокол, заява, акт, анкета, характеристика, закон, указ, договір, міжнародний пакт, комюніке, нота) відзначаються чітким і лаконічним викладом змісту, факту; однозначністю формулювань, несуперечливою аргументацією викладеного в документі. У зв'язку з цим в офіційно-діловому мовленні спостерігається стандартизація в оформленні документів, штампи (слухали... ухвалили — у протоколі; ...уповноважений заявити... — у ноті; ми, що нижче підписалися... — в акті); використання слів з нейтральним значенням і відмова від займенниково-вказівних слів — він, вона, вони (у юридичних протоколах).

У синтаксичному оформленні тексту ділового паперу (наказ, закон, ухвала, інструкція) поширені інфінітивні інструкції спонування та складні речення із відношеннями з'ясувальними, причиновими, умови і наслідку.

УСНО-РОЗМОВНИЙ СТИЛЬ

Усно-розмовний стиль виявляє себе як усне літературне мовлення та розмовно-побутове на наддіалектному і діалектному рівнях української мови.

Оскільки усне мовлення ситуативне і за основною функцією мови виникає як потреба у спілкуванні, тобто діалогічне, то, природно, розмовний стиль має свою специфіку. Усне літературне

мовлення ґрунтується на дотриманні орфоепічних норм — правильної літературної вимови звуків, звукосполучень, дотриманні правил постановки в словах наголосу, словесного і фразового наголосу, інтонаційного оформлення речень відповідної модальності, дотримання словопорядку і логічних пауз, що відповідають закономірностям мелодики української мови.

У розмовно-побутовому мовленні спостерігається відсутність чіткої регламентації літературних норм. Таке мовлення характеризується деякою довільністю у відборі лексичних засобів. Літературно-нормативні правила можуть порушуватися вживанням русизмів, діалетизмів, просторічних слів, вульгаризмів, жаргонізмів. Порушуються закономірності чергування звуків, наголосу, вимови голосних або приголосних звуків також і під впливом говірки, іншої мови через незасвоєність літературної норми та з причин неухважного ставлення до побутового спілкування.

СТИЛЬ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стиль художньої літератури виділяється за функцією естетичною, яка накладається на комунікативну функцію. Усі жанрові різновиди художньої літератури — епос, лірика, драма та інші — характеризуються емоційністю, еспресивністю, естетичною мотивованістю мовних засобів, образністю.

Специфіка художнього мовлення полягає в тому, що в мові художньої літератури беруть участь елементи всіх стилів, передусім усно-розмовного, у тому числі й ті, що не належать до літературної норми, діалектні, просторічні, арготизми та інші. Включаючись в індивідуально-образну систему художнього мовлення, усі засоби взаємодіють для вираження естетичного змісту твору через систему художніх образів.

На лексичному рівні стиль художньої літератури широко послуговується словами з переносним значенням, що стають основою тропів, емоційно забарвленими словами, фразеологічними одиницями, фольклорними джерелами, прислів'ями і приказками та церковно-релігійною літературою.

Естетичні функції здатні виконувати в художньому тексті фонетичні, словотворчі, морфологічні і синтаксичні засоби мови. Звукопис у поезії, новотвори і суфікси емоційної оцінки, проекція граматичних категорій на семантику тексту, введення звертань, обірваних речень, слів-речень, періодичне мовлення — усе це сприяє нарощенню на комунікативну функцію художньої літератури естетичного смислу.

Ситуативно-творчі завдання (на вибір)

1. Уявіть ситуацію: ви йшли вулицею, і раптом хтось вас покликав: «Гей, ти!» Як ви до цього поставитеся? Напишіть твір-роздум, скориставшись порадою: «Найкраще виховання — власний приклад».
2. Уявіть ситуацію: під час прогулянки містом вам довелося звернутися до незнайомої людини. Яким буде ваше звертання, якщо це перехожий, підліток, продавець? Складіть усний діалог, додержуючись правил спілкування.
3. Уявіть ситуацію: ви стали учасником бесіди з кореспондентом молодіжної радіопрограми з теми «Що є ознакою культурної людини». Напишіть твір-роздум, аргументуючи свою думку.

V. Контрольно-рефлексивний етап

Тестування

(Кожне правильно виконане завдання оцінюється 1 балом.)

1. Укажіть, у якому варіанті відповіді правильно зазначено ознаки розмовного стилю.
 - А** широко використовуються емоційно-забарвлені слова, суспільно-політична лексика, риторичні запитання, вигуки, повтори, тон мовлення пристрасний, оцінний (іронія, сарказм, захоплення, гнів);
 - Б** основна лексика — загальноповживані слова, позбавлені емоційно-стилістичного забарвлення, стилістично нейтральні, які вживаються лише в конкретно-логічному значенні; вживання специфічної термінології, яка в інших стилях ніколи не використовується; вживання складних слів, утворених у різний спосіб, абревіатур; вживання віддієслівних іменників, які нерідко є термінами; мовні штампи, прямий порядок слів;
 - В** вживаються специфічні, синтаксично неподільні словосполучення, терміни; мовні засоби поєднуються з формулами, унаслідок чого досягається стислість викладу, чітке дотримання логічності й послідовності складових частин; речення, як правило, розповідні;
 - Г** загальноповживана лексика, експресивна насиченість, діалогічні форми спілкування, риси індивідуалізації мовлення, вживання неповних речень, застосування міміки, жестів, багатство інтонацій різноманітних колоритів мовлення, перемовляння;
 - Д** загальноповживана лексика, експресивна насиченість, діалогічна форма спілкування поряд з авторським текстом, риси

індивідуалізації мовлення, широке застосування лексики художнього зображення, тропів, стилістичних фігур синтаксису, ремарки, коментар, зміщення часових і просторових понять.

2. З'ясуйте різновид стилістичної помилки в реченні: «Перед випускниками стоїть дилема: куди піти вчитися?»

- А невідповідність ужитих мовних засобів стилю висловлення;
- Б мовна недостатність;
- В нерозрізнення слів-паронімів;
- Г порушення принципу милозвучності;
- Д уживання росіянізмів (суржикових слів).

3. Укажіть, у якому варіанті відповіді правильно визначено ознаки наукового стилю.

- А широко використовуються емоційно-забарвлені слова, суспільно-політична лексика, риторичні запитання, вигуки, повтори, тон мовлення пристрасний, оцінний (іронія, сарказм, захоплення, гнів);
- Б основна лексика — загальнонавчальні слова, позбавлені емоційно-стилістичного забарвлення, стилістично нейтральні, які вживаються лише в конкретно-логічному значенні; вживання специфічної термінології, яка в інших стилях ніколи не використовується; вживання складних слів, утворених у різний спосіб, аббревіатур; вживання віддієслівних іменників, які нерідко є термінами, мовні штампи, прямий порядок слів;
- В вживаються специфічні, синтаксично неподільні словосполучення, терміни; мовні засоби поєднуються з формулами, внаслідок чого досягається стислість викладу, чітке дотримання логічності й послідовності складових частин; речення, як правило, розповідні;
- Г загальнонавчальна лексика, експресивна насиченість, діалогічні форми спілкування, риси індивідуалізації мовлення, вживання неповних речень, застосування міміки, жестів, багатство інтонацій різноманітних колоритів мовлення, перемовляння;
- Д загальнонавчальна лексика, експресивна насиченість, діалогічна форма спілкування поряд з авторським текстом, риси індивідуалізації мовлення, широке застосування лексики художнього зображення, тропів, стилістичних фігур синтаксису, ремарки, коментар, зміщення часових і просторових понять.

4. Які мовні норми засвідчують доцільність використання мовних одиниць різних рівнів у конкретній ситуації мовлення?
- А граматичні;
 - Б стилістичні;
 - В орфоепічні;
 - Г орфографічні;
 - Д лексичні.
5. Публіцистичний стиль — це стиль, яким:
- А розмовляє публіка (натовп);
 - Б пишуть статті, які читає публіка;
 - В пишуть доповіді, що читаються для сприймання їх публікою;
 - Г написані газетні та журнальні статті, публіцистичні виступи.
6. В основі розрізнення стилів мовлення лежать:
- А основні функції мови — спілкування, повідомлення, вплив;
 - Б лексичні та орфоепічні ознаки;
 - В ступінь поширення в мові;
 - Г сфера вживання.
7. Стилістичні засоби української мови — це:
- А елементи мови, що мають стилістичне забарвлення;
 - Б єдність фонетичних, лексичних, морфологічних та синтаксичних засобів;
 - В повільний темп мовлення, чітка вимова звуків, правильне наголошення слів.
 - Г мовні одиниці, що використовуються в текстах усіх функціональних стилів.
8. Визначте стиль мовлення уривка:
- «Великодній цикл свят в українців традиційно завершували Проводи, які здебільшого відзначалися через тиждень після Великодня: на Провідну неділю або у Провідний понеділок. Великодні проводи — одне з найважливіших поминальних свят у народному календарі, присвячених вшануванню небіжчиків, душ пращурів».
- А науковий;
 - Б публіцистичний;
 - В художній;
 - Г розмовний;
 - Д офіційно-діловий.

9. Про який стиль іде мова?

Твори цього стилю звернені до почуттів читача, активно впливають на формування його свідомості. Використовується суспільно-політична лексика, приказки, прислів'я, крилаті вислови.

- А науковий;
- Б публіцистичний;
- В художній;
- Г розмовний;
- Д офіційно-діловий.

10. Для якого стилю притаманне чітке формулюванням думок, що досягається шляхом уточнень та пояснень важливих положень та слів; будова речень дуже часто складна?

- А науковий;
- Б публіцистичний;
- В художній;
- Г розмовний;
- Д офіційно-діловий.

11. Для якого стилю характерне таке мовлення?

Гори навколо мовби висіли в повітрі, такі вони були прозорі й легкі в ці останні дні ясного гірського літа. Ліси наче світилися наскрізь. Контури кожного дерева, кожної скелі були напрочуд виразні, як у панорамі бінокля. Де-не-де по лісах прохоплювалось перше полум'я осіннього багрянцю, від якого вони ставали ще пишніші й барвистіші (О. Гончар).

- А науковий;
- Б публіцистичний;
- В художній;
- Г розмовний;
- Д офіційно-діловий.

12. До якого стилю належить поданий текст?

У посібнику подано оригінальну систему роботи над самостійним написанням твору та переказу — основними формами державної підсумкової атестації. Вміщено творчі завдання, тренувальні вправи, поради, що полегшать підготовку до написання творчих робіт.

Призначений для учнів і абітурієнтів, учителів і методистів. Стане в пригоді викладачам і студентам-філологам.

- А науковий;
- Б публіцистичний;
- В художній;
- Г розмовний;
- Д офіційно-діловий.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Г	В	В	Б	Г	Г	А	А	Б	А	В	А

Стратегія «Мозковий штурм»

- Чому розрізняють стилістику мови і стилістику мовлення?
- Що єднає культуру мовлення і стилістику?
- Яка спільна ознака всіх стилів мовлення?
- У чому полягає культура мовлення сучасної молоді?
- Як ви вважаєте, чи впливають на розвиток літературної мови глобалізаційні процеси розвитку суспільства? Поясніть.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Розкрити письмово зміст тези: «Яка людина, така в неї мова».
- ▶ Підготувати повідомлення про нові стилі сучасної української мови.
- ▶ Складіть перелік веб-сайтів, присвячених плеканню культури української мови.
- ▶ Назвати теми, які, на вашу думку, варто обговорити на форумах цих сайтів.

Урок № 53

СТИЛІ МОВЛЕННЯ, ЇХ ПІДСТИЛІ.

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ТЕКСТІВ КОЖНОГО ЗІ СТИЛІВ, ЇХ ХАРАКТЕРНІ МОВНІ ЗАСОБИ, ОСНОВНІ ЖАНРИ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про стилі, підстилі і жанри мовлення; удосконалювати вміння й навички визначати стиль, підстиль і жанр тексту, стилістично доцільно використовувати мовні засоби; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення; виховувати у школярів культуру мовлення, повагу до слова.

Обладнання: таблиці, роздавальні матеріали.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія, граматики.

Міжпредметні зв'язки: література, фольклор, історія.

Тип уроку: урок-практикум.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку

- ▶ Прочитайте уривок листа В. Стуса синові. Сформулюйте за ним тему, мету і завдання уроку.

...Пишучи, про стилістику не дбай, а намагайся висловлюватися точно — то є найкраща стилістика (втім, може, ти не знаєш, що то є стилістика? Подивися в латинському словнику пояснення або у Словнику іншомовних слів). Отож, Дмитрику, про стилістику не дбай, але, звичайно, щоб навчитися не дбати, треба спочатку добре дбати. Для цього треба добре знати мову — і літературну, і народну. Першої ти навчишся у школі. Що стосується народної мови, то ти її, на жаль, не чуєш (усе мріяв колись поїхати з тобою і мамою до Рахнівки — там би ти почув). Отож, і тут читай старих авторів (Квітку-Основ'яненка, Марка Вовчка, Нечуя-Левицького). А ще краще — читай, виписуючи вдалі, «густі» вирази, приказки, прислів'я читай, пісні народні — але вже «дорослим» оком — багато радості дадуть і казки.

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів

Стратегія «Незакінчені речення»

- Пригадайте, що вам відомо про стилі мовлення, жанри? Доповніть подані визначення.

Стилiстика — роздiл мовознавства, що вивчає... *(сутнiсть i специфiку стилiв, iх розвиток i сучасне призначення).*

Стиль (вiд лат. — загострена паличка для письма) — це своєрiдна сукупнiсть мовних засобiв (лексичних, морфологiчних, синтаксичних та iн.), що свiдомо використовуються мовцем... *(за певних умов спiлкування, у тiй чи iншiй сферi людської дiяльностi — полiтика, наука i технiка, художня лiтература, право, дiловодство).*

Жанри — рiзновиди текстiв певного стилю, що рiзняються... *(метою висловлювання, сферою спiлкування та iншими ознаками).*

Стилiстика мови (описова) вивчає... *(стилiстичнi ресурси всiх мовних рiвнiв; такi поняття, як синонiми (лексичнi, граматичнi — морфологiчнi i синтаксичнi), iх стилiстичне забарвлення).*

Стилiстика мовлення (функцiональна) вивчає... *(стилi мовлення — розмовний i книжнi: публiцистичний, науковий, офiцiйно-дiловий, художнiй; iх загальнi ознаки)*

Стратегія «Прес»

- Як ви розумієте вислів? Свою позицію обґрунтуйте.

Стиль — це властиві слова на своєму місці (Д. Свіфт).

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з таблицею

- Проаналізувавши матеріал таблиці, пригадайте стилі мовлення. Впишіть назви стилів мовлення у відповідний рядок таблиці.

Стилі мовлення	Найхарактерніші мовні засоби	
	лексичні	граматичні
?	Розмовні слова і фразеологізми (<i>читалка, брести, вийти із себе</i>); емоційно-оцінювальні слова (<i>розумниця, матінка</i>)	Прості речення, різні за метою висловлювання, неповні речення, окличні речення, звертання, вигуки
?	Слова з узагальнювальним (абстрактним) значенням (<i>опади, властивість</i>), терміни, віддієслівні іменники (<i>значення, докази</i>)	Складні речення із сполучниковим зв'язком, з дієприкметниковими зворотами; розповідні речення, питальні — для звертання уваги; вставні слова (<i>по-перше, таким чином</i>); похідні прийменники (<i>у зв'язку</i>)
?	Офіційні слова і вирази (<i>комунальна квартира, міський транспорт</i>), мовленнєві штампи (<i>доводжу до Вашого відома</i>), віддієслівні іменники (<i>доручення, проживання</i>)	Розповідні речення; речення з рядами однорідних членів, дієприкметниковими зворотами; складні з підрядними умовними; похідні прийменники; складені сполучники
?	Суспільно-політична лексика (<i>мітинг, демократія</i>), висока лексика (<i>почин, патріот</i>), слова з різко негативним значенням (<i>запроданець, зрадник</i>)	Спонукальні речення; окличні речення; риторичні запитання; поширені речення
?	Слова з конкретним і переносним значенням; емоційно-оцінювальна лексика (<i>жахливий, пречудовий</i>)	Найрізноманітніші синтаксичні конструкції; використання дієслів одного часу чи способу в значенні іншого

Аналіз мовного матеріалу

- Прочитайте тексти, з'ясуйте їх тему, основну думку. Визначте стилістичну належність поданих текстів. Які мовні (лексичні, синтаксичні) особливості притаманні текстам?

Текст № 1

Пісня — одна з найдавніших форм народної творчості. Вона зародилася в трудовій діяльності людини і стала виявом почуттів,

дум і сподівань найширших народних мас. Тісний зв'язок пісні з трудовою і суспільно-громадською діяльністю людей спричинився до появи багатьох видів і жанрів народних пісень, які відображають історичні періоди в розвитку народу, його боротьбу за соціальне і національне визволення, а також вірування, обряди, побут, родинні відносини тощо (УРЕ.— Т. 11.— С. 219).

Текст № 2

Відомо, що в пісні вилася вся минула доля, справжній характер України; пісня і дума становлять там народну святиню, краще добро українського життя, у них горить любов до батьківщини, виблискує слава минулих подвигів; у них дихає і чисте, ніжне почуття жіночої любові, особливо любові материнської. ...Все коло життєвих насущних інтересів охоплюється в пісні, зливається з нею, і без неї саме життя стає неможливим (М. Добролюбов).

Текст № 3

Чарівна, ніжна й граціозна українська пісня. Скажу більше: у ній є щось, що хапає за серце, щось глибоко задушевне. Як слушно пригодилися тут ці численні пестливі слова, які неможливо перекласти жодною іншою мовою, навіть і російською. Але не лише на пестливих словах створюється чарівливість української пісні. Ця чарівливість розлита в усьому: у словах і порівняннях, а іноді й просто не знаєш у чому: мило та й годі! (М. Берг).

Текст № 4

І раптом... що це? Вутанька вся аж стрепенулася. Десять близько за перегородкою ніжним, ледве чутним струмочком забриніла пісня. Який знайомий, який рідний мотив! Вутанька ще в якомусь гнітючому палаючому запамороченні приклала руку до лоба: що це за пісня така знайома? Де вона її чула? І не встигла додумати це, як щось уже сягнуло в пам'яті, гарячою хвилею хлюпнуло в саме серце (О. Гончар).

Текст № 5

ОГОЛОШЕННЯ

10 квітня о 14 годині в актовому залі школи відбудеться конкурс на краще виконання української народної пісні. Охочих узяти участь у конкурсі просимо подати заявки до 5 квітня в учнівський комітет школи.

Учком

Заповнення таблиці

- ▶ Прослушайте повідомлення учнів і заповніть таблицю «Епістолярний стиль мовлення». За зразком накресліть таблицю «Конфесійний стиль».

Зразок повідомлень учнів

Епістолярний стиль української літературної мови розвивався у тісному зв'язку з художнім, оскільки значною мірою обидва орієнтувалися спочатку на народнорозмовне мовлення. Назва стилю походить від грецького «*epistole*» — «лист, послання»; звідси — епістолярний — значить у формі листа. Епістолярний стиль — це один зі стилів сучасної української літературної мови, у якого є основна функція, сфера використання, реалізується він у певних жанрах із використанням характерних мовних засобів. Це різновид літературної мови, що обслуговує в часі й просторі офіційно-ділове, виробниче, приватне, родинне, інтимне спілкування.

Сфера використання епістолярного стилю мови не має чітко окреслених меж — це побут, інтимне життя, виробництво, політика, наука, мистецтво, справоведення.

Основне призначення епістолярного стилю — обслуговувати заочне, у формі листів, спілкування людей у всіх сферах їхнього життя. Листи — це писемно- оформлені монологи, звернені до певної особи чи осіб.

Тематикою і змістом листи можуть бути найрізноманітнішими залежно від сфери їх використання та інтересів адресатів. Все листування поділяється на два типи: офіційне (службове) та неофіційне (приватне).

Крім листів, до епістолярного стилю відносять щоденники, мемуари, записники, нотатки, календарі.

Офіційним є листування між державними органами, установами, організаціями та між службовими особами, які підтримують офіційні стосунки. Таке листування входить до сфери офіційно-ділового стилю.

Неофіційне (приватне) листування ведеться між особами, які мають неофіційні стосунки. Воно має переважно побутовий характер — родинний, інтимний, дружній — і перебуває у сфері дії усно-розмовного стилю. Тому не всі стилісти визначають епістолярний стиль, вважаючи його писемним різновидом (підстилем) усно-розмовного.

Конфесійний стиль (від. лат. *confessio* — визнання, сподівання) виник як стильове запозичення у зв'язку з прийняттям християнства у Київській Русі. Культові книги почали перекладати з грецької мови старослов'янською і використовували в релігійних обрядах, додаючи окремі українські вимовні і граматичні риси. Науковці вважають, що тексти у XIV ст. вже читали по-українському. Відомо що в XVI ст. у церквах використовували і давню українську мову, про що свідчать численні переклади

Основна функція	Спілкування: обмін інформацією, думками з близькими людьми
Мета мовлення	Регулювати правові, ділові, виробничі контакти, зв'язки між суб'єктами правових відносин, ділового партнерства та підтримувати стосунки в родині і товариських колах, групах мовців за інтересами
Сфера використання	Офіційні міжколективні й міжособистісні стосунки та неофіційні особисті зв'язки (ділове листування в установах і приватне листування у родині)
Види листування	Офіційне, службове, приватне
Жанри, у яких стиль реалізується	Листи, щоденники, записники, календарні замітки
Характерні мовні засоби	<p>Багатство емоційно-експресивної лексики: живе мовлення з елементами просторіччя, широкий спектр засобів інтимізації, вільне застосування оцінно-фамільярної лексики і фразеології, система засобів лаконізму, вживання традиційних форм вітання та прощання, звертання та побажання;</p> <ul style="list-style-type: none"> • за ділового листування мовлення лаконічне, чітке, без засобів інтимізації, відсутня емоційно забарвлена лексика, наявні рамки мовленнєвого етикету; • за родинного листування: вільне застосування лексичного спектру мови, ніжні ласкаві форми звертання, поради, настанови, застереження, експресивно-емоційна лексика; • за листування між друзями: широке коло використання стилістично забарвленої лексики, фразеології, вільне невимушене спілкування, оригінальні дружні звертання, прощання; висловлена гармонія почуттів, своєрідна семантико-синтаксична структура композиції епістолярію, використання здрібніло-пестливої лексики, жартівливих порівнянь, оригінальні кінцеві форми листів; • за інтимного листування: особливий піднесений пафос листів, використання пестливих слів, відсутність лаконізму, рис офіційності, наявне багатство художніх засобів; варіантність форм і особливості їх порушення

фрагментів з Біблії, євангелій. Про становлення конфесійного стилю в українській мові свідчить і той факт, що палкий захисник церковнослов'янської мови Іван Вишенський частину своїх послань написав простою українською мовою. У XVI–XVII ст. в давній українській літературній мові склався і функціонував конфесійний стиль, що задовольняв релігійні потреби українського суспільства. З 1686 р. Росія підпорядкувала українську православну церкву російській, а служба Божа і церковні книги українською мовою були заборонені. 1690-го року Собор російської православної церкви наклав прокляття й анафеми на київські книги видатних українських проповідників і талановитих письменників Симеона Полоцького, Петра Могили, Кирила Ставровецького, Іоанікія Галятовського, Лазаря Барановича та інших і вилучив їх з ужитку. Склалися суцільні заборони на все українське. 1753-го року було заборонено викладання українською мовою в Києво-Могилянській академії, яка готувала проповідників вищого духовенства, і далі на цілі століття конфесійний стиль був вилучений з контексту української мови. З того часу з невеликою перервою (1918–1928) і аж до проголошення України незалежною соборною державою конфесійний стиль з відомих причин не мав можливостей для вільного розвитку на етнічних українських територіях.

Однак розвиток нової української мови, зокрема її художнього стилю, на початку XIX ст. стимулює і розвиток конфесійного стилю. У 40-х роках XIX ст. з'являється український переклад Євангелія Маркіяна Шашкевича, поширюються українською мовою псалми, Псалтир. Філософсько-поетично трансформує біблійні сюжети й образи Тарас Шевченко. У 60-х роках XIX ст. переклад Євангелія зробив П. Мурачевський. Разом з Іваном Пулюєм Біблію перекладав Пантелеймон Куліш, а після його смерті працю завершував Іван Нечуй-Левицький. 1821-го року І. Левицький переклав Новий Завіт і частину Старого Завіту. Інтенсивніше став розвиватися конфесійний стиль у зв'язку з діяльністю Української автокефальної православної церкви під орудою Василя Липківського (1920–1928).

У Західній Україні греко-католицька церква використовувала спочатку для окремих жанрів, а потім і для всіх інших українську мову. У 30-х — на початку 40-х років українська мова широко використовувалася як культова. Після ліквідації в Україні комуністичним режимом греко-католицької церкви конфесійний стиль української мови функціонував тільки за кордоном, де були українські релігійні громади. Там видавалися катехізиси,

молитовники, проповіді і послання, а 1962 року вийшла українською мовою Біблія у перекладі Івана Огієнка.

Сфера поширення конфесійного стилю — культові установи: церкви, монастирі, скити, теологічні навчальні заклади, молитовні будинки, релігійні громади, віруючі родини.

Головне призначення конфесійного стилю — допомагати віруючим у спілкуванні їхніх душ із Богом, зберігати і продовжувати культові ритуали, об'єднувати віруючих одним почуттям щиро-сердної віри в Бога.

Головні ознаки конфесійного стилю: урочистість і піднесеність як стилістичні доміанти, благозвуччя, символізм та стійкість (стандартність) стильової норми.

До основних мовних стильових засобів конфесійного стилю належить маркована лексика, яку в національній літературній мові називають конфесійною. Це стилістичні Ісус, Різдво, Великдень, Паска, Трійця, піст, архангел, катехізис, хрещення, чернець, гріх, амвон, херувими тощо.

Отже, конфесійний стиль сучасної української літературної мови (усупереч колишнім заборонам і нинішнім конфесійним незгодам церков) зберігає основні риси класичної сакральної мови: урочистість, канонічність словоформи конструкцій, сталість жанрів (Біблія, Євангеліє, проповідь, молитва, псалом) тощо.

Слово вчителя. У межах кожного функціонального стилю сформувалися свої різновиди — підстили — для точнішого й доцільнішого відображення певних видів спілкування та розв'язання конкретних завдань.

Стратегія «Два — чотири — усі разом»

- ▶ Розгляньте узагальнювальну таблицю. Визначте особливості підстилів. Доповніть аблицю даними про епістолярний та конфесійний стилі.

Стилістичний аналіз мовного матеріалу (у парах)

- ▶ Виконайте мовностилістичний аналіз тексту за наведеною схемою.

Схема мовностилістичного аналізу тексту

1. Тема й основна думка висловлювання.
2. Стиль, підстиль тексту, його основні ознаки:
 - мета мовлення (обмін інформацією, думками, враженнями; повідомлення; регулювання офіційно-ділових відносин; обговорення; різнобічний вплив);
 - сфера спілкування (побутові відносини, наука, освіта, офіційно-ділові відносини, громадсько-політична сфера, мистецтво слова);

Стиль	Підстилі	Жанр	Мета мовлення	Сфера використання	Мовні особливості
Розмовний	—	Казка, дума, легенда, переказ, байка	Обмін інформацією, думками, враженнями, прохання тощо	Побутові стосунки з родичами, друзями, знайомими	Широке використання побутової лексики, фразеологізмів емоційно забарвлених слів, вигуки, неповні речення
Науковий	Власне науковий, науково-популярний, науково-навчальний	Стаття, лекція, відгук, анотація, рецензія, реферат, дисертація, монографія, підручник	Повідомлення про результати наукових досліджень, систематизація знань, роз'яснення явищ тощо	Наука, техніка, освіта	Спеціальна термінологія, складні синтаксичні конструкції, логічність і точність викладу
Офіційно-діловий	Канцелярський, дипломатичний, законо-давчий	Закон, кодекс, устав, оголошення, доручення, розписка, заява, протокол, наказ тощо	Регулювання офіційно-ділових стосунків у державно-правовій і суспільно-виробничій сферах	Офіційне спілкування в державно-політичному, громадському й економічному житті	Стилістично-нейтральні мовні засоби, стандартна лексика, складні речення, відсутність емоційно забарвлених слів
Публіцистичний	Стиль ЗМІ, художньо-публіцистичний, науково-публіцистичний	Виступ, нарис, памфлет, фейлетон, стаття, дискусія	Пропаганда суспільно-політичних ідей, вплив на думки й почуття людей, спонукання до діяльності	Громадсько-політичне життя, суспільно-культурна, виробнича діяльність, навчання	Суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова. Тон мовлення пристрастний, оцінний (іронія, сарказм, гнів, радість)
Художній	Епічний ліричний, драматичний, комбінований	Драма, роман, повість, оповідання, новела, поема, вірш тощо	Вплив на думки й почуття людей за допомогою художніх образів	Література, мистецтво, культура, освіта	Слова в переносному значенні, всі мовні засоби, стилістичні фігури

- форма мовлення (писемна, усна);
 - форма реалізації стилю (монолог, діалог);
 - мовні особливості стилю (лексичні, морфологічні, синтаксичні).
3. Жанр висловлювання, в якому реалізується стиль.

Текст

25 грудня 1934 р.

Дорога старенька!

Живий і здоровий. Одержав від тебе «передачу»: сіру сорочку, кальсони, три пари панчіх, рушник, хустки, масло, сало й цукерки. І грошей 20 карбованців. Сердечне спасибі. Тільки ти не турбуйся передачами, бо я ж знаю, яке в тебе скрутне матеріальне становище. То «передача» тільки завдаватиме мені невеселого думання. Я тут не голодую й не мерзну. Не одривай у дітей. А що буде потрібно, то я напишу.

Привіт. Цілую тебе, дітей і бабуську.

Ваш чоловік-батько.

М. Куліш

Черкни про здоров'я твоє й дітей. Адреса: Київ, НКВД УРСР (Інститутська 5), Спецкорпус, Кулішу.

Міні-дослідження

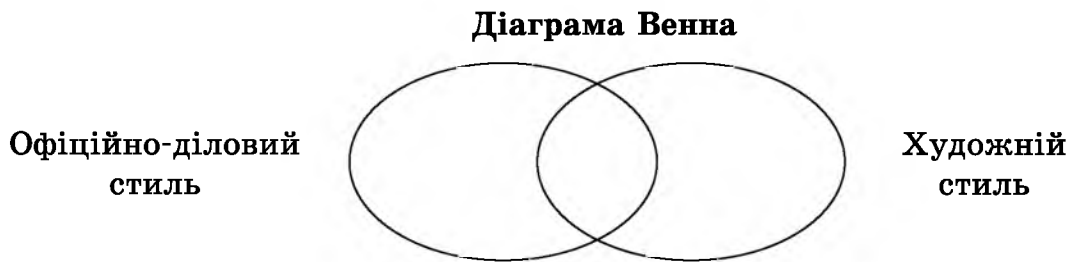
- Прочитайте заголовок. Спробуйте за ним визначити стиль тексту. Прочитайте текст, визначте його стиль і жанр. Чи правильними були ваші припущення? Відповідь обґрунтуйте.

УКАЗ

Іде козак дорогою,
Дівку надигає;
Вийняв папір з-за пазухи
Та їй і читає:
«І прочая, і прочая...
По сему указу
Козак должен кожную дівку
Цілувать по разу».
— Чуєш, дівко, що в указі?
— Та чую, козаче.
І вже ж рада та дівчина,
Аж мало не скаче!
— А приглянься-но, козаче,
До того указу:
Чи нема там написано,
Щоб іще по разу?

С. Руданський

- Порівняйте художній і офіційно-діловий стилі, визначте особливості кожного зі стилів мовлення, знайдіть спільне і відмінне. Заповніть «Діаграму Венна».

Аналіз мовного матеріалу

- З'ясуйте різницю між різновидами наукового стилю (власне науковим, науково-навчальним та науково-популярним). Визначте підстиль кожного тексту.

1. Синонімія — тотожність або близькість значень різних за звучанням одиниць одного мовного рівня. Існує також розуміння синонімії як спільності номінацій, тобто здатності різних мовних одиниць позначати одну і ту ж реалію (говорити — балакати — бормотіти — лепетати на позначення акту говоріння).

Синонімія здебільшого розглядається як властивість лексики, а також фразеології (*З енциклопедії*).

2. Різна буває у людей хода. Вона залежить часто від віку, вдачі, настрою тощо. Тому одним дієсловом «ходити» тут не обійдешся. Для кожного випадку знайдеться своє, точне слово: йти, крокувати, прямувати, дибати, шкандибати, чеберяти і багато-багато інших.

Слова «з настроєм» звучать емоційними. Серед синонімів деяких слів вони живуть цілими юрбами (*А. Матвієнко*).

3. Синоніми — слова, відмінні за звучанням, але однакові чи близькі за змістом. Вони складають синонімічне гніздо, у «центрі» якого міститься стилістично нейтральне слово, оточене іншими, з різними смисловими відтінками, оцінним та емоційним забарвленням (віхола, хурделиця, заметіль, юга, хуга, завія) (*Словник-довідник*).

V. Контрольно-рефлексивний етап

Репродуктивна бесіда (за стратегією «Вільний мікрофон»)

- Які функції виконують висловлювання? (*Спілкування, повідомлення, впливу*)
- Який стиль зумовлений функцією спілкування? (*Розмовно-побутовий*)

- Висловлювання якого стилю служать для повідомлення? (Висловлення наукового стилю містять наукову або технічну інформацію, а офіційно-ділового — правову, адміністративно-розпорядчу, організаційну.)
- Які є різновиди наукового стилю? (Власне науковий, науково-популярний, науково-технічний, науково-навчальний підстили.)
- У чому може полягати функція впливу? (Вплив може бути ідейно-політичний, пов'язаний з оцінкою фактів суспільного життя, поведінки людей. Таке завдання висловлювань публіцистичного стилю. Якщо ж метою висловлювання є формулювання естетичних почуттів, образне відтворення явищ життя, — воно належатиме до художнього стилю.)
- Укажіть найхарактерніші мовні риси стилів:
 - 1) розмовно-побутового (Наявність ненормативних засобів просторіччя, діалектизмів, жаргонізмів; використання фразеологічних зворотів, експресивної лексики; відхилення від теми, відсутність строгого плану тощо);
 - 2) офіційно-ділового (Використання мовних кліше і штампів, усталених зворотів, стандартних форм, вироблених для кожного виду документів; відсутність образності і переносно вжитих слів);
 - 3) наукового і науково-технічного (Використання спеціальних термінів, формул, цифрових даних; чітке дотримання послідовності викладу; переважання різнорідних речень; поєднання словесного викладу та різного роду ілюстративного матеріалу (особливо в навчальних текстах); обмежене вживання образних засобів (доречне передусім у науково-популярних виданнях);
 - 4) публіцистичного (Поєднання інформативності та образності, вживання емоційно-експресивних засобів — переносного вживання слів, фразеологізмів, суспільно-політичної лексики, синтаксичних засобів увиразнення);
 - 5) художнього (Використання звукопису, колористичної лексики, тропів, синтаксичних фігур увиразнення. У художніх творах із зображальною метою можуть бути використані будь-які мовні засоби, якщо вони відповідають цільовій настанові автора.).
- Яке місце серед стилів мовлення посідає епістолярний стиль? У чому його особливість? Що ви можете сказати про конфесійний стиль?

Стратегія «Сніговий ком»

- ▶ Наведіть приклад тексту конфесійного стилю («Молитва за Україну»).

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Зробити опорний конспект із теми уроку.
- ▶ Укласти словник лінгвістичних термінів «Стилі і жанри мовлення».
- ▶ Доберіть приклади текстів, різних за стилістичною належністю, але тотожних за змістом.
- ▶ Запропонувати тестові завдання для перевірки знань зі стилістики.

Урок № 54

АУДІЮВАННЯ ТЕКСТІВ ДІАЛОГІЧНОГО Й МОНОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ РІЗНИХ СТИЛІВ, ТИПІВ І ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ. ВИДИ ЗАПИСУ ПОЧУТОГО: ТЕЗИ, ДОКЛАДНИЙ І КОРОТКИЙ ПЛАНИ

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про види запису почутого, особливості тез і плану; удосконалювати навички сприйняття на слух текстів різних стилів, типів і жанрів мовлення; розвивати навички самостійної роботи, мовленнєво-комунікативні вміння, довгочасну та короткочасну пам'ять; збагачувати словниковий запас, удосконалювати вміння складати діалогічне й монологічне висловлювання; виховувати толерантність, повагу до рідної мови, сприяти тому, щоб учні замислювалися над сенсом людського існування взагалі й особистого життя.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Актуалізація опорних знань і вмінь учнів

Комунікативний практикум

- Які ви знаєте види опрацювання тексту?
- Визначте головні особливості кожного з них.

IV. Виконання творчих і дослідницьких завдань, спрямованих на розвиток мовленнєвих умінь

Аудіювання тексту. Виконання завдань

- Прослухайте уважно текст. Визначте його стильову належність.

Українська мова — слов'янська мова. Вона є національною мовою українського народу.

Українська національна мова існує: а) у вищій формі загальнонародної мови — сучасній українській літературній мові; б) у нижчих формах загальнонародної мови — її територіальних одиницях.

Літературна мова — це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, як у писемному, так і в усному різновидах обслуговує культурне життя народу, всі сфери його суспільної діяльності.

За функціональним призначенням це мова державного законодавства, засіб спілкування людей у виробничо-матеріальній і культурній сферах, мова освіти, науки, мистецтва, засобів масової інформації.

Літературна мова реалізується в усній і писемній формах. Писемна форма літературної мови функціонує в галузі державної, політичної, господарської, наукової і культурної діяльності.

Усна форма літературної мови обслуговує безпосереднє спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства.

Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі південно-східного наріччя, увібравши в себе окремі діалектні риси інших наріч. Зачинателем нової української літературної мови був І. П. Котляревський — автор перших високохудожніх творів українською мовою («Енеїда», «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник»). Він першим використав народорозмовні багатства полтавських говорів і фольклору.

Основоположником сучасної української літературної мови по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка. Саме він

уперше «своєю творчістю підніс її на високий рівень суспільно-мовної і словесно-художньої культури, заклав основи для розвитку в ній наукового, публіцистичного та інших стилів літературної мови...» Традиції Т. Шевченка у розвитку української літературної мови провадили далі у своїй творчості І.Франко, Леся Українка, Панас Мирний, М. Коцюбинський та інші письменники (З підручника).

► З'єднайте частини речень.

За функціональним призначенням це мова державного законодавства, ...

Літературна мова реалізується...

Зачинателем нової української літературної мови був...

Основоположником сучасної української літературної мови...

Літературна мова — це оброблена, унормована форма загальнонародної мови, ...

...як у писемному, так і в усному різновидах обслуговує культурне життя народу, усі сфери його суспільної діяльності.

...засіб спілкування людей у виробничо-матеріальній і культурній сферах, мова освіти, науки, мистецтва, засобів масової інформації.

...по праву вважають Тараса Григоровича Шевченка.

...І. П. Котляревський — автор перших високохудожніх творів українською мовою.

...в усній і писемній формах.

Аудіювання тексту. Виконання завдань

- Прослухайте уважно текст. Визначте його стильову належність.
- Які типи мовлення зустрічаються в тексті?

Заради бездомних тварин рокери з різних куточків світу співатимуть у нас.

Благодійний фестиваль альтернативної музики «МузЕнтропія», що вже вп'яте проходить у Вінниці, намагатиметься привернути увагу суспільства до проблеми тисячі бездомних тварин на вулицях нашого міста, а також розвинути відчуття відповідальності за тих, кого приручили.

Щороку фестиваль збирає сотні шанувальників молодих виконавців, які жертвують кошти на допомогу нужденним. Раніше гроші передавалися на допомогу дітям, хворим на аутизм, онкохворим, молоді на візках, дітям-сиротам. 2009-го року організатори фестивалю — молодіжна організація «Наше Поділля» — планують зібрати кошти для закупівлі медичного обладнання та

препаратів у притулок та стерилізаційний центр для бездомних тварин «Планета».

Драйв та енергію кращі представники вітчизняної рок-музики дарували зі сцени МПМ «Зоря». Серед десяти груп, які виступили на фестивалі, вінницьких тільки дві. Добре відомий у місцевих колах «Клондайк Бенд» і молода поп-панк група «Brandon from 19». Хедлайнерами цього вечора стали київський гурт «Qаgгa» і тернопільський «Лос Колорадос» (*З молодіжної газети*).

- ▶ Охарактеризуйте мовні особливості тексту.
- ▶ Поясніть значення слів «драйв», «хедлайнер».
- ▶ Зробіть короткий план тексту.
- ▶ Складіть діалог «Молодіжні музичні групи нашого міста».

Аудіювання тексту. Виконання завдань

- ▶ Вставте пропущені слова в речення.

Усна форма літературної мови обслуговує... спілкування людей, побутові й виробничі потреби суспільства (*безпосереднє*). Сучасна українська літературна мова сформувалася на основі ... наріччя, увібравши в себе окремі діалектні риси інших наріч (*південно-східного*). Він першим використав... багатства полтавських говорів і фольклору (*народорозмовні*).

- ▶ Прослухайте ще раз текст і складіть тези.

Аудіювання тексту. Виконання завдань

- ▶ Прослухайте уважно текст. Визначте його стильову належність.

ПОРЯДОК

зовнішнього незалежного оцінювання
та моніторингу якості освіти

(назва Порядку із змінами, внесеними згідно з Постановою
КМ № 1312 (1312–2005-п) від 31.12.2005)

1. Зовнішнє незалежне оцінювання та моніторинг якості освіти (далі — оцінювання якості освіти) запроваджується з метою забезпечення реалізації конституційних прав громадян на рівний доступ до вищої освіти, здійснення контролю за дотриманням державних стандартів освіти, проведення аналізу стану системи освіти та прогнозування її розвитку.
2. Оцінювання якості освіти здійснюється шляхом:
 - зовнішнього незалежного оцінювання навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів, за результатами якого проводиться конкурсний відбір студентів для навчання у вищих навчальних закладах; {Абзац другий пункту 2 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1312}

- участі учнів у міжнародних обстеженнях якості освіти;
 - збирання, аналізу та поширення інформації щодо соціально-економічних і педагогічних показників, які визначають стан функціонування системи освіти на локальному, регіональному, державному і міжнародному рівнях;
 - підготовки узагальнених аналітичних матеріалів про якість освіти в Україні на різних освітніх рівнях і з різних предметних галузей, визначення стану функціонування системи загальної середньої освіти та прогнозування її подальшого розвитку.
3. Міністерство освіти й науки України встановлює строки, перелік навчальних предметів, програми та порядок проведення оцінювання якості освіти і визначає загальну стратегію моніторингу якості освіти та забезпечує його проведення, контролює виконання запланованих заходів.
- ▶ Назвіть мовні особливості тексту.
 - ▶ Що робить текст важким для сприйняття на слух?

Аудіювання тексту. Виконання завдань

- ▶ Прослухайте уважно текст. Визначте його стильову належність.

Боротьба за життя

Політрук Василь Олександрович Сухомлинський горів у пекельному вогні. І старенький лікар, начальник госпіталю, звелів його нести просто на операційний стіл. Лікар уважно оглянув рани, похитав скрушно головою.

— А ліву руку вам доведеться відпиляти, молодий чоловіче, — сказав він,

— Як же я буду без руки?!

— У вас уже зараз гангрена, А це, брате, смертельно.

— Не треба різати, лікарю. Прошу вас...

— Думаєш, мені хочеться різати, сину?

— То й не різте. Благаю вас.

— Ви що, піаніст чи скрипаль? — звів очі лікар.

— Ні, я вчитель.

— Учителювати можна й з одною рукою.

— Воно-то так. Але вчителеві руки потрібні не менше, ніж музикантові... Як і лікареві, наприклад, — додав він по хвилі.

Хірург глянув на пораненого й посміхнувся.

Він сам оперував політрука Сухомлинського. Спочатку розчистив рану на лівій руці, довго стуляв потрощені кістки, зшивав м'язи і сухожилля.

Нарешті сестра забинтувала рану.

— Один шанс зі ста, — зітхнув лікар, а голосно додав: — Коли й обійдеться, рука ваша буде коротшою за праву, ледве сточив...

— Нехай коротша, аби була, — сказав політрук, втрачаючи свідомість.

Після короткого відпочинку друга операція. Велика, рвана рана зяяла над самим серцем. У глибині рани скальпель натрапив на гострий зуб заліза. Не дай боже, той осколок на кілька сантиметрів попав би нижче — і давно б не було на світі цього на диво терплячого політрука.

Через три дні, коли хворому стало краще, лікар вручив Сухомлинському той осколок.

— Натє сховайте свою смерть. А ви молодець, учителю. Кров у вас чудесна! Перемогла гангрену. Можна сказати, випросили в мене руку. Спасибі вам за терпіння.

Дні, коли чергувала медсестра Валя Маслівець, були для Василя найбільшою відрадою. Адже Валя, можна сказати, землячка, з Полтавщини вона, з Нових Санжар, а вчилася в Полтавському педінституті, і він зустрів її там не раз, коли приїздив улітку на сесії як студент-заочник. У перші дні після операції, коли йому було особливо зле, Валя не відходила від нього, була за рідну сестру, за матір. Вона годувала його з ложечки, напувала чаєм і водою, клала холодний компрес на розпашіле чоло, говорила добрі й ласкаві слова.

Він слухав її захоплено.

— Валю, яка з тебе була б чудова вчителька! Обіцяй мені, що після війни працюватимеш у школі! Обіцяєш?

— Обіцяю! Я у твоїй школі працювати буду. А ти станеш директором...

— Спасибі тобі. Тільки навряд чи я виживу. А так хотілося б... Ти розумієш! Я заходжу в клас. Десятки дитячих очей дивляться на мене з цікавістю і ждуть від мене чогось нового. І я розповідаю їм про незнане, відкриваю очі на дивний світ. Ти знаєш, Валю, при вході в нашу школу ми вивісимо велике полотнище, а на ньому напишемо слова, звернені до учнів: «Найголовніше, що ти повинен знайти в нашій школі, — це мету свого життя». І потім ще слова великого вченого Пирогова. Їх теж би написати на видноті: «Школа славна не числом, а славою своїх учнів» (За В. Сухомлинським; 450 слів).

- ▶ Напишіть докладний план тексту.
- ▶ Перекажіть уривок про хід операції.

- ▶ Згадайте слова Сухомлинського стосовно того, що повинен кожен знайти в школі. Складіть монологічне висловлювання про те, у чому, на вашу думку, полягає мета життя людини.

V. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія

- Заслуховування монологічних висловлювань.
- Оцінювання роботи учнів на уроці.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Які гасла ви б повісили у своїй школі? Чому?
- ▶ Напишіть твір-мініатюру «За що я вдячний своїй школі».

Урок № 55

МОВЛЕННЯ ПРАВИЛЬНЕ Й КОМУНІКАТИВНО ДОЦІЛЬНЕ. ВИМОГИ ДО ГАРНОГО МОВЛЕННЯ, ЇХ ОСНОВНІ ОЗНАКИ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про вимоги до мовлення, мовні норми, удосконалювати вміння й навички помічати й виправляти мовні й мовленнєві помилки, правильно і комунікативно доцільно використовувати мовні засоби; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення; виховувати у школярів культуру мовлення.

Обладнання: схема, роздавальний матеріал.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, культурологія.

Тип уроку: урок-практикум.

*Усунути деформацію мови, очистити її від спотворень,
повернути нашій мові справжню народну красу —
це справа честі всіх нас, і старших, і молодших,
це природний обов'язок перед незалежною,
вільною Україною.
Олесь Гончар*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення із темою, метою і завданнями уроку

- ▶ Прочитайте й поясніть слова О. Гончара. Сформулюйте за ними тему й мету уроку.

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Робота зі схемою

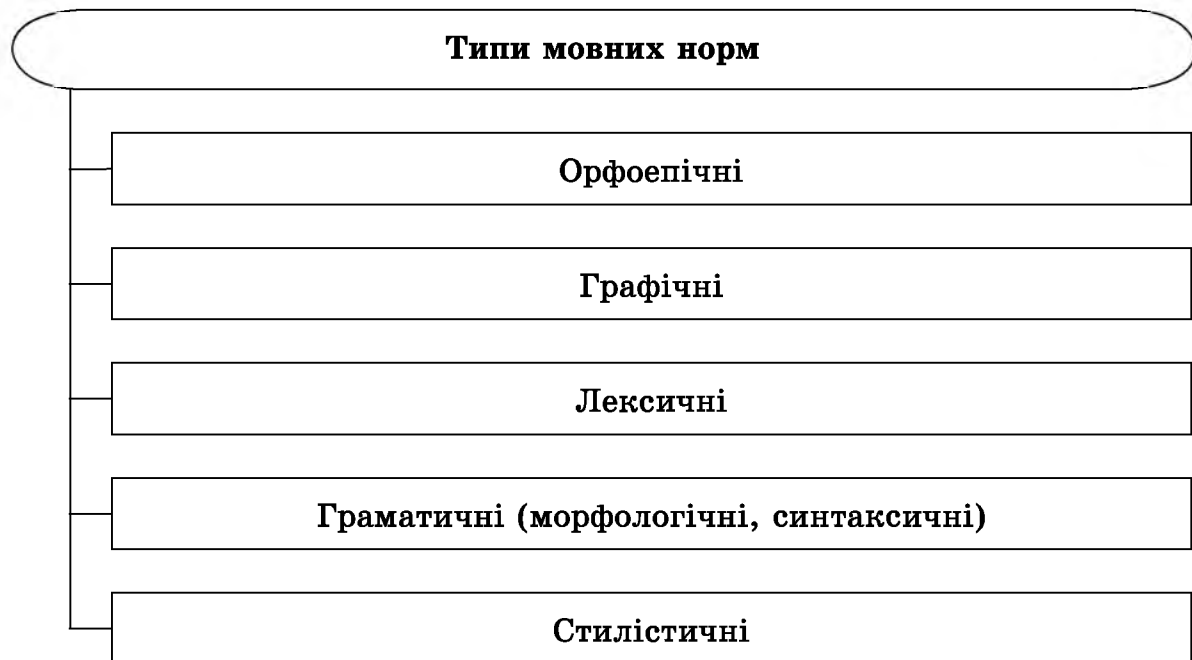
- ▶ Пригадайте, що вам відомо про норми літературної мови? Доповніть подану схему власними прикладами.

Проблемне питання

- Чи можуть змінюватися мовні норми? Відповідь обґрунтуйте.

Стратегія «Коло ідей»

- Де зафіксовані мовні норми?
- Чи потрібно дотримуватися мовних норм у побутовому спілкуванні?

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст, доберіть до нього заголовки й визначте його тему й основну думку, стиль, підстиль і жанр мовлення. Чи погоджуєтеся ви з думкою, висвітленою у тексті? Відповідь обґрунтуйте.

Людина створила культуру, а культура — людину. Людина реалізується в культурі думки, культурі праці й культурі мови. Культура — це не тільки все те, що створене руками й розумом людини, а й вироблений століттями спосіб суспільного поведіння, що виражається в народних звичаях, віруваннях, у ставленні один до одного, до праці, до мови.

Мова не тільки засіб спілкування, а й природний резервуар інформації про світ, насамперед про свій народ. Повіривши в те, що всі мови в нашому спільному домі «активно розвиваються», ми довго не помічали, що цей розвиток, започаткований першим радянським десятиріччям, у 30–70-ті роки був спершу загально-мовний, а потім повернутий у зворотному напрямку. Треба виправляти становище: повернути всім мовам їх природний престиж і справжню, а не декларовану рівноправність. Необхідно виховувати культуру мови як запоруку піднесення культури суспільної думки і суспільно корисної праці.

Сьогодні культура і мова виявилися об'єднаними в царині духовних вартостей кожної людини і всього суспільства. Мабуть, ніхто не буде заперечувати, що в низькій культурі мови виявляються виразні ознаки бездуховності... Мовна неграмотність, невміння написати елементарний текст, перекласти його з української мови на російську, і навпаки, чомусь перестали сприйматись як пляма на службовому мундирі (*В. Русанівський*).

Складання опорного конспекту (у парах)

- ▶ Що ви розумієте під культурою мовлення? Прослухайте текст, визначте його основну думку. Занотуйте основні положення тексту у вигляді опорного конспекту.

Культура мовлення — це духовне обличчя людини. Вона свідчить про загальний розвиток особистості, про ступінь прилучення її до духовних багатств рідного народу й надбань усього людства.

Основою мовленнєвої культури є грамотність, тобто дотримання загальноприйнятих літературних норм у користуванні лексичними, фонетичними, морфологічними, синтаксичними і стилістичними засобами мови. Але цим поняття мовленнєвої культури не вичерпується. Мовлення має бути не тільки правильним, а й лексично багатим, синтаксично різноманітним. Щоб цього досягти, слід вслухатися в живе мовлення, читати політичну, художню, наукову літературу, звертаючи при цьому увагу на вживання окремих слів, на особливо вдалі висловлювання, на побудову речень, користуватися словниками. Треба активно розвивати своє мовлення: усно й письмово викладати думки, виправляти себе, перебудовувати сказане, шукати найкращі й найдоцільніші варіанти висловлювання.

Культура мовлення тісно пов'язана з культурою мислення. Якщо людина ясно, логічно мислить, то й мовлення в неї ясне, логічне. І навпаки, якщо в людини немає думок, якщо вона говорить про те, чого не розуміє або не знає, то й мовлення в неї плутане,

беззмістовне, захаращене зайвими словами, непотрібними красивостями. Мовлення тоді гарне, коли воно якнайповніше і якнайточніше передає думки чи малює образи і легко сприймається, зрозуміле.

Грамотне, багате мовлення — не тільки ефективний засіб передачі й сприйняття думок та образів. Це й виявлення поваги до людей, з якими спілкуєшся, до народу, який створив цю мову.

Мовленнєва культура особистості великою мірою залежить від її зорієнтованості на основні риси бездоганного, зразкового мовлення. Щоб бути зразковим, мовлення має характеризуватися такими найважливішими ознаками:

- правильністю, тобто відповідати літературним нормам, що діють у мовній системі (орфоепічним, орфографічним, лексичним, морфологічним, синтаксичним, стилістичним, пунктуаційним);
- змістовністю, яка передбачає глибоке осмислення теми й головної думки висловлювання, докладне ознайомлення з наявною інформацією з цієї теми; різнобічне та повне розкриття теми, уникнення зайвого;
- послідовністю, тобто логічністю та лаконічністю думок;
- багатством, що передбачає використання різноманітних засобів вираження думок у межах відповідного стилю, уникнення не виправданого повторення слів, однотипних конструкцій речень;
- точністю, яка великою мірою залежить від глибини знань та ерудиції особистості, а також від активного словникового запасу. Виражаючи власні думки, слід добирати слова, які найбільш відповідають висловлюваному змісту;
- виразністю, для досягнення якої слід виділяти найважливіші місця свого висловлювання і виражати власне ставлення до предмета мовлення;
- доречністю та доцільністю, яка залежить насамперед від того, наскільки повно й глибоко людина оцінює ситуацію спілкування, інтереси, стан, настрої адресата. Крім цього, треба уникати того, що могло б уразити, викликати роздратування у співбесідника, і вказувати на помилки співрозмовників у тактовній формі.

Отже, високу культуру мовлення людини визначає досконале володіння літературною мовою, її нормами в процесі мовленнєвої діяльності.

Культура мовлення — це ще й загальноприйнятий мовний етикет: типові формули вітання, побажання, прощання, запрошення

тощо. Неабияке значення має й тон розмови, вміння вислухати іншого, вчасно й доречно підтримати тему. Уважність, чемність і ввічливість — основні вимоги мовного етикету (За С.В. Шевчук).

Редагування тексту (за стратегією «Два — чотири — всі разом»)

- Прочитайте текст, визначте його головну думку. Знайдіть у тексті мовні помилки та недоліки і виправте їх. Запишіть виправлений варіант, доповнюючи текст власними міркуваннями й прикладами щодо культури мовлення.

Не страшно, коли людина говорить нерівно, повторюється, шукаючи точнішого слова. Це означає, що людина стежить за своєю мовою, постійно намагаючись поліпшити її.

Страшно, коли людина говорить і пише гладенько, але *іностраними* словами. Тут думка спить, тут бувають мовні штампи, мовні бур'яни, *глушачи* у людині свіжу думку.

Ще один різновид цього бур'яну — слова *лишні*, пусті. Будь-яке слово при частому й недоречному йому повторенні поступово перетворюється на *пусті звуки*. Це найчастіше дубльори, які нічого нового не додають до слів, *стоячи* біля них. Наприклад, «офіційні документи» — документ є офіційний папір, «виконуємо взяті зобов'язання» — не взятих зобов'язань не виконують та інше.

А ще є — «підняти вгору, спустатися вниз», «швидко мчати» — наче ці дії можна виконати якимсь іншим чином.

Паразити з'являються в мові тоді, коли те, що ми говоримо, ще не до кінця нами осмислено. Коли предмет розмови знайомий нам мало. Коли ми не маємо часу *думати* над тим, *говорячи* або *пишучи*.

Творча робота у групах

- За поданими початками висловлювань з'ясуйте їх можливий зміст. Визначте мету і сферу використання, стиль, підстиль і жанр мовлення. Свій вибір обґрунтуйте. Що спільного, на вашу думку, у цих уривках? Доповніть висловлювання власними міркуваннями, дотримуючись визначеного стилю.

1. Культура мовлення — це система вимог, регламентацій щодо вживання мови в мовленнєвій діяльності (усній і писемній).
2. Уміє слухати себе та інших з погляду нормативності. Будь вдячний тому, хто виправляє твої мовленнєві помилки. Свої ж зауваження, поради та рекомендації іншим роби тактовно, делікатно.
3. Нормативність — це дотримання правил усного і писемного мовлення: правильне наголошування, інтонування, слововживання, будова речень, діалогу, тексту тощо.

V. Контрольно-рефлексивний етап

- Розкрийте значення поданих прислів'їв і приказок. Сформулюйте за прислів'ями правила гарного мовлення.

1. Говоріть так, щоб словам було тісно, а думкам просторо.
 2. Говори мало, слухай багато, а думай ще більше. 3. Що маєш казати — наперед обміркуй. 4. Краще недоговорити, ніж переговорити. 5. Умій вчасно сказати і вчасно замовкнути. 6. Умієш говорити — умій слухати. 7. Краще мовчати, ніж брехати.

Тестування

1. У якому рядку неправильно підібрано українські відповідники під час перекладу?

А Планирование — планування; предприятие — підприємство; производство — виробництво; назначение — призначення; многочисленный — численний;

Б вовлекать в работу — залучати до роботи; принимать участие — брати участь; сдавать экзамены — складати екзамени;

В в значительной степени — в значній мірі; бывший директор — бувший директор; разработать мероприятия — розробити міроприємства; занимают призовые места — займати призові місця, самый лучший результат — самий кращий результат;

Г в дальнейшем — надалі; исключение из правил — виняток із правила, следующий вопрос — наступне питання; указ вступил в силу — указ набрав чинності; на протяжении недели — протягом тижня.

2. Яке речення побудоване неправильно?

А Починаючи з часів Ярослава, Софія Київська стає важливим культурним центром східнослов'янської держави (З журналу).

Б Зробивши зло, не жди добра (Народна творчість).

В Піднімаючись над обрієм, сонце дарує нові й нові світлокольорові щедроти (З учнівського твору).

Г Можна приготувати суп інакше, перед варінням горох трохи прожаривши в духовці і потовкши в ступці (З календаря).

Д Під'їжджаючи до міста, нас застала ніч (З розмови).

3. Продовжте визначення: «Норма літературної мови — це...»

А ...міра, розмір чого-небудь;

Б ...порядок, стан, вигляд;

- В ...сукупність мовних засобів;
Г ...порція, пайок чогось;
Д ...кількість когось, чогось.
4. Яке речення містить морфологічну помилку?
А Кошти, отримані від реалізації конфіскованого майна, перераховуються до державного бюджету.
Б Особам, знайшовшим скарб і добровільно здавшим його, виплачується винагорода.
В Зробивши домашнє завдання, ти можеш відпочити.
Г Вам потрібно більш відповідально ставитися до навчання.
Д Через хворобу Ігор не пішов на концерт.
5. У якому рядку припущено помилки у відмінковій формі імені й прізвища?
А Олександра Ємця, Сергієві Волощуку, Ірині Семків, Василем Ілащуком;
Б Вірі Бойчук, Павлом Бойчуком, Ігорем Стецем, Марією Явір;
В Дарини Чуклі, Світлани Бойко, Василя Дарійчук, Сергієві Бойко;
Г Юлією Нос, Ірині Уштан, Петром Уштаном, Зорині Кедь;
Д Святослава Мельничука, Вірою Мельник, Зої Гринів, Ядвіги Русової.
6. Яке з наведених речень містить синтаксичну помилку?
А У нашому магазині продається лише така побутова техніка, яка відповідає сучасним вимогам.
Б Я телефонував на номер, зазначений в оголошенні.
В Як слід підготувавшись до іспитів, ти не матимеш проблем.
Г Бібліотека поповнилася численними підручниками, двома комп'ютерами.
Д Успіхів великих досягли завдяки наполегливій праці учні нашого класу.
7. У якому рядку неправильно підібрано українські відповідники під час перекладу?
А Абонентский ящик — абонентська скринька, бедность мысли — убогість думки, грецкий орех — волоський горіх, духовное завещание — духівниця, звонить по телефону — телефонувати.
Б Без задних ног — не чуючи під собою ніг, во весь дух — щодуху, забубенная голова (прост.) — шибайголова, на произвол судьбы — напризволяще, птица высокого полета — велике цабе.

- В** В одиночествe — у (на) самотині, совпадать — збігатися, предпосылка — передумова, во главе — на чолі, во вред — на шкоду.
- Г** Апелляция — звертання, баланс — рівновага, дебати — обговорення, електорат — виборці, компенсация — відшкодування.
- Д** Выписка из протокола — виписка з протоколу, отложить заседание — відложити засідання, благодаря поддержке — дякуючи підтримці, действующий закон — діючий закон, крайние меры — крайні міри.
- 8.** З'ясуйте різновид стилістичної помилки.
- Я** навчаюсь у школі № 2. Мені подобається в нашій школі кабінет, майстерні, спортзал, їдальня. Наша школа має багато цікавих гуртків, які ведуть вчителі нашої школи.
- А** невідповідність ужитих мовних засобів стилеві висловлення;
- Б** порушення принципу милозвучності;
- В** нерозрізнення слів-паронімів;
- Г** уживання росіянізмів (суржикових слів);
- Д** не виправдане повторення слів (тавтологія).
- 9.** Які мовні норми регулюють можливість використання слів відповідно до значення та відтінків, а також правила лексичної сполучуваності слів у реченні?
- А** граматичні;
- Б** стилістичні;
- В** орфоепічні;
- Г** орфографічні;
- Д** лексичні.
- 10.** У якому рядку всі словосполучення стилістично правильні?
- А** діюче законодавство, вищий учбовий заклад, міроприємство, прожитковий мінімум, на слідуючий день;
- Б** любий із студентів, підготувати тези, ухвалити рішення, поїхати у відрядження, конкурентноспроможна фірма;
- В** мова йдеться, невстигаючий учень, аркуш паперу, кошторис будівельних робіт, сучасна митниця;
- Г** приймати участь, правильна відповідь, втілюватися в життя, чергова печатка, на протязі року;
- Д** колишній учитель, значні зміни, проти ночі, краєвид з вікна, для годиться (про людське око).
- 11.** Укажіть, яке речення побудоване неправильно.
- А** Подивившись кінофільм «Чорна рада», мені стала зрозумілою суть однойменного роману Пантелеймона Куліша.

- Б Роман посідає в українській літературі особливе місце.
- В Історична правда поєднується в романі з творчим домислом письменника.
- Г Головний конфлікт роману — боротьба за гетьманську булаву між Сомком і Брюховецьким.
- Д Шрам обурюється позицією міщан і захищає козацтво, старшину.

12. Яке з наведених речень потребує стилістичного редагування?

- А Найбільше в людях я ціню гречність.
- Б Головне, на що потрібно звернути увагу, це якість знань.
- В У школі письменника тепло вітали учні та вчителі.
- Г Складіть, будь ласка, свою автобіографію.
- Д Я телефонував на номер, зазначений в оголошенні.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
В	Д	В	Б	В	В	Д	Д	Д	Д	А	Г

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Напишіть твір-роздум «Мовою можна і осквернити, можна і освятити» (*Л. Толстой*).
- ▶ Зробити опорний конспект «Мовні норми».
- ▶ Сформулювати ознаки гарного мовлення. Навести приклади.

УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ НАЙВАЖЛИВІШИХ ВІДОМОСТЕЙ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Урок № 56 ЛЕКСИКОЛОГІЯ І ФРАЗЕОЛОГІЯ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про слово, склад лексики, групи слів за значенням, фразеологізми, їх особливості і виражальні можливості, удосконалювати вміння й навички правильно й комунікативно доцільно використовувати лексико-фразеологічні засоби у власному мовленні; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, творчі здібності; виховувати у школярів шанобливе ставлення до рідного слова.

Обладнання: схеми, роздавальний матеріал, картки з афоризмами, тлумачний словник української мови, словник синонімів.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), стилістика.

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок повторювально-узагальнювальний.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення із темою, метою і завданнями уроку

- ▶ Прочитайте афоризми. Що їх об'єднує. Сформулюйте тему й мету уроку.

1. Слова — це крила ластівки, вона їх не чуває, але без них не може злетіти (*Ю. Мушкетик*). 2. Кожне слово — це ніби діамантова намистинка на величезному разку нашої пребагатої мови (*І. Цюпа*). 3. Слово — зброя. Як усяку зброю, його треба чистити й доглядати (*М. Рильський*). 4. Кожен вираз рідної мови має своє обличчя. Як у квітки, у них свій неповторний аромат і відтінок барви, а цих відтінків кожна барва має тисячі (*В. Сухомлинський*).

Групова робота

- Поясніть зміст афоризмів за стратегією «Прес».

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів**Бліцопитування «Точка зору»**

- Що вивчає лексикологія? Що називають лексикою?
- Що розуміють під лексичним значенням слова?
- На які групи за значенням поділяють слова?
- Дайте визначення омонімам, синонімам, антонімам, паронімам. Наведіть приклади.
- Що вивчає фразеологія? З якими розділами вона пов'язана?
- Яку роль відіграють фразеологізми в нашій мові?
- Назвіть основні ознаки фразеологізмів.
- У яких стилях мовлення найчастіше вживаються емоційно-експресивні фразеологізми?

Робота зі схемами

- Пригадайте, що вам відомо про лексику й фразеологію? Доповніть подані схеми власними прикладами.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з текстом

- Прочитайте уважно текст. Визначте, до якого стилю мовлення належить (публіцистичного). Яка комунікативна мета тексту? («...пісенні скарби, якими можемо з гордістю ділитися з людством, викликаючи в нього подив і захоплення».) З'ясуйте значення вислову «вилити душу» (розповісти про те, що наболіло). Схарактеризуйте лексичні особливості тексту (користуючись наведеною вище схемою).

УКРАЇНСЬКА ПІСНЯ

Українська пісня! Хто не був зачарований нею, хто не згадує її, як своє чисте, прозоре дитинство, свою горду юність, своє бажання бути красивим і ніжним, сильним і хоробрим?

Який митець не був натхненний її багатючими мелодіями, безмежною широтою і красою її образів, її чарівною силою, що викликає в душі людській найскладніші, найтонші, найглибші асоціації, почуття, думки і прагнення всього, що є кращого в людині, що підносить її до вершин людської гідності, до людяності, до творчості?

Який боєць не знаходив для себе в українській пісні сили й завзяття, бойової щедрості, любові до народу, презирства до ворога і до смерті? Виринають із сивини століть і проходять гордою ходою перед нашими воїнами славні прадіди — Байда-Вишневецький, Дорошенко, Нечай, Богун, Хмельницький, славний Морозенко, козаки Швачка та Голота...

Який трудівник — ой у лузі та ще й при березі, чи в полі на роздоллі, чи серед степу широкого, чи на морі глибокому, чи в шахті під землею, чи на заводі за верстатом — не почував легкості й бадьорості од її геніального ритму? Яка мати не співала цих легких, як сон, пісень над колискою дорогих дітей своїх?

Яка дівоча весна не приносила кохання на її крилах?

Українська пісня — це геніальна поетична біографія українського народу. Це історія українського народу, народу-трудівника, народу-воїна, народу, що віки бився, як лев, за свою свободу, що

віки витрачав усю свою силу, свою кров, своє життя, як казав великий Шевченко, «без золота, без каменю, без хитрої мови», на виконання в боротьбі свободи, права на повноцінне життя, на виявлення в житті всіх своїх здібностей!..

Тяжка була історія. Кривава, бодай, не вернулась. І народ, якого позбавляли багатьох можливостей, у кривавій боротьбі вилив свою душу, свій поетичний геній в єдине, що міг, — у пісню, в безсмертну українську народну пісню. Українська пісня — це бездонна душа українського народу, це його слава.

Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине,
От де, люде, наша слава,
Слава України.

Т. Шевченко

Честь і слава українському народові, що створив ці пісенні скарби, якими можемо з гордістю ділитися з людством, викликаючи в нього подив і захоплення.

Честь, вічна слава і добра пам'ять достойному сину українського народу — композитору Миколі Лисенку, який у найпохмуріші царські часи, часи народної темноти, не кинув народ свій, а все життя своє присвятив збиранню українських народних пісень, який учився в народі (як він казав, «вчився на сірій свитині, на грубій сорочці, на дьогтяних чоботях — там душа Божа сидить»), який увесь свій талант і багатолітній труд поклав на те, щоб знайти, зберегти перли народної творчості, обробити їх і повернути народу, повернути нам, любовно очищені й витончені, як скромний дар гідного сина й учня своєму батькові — народу-вчителю.

Будьмо гідними цих коштовних перлин, бережімо їх і очищаймо ними наші душі й серця, передаваймо цей неоціненний скарб нашим дітям і внукам (За О. Довженком; 443 слова).

Групова робота

- Випишіть із тексту попереднього завдання словосполучення в один із стовпчиків, другий доповніть власним прикладом.

Пряме значення	Переносне значення	Пояснення
<i>Прозора вода</i>	<i>Прозоре дитинство</i>	Нічим не затьмарене
<i>Глибоке море</i>	<i>Глибокі думки</i>	Ґрунтовні, змістовні
<i>Легкий вантаж</i>	<i>Легкі пісні</i>	Плавні, граціозні

- Порівняйте словосполучення обох колонок. Що між ними спільного і чим вони відрізняються? Свої твердження обґрунтуйте.

Аналіз мовного матеріалу

- ▶ Установіть відповідність між групою лексики та словом, яке до неї належить. З'ясуйте лексичне значення слів (за потреби скористуйтеся словником). Знайдіть серед поданих слів синоніми, визначте їх стилістичні особливості.

Групи лексики

- 1 загальноживана лексика;
- 2 власне українська лексика;
- 3 діалектизми;
- 4 термінологічна лексика;
- 5 застарілі слова.

Лексичні одиниці

- А сорочка;
- Б ритмомелодика;
- В чугай;
- Г пісня;
- Д свитина.

Відповідь: 1. Г. 2. А. 3. В. 4. Б. 5. Д.

Стилістичний експеримент

- ▶ У поданому тексті фразеологізми замініть лексичними відповідниками. Що втрачає художній текст? Визначте автора рядків.

Возний. Коли другії облизня поймають, то і ми остерігаємося. Наталка многим женихам піднесла печеного кабака; глядя на сіє, і я собі на умі.

Виборний. А вам що до Наталки? Будто всі дівки на неї похожі? Не тільки світа, що в вікні; сього дива повно на світі. Та до такого пана, як ви, у іншої жижка задрижитьь.

Змінений текст

Возний. Коли другим не повезло, то і ми остерігаємося. Наталка многим женихам одмовила; глядя на сіє, і я боюся.

Виборний. А вам що до Наталки? Будто всі дівки на неї похожі? Таких багато скрізь. Та до такого пана, як ви, кожна захоче.

Проблемне запитання

- ▶ Яка відмінність фразеологізмів розмовно-побутового стилю від усталених зворотів офіційно-ділового й наукового стилів? Відповідь обґрунтуйте, наводячи власні приклади.

Самостійна робота

- ▶ Складіть висловлювання, в якому наведені вислови виступали б у значенні фразеологізмів.

1. Виходити сухим із води. 2. Заради гарних очей. 3. Ніде голці впасти. 4. Гладити проти шерсті. 5. Співати дифірамби. 6. Чужими руками жар заґрібати. 7. Міряти на свою мірку. 8. Ні в тин ні в ворота. 9. Поставити на ноги. 10. До сьомого поту. 11. Покласти на обидві лопатки. 12. Ні риба ні м'ясо. 13. Розбити горщика. 14. Ключати носом. 15. Прикусити язика. 16. Висмоктати

з пальця. 17. Гора з плечей звалилася. 18. Ледве ноги носять. 19. Комар носа не підточить. 20. Чорний кіт перебіг.

V. Контрольно-рефлексивний етап

Тестування

- Тестові завдання мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких потрібно вибрати один правильний варіант.
1. Укажіть, на які групи поділяється лексика української мови за походженням:
 - А загальноновживана, запозичена, спільнослов'янська;
 - Б діалектизми, історизми, неологізми;
 - В спільнослов'янська, власне українська, запозичена;
 - Г загальноновживана, неологізми, термінологічна;
 - Д спільнослов'янська, архаїзми, жаргонізми.
 2. Визначте, на які групи поділяється лексика української мови за сферою вживання.
 - А власне українські та запозичені слова;
 - Б спільнослов'янські слова та екзотизми;
 - В стилістично марковані слова та неологізми;
 - Г загальноновживані та стилістично забарвлені слова;
 - Д історизми, архаїзми.
 3. Укажіть, у яких стилях мовлення найбільше виявляють свої стилістичні можливості багатозначні слова.
 - А художньому та науковому;
 - Б публіцистичному та конфесійному;
 - В художньому та публіцистичному;
 - Г розмовному та епістолярному;
 - Д науковому та розмовному.
 4. Укажіть, до якої групи лексики належать слова *плай*, *вивірка*.
 - А загальноновживані слова;
 - Б терміни;
 - В жаргони;
 - Г архаїзми;
 - Д діалектизми.
 5. Визначте рядок, у якому всі слова належать до стилістично забарвленої лексики.
 - А лимонка, низи, біржа, світанок, кошелик;
 - Б електродоїння, прогресивка, спонсор, надія, жага;
 - В добривечір, артіль, атрамент, любий, марево;
 - Г реготати, лупцювати, репетувати, злиняти;
 - Д фіранка, мастак, гультай, танцювати, плентатися.

6. Укажіть рядок із стилістично забарвленими синонімами.
- А працювати, трудитися, гнути спину;
 - Б мужній, сміливий, безстрашний;
 - В ректи, глаголити, базікати, балакати;
 - Г сміятися, веселитися, хіхкати;
 - Д відпочивати, насолоджуватися, спати.
7. Укажіть рядок, у якому всі пари слів — пароніми.
- А веселий — щасливий; швидкий — повільний;
 - Б далекий— близький; знайомий — маловідомий;
 - В музичний — музикальний; робочий — робітничий;
 - Г усміхнений — похмурий; усмішка — посмішка;
 - Д бити байдики — точити яси; ревма ревіти — заливатися сміхом.
8. Укажіть правильне твердження.
- А фразеологізми найчастіше вживаються у науковому стилі мовлення;
 - Б стійке словосполучення може розкладатися і виступати в ролі різних членів речення;
 - В за своїм значенням фразеологізми сприймаються як єдине ціле;
 - Г крилаті вислови видатних людей не належать до фразеологізмів;
 - Д фразеологічні словосполучення не є загальноновживаними.
9. До якого типу фразеологізмів належать такі звороти: бити байдики, правити теревені?
- А фразеологічні єдності;
 - Б фразеологічні зрощення;
 - В професійно-технічні вислови;
 - Г фразеологічні сполучення;
 - Д крилаті вислови видатних людей.
10. Укажіть рядок, у якому всі фразеологізми біблійного походження.
- А ахіллесова п'ята, барон Мюнхаузен;
 - Б дамоклів меч, тридцять срібняків;
 - В Соломонове рішення, лебідь з Ейвону;
 - Г Ноїв ковчег, канути в Лету;
 - Д блудний син, поцілунок Іуди.
11. Укажіть фразеологізм-синонім до вислову *замилювати очі*.
- А ловити на слові;
 - Б дати перцю;
 - В закрутити гайки;

- Г бити в литаври;
Д напускати туману.

12. Визначте рядок, у якому використано фразеологізми-антоніми.

- А замилювати очі, удар нижче пояса;
Б ревма ревіти, стріляна птиця;
В байдики бити, працювати не розгинаючи спини;
Г головою лягти, ні пари з уст;
Д тримати язик за зубами, легкий хліб.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
В	Г	В	Д	Г	В	В	В	Б	Д	Д	В

VI. Підсумки уроку

Перевірка самостійної роботи (загальна та індивідуальна) й виконання тестових завдань. Оцінювання (самооцінювання, взаємооцінювання), за результатами визначення завдань для домашньої самостійної роботи

VII. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Складіть опорний конспект з теми уроку.
- ▶ Підготувати повідомлення з лінгвістичної теми «Іскрометні скарби мовної образності».
- ▶ Напишіть, чи погоджуєтеся ви з думкою Гезлітта «Слово — єдине, що буде жити вічно».

Урок № 57

ЧИТАННЯ МОВЧКИ ТЕКСТІВ ДІАЛОГІЧНОГО Й МОНОЛОГІЧНОГО ХАРАКТЕРУ РІЗНИХ СТИЛІВ, ТИПІВ І ЖАНРІВ МОВЛЕННЯ. ВИДИ ЗАПISУ ПРОЧИТАНОГО: ТЕЗИ, ДОКЛАДНИЙ І КОРОТКИЙ ПЛАНИ

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про мовленнєвий етикет, етичні мовленнєві формули; розвивати навички роботи в групах, мовленнєво-комунікативні вміння, здібності до критичного мислення, аналітико-синтетичні мисленнєві навички, збагачувати словниковий запас; виховувати толерантність, інтерес до народних звичаїв, повагу до рідної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Стилістика: стилі мовлення, стильові ознаки.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

*Відбирати найкорисніше — справа такої важливості,
що не може бути справжнім читач без уміння відбирати.
Єдиний надійний результат читання —
засвоєння прочитаного, вибір корисного.
Тільки це тримає розум у напруженні, залишає прочитане
в пам'яті та освітлює розум яскравим світлом*
Я. Коменський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Виконання творчих і дослідницьких завдань, спрямованих на розвиток комунікативний умінь

Робота з текстом. Робота в групах

Група 1

- Прочитайте текст. Визначте його стильову належність.

СВЯТО МАКОВІЯ

Кінець літа й початок осені приносили селянинові особливу радість: зібране збіжжя радувало душу, а по видолинках тим часом уже дозрівала городина — часник, цибуля, пузатилась сизими качанами капуста, немов козацькі булавиці, гордовито возвеличувалися короновані голівки маку.

Традиційно в Україні не було жодної родини, де б не висівали цю давню й вельми шановану в народі рослину. Її широко використовували для приготування повсякденних і обрядових страв. З маком робили різноманітне печиво — і книші, струделі, коржі, пироги, вареники, ним оздоблювали бублики, калачі, паски тощо. Але найбільш популярними були маківники (макорженики) — коржики, випечені з товченого й приправленого медом маку, а також шулики, що вважалися найласішою дитячою їжею.

Її готували так: спеціально випечені борошняні коржики ламали на дрібні шматочки, клали в макітру, перемішували з медом і розтертим маком.

Хоч народна мудрість твердить, що «Сім год мак не родив і голоду не було», але каже й інше: «Нема цвіту, цвітіншого від

маківочки; нема роду, ріднішого від матіночки», відтак у кожній родині висівали мак. Коли ж він зацвітав яскравим різнобарв'ям, звеселяючи око, казали: «Цей світ як маків цвіт».

Та макове цвітіння швидкоплинне. «Він одійшов, — казали про чиюсь передчасну смерть, — як маків цвіт». Під кінець літа з'являлися буруваті голівки, немов складені докупи дитячі долоньки. І хоч як не кортіло дітлашні поласувати маківками, батьки застерігали: «Зачекайте до Маковія».

Напередодні свята виготовляли «маковіську квітку» переважно з городніх і частково лісових квітів. Букет мав бути різнобарвним: із чебрецю, чорнобривців, кудрявців, настурцій, рутим'яти, васильків, нагідок, маточника, польових сокирок, лугової материнки, ромен-зілля тощо. Крім того, до «квітки» додавали й голівку невеличкого соняшника, і все це пов'язували червоною стрічкою. Дехто додавав кілька стеблин конопель чи льону.

У такому букеті кожне зело мало свій символ: рута-м'ята мала оберігати від усякої напасті й додавати здоров'я, ласкавці — щоб у родині була ласка, злагода й щирість, кудрявці — аби в хлопців в'юнилися кучері й любили їх дівчата, маточник освячував плодовитість бджіл, а сонях уособлював небесне світило, щоб воно було завжди ласкавим і милосердним для людей, тварин та рослин.

Менші хлопчики й дівчатка вибігали у квітник, робили й собі свіжі букетики й разом з усіма йшли до церкви. Після недовгої молитви священник виголошував світсько-повчальну проповідь для дітвори: аби були чемними, вшановували батьків і старших, не лихословили, добре вчилися, допомагали по господарству, були охайними тощо. Це чи не єдина церковна відправа, участь у якій переважно брали підлітки; вони навіть несли хреста й хоругви при обході храму.

Потім усі ставали в коло, і священник освячував квіти, а за годину-другу поверталися додому, де їх чекав святковий стіл. Серед страв мали обов'язково бути шулики, коржики та пиріжки з маком.

«Маковіську квітку» підвішували до сволака або ж до божниці, де вона висіла протягом року. З квітів за потреби готували ліки чи купелі, дівчата вплітали їх у коси, «щоб не випадало з голови волосся». З маківок дехто робив навар від безсоння, зерном обсипали обійстя, «щоб відьми не доїли корів і не приносили вроків».

Крім посвяти квітів, із Маковієм пов'язаний ще один не менш цікавий обряд. Колись він був вельми урочистим і обов'язковим

для кожного села. Це освячення води, зокрема криниць. Є свідчення, що кілька століть тому до Києва в цей день збиралася сила-силена людей з усіх усюд. Свято проходило на місці сучасного Хрещатика (тоді тут ще були яруги та непрохідні хащі з численними джерелами). Усе чоловіче населення мало бути одягнене в козацький одяг. Очевидно, з цим пов'язана якась конкретна дія, про яку до нас не дійшли спогади.

Посвячення криниць — глибинний звичай наших пращурів. Він сягає ще язичницьких вірувань у живу силу води. Усім животокам і джерелам у давній слов'янській міфології приписувалася надприродна сила (*Б. Скуратівський; 379 слів*).

- ▶ Складіть докладний план тексту, потім доповніть його 1–3 реченнями (кожний пункт). Звертаючись до авторського тексту, знайдіть слова та вирази, якими можна ваш матеріал об'єднати в текст.

Група 2

- ▶ Прочитайте текст. Визначте стиль мовлення, стильові ознаки.

СКЛАДНОПІДРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

На відміну від складносурядних речень у складнопідрядних частини граматично залежні одна від одної: одна з них виступає головною, а друга — підрядною, тобто залежною від першої, підпорядкованою їй: *Поет не боїться від ворога смерті, бо вільна пісня не може умерти (Леся Українка)*. Отже, речення, яке складається з двох або більше простих речень, що поєднані підрядним зв'язком у єдине ціле за допомогою сполучників підрядності або сполучних слів та інших граматичних засобів, називають складнопідрядним. Головною частиною складнопідрядного речення є та, від якої ми ставимо запитання до підрядної частини. Залежно від того, яке запитання можна поставити від головної частини до підрядної, виділяють такі типи складнопідрядних речень: з'ясувальні, означальні та обставинні (місця, часу, умови, причини, мети, способу дії, міри і ступеня, допусту, наслідку). Наприклад: *Ті, що в будинках розкішних живуть, нам не допоможуть в неволі (Г. Чупринка); Чумаки не любили заліза, бо воно, казали, притягає грім (О. Довженко)*. У складнопідрядних реченнях порядок частин переважно фіксований (закріплений) — у реченнях з підрядними з'ясувальними, означальними, наслідковими, причиновими. Якщо ж порядок частин нефіксований, то його функція зв'язана з будовою складнопідрядного речення: розташування частин зумовлене ситуацією мовлення, комунікативним завданням і виражає актуальне членування речення: *Учи-*

телеві потрібні роки, щоб зерна, дбайливо покладені в родючу землю, дали перші паростки (В. Сухомлинський) (З підручника української мови, 195 слів).

- ▶ Які головні ідеї можна виокремити? Складіть тези цього тексту.

Група 3

- ▶ Прочитайте уважно текст. Визначте стиль мовлення. Назвіть стильові ознаки цього стилю.

З Постанови Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 р. № 1095

4. Організаційно-методичне і технологічне забезпечення оцінювання якості освіти здійснюється Українським центром оцінювання якості освіти і його регіональними підрозділами.
5. Національна система оцінювання якості освіти включає електронні бази даних, які створюються і ведуться згідно із законодавством у сфері інформаційної безпеки, зокрема:
 - навчальних досягнень випускників загальноосвітніх навчальних закладів;
 - відомості щодо педагогічних працівників, які залучаються до зовнішнього незалежного оцінювання; (Абзац третій пункту 5 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1312 (1312–2005-п) від 31.12.2005)
 - тестових завдань, які використовуються для зовнішнього незалежного оцінювання. (Абзац четвертий пункту 5 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1312 (1312–2005-п) від 31.12.2005)
6. Зовнішнє незалежне оцінювання навчальних досягнень випускників навчальних закладів системи загальної середньої освіти є вступними випробуваннями до вищих навчальних закладів і здійснюється на принципах прозорості та об'єктивності. Право на проходження зовнішнього незалежного оцінювання мають випускники навчальних закладів системи загальної середньої освіти або особи, які вже одержали атестат про повну загальну середню освіту.

За результатами зовнішнього незалежного оцінювання особам видається сертифікат. Особи, які раніше одержали атестат про повну загальну середню освіту, під час вступу до вищих навчальних закладів подають сертифікат разом з атестатом. Зразок сертифіката затверджується МОН. {Пункт 6 в редакції Постанов КМ № 1312 (312–2005-п) від 31.12.2005, № 1319 (1319–2009-п) від 08.12.2009}

7. Оцінювання якості освіти здійснюється на засадах конфіденційності. Перелік документів, інформація у яких нале-

жить до конфіденційної, визначається МОН за поданням Українського центру оцінювання якості освіти. На ці документи поширюється дія Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та інших матеріальних носіїв інформації, які містять конфіденційну інформацію, що є власністю держави, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 27 листопада 1998 р. № 1893 (1893–98-п) (Офіційний вісник України, 1998 р., № 48, ст. 1764; 2001 р., № 49, ст. 2190; 2002 р., № 11, ст. 515).

- ▶ Складіть тези цього тексту. Що викликає труднощі у виконанні цього завдання?

Група 4

- ▶ Прочитайте текст. Визначте тип мовлення. Які стилі мовлення використані у тексті? Доведіть свою точку зору.

Подарунок Шевченкові

Перед тим як виїхати в слов'янські країни для вивчення мов і літератури, професор Харківського університету Ізмаїл Іванович Срезневський пізньої осені 1838 року прибув з Харкова в Петербург. Насамперед він завітав до давнього приятеля, полтавця, відомого на весь світ математика Михайла Васильовича Остроградського, привіз сумну звістку про недавню кончину Івана Петровича Котляревського. Але ця звістка вже докотилася до столиці, і славного земляка збиралися пом'янути на черговій «п'ятниці» в Євгена Павловича Гребінки.

Прибули до Євгена Павловича вчасно. Тут готувалися до обіду. Господар з добродушною посмішкою на блідому лиці зустрів гостей, повів у простору кімнату, де чимало вже зібралося постійних відвідувачів.

За невеличким столиком сиділи, розглядаючи малюнки, Карл Павлович Брюллов, а біля нього учні Академії мистецтв — Тарас Шевченко, Василь Штернберг, Аполлон Мокрицький.

Брюллов став розпитувати про Україну, показувати малюнки Штернберга, привезені з Чернігівщини, зокрема краєвиди Качанівки.

— Коли я дивлюся на ці пейзажі, — говорив Карл Павлович, — то здається, от-от вирине з тихого плеса русалка, а на березі десь з'явиться «козак моторний» Еней...

Коли сіли всі за стіл, Євген Павлович подякував гостям за люб'язність, заявив, що Михайло Васильович Остроградський хоче дещо сказати.

— Недавно обірвався голос співця України Котляревського, — неквапно почав Остроградський, — співця, що водив завзятих

троянців-козаків у далекі походи. Я подвійно відчуваю скорботу — за втратою не тільки поета, а й найкращого свого вчителя. Йому я багато чим зобов'язаний. Він навчав своїх учнів бути мужніми, чесними.

Остроградський, а потім Срезневський розповіли про свої незабутні зустрічі з Котляревським. Тарас кілька разів підіймався з-за столу, виходив у другу кімнату, щось записував, шепотів, наспівував, ніби сам з собою розмовляв.

Срезневський розповів про видання в Харкові «Наталки Полтавки». Примірник цього видання він везе в слов'янські землі, де набуло слави ім'я українського письменника.

Шевченко не раз стискав руку Срезневському, шепотів:

— Спасибі, спасибі... — і знову щось занотовував.

Через якусь годину Штернберг сказав:

— Друзі! Тарас написав вірш «На вічну пам'ять Котляревському». Просимо його прочитати.

Штернберга підтримали Сошенко і Брюллов:

— Просимо Тараса, просимо.

Шевченко сміливо вийшов на середину кімнати, розгорнув папірець і почав:

Сонце гріє, вітер віє...

Читання вірша все більше й більше захоплювало присутніх.

Тим часом обіззався Кукольник:

— Панове! Я не визнаю такої поезії! Так можна дійти до того, що поети почнуть вихвалити... е... розбійників... Це шкідливо і небезпечно... Навіть обурливо. Я сам навчався в Ніжині, розумію малоросійське наріччя. Скажу, що в ньому є багато незрозумілого і навіть підозрілого...

— Просимо Тараса продовжувати, — гукнув Штернберг.

— Просимо, просимо, — обіззалися інші.

Але Шевченко мовчав, зібгавши папірець у жмені. Очі його налилися гнівом.

— Панове! Прошу пробачення. Я обіцяв бути в театрі, тому змушений залишити дорогих друзів. — Кукольник встав із-за столу, розкланявся, не глянувши в бік Шевченка.

До Тараса підійшов Срезневський.

— Ви насправді поет, — заговорив він, — ваш вірш схвилював мене. Дозвольте передати вам подарунок

Срезневський розгорнув рушничок, вишиваний кетягами калини і чорними листочками.

— Іван Петрович Котляревський, коли я востаннє зустрічався з ним, просив передати поетові, який гідний буде цього подарунка.

Рушничок узяв Шевченко. Його обступили Штернберг, Мокрицький, Сошенко, Брюллов, розглядали вишивку.

— Це нам, Тарасе, згодиться під час малювання картин з українського побуту, — зауважив Карл Павлович. — Зверніть увагу на композицію вишивки. Це вишивала рука художника. А скільки тут вкладено почуття, ніжності!

— Подарунок Котляревського берегтиму, як незабутню пам'ятку, — пообіцяв Шевченко (*І. Пільгук; 509 слів*).

- ▶ Поділіть текст на п'ять частин. Складіть короткий і докладний плани.

Група 5

- ▶ Складіть поради майбутнім одинадцятикласникам: «Як скласти план тексту», «Алгоритм складання тез тексту».

IV. Підсумок уроку. Рефлексія

Оцінювання роботи груп

Методичний коментар. Оцінити роботу кожного учня на уроці можна за допомогою таблиці:

**Оцінювання
роботи учнів групи № ____**

№	Прізвище, ім'я учня	Мій внесок у роботу групи, моє оцінювання своєї роботи	Судження членів групи про мою роботу, їхнє оцінювання	Оцінка вчителя

Використовувати можливі характеристики:

- Мені вдалося гарно попрацювати протягом уроку.
- Під час роботи групи я читав, вносив пропозиції, виступав, записував пропозиції інших.
- Відповідав на питання.
- Я не зміг відповісти на питання щодо...
- Невеликий внесок.
- Тільки слухав, нічого не робив.
- Заважав роботі групи, говорив не за темою, говорив голосно, відволікав інших.

V. Домашнє завдання

- Напишіть твір-мініатюру з описом традиційного свята українців, що особливо подобається.
- Складіть тези заданого додому параграфа підручника з будь-якого предмета.

Урок № 58

МОРФОЛОГІЧНА БУДОВА СЛОВА. НАПИСАННЯ СЛІВ ІЗ НАЙУЖИВАНІШИМИ ОРФОГРАМАМИ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про морфологічну будову слова, способи словотвору, види орфограм, удосконалювати вміння й навички писати слова з найуживанішими орфограмами; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, аналітико-синтетичне мислення, збагачувати словниковий запас; виховувати у школярів моральні якості.

Обладнання: опорні таблиці, роздавальний матеріал, картки з афоризмами.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, історія, етика.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення із темою, метою і завданнями уроку

- Прочитайте афоризми. Що їх об'єднує. Сформулюйте тему й мету уроку.

1. Без кореня, як риба без води, слово не може існувати (*І. Вихованець*). 2. Слова в мові не існують ізольовано одне від одного. Вони, як і люди, об'єднуються в родини (*Н. Клименко*).

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів учнів

Заповнення таблиць

- Пригадайте, з яких частин складається слово, яке значення має кожна з цих частин. Назвіть основні способи словотворення; доберіть свої приклади. Доповніть подані таблиці.

Основні способи словотворення

Способи словотворення	Приклади
Префіксальний	
Суфіксальний	
Префіксально-суфіксальний	
Безафіксний	

Способи словотворення	Приклади
Складання слів та основ	
Складання скорочених основ	
Зрощення слів	
Перехід з однієї частини мови в іншу	

Будова слова		
Основа		
	корінь	

Бліцопитування

- *Морфем* — значущі частини слова.
- *Інтерфікс* — сполучний голосний.
- *Чиста основа* — основа, яка не має закінчення.
- *Флексія* — закінчення.
- *Афікси* — словотворчі суфікси і префікси.

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Практична робота «Дослідження тексту»

- Прочитайте вірш Катерина Заляпанчук «Слово про матір». Які відчуття викликали у вас ці рядки? Яким чином, на вашу думку, автору вдалося досягти такого ефекту емоційного стану, в якому ви перебуваєте? Визначте тему, основну думку, тип та стиль тексту.

Бабусі в наших дальніх селах,
 Яке життя в вас невеселе.
 Пройшло воно в тяжкій роботі,
 В щоденних клопотах й турботах.
 За довгий вік — спочатку вдвох
 Пережили ви, бачить Бог,
 І 33-й, і війну,
 І вашу першу сивину,
 Що сріблом впала на чоло,
 Коли принесли похоронку.
 Чого у вас лиш не було?
 Якого горя ще не знали?
 Дітей самі ви «піднімали»
 В колгоспі зранку й до смеркання,
 Щоб заробить їм на навчання
 Ви працювали, як рабиня,
 Ви заробляли трудовень,

Щоб дати освіту, як в людей,
А головне, щоб в місті вчилися,
Щоб якимось там і залишились,
Щоб не вертались у село,
Де вам нести тяжкий той хрест прийшлося.
Так, як Ісусу на Голгофу,
Другого шляху не було!
Тепер, бабусі, сидите,
Дітей із міста ви ждете.
Приїдуть ось в суботу внуки,
Поки міцні в бабусі руки,
То все в бабусі на городі.
Побудуть внуки на природі,
Бо любить їх бабуся ця —
Для них бичка і кабанця,
Гусей, качок, і курочок —
Все, що в людей, мусить держати,
Бо треба ж діточкам все дати.
А вже в неділю десь під вечір
Несуть мішки, аж мокрі плечі,
І пхають у машини,
Що не витримують і шини,
Бо треба ж їхати на роботу.
Й так до наступної суботи.
Сказати встигли лиш — бувай!
Та крикне внук з вікна — гуд бай!
Стоїть старенька край села,
Вона б і душу віддала,
Аби все добре!
І все б ніщо — аби не вечір.
Він, як чума, ляга на плечі,
Одна розрада — телевізор,
Та й той нечисті відключають,
Бо їм, бач, світла не хватає —
Там в кабінетах можновладці,
Бо ж треба освітити танці
Та конкурси усіх красунь,
Всі казино, усі вітрини,
та що їм баба — хай там гине!
Тож зупиніться, супостати,
Бо в темній хаті — ваша мати.
Вона запалить свічку нині,
Та вузлик витягне із скрині,
Де зложено все в путь останню,
Все, що одіти, що роздати,
Щоб копачам й на церкву дати,

Щоб все було, як у людей,
 Щоб не обтяжувать дітей,
 Щоб люди їх не осудили,
 Коли прийде той час господній.
 Ви ж думайте про них сьогодні!
 Бо завтра може бути пізно,
 Вона ж людина — не залізна,
 З ясным умом і добротою,
 З такою в серці теплотою,
 Живе, як Бог велить їй жити,
 Щоб в ваших душах розтопити
 Той лід байдужості.
 Отож прошу, благаю вас,
 Поки не наступив той час —
 Бабусі йти в ту мить останню,
 В той дім, що завжди край села,
 Щоб ваша совість ожила!
 Біжіть, летіть, пішком ідіть,
 Аби в Різдвяний теплий вечір
 Усі зібрались в хаті тій,
 Де вас в колысці колысали
 Дбайливі, добрі, теплі руки,
 Що так болять тепер ночами,
 Що всі покриті мозолями,
 Неначе груди орденами,
 Не залишайте їх одних,
 Отих бабусь, отих святих!
 Хоч би у це Різдвяне свято!
 І кож..н з вас повин..н знати
 Пр..ходить час, усе м..нає
 Ці..ішого в жи..і немає.

- ▶ Виконайте завдання по варіантах: варіант I — підберіть епітети до слова *життя* з префіксом *без-*; варіант II — підберіть епітети до слова *життя* з префіксом *не-*.
- ▶ Подумайте, на що вказують подані префікси (*без-* відсутність або незліченність чогось, *не-* позначає заперечення чогось).
- ▶ Знайдіть у тексті слово, утворене словоскладанням (*трудо-день*), розберіть його за будовою. Поясніть правопис. Як утворилося це слово? Як ви розумієте його значення?
- ▶ Знайдіть у тексті слова, які вживаються з суфіксами пестливості або здрібнілості. Назвіть ці суфікси? Яку функцію у тексті вони виконують? Випишіть і розберіть ці слова за будовою (*бабуся, діточки, старенька, курочок, кабанця*), поясніть їх правопис.

- ▶ Знайдіть слова, утворені префіксальним способом (*розтопити, принесли, нечисті, приїдуть...*). Які орфограми пов'язані з правописом суфіксів? Назвіть їх і наведіть приклади з тексту.
- ▶ Перепишіть останнє речення, вставляючи букви та розділові знаки. Накресліть схему речення і зробіть його синтаксичний розбір. Випишіть з цього речення слова з подовженням і подвоєнням, поясніть різницю. Відшукайте у тексті інші слова з подовженням (*навчання, смеркання*) і подвоєнням (*віддала, ціннішого*), доповніть їх власними прикладами.
- ▶ Від якої твірної основи утворилося слово *щоденних*? Яким способом утворилося це слово?
- ▶ Які прикметники можна підібрати до слова *бабуся*, які відповідали б змісту тексту? Поясніть їх будову і правопис.
- ▶ Розберіть за будовою слово *розтопити*. Доберіть за цією схемою слова із тексту. Якою частиною мови є ці слова?
- ▶ Які слова в тексті є різними формами одного і того ж слова, а які — спільнокореневими. В яких словах змінюється лише граматичне значення слова, а в яких — граматичне і лексичне?

«Четвертий зайвий»

- ▶ Знайдіть «зайвий» прислівник, ураховуючи способи творення. Обґрунтуйте свій вибір і поясніть правопис.
1. Всемеро, натроє, швидко, втроє.
 2. Вплав, вволю, уголос, самотужки.
 3. Навмисне, дочиста, терпляче, рішуче.
 4. Близенько, попереду, далеченько, частенько.

Творче завдання (у групах)

- ▶ Доберіть рими до слова «старенька» (*біленька, вузенька, жовтенька, жменька здалеченька, злегенька, зозуленька, золотенька, ладненька, легенька, маленька, молоденька, немолоденька, ненька*), поясніть особливості правопису дібраних слів.
- ▶ Складіть із ними вірш «Старенька».

V. Контрольно-рефлексивний етап

Тестування

- ▶ Тестові завдання мають по чотири варіанти відповіді, серед яких потрібно вибрати один правильний варіант.
1. Укажіть рядок, у якому в усіх словах слід писати літеру **И**
 - А** пр..тихий, пр..білий, пр..білений, пр..добрятися, пр..віз;
 - Б** пр..бічник, пр..блуда, пр..вітність, пр..кидатися, пр..звук;

- В** пр..думати, пр..пізнитися, пр..кордонник, пр..стол, пр..людія;
- Г** пр..самачний, пр..говорити, пр..бити, пр..звисько, пр..озерний.
- 2.** У якому рядку всі слова пишуться з **Ь**?
- А** поділ..ський, домен..щик, черешен..ці, кул..ці, гіл..ці;
- Б** вел..мога, брех..ня, брен..кати, камін..чик, бат..ківський;
- В** приятел..ці, нен..ці, дон..ці, різ..бяр, добровол..ці;
- Г** ляль..ці, дон..ці, камін..ці, україн..с..кий, сіл..с..кий.
- 3.** Укажіть, у якому рядку в усіх словах відбувається подвоєння приголосних звуків.
- А** бездоган..ий, лавин..й, смажен..ий, левин..ий, освітлен..ий;
- Б** електрон..ий, ешелон..ий, лимон..ий, колон..ий, однозмін..ий;
- В** антен..ий, годин..ик, огнен..ий, страшен..ий, священ..ик;
- Г** щоде..ик, від..аль, свяще..ик, інтерме..о, баро..ко.
- 4.** Укажіть, у якому рядку у всіх словах пропущено літеру **Е**.
- А** Д..лема, д..логія, д..зіндукція, ід..ал, ..піт..т;
- Б** зах..сник, майст..р, ч..пурний, д..сяток, трен..р;
- В** п..ч..ніг, х..тренський, мат..мат..ка, тр..вога, к..п'яток;
- Г** д..таль, д..р..вце, тихес..ньо, к..рувати, д..путат.
- 5.** Укажіть рядок, у якому подано форми одного слова
- А** довгий, високий, великий, довжелезний, довгенький;
- Б** спів, співати, співак, співачка, заспівати;
- В** співаю, співаєш, співає, співаєте, співаємо, співають;
- Г** вести, водити, проводжати, перевести, водомір.
- 6.** Назвати слово з непохідною основою.
- А** літній;
- Б** море;
- В** посиніти;
- Г** приміський.
- 7.** Назвати слово з похідною основою.
- А** перелісок;
- Б** лю;
- В** синій;
- Г** хата.
- 8.** Виберіть рядок, у якому всі слова не мають закінчення.
- А** сіль, ряд, слово, тема, птах;
- Б** кафе, таксі, леді, метро, колібрі;

- В ніч, кінь, біг, захід, пень;
Г волосся, оберіг, цвях, Верді, бюро.

9. Знайти слово з нульовим закінченням.

- А палата;
Б дорогий;
В поле;
Г вишень.

10. У якому рядку всі слова мають префікс?

- А премудрий, перебігти, архіскладний, немолодий, завеликий;
Б добитися, добренько, доопрацювати, дорожити, допрати;
В вмістити, вогнище, вгору, вовк, влітку;
Г президент, прекрасний, убогство всюдихід, півсторіччя.

11. Укажіть рядок, у якому правильно утворені слова:

- А Якнайгарніший, шкіряніший, щонайпрекрасніший,
Б Гарніший, якнаймиліший, найбільш слабкіший.
В найбільш гарний, більш осінній, якпалкіший.
Г Більш гарний, якнаймиліший, найбільш слабкий.

12. Слова *відмінно, якісно, чудово* мають:

- А основу, закінчення.
Б корінь;
В основу;
Г тільки основу.

Відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Б	В	Б	А	В	Б	А	Б	Г	А	А	Г

Узагальнювальна бесіда з використанням стратегії «Мікрофон»

- Як орфографія пов'язана з будовою слова?
- Назвіть орфограми у префіксах, коренях, суфіксах, закінченнях (із наведенням прикладів).
- Яка роль афіксів у текстах різного функціонального спрямування? Наведіть приклади на матеріалі уроку.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Складіть опорний конспект «Орфограми у частинах слова».
- ▶ Доберіть текст про ставлення до старшого покоління для перевірки навичок правопису. Підкреслити в ньому орфограми.
- ▶ Складіть висловлювання «Завтра може бути пізно».

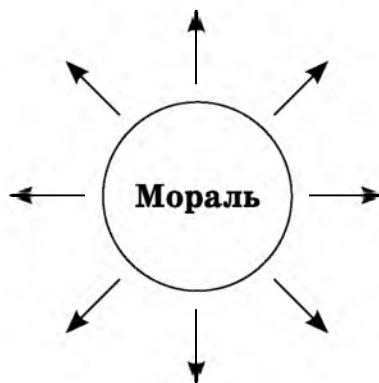
Урок № 59**СТАТТЯ НА МОРАЛЬНО-ЕТИЧНУ ТЕМУ**

Мета: удосконалювати вміння складати тексти публіцистичного стилю, навички складання монологічного висловлювання в публіцистичному стилі; розвивати вміння викладати матеріал послідовно, логічно, з дотриманням стильових ознак; збагачувати словниковий запас мовлення учнів засобами оцінки, розширювати кругозір школярів; виховувати моральні якості, доброзичливе ставлення до оточуючих.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення учнів із темою, метою й завданнями уроку****III. Уведення учнів у поняттєво-термінологічний простір уроку****Мозковий штурм**

- Назвіть риси характеру людини, які, на вашу думку, складають поняття *мораль*.

- Як ви вважаєте, чи є серед названих рис застарілі, не актуальні для сьогодення?

Комунікативний практикум

- Про відсутність яких моральних якостей у сучасній людині потрібно, на ваш погляд, турбуватися сьогодні?
- Яких людей сьогодні більше, чуйних чи байдужих?
- Чи потрібно сучасній людині милосердя? У чому воно проявляється?

IV. Робота над твором

Спостереження-дослідження

- Прочитайте прислів'я та приказки, які склав наш народ, роздумуючи над питанням моральності. З якими з них ви згодні? З якими могли б посперечатися?

1. Люди як люди: були б ми добрі. 2. Не всяка стежка без спориша, не в кожній людині добра душа. 3. Не шукай правди в інших, коли в тобі її немає! 4. З золотом, як з вогнем: і тепло з ним, і небезпечно. 5. Зі злості болять кості. 6. На злого чоловіка і собака бреше. 7. Хоч ганьба очі не виїсть, але не дає між люди показатися. 8. Слова як мед, а діла як полин. 9. Хто в темряву дивиться, той од світла кривиться. 10. Яка совість — така й честь. 11. Як ми людям, так люди й нам.

- Прочитайте вислови відомих людей. Чим відрізняються їхні висновки про моральність людини від мудрості народної?

1. У людей, якщо вони не вміють користуватися як належно добром, з добра виростає зло (*Демокрит*). 2. Краще терпіти зло, ніж його робити (*Г. Гессе*). 3. Частіше за все щастя приходить до щасливого, а нещастя — до нещасного (*Ф. Ларошфуко*). 4. Ми щасливі тільки тоді, коли відчуваємо, що нас поважають (*Б. Паскаль*). 5. Не зближуйся з тими людьми, які мають гнучку совість (*Делакруа*). 6. Тому, хто знає, далеко до того, хто любить; тому, хто любить, далеко до того, хто вміє радіти (*Конфуцій*). 7. Від нестачі поваги до себе виникає стільки ж вад, скільки від зайвої до себе поваги (*М. Монтень*).

Вибіркова робота

- Прочитайте заголовки статей із «Молодіжної газети Вінниччини». Як ви вважаєте, які з них розкривають морально-етичні теми? Обґрунтуйте свою точку зору.

1. Навіщо мені батьки, якщо я їм не потрібна? 2. Учні 23 школи презентували свої вишиванки в краєзнавчому музеї. 3. Жалість ніколи не стане коханням. 4. Не купуйте дітям дорогі мобілки. 5. 12-річний вінничанин — чемпіон Європи з гри в шашки. 6. У Вінниці 45 молодіжних організацій. 7. Вінницька молодь слухає якісну музику. 8. Ми — діти XXI століття.

Термінологічний практикум

- Спробуйте дати визначення статті як жанру. Чим стаття відрізняється від замітки?

Коментар для вчителя. Стаття в газету належить до публіцистичного стилю мовлення. На відміну від замітки, у статті

якийсь факт або явище не складає увесь зміст, а є тільки матеріалом для спостережень, висновків. У статті автор намагається зрозуміти і розкрити проблему, її причини. Мета автора — повернути увагу читачів, спонукати їх до дій.

Робота з текстом

- Прослухайте текст статті з «Молодіжної газети Вінниччини». Визначте головну думку. Які факти використав автор для її розкриття? Яку аргументацію навів? Як автор починає статтю? Як робить висновок? Знайдіть мовні засоби, характерні для публіцистичного стилю.

А ЩАСТЯ — ПОРЯД

Ми постійно кудись поспішаємо і за нагальними та не дуже справами не помічаємо самого життя, яке, неначе корабель, пропливає повз, залишаючи нас за бортом. Усвідомлення своєї мало-значимості в цьому світі, неможливості досягти бажаного, щось змінити призводить до депресії.

Тоді навіть такі дрібниці, як незадовільна оцінка чи зламаний ніготь перетворюються в справжню трагедію, яка ще раз доводить нікчемність земного існування.

Та спробуймо подивитися на світ іншими очима.

Мабуть, кожен пам'ятає, як у дитинстві не раз ходив шукати місця, де золоте сонечко лягало спати, і знав напевно, що є отой «край землі», де небо зливається з землею. Ми вірили в Діда Мороза і з нетерпінням чекали, що ж святий Миколай покладе нам під подушку...

Пройшли роки. Тепер ми точно знаємо, що досягти горизонту неможливо, а чарівний дідусь і його онучка Снігуронька — це наші батьки. Та іноді нам так хочеться вірити, що у світі трапляються дива.

— Вітаю! У вас щасливий квиток, — каже мені кондуктор трамвая. — Вам неодмінно пощастить!

На обличчі мимоволі з'являється посмішка. З одного боку це — справжнісіньке божевілля думати, що маленький шматочок паперу приносить удачу. Але хіба не можна трішки помріяти?

Кожен із нас вірить у якісь забобони: хтось радіє, коли йому переходять дорогу з двома повними відрами або перебігає сірий кіт, що приносить удачу. Здається, дрібниці, але погодьтеся, що саме вони рятують нас від поганого настрою, налаштовують на щось позитивне, додають впевненості в діях.

Якщо ви не встигли на тролейбус, на ваших колготках з'явилася стрілка або зламалися підбори — посміхніться. Адже все це — дрібниці, через які не варто перейматися. «Безвихідних ситу-

ацій не буває», — говорить відомий барон Мюнхгаузен. А інший мультиплікаційний герой співав, що «от улыбки хмурый день светлей, от улыбки в небе радуга проснётся. Поделись улыбкою своей, и она к тебе не раз ещё вернётся».

Частіше посміхайтесь, упевнено дивіться в майбутнє, вірте в себе і не бійтеся втілювати свої мрії в реальність.

Сонячне проміння засліплює очі, лагідний вітерець розвіює волосся, а легені наповнює ніжний солодкий аромат весняних квітів.

Хіба це не радість — відчувати себе живим, здоровим, коханим, усміхненим і щасливим? А щастя, воно — поряд. Потрібно лише помітити його в тих приємних дрібничках, що нас оточують (Любов Шевчук; 345 слів).

Письмова робота

- ▶ Підготуйте статтю для молодіжної газети. Уявіть, що читачами будуть ваші ровесники. Оберіть тему, що буде їм цікава. Напишіть так, щоб ваші однолітки задумалися над тими морально-етичними питаннями, які ви поставите.

V. Домашнє завдання

- ▶ Допишіть статтю.
- ▶ Продивитися кілька номерів молодіжних газет. Яка тематика розробляється? Що привернуло вашу увагу?

Урок № 60

ЧАСТИНИ МОВИ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про частини мови, удосконалювати вміння й навички стилістично доцільно їх використовувати у власному мовленні; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, збагачувати словниковий запас учнів; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу любов до рідного слова, усної народної творчості як невичерпного джерела духовності.

Обладнання: таблиця, роздавальний матеріал, збірка прислів'їв і приказок.

Внутрішньопредметні зв'язки: синтаксис (текст), лексикологія (терміни).

Міжпредметні зв'язки: література, історія.

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організація класу

II. Ознайомлення із темою, метою і завданнями уроку

Інтелектуальна розминка

Слово вчителя. Сьогодні предметом нашої уваги стане термін, що походить із коренів двох грецьких слів. Його винахідником вважають німецького поета Гете, який багато років вивчав будову і форму рослин і тварин. На початку ХХ століття у підручниках з української мови замість нього вживали слово «етимологія».

- ▶ Назвіть згаданий термін (морфологія) і сформулюйте тему й мету уроку.

III. Актуалізація опорних знань і мотиваційних резервів

- ▶ Пригадайте, що вам відомо про частини мови?

Бліцопитування

- Назвіть відміни іменників. Які слова не належать до жодної відміни? Наведіть приклади.
- Що таке прономіналізація? Наведіть приклади.
- Що таке суплетивізм? Наведіть приклади.
- Як визначити рід незмінюваних іменників?
- Що таке субстантивація? Наведіть приклади.
- Якого роду слова *соня, роззява, трудяга*?
- Яким членом речення буває вигук?

Робота з опорною таблицею

- ▶ Заповніть подану таблицю.

Частини мови			
Змінні	Незмінні		
самостійні	самостійні	службові	вигук

IV. Процесуально-діяльнісний етап

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його тему, мету, сферу застосування, стиль і підстиль, жанр. Відповідь обґрунтуйте, зважаючи на стилістику мовних одиниць. Що ви знаєте про використання сполучників у сучасній українській мові? Чим сполучники відрізняються від сполучних слів? Наведіть приклади. Запишіть числівники словами, поясніть їх правопис.

СПОЛУЧНИК

Сполучники — це службові слова. Головна їх функція — зв'язок слів у реченні або частин (простих речень) у складному реченні. Система сполучників, що існує в сучасній українській літературній мові, упродовж тривалого часу збагачувалася і вдосконалювалася. З 29 сполучників, зафіксованих у мові пам'яток, збереглося лише 8: **а, і, бо, або, але, ані, ні, аби**. Деякі дійшли у зміненій фонетичній формі: **ніж, що, щоб**. Сполучники сучасної української літературної мови мають давнє коріння: староукраїнська мова їх одержала від давньоруської на основі прислівників, займенників, часток і давніх сполучників. Деякі з них із часом змінювали своє значення. Сполучник як частина мови виокремився ще в античній Греції. Аристотель вирізняв у мові імена, дієслова і сполучники.

Сполучник **бо** в староукраїнській мові був сполучником сурядності! Нині він — часто вживаний сполучник підрядності. А сполучники **да** і **ли** виконували різні функції: то сурядності, то підрядності. З розвитком мови особливо помітно змінювалися складнопідрядні речення. Змінювалася і система сполучників. Деякі слова втрачали ознаки самостійної частини мови і перетворювались у підрядні сполучники. Сполучники **як, що, хто, який, чий** — вважались раніше займенниками; **куди, де, коли, звідки** — прислівниками; **аж, бо, ніби** — частками, а **хоч, мов** — дієсловами. Наші предки називали сполучник злучником, союзом.

Уперше термін сполучник вжив О. Огоновський 1889 року.

Творчий диктант

- Доповніть текст своїми міркуваннями, прикладами. У поданих реченнях визначте частини мови.

До неоціненних коштовностей українського фольклору належать прислів'я та приказки. Вони є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду, який дає право формулювати погляди на етику, мораль, історію й політику. У своїй сумі прислів'я й приказки становлять начебто звід правил, якими людина має керуватися в повсякденному житті.

Групова робота

Група 1

- Пригадайте і запишіть прислів'я, в яких уживаються дієслова у формі наказового способу. (Вік живи — вік учись. Хочеш їсти калачі — не сиди на печі. Їж борщ з грибами, держи язик за зубами та ін.)

Група 2

- ▶ Пригадайте і запишіть прислів'я, до складу яких входять числівники. *(Кінь на чотирьох ногах і то спотикається. Сім раз відмір, один раз відріж. Хто в біді дав, дав два рази.)*

Група 3

- ▶ Пригадайте і запишіть прислів'я, до складу яких входять займенники. *(Не смійся з старих, сам такий будеш. Хто любить музику, той не може не любити життя. Де хто літував, хай там і зимує.)*

Група 4

- ▶ Пригадайте і запишіть прислів'я, до складу яких входять прислівники. *(Риба шукає, де глибше, а людина — де краще. Хто вище злізе, дужче падає. Близько лікоть, та не вкусиш.)*

Індивідуальні завдання (біля дошки)

- ▶ Провідмініайте числівники 640, 287.
- ▶ Правильно запишіть слова.

(Віце)президент, (будь)який, (в)троє, (багато)тисячний, (жовто)гарячий, (пів)яблука, хто (небудь), темно (зелений), (як)найкраще, все (таки).

- ▶ Перекладіть українською мовою, розподіліть частини мови в окремі колонки, поясніть правопис.

Зато, возле, также, только, из-за, в связи, так как, разве, ох, лишь, из-под, вот как, айда, вследствие, тоже, что за, в течение, неужели, эх, пусть, так, что, о.

- ▶ Складіть речення, щоб в одному випадку подані слова виступали прислівниками, а в іншому — однозвучними з ними словами. Поясніть написання прислівників:

Зверху, удень, назустріч, по-осінньому, по-своєму, напам'ять, збоку, зсередини, всередині.

Творча робота (у мікрогрупах) у формі міні-проекту

- ▶ Прочитайте текст, визначте його тему, основну думку, сферу використання, тип і стиль мовлення.

До неоціненних коштовностей українського фольклору належать прислів'я та приказки — короткі влучні вислови. Прислів'я та приказки є узагальненою пам'яттю народу, висновками з життєвого досвіду, який дає право формулювати погляди на етику, мораль, історію й політику.

У своїй сумі прислів'я та приказки становлять начебто звід правил, якими людина має керуватися у повсякденному житті.

Вони рідко тільки констатують якийсь факт, скоріше рекомендують чи застерігають, схвалюють або засуджують, — словом, повчають, бо за ними стоїть авторитет поколінь нашого народу, чия невичерпна талановитість, високе естетичне чуття й гострий розум і тепер продовжують примножувати і збагачувати духовну спадщину, що громадилася віками.

- ▶ Доберіть прислів'я і складіть із них звід правил, якими людина має керуватися у повсякденному житті (за потреби скористуйтеся збіркою прислів'їв і приказок). Яка частина мови найчастіше вживається в народних висловах? Проведіть дослідження і зробіть висновок.

V. Контрольно-рефлексивний етап

1. Перевірка роботи в мікрогрупах, взаємооцінювання і самооцінювання.
2. Стратегія «Сніговий ком».
3. Колективне складання усного повідомлення про частини мови.

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Складіть за матеріалами уроку опорний конспект.
- ▶ Розробити тестові завдання для перевірки знань про частини мови.
- ▶ Напишіть твір-мініатюру з теми «Народ скаже — як зав'яже».

Урок № 61

СЛОВО, СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ, РЕЧЕННЯ

Мета: узагальнити й систематизувати знання учнів про слово, словосполучення, речення з метою вироблення практичних умінь і навичок їх доцільного використання у власному мовленні; розвивати комунікативно-мовленнєві вміння, мислення, творчі здібності; виховувати у школярів за допомогою мовленнєво-комунікативного дидактичного матеріалу прагнення до дієвості, активності, творчості у житті, бажання самому творити свою долю.

Обладнання: схема, діаграма, опорна таблиця, роздавальний матеріал, картки із системою орієнтирів, плакат із зображенням гори.

Тип уроку: урок узагальнення і систематизації.

Довідка: Словосполучення — це сполучення двох або кількох самостійних слів, пов'язаних одне з одним змістом і граматично. Як і слово, словосполучення називає певний предмет, ознаку чи дію, проте дає їм конкретнішу, точнішу назву. Якщо речення є одиницею повідомлення, служить засобом комунікації (спілкування), то словосполучення — це номінативна одиниця, одиниця називання, позначення. На відміну від речення словосполучення не виражає закінченої думки, виступаючи засобом спілкування лише через речення. Воно позбавлене основної ознаки речення — предикативності (присудковості). Тому сполучення підмета і присудка не слід вважати словосполученням: між підметом і присудком існують відношення, характерні для речення.

Стратегія «Прес»

- Визначте мовну одиницю. Відповідь обґрунтуйте.

Життя. (Слово і речення) Сенс життя. (Словосполучення і речення)

Робота в мікрогрупах

- Прочитайте статтю чеського соціолога Іржі Томана. З тексту виберіть мовні одиниці (слово, словосполучення, речення — за групами), схарактеризуйте їх стилістичні особливості. Побудуйте схеми речень останнього абзацу.

Уявіть собі надзвичайно широку ріку, в якій один біля одного пливуть багато човнів, кожен з яких уособлює людську долю. Вільна течія річки — це ніби плин часу.

Більшість човнів несе течія життя. Мало є таких людей, які із самого початку плавання знають або в ході його усвідомлюють, куди їм треба доплисти, і скеровують свій човен у цьому напрямку — до певної мети. Цілком ймовірно, що вони до неї допливуть.

З решти плавців багато хто здивується, куди це їх винесла вода і чому вони засіли на міліні. Саме до них і належать люди, які ніколи не аналізували своїх бажань, своєї мети, ніколи не замислювалися, яким чином можна їх здійснити. Принаймні їх завжди обійдуть ті, хто відзначається цілеспрямованістю.

- Що уособлює у собі течія річки?
- Чому більшість човнів пливе за течією, не задумуючись куди?
- Що станеться з цими людьми?
- Що станеться з людьми, які знають куди пливуть?
- Яка основна думка тексту? Чи погоджуєтесь ви з нею?

Робота над висновками

- ▶ **Бесіда.**
- **Що таке слово?**
- **Що таке словосполучення? З чого воно складається?**
- **Які сполучення слів не вважаються словосполученнями?**
- **Які синтаксичні зв'язки існують між словами у словосполученні? Поясніть особливості кожного.**
- **Які є види словосполучень за будовою і за головним словом?**
- **Дайте визначення реченню.**
- **Які є види речень за будовою і метою висловлювання?**
- ▶ **Заповнення таблиці (колективно за результатами роботи груп).**

Мовна одиниця	Види	Приклади
Слово		
Словосполучення		
Речення		

Вправи на застосування узагальнювальних правил

- ▶ **Прослухайте притчу. Дайте їй назву, визначаючи тему й мету висловлювання, тип та стиль тексту. Виділіть у реченнях останнього абзацу словосполучення, визначте їхню будову і вид. Складіть схеми словосполучень.**

Був чудовий тихий вечір. Біля відкритого вікна сидів чоловік, поринувши в глибокі роздуми. Його мучило питання: що таке життя? На тротуарі з'явилася група студентів, які жваво обговорювали різні теми. Проходячи повз вікна, один із них сказав, що життя — це постійне навчання.

— Правильно, — сказав про себе чоловік. Та все ж ця відповідь не задовольнила його розум.

У пошуках відповіді він підняв свої очі до неба і погляд його зупинився на павукові, який сидів на своєму «троні» над вікном, який нібито йому сказав:

— Життя — це вічна плутанина. Але цією плутаниною я швидко рухаюся з місця на місце, досягаючи навіть царських палат.

Після довгих і безрезультатних роздумів наш учений вийшов на свіже повітря. Він проходив густим гаєм і почув прекрасний спів солов'я, який нібито говорив:

— Життя — це постійний спів.

Ідучи далі, чоловік побачив на лузі вола, який жадібно їв траву і нарікав на свою долю:

— Життя — це взаємне поїдання. Сьогодні я їм траву, а завтра з'їдять мене!

Згодом чоловік побачив курку, яка вела своїх курчат. Коли курчата наблизилися до води, кинулись у воду і попливли, залишивши курку в повному нерозумінні. Вона, звичайно, не розуміла, що господиня підклала їй качині яйця.

— Життя — це неможливість! — бідкалася курка.

Направляючи свої кроки додому, вчений-шукач почув плач дитини. Від болю стиснулося його серце, а якийсь тихий голос шепотів йому:

— Життя — це ж сльози і переживання.

Потім він повернувся додому і, поклавши свою стомлену голову на подушку, сам собі сказав:

— Життя — це вічний пошук.

Питання про життя є найбільш актуальним у наш час. Людські відповіді різноманітні, оскільки прояв життя і умови життя в людей різноманітні. А життя — це є любов, шлюб і сім'я.

Робота в мікрогрупах

- ▶ Що таке життя у вашому розумінні? Сформулюйте свою думку за допомогою:

1-ша група — слів;

2-га група — словосполучень;

3-тя група — речень.

Проблемне завдання

- ▶ З'ясуйте, які пари слів є словосполученнями, а які ні і чому. Зробіть синтаксичний розбір словосполучень.

Питання про життя, сьогодні я, тихий вечір, з'явилась група, жваво обговорювали, над вікном, спів солов'я, сльози і переживання, умови життя, шлюб і сім'я.

Дослідницьке завдання

- ▶ Перекладіть текст українською мовою, порівняйте синтаксичні конструкції в українській та російській мовах. Визначте стиль тексту, вказуючи на його мовні ознаки.

Жизнь — активная форма существования материи, в некотором смысле высшая по сравнению с её физической и химической формами существования. Также под словом «жизнь» понимают период существования отдельно взятого организма от момента возникновения до его смерти. Живым является то, что удовлетворяет собственные потребности, активно анализируя и используя условия окружающей среды.

Имеется большое число определений понятия «жизнь», отражающих различные подходы. Многочисленные определения сущности жизни можно свести к трём основным. Согласно первому подходу, жизнь определяется носителем её свойств; согласно второму подходу, жизнь рассматривают как совокупность специфических физико-химических процессов. И, наконец, третий подход — определить минимально возможный набор обязательных свойств, без которых никакая жизнь невозможна.

Жизнь можно определить, как активное, идущее с затратой полученной извне энергии, поддержание и самовоспроизведение специфической структуры. Согласно взглядам М. Биша, жизнь — это совокупность явлений, сопротивляющихся смерти (*З вікіпедії*).

Творче завдання (у парах)

- Що треба людині для повного щастя? Прослухайте вірш і дайте відповідь на запитання. Допишіть рядки вірша. Зробіть стилістичний аналіз використаних у тексті синтаксичних одиниць.

Свобода і мир та ранкова... (*роса*),
 А ще небеса мирні, райдужні, ... (*сині*)
 І неповторна безмежна... (*краса*).
 А ще треба радість і сонце... (*в зеніті*),
 Здоров'я і сили, багато... (*тепла*)
 Ще тато і мама найкращі... (*у світі*)
 І пісня чарівна, щоб завжди... (*була*).
 Хай сонячний зайчик стрибає... (*по хаті*),
 Хай казку дарує і щире... (*тепло*),
 Щоб всі ми були і здорові й (*багаті*)
 І щастя веселе у хаті... (*жило*).
 Щоб сонце ласкаве усіх... (*зігрівало*),
 А сонячний промінь світився... (*в душі*).
 Бо ж, справді, нам треба для щастя... (*чимало*):
 ... (*Довкілля прекрасне і поклик душі*).

V. Контрольно-рефлексивний етап

Рефлексія

- Чи досягли верхівки надій?
- Чи справдилися сподівання від уроку?
- Що допомогло у роботі?
- Які труднощі відчували?
- Яку тему ми обговорювали?

Стратегія «Мікрофон»

Життя — це...

VI. Домашнє завдання (на вибір)

- ▶ Підготувати лінгвістичне повідомлення з теми уроку, ілюструючи його власними прикладами.
- ▶ Доберіть афоризми про життя, схарактеризувати синтаксичні конструкції.
- ▶ Напишіть твір-мініатюру «Кожен коваль своєї долі», використовуючи відомі синтаксичні конструкції.

Урок № 62

ПРОСТЕ РЕЧЕННЯ. ЧЛЕНИ РЕЧЕННЯ. СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про просте й складне речення, члени речення, удосконалювати вміння відрізнити просте речення від складного, навички постановки розділових знаків у складному та простому ускладненому реченнях; розвивати навички роботи з тестами, уміння робити лінгвістичний аналіз тексту, навички роботи з інформацією, збагачувати словниковий запас; виховувати дбайливе та уважне ставлення до рідної мови.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексика: лексичне значення, походження та вживання термінів.

Орфографія: м'який знак і апостроф в іншомовних словах, подовжені приголосні і позначення їх, чергування е з и, правопис складних слів, правопис слів з частинами *напів-, пів-*.

Міжпредметні зв'язки:

Література: життя і творчість Г. Тютюнника.

Тип уроку: узагальнення знань, удосконалювання вмінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Повідомлення теми, мети і завдань уроку

Методичний коментар. Після оголошення теми, мети і завдань уроку вчитель пропонує учням ознайомитися з оцінювальними листами, з якими учні будуть працювати на уроці. Учитель пояснює, що не всі види робіт можуть бути оцінені, але

учні повинні уважно поставитися до заповнення двох останніх колонок.

Вид роботи	Само-оцінка	Оцінка вчителя	Помилки	Що залишилося незрозумілим?
Комунікативний практикум				
Тестове завдання				
Пунктуаційна робота				
Орфографічна хвилинка				
Робота з текстом а) визначення теми і ідеї; б) письмова пунктуаційна робота; в) усна пунктуаційна робота; г) складання схем; д) синтаксичний розбір речення				

III. Актуалізація опорних знань, умінь і навичок

Комунікативний практикум

- ▶ Як ви розумієте лінгвістичні терміни «синтаксис», «пунктуація»? Охарактеризуйте ці терміни з точки зору походження, уживання, стилістичного забарвлення.
- ▶ Дайте визначення простого і складного речень для різних адресатів: молодшого школяра, п'ятикласника, екзаменатора з вищого навчального закладу.

IV. Виконання системи завдань, спрямованих на узагальнення знань, удосконалення практичних умінь і навичок

Тестові завдання

1. Як поділяються речення залежно від наявності чи відсутності структурно обов'язкових членів речення?
 - А поширені, непоширені;
 - Б двоскладні, односкладні;
 - В сполучникові, безсполучникові;
 - Г повні, неповні;
 - Д прості, складні, ускладнені.

2. Знайдіть речення з іменним складним присудком, у якому наявна абстрактна зв'язка.
- А Пустити непевного чужинця — необачно (*Леся Українка*).
 - Б Імення матері — священне, імення матері єдине (*О. Ющенко*).
 - В Ранок був сонячний і чудовий (*Ю. Смолич*).
 - Г Яке це багатство — уміти зрозуміти іншого, уміти подати руку допомоги (*Р. Іванченко*).
 - Д Не кров'ю братерською рідна людина людині — їх віра братає, хоч, може, й одвіку чужі (*С. Голованівський*).
3. Знайдіть речення з обставиною мети.
- А По забутих стежках ти приходиш до мене (*В. Івасюк*).
 - Б Ти знайшов собі дорогу, ти знайшов собі мету (*І. Франко*).
 - В Бережи маєток про чорну годину, та віддай маєток за вірну дружину (*І. Франко*).
 - Г Наливаймо, браття, кришталеві чаші, щоб шаблі не брали голівоньки наші (*Народна творчість*).
 - Д Щоб ваші людські клопоти збагнути, то треба справді вирости не в лісі (*Леся Українка*).
4. Визначте означено-особове односкладне речення.
- А У палітрі щастя любові колір не так вже й часто розпізнають (*Т. Севернюк*).
 - Б У стремлінні до влади й кар'єри губим небо ясне, голубе, землю, воду (*С. Реп'ях*).
 - Г Ти мене накличешся ночами, несучи розлуку за плечима, і навиглядаєшся одна (*А. Малишко*).
 - Д Полиняло, оджовтіло, зголубіло. Всі печалі мої встигли на експрес (*Б. Олійник*).
5. Визначте, структура якого речення ускладнена відокремленим зворотом із значенням включення?
- А В полі, мамо, з пісні проросло жито (*М. Ткач*).
 - Б Проблем для людей не стає менше й сьогодні, в епоху НТР, життя висуває все нові й нові творчі завдання, масштабні, вселюдські (*О. Гончар*).
 - В Література, у тому числі й критика, має сьогодні жити з іще більшою творчою напругою (*О. Гончар*).
 - Г І водночас творилася пісня, бриніла бандура, ця українська арфа (*О. Гончар*).
 - Д Там десь далеко, за тисячі кілометрів звідси, загинула дорога серцю Віра (*І. Цюпа*).
6. Укажіть просте ускладнене речення з відокремленою обставиною, вираженою порівняльним зворотом.

- А Все, як ти кажеш, так буде навіки (*О. Пахльовська*).
- Б Він так ніколи не чекав вечірньої години, як того душевного дня (*М. Хвильовий*).
- В Це вона говорила, ніби виправдовувалась (*О. Черногуз*).
- Г Але часом одна здібна, щира, незалежна людина може зробити більше, ніж можуть зробити сотні залежних бюрократів (*В. Винниченко*).
- Д А вітер грає, мов орган (*Д. Павличко*).
7. Структура якого речення ускладнена однорідними означеннями?
- А Найпрекрасніші і в той же час найщасливіші ті люди, хто прожив своє життя, дбаючи про інших (*І. Цюпа*).
- Б Вода була холодна, пахуча, смачна, ніби березовий сік (*І. Цюпа*).
- В Така вона, Сардинія, така. Горда. Сміла. Робітничка (*М. Бажан*).
- Г Здавалося, швидко, поспіхом, двохвилинна розмова тривала довго-довго і почалась — не пригадати коли (*Ю. Смолич*).
- Д Хлопці сиділи похнюплені, ображені (*В. Козаченко*).
8. Серед наведених речень укажіть безсполучникове.
- А У цих краях торгуючи давно, грек прорубав у Скіфію вікно (*Л. Костенко*).
- Б Це був останній вечір, проведений на Україні (*Р. Іваничук*).
- В Маєш маму — тепло її хати перейме щемні болі твої (*В. Василяшко*).
- Г А осторонь — так до шосе ближче — машини битим шляхом курно мчать (*С. Галябарда*).
- Д Любіть Україну, як сонце любіть, як вітер, і трави, і води (*В. Сосюра*).
9. Визначте складносурядне речення з протиставними відношеннями.
- А Кожна птиця має свій голос, кожне поле має свій колос, кожна справа — свої почини, кожна казка — свої причини (*Л. Костенко*).
- Б Зазнали ми тоді гіркої втрати... Багато сліз сама я пролила, зате тепер навчилась шанувати любов і мир родинного житла (*І. Кочерга*).
- В Наснилася радість, торкнулась чола, і я телефон Ваш набрала (*Т. Севернюк*).
- Г Пожадливого гроші розпалюють, а не насичують (*Народна творчість*).

Д З високих круч луна орлиний клекіт, лиш тихі води все стоять мовчазно (*Леся Українка*).

10. Знайдіть складне речення.

А А вдома десь — сім'я, хатина і клаптик поля край села (*Д. Фальківський*).

Б Ішли ми з поля. Джміль гудів у глоді. Коли назустріч Галя на підводі (*Л. Костенко*).

В Пісні, приказки та казки! Скільки чув я їх од матері моєї (*О. Ільченко*).

Г Я казками снити захотів, а небо найнялось напевне плакати (*М. Хвильовий*).

Д Споконвіків люди закохуються, одружуються, народжуються — продовжують свій рід (*А. Дімаров*).

11. Визначте складнопідрядне речення означальне.

А Подумайте, яка цивілізація загинула, — вона гуде під ногами... (*В. Коломієць*).

Б Сталева каска, очі карі, — такою, пісне, будь — моя! (*В. Сосяра*).

В Скільки оком, брате, глянеш, то й верховина, та яка ж зелена, мила серденьку вона (*П. Усенко*).

Г Він говорив про речі, повні жаху для мене, так просто й спокійно, як жайворонок кидав на поле пісню (*М. Коцюбинський*).

Д А що вже там казати про людину, яка сама собі господар і творець своєї долі (*З часопису*).

12. Укажіть речення з пунктуаційною помилкою.

А І де б я не був за далекою даллю тебе, Україно, завжди пізнаю (*А. Малишко*).

Б Збоку дивитися легко, одначе не так воно просто бігти (*О. Гончар*).

В А ця рука, що тільки не торка, дає усьому руху, льоту, росту (*В. Бичко*).

Г Що було — не вернеться (*Б. Олійник*).

Д Народ мій тут, на рідних цих просторах, від Києва до Ладони живе (*І. Кочерга*).

Правильні відповіді

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Г	В	В	Б	В	Д	Г	В	Д	Г	Д	А

Пунктуаційна робота

► Розставте розділові знаки у лівій колонці, заповніть праву.

Речення	Пунктограми
Григір Тютюнник письменник того покоління що на своєму віку всього скуштувало і сирітського горя і голоду та холоду німецько-фашистської навали і повоєнних злиднів покоління що рано вставало й пізно лягало в ненастанних трудах витворюючи в собі людину	
Про все це він і розповів у багатьох оповіданнях а надто в прекрасних повістях «Климко» і «Вогник далеко в степу» за які був удостоєний високої літературної премії імені Лесі Українки	
У Григора Тютюнника не було так званого раннього періоду творчості вже в перших оповіданнях він постав цілком сформованим письменником бо вся підготовча внутрішня робота відбулася до того як він взявся за перо	

Правильний варіант. Григір Тютюнник — письменник того покоління, що на своєму віку всього скуштувало: і сирітського горя, і голоду та холоду німецько-фашистської навали, і повоєнних злиднів, покоління, що рано вставало й пізно лягало, в ненастанних трудах витворюючи в собі людину. (Тире між підметом і присудком, коми у складному реченні, двокрапка і коми при однорідних членах речення, відокремлена обставина). Про все це він і розповів у багатьох оповіданнях, а надто в прекрасних повістях «Климко» і «Вогник далеко в степу», за які був удостоєний високої літературної премії імені Лесі Українки. (Кома при однорідних членах речення, кома у складному реченні). У Григора Тютюнника не було так званого раннього періоду творчості: уже в перших оповіданнях він постав цілком сформованим письменником, бо вся підготовча, внутрішня робота відбулася до того, як він взявся за перо. (Розділові знаки у складній синтаксичній конструкції з безсполучниковим та підрядним зв'язком, кома при однорідних членах речення).

Орфографічна хвилинка

► Напишіть по п'ять прикладів на орфограми:

- а) м'який знак і апостроф в іншомовних словах;
- б) подовжені приголосні і позначення їх;
- в) чергування е з и;

- г) правопис складних слів;
- д) правопис слів з частинами *напів-*, *пів-*.

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте його тему і головну думку.

Дитинство щаслива пора безтурботності чи не тому що всі турботи беруть на себе близькі люди мати батько бабуся й дідусь. Часто саме бабусині поради які слухав колись неухважно виявляються дуже важливими. Батьки працюють а бабусі завжди поряд. Усе їхнє життя в онуках. *Кажуть саме онукам вони віддають те що не встигли віддати дітям.*⁴ Отож бабуся це символ дитинства. Вона читає казку на ніч у неї можна спитати про все що хвилює.

Бабуся наче створена з любові й тепла. До неї завжди хочеться повернутися хочеться зігрітися щирою і незрадливою любов'ю і повернути їй бодай крихітку того добра яким дізналися ми про те чого не можна робити в житті про те що за кожен вчинок людина відповідає перед совістю від якої не сховаєшся. Значить неможливо безкарно обманювати ні себе ні інших. Значить твої вчинки добрі й погані повернуться до тебе. Може наші бабусі не завжди освічені й сучасні але життя сповнене різних вчинків любові й каяття навчило їх життєвої мудрості для щоденного життя. Для них воно може вже не таке й довге та бабусі залишають онукам те що відгукнеться в душі що допоможе зробити правильний моральний вибір вбереже від зайвих помилок і розчарувань рідну душу (168 слів).

- ▶ Перепишіть перший абзац, розставляючи розділові знаки. Графічно виділіть пунктограми.
- ▶ Усно розставте розділові знаки у другому абзаці, поясніть їх.
- ▶ Складіть схеми складних речень із другого абзацу.
- ▶ Зробіть синтаксичний розбір позначеного речення

V. Підсумок уроку

- ▶ Заповнення таблиць, що були роздані на початку уроку. Самоаналіз
- ▶ Аналіз помилок, яких припускалися протягом уроку.

VI. Домашнє завдання

- Зробити опорну таблицю, відобразивши в ній відомості з синтаксису, що повторили на сьогоднішньому уроці.
- Виконати роботу над помилками, яких припустилися протягом уроку.

Додаток до уроку**Орфографічно-пунктуаційна робота**

Благословен хто п..є рідну воду.

Як пр..красно жити над в..ликою водою. Можна любити моря ок..ани можна мріяти про них але (не) можна нічого (в) світі так любити як в..лику річ..ку в..лику свою воду що т..че безупи(н,нн) о (по) між рідних б..регів. І б..р..ги дивлять..ся (в) воду і (не) надивлят..ся.

Описати річ..ку (раннім) ранком коли з рожевого туману поч..нают.. (ви) пл..вати д..рева верби гуси чов..н а там десь і хата, чи білий пісок. Яка прозора й м..яка в річ..ці вода. Як живуть по її мал...овнич..х б..р..гах люди як миют..ся в ній складают.. про неї свої піс..ні мелодії. І благословен той, хто п..є рідну воду і (не) сумує по ній все жи(т,тт)я. Коли думаю я про старі часи од (давніх) давен ще (скіфсько) старослов..янс..ких до (З,з)апоріз..ких включно мисляч.. звичайно про історію свого народу м..ні чомусь і Дніпро і народ (с,з)дают..ся однаково молодими, й подібними один до одного в ті часи. Нині Дніпро постарів а народ виріс і п..р..буває у віці повної мужнос..ті.. (О. Довженко; 154 слова).

Урок № 63**ДІЛОВІ ПАПЕРИ. ПРОТОКОЛ (СКЛАДНИЙ).
ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ**

- Мета:** поглибити знання про офіційно-діловий стиль та про ділове спілкування, ознайомити учнів із призначенням й особливостями вказаних у темі документів; розвивати логічне мислення, пам'ять та мовлення; продовжувати роботу щодо удосконалення усного і писемного мовлення, збагачувати словниковий запас школярів; виховувати культуру ділового мовлення.
- Тип уроку:** урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Повідомлення теми, мети і завдань уроку****Вступна бесіда**

- Підніміть руку ті, хто вважає, що у своїй майбутній професійній діяльності йому доведеться стикатися з діловою документацією?

- Чому, на ваш погляд, саме для професійної реалізації людини потрібні знання щодо правил складання ділових паперів?
- До яких книг ви будете звертатися, щоб перевірити правильність складання ділових паперів? Чи змінюються загальні вимоги до такої документації з часом?
- На аркуші напишіть, яку мету сьогоднішнього уроку ви перед собою ставите, чого повинні навчитися.

III. Актуалізація знань учнів

«Знайди помилку»

- Прочитайте поданий нижче текст. Знайдіть і виправте в ньому помилки. Зробіть висновок про правила використання офіційно-ділового стилю мовлення.

Коментар для вчителя. Помилки в тексті підкреслені, правильний варіант — у дужках.

Основна функція офіційно-ділового стилю — функція *спілкування* (повідомлення). Більшість жанрів ділового мовлення відображають *індивідуальне* (позаіндивідуальне) спілкування. Офіційно-діловий стиль надає висловлюванню характер документа. Офіційно-діловий стиль обслуговує діяльність, що пов'язана з діловодством, звітністю, документацією. Цей стиль визначається *емоційним забарвленням* (відсутністю емоційного забарвлення). Йому властиві *абстрактність* (конкретність) змісту і *конкретність* (абстрактність) засобів вираження. Суттєвими ознаками є *повнота описів* (стислість) і чіткість. Це найбільш *мобільний* стиль, що *постійно змінюється* (стабільний, консервативний стиль, найдовше зберігає архаїчні елементи). Найголовніша ознака цього стилю — офіційність. Для офіційно-ділового стилю характерно вживання *термінів, іншомовних слів, складних речень* (канцелярських штампів і шаблонів, розповідних речень). Основним видом офіційно-ділового стилю є *інформація* (документ).

Робота в групах

- Розробіть презентацію «Діловий стиль мовлення. Ділові папери», узагальнивши свої знання з теми. Презентація повинна містити не більше ніж 10 слайдів. Обговоріть зміст та оформлення кожного з них. На наступний урок розвитку мовленнєвих умінь зробіть презентацію в програмі Power Point.

Коментар для вчителя. Послідовність слайдів може мати такий вигляд:

- Назва — «Діловий стиль мовлення. Ділові папери».
- Особливості офіційно-ділового стилю.

- Мовні ознаки ділового стилю мовлення.
- Види ділових паперів.
- Заява.
- Автобіографія.
- Резюме.
- Звіт про виконану роботу.
- Пояснювальна записка.

IV. Виконання системи практичних завдань, спрямованих на вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Зробіть із нього виписки з питань: Що таке протокол? Які реквізити має протокол?

Протокол — це службовий документ із записом ходу обговорення питань і рішень, ухвалених на зборах, нарадах, конференціях, інших засіданнях колегіальних органів. Проведенню таких заходів передують велика підготовча робота, у ході якої складають низку документів, що супроводжують протокол: порядок денний, списки учасників засідання, списки запрошених, тексти доповідей чи тези виступів, довідки щодо обговорених питань, проекти рішень (постанов) із кожного питання порядку денного засідання.

Протокол ведуть під час засідання колегіального органу. Якщо засідання стенографують або записують на магнітну плівку, то протокол можуть скласти після розшифрування записів. Веде протокол технічний секретар чи обрана особа. Призначення особи для протоколювання — важливий етап підготовки роботи колегіального органу, оскільки від її кваліфікації, уміння занурюватись у суть обговорюваних питань та обізнаності в них залежить якість запису виступів.

Протоколи можна оформляти від руки в спеціальному пропнурованому журналі або за допомогою оргтехніки.

Реквізити протоколу: назва документа (протокол), дата, порядковий номер засідання, місце складання, заголовок до тексту (засідання наради директорів), текст, підписи головуєчого і секретаря.

Текст поділяють на дві частини: вступну та основну. У вступній частині зазначають прізвища та ініціали головуєчого, секретаря, присутніх, порядок денний, в основній частині — фіксують перебіг засідання колегіального органу.

Протоколи бувають стислі та повні. У стислих протоколах зазначають прізвища доповідачів, теми доповідей, прізвища тих,

хто виступив, рішення. Повний протокол містить записи всіх виступів. Коли обирають посадових осіб, то в протоколі зазначають результати голосування щодо кожної з кандидатур окремо.

Витяг з протоколу — це певна частина (уривок) протоколу, оформлена належним чином. Витяги з протоколів оформлюють на загальних, спеціальних бланках або чистих аркушах паперу.

Реквізити витягу з протоколу ті ж самі, що і в протоколі (З книги А. Н. Діденко «Сучасне діловодство»).

Спостереження над мовним матеріалом

- ▶ Ознайомтеся зі зразком протоколу. Знайдіть реквізити. Зверніть увагу на оформлення.

АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ОРАНТА» ПРОТОКОЛ

18.09.99

Київ

№ 04

Засідання Ради директорів

Голова — Клименко Д. Н.

Секретар — Волощенко С. Г.

Присутні: Громов А. В., Зайчик С. К., Коновалов В. Ш., Нурмухамедова С. Н.

Порядок денний:

1. Про організацію та відкриття філії Товариства «Оранта» в м. Львові (Доповідач — генеральний директор Громов А. В.).
2. ...

1 СЛУХАЛИ:

Громова А. В. — Текст доповіді додається.

ВИСТУПИЛИ:

Коновалов В. Ш. — необхідність відкриття філії нашого товариства постала вже давно. Для цього є всі умови, але немає відповідної документації. Над цим треба попрацювати й найближчим часом розглянути всі проекти.

Нурмухамедова С. Н. — Необхідно доопрацювати бізнес-план Товариства, враховуючи зміни в штатному розкладі, нових партнерів, а також зауваження, висловлені Громовим А. В.

УХВАЛИЛИ:

- 1.1. Підготувати необхідні документи для організації та відкриття філії Товариства «Оранта» в м. Львові до 29.09.99 (відповідальний — Зайчук С. К.).

- 1.2. Доопрацювати бізнес-план філії Товариства з урахуванням доповнень Нурмухамедової С. Н. і Громова А. В. до 29.09.99 (відповідальний — Коновалов В. Ш.).

2 СЛУХАЛИ:

(пункт 2 оформлюють так само, як і пункт 1)

Додаток: текст доповіді на 7 арк. в 1 прим.

Голова	(підпис)	Д. Н. Клименко
Секретар	(підпис)	С. Г. Волощенко

(З книги А. Н. Діденко «Сучасне діловодство»)

Ситуативне завдання

- ▶ На загальних зборах 11 класу вирішувалося питання про висування кандидатури від класу до шкільного центру самоуправління. Уявіть, що ви — секретар зборів і ведете протокол. Витяг з протоколу треба здати до центру самоуправління. Напишіть протокол та витяг з нього.
- ▶ Прочитайте свої зразки. виправте помилки. Оберіть кращий варіант.

V. Підсумок уроку

Лексична робота

- ▶ Як ви розумієте зміст виразів: протокольна мова, протокольна точність? Складіть речення з поданими словосполученнями.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Зробити презентацію за матеріалами, підготовленими на уроці.
- ▶ Складіть папку зі зразками ділових паперів (заява, автобіографія, резюме, звіт про виконану роботу, протокол).

Урок № 64

СИСТЕМА РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про систему розділових знаків української мови, основні типи розділових знаків, їхні функції, удосконалювати пунктуаційні вміння; розвивати навички роботи з тестами, вміння робити лінгвістичний аналіз тексту, навички роботи з інформацією, збагачувати

словниковий запас; виховувати дбайливе та уважне ставлення до рідної мови, гордість за її багатство.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Лексика: лексичне значення, походження та вживання термінів.

Орфографія: правопис особових закінчень дієслів.

Стилістика: ознаки стилів мовлення.

Тип уроку: узагальнення знань, удосконалення вмій і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Виконання системи практичних завдань, спрямованих на розвиток пунктуаційної грамотності учнів

Лінгвістична задача

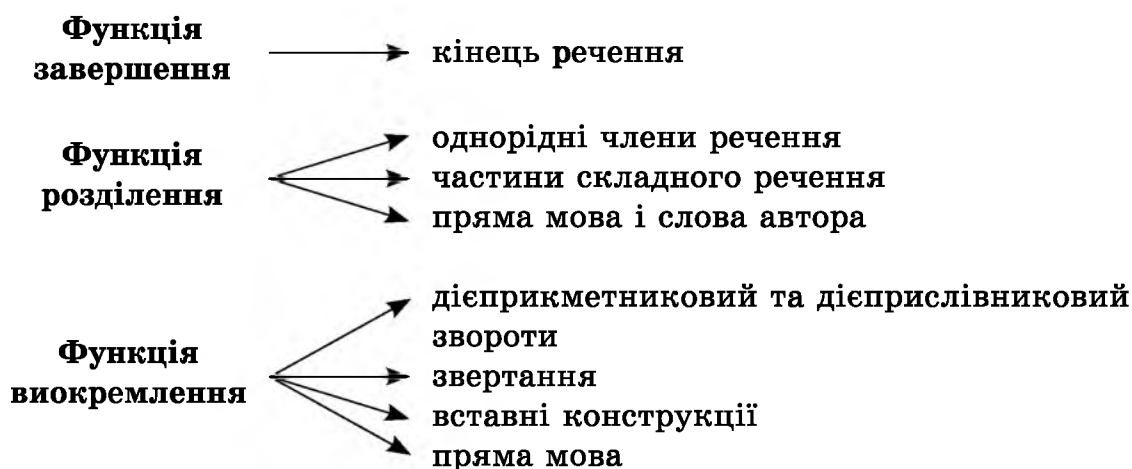
- Поясніть, які розділові знаки ставляться на місці цифр.

«Книги (1) морська глибина (2) хто в них пірне (3) аж до дна (4) той (5) хоч і труду (6) мав досить (7) дивнії перли виносить (8)» (І. Франко).

Коментар. 1 — тире, 2 — двокрапка, 3 — немає знака, 4 — кома, 5 — кома, 6 — немає знака, 7 — кома, 8 — крапка.

Дослідження-узагальнення

- Назвіть розділові знаки і їх функції, заповнивши схему.

- Згадайте правила постановки розділових знаків, заповніть другу колонку таблиці.

Розділовий знак	Коли ставиться
Крапка	У кінці розповідного та спонукального речення
Знак питання	У кінці питального речення
Знак оклику	У кінці окличного речення, після звертань, вигуків
Три крапки	У кінці речення, всередині при скороченні цитат
Кома	У складному реченні, при однорідних і відокремлених членах речення, звертаннях, вставних словах, вигуках
Крапка з комою	У складному реченні
Двокрапка	У складному реченні, при однорідних членах речення, прямій мові, цитуванні
Тире	Між підметом і присудком, при однорідних членах речення, у складному реченні, при вставних словах, прикладках, прямій мові й діалозі
Дужки	У реченнях із вставними конструкціями
Лапки	При прямій мові, цитатах, назвах книг, слів, вжитих в алегоричному смислі

Пунктуаційний практикум

- Спишіть, розставляючи розділові знаки. Графічно виділіть пунктограми, поясніть правила, які ви використали для постановки розділових знаків.

Сонце вже стояло в полудні і припікало так що поки вийшли за вал у поле добряче впріли і потопилися (*В. Шевчук*). Кольорові нитки раніше виготовляли в домашніх умовах знаходячи природні рослинні й мінеральні барвники (*В. Скуратівський*). Як відомо взаємини між людьми можуть обмежуватись усмішкою кивком голови та іншим жестом. Певну роль для практики відіграли книжки М. Амосова який писав медицина непогано лікує багато захворювань але не може зробити людину здоровою. Осягнувши вершини світової культури Рильський заповів нащадкам як парость виноградної лози плекайте мову. Праця людини окраса і слава праця людини безсмертя її! (*В. Симоненко*). У мові втілюються творчою силою народного духу в думку в картину і звук небо вітчизни її повітря її фізичні явища її клімат її поля гори й долини її ліси й ріки її бурі та грози весь той глибокий повний думки й почуття голос рідної природи (*К. Ушинський*).

- Трансформуйте останнє речення так, щоб узагальнювальне слово стояло перед рядом однорідних членів. Як зміниться при цьому пунктуація?

Дослідження-спостереження

- ▶ Проаналізуйте розстановку розділових знаків у реченнях. Поясніть, коли ми зустрічаємось із сполученням знаків. Сполучення яких знаків можливі?

Його непокоїло, коли діти на питання: «Яким ти хочеш вирости?» — відповідали: «Сміливим, хоробрим, дужим», — але майже ніхто не говорив: «Чесним і добрим» (І. Цюпа). В щирім серці, в чесних грудях — вірю, знаю! — квіти є! (В. Симоненко). Зі скреготом і брязкотом у двір, — якщо те, що залишилося, можна назвати двором, — в'їжджають два бульдозери (О. Довженко). Годинник бив — що з ним? — зовсім не в ту годину (І. Жиленко).

- ▶ Який знак ставиться першим у сполученнях знаків? Графічно відобразіть, як виглядають такі сполучення: знак оклику і знак питання, тире та коми, коми та дужки, двокрапки та дужки, крапки та дужки.
- ▶ Складіть речення з цими сполученнями знаків.

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. До якого стилю він належить? Обґрунтуйте свою точку зору. Назвіть основні ознаки цього стилю.
- ▶ Випишіть речення, у яких між підметом і присудком ставиться тире. Обґрунтуйте свій вибір.

Рідна мова це невід'ємна частка Батьківщини, голос народу і чарівний інструмент, на звуки якого відгукуються найтонші й найніжніші струни людської душі.

Є мови більш і менш розвинені, мови, що своїм чарівним звучанням здобули світову славу. Та наймиліша й найдорожча для людини мова це її рідна мова. Бо рідна мова не тільки зберігає світлі спогади з життя людини і зв'язує її із сучасниками. У ній чується голос предків, відлунюють перегорнені сторінки історії свого народу. *Мова є тим найдорожчим і найміцнішим зв'язком, що з'єднує всі покоління народу в одне велике історичне живе ціле.* Мова народу це саме життя.

Український народ завжди ставився з великою пошаною, вірою і любов'ю до своєї мови яка була йому на тернистих шляхах поневіряння сумній минувшині і за єдину зброю і за єдину втіху. Нашою мелодійною, співучою мовою милувались іноземці, що побували в Україні.

Ми повинні цінувати нашу мову нетлінний скарб українського народу, що його наші предки зберегли, незважаючи на всілякі заборони й утиски, передавши нам у спадщину (За Б. Антоненком-Давидовичем, 52 слова).

- ▶ Виділене речення трансформуйте так, щоб між підметом і присудком уживалося тире.
- ▶ Поясніть усі орфограми останнього речення.

Розподільна робота

- ▶ Запишіть дієслова у дві колонки: 1) з літерами е, є; 2) з літерами и, ї. Виділіть особові закінчення. Поясніть їх правопис.

Шепоч..мо, шука..ш, чист..мо, залиша..ш, вар..те, лет..мо, вел..ш, заспокою..ш, уч..те, злаз..мо, говор..ш, маха..те, стереж..ш, брин..ш, пита..мо, мовч..мо, визволя..те, розбива..мо, сол..ш, кот..мо, чеш..ш, захоч..мо, махн..те, город..ш, збира..ться, каж..мо, спрвад..мо, очіку..те, потривож..ш, пиш..ш, звар..те, чист..ш, змож..мо, онов..ться, унад..теся, вір..мо, бор..ться, туж..ш, зчеш..те, зневір..теся, виправ..ться, пошл..мо, скроп..мо, бач..ш, оглян..шся, сто..те, виточ..ш, доглян..те.

Тестові завдання

Варіант I

1. Правильно подано тлумачення фразеологізму *зуби з'їсти* у рядку:
 - А торкнутися найболючішого, того, що найбільше хвилює;
 - Б мати великий життєвий досвід;
 - В укрити ганьбою, соромом;
 - Г почати кричати, лементувати;
 - Д ретельно щось виконувати.
2. У реченні відокремлюються обставини, якщо вони виражені:
 - А прислівниками;
 - Б прикметниками;
 - В дієприкметниками і дієприкметниковими зворотами;
 - Г дієприслівниками і дієприслівниковими зворотами;
 - Д числівниками.
3. Відбувається спрощення в групі приголосних на письмі в усіх словах рядка:
 - А проїз..на, безжаліс..но, гіган..ський, ряс..ний;
 - Б доблес..ний, цінніс..ний, захис..ник, студен..ський;
 - В безжаліс..ний, тріс..нути, форпос..ний, улес..ливий;
 - Г бряз..нути, навмис..не, тис..нути, пропагандис..ський;
 - Д блис..нути, сутніс..ний, благовіс..ний, благочес..ний.
4. Допущено помилку в правописі присвійних прикметників у рядку:
 - А Мелащин, Раїсин, ковалів;
 - Б голубиний, Ольги, доччин;

- В Мусіїв, свекрушин, майстрове;
Г Ігорів, Маріїн, зміїний;
Д Батьків, Софіїн, солов'їний.
5. Правильно написано всі слова іншомовного походження в рядку:
А інтермецо, оппонент, бравісимо, бароко;
Б лібрето, вар'єте, досьє, Вірджинія, імміграція;
В Сирія, сольфеджіо, беладона, мадона;
Г Джульєтта, сюрреалізм, голандський, акомпанемент;
Д тонна, кон'юктура, по-сицилійські, Чилі.
6. Усі закінчення у формі родового відмінка однини вжито правильно в рядку:
А зеленого луку, апарату президента, під час розрахунка, стрибка вгору;
Б високого даху, краси Лондона, вдалого малюнка, яскравого вогню;
В минулого вівторка, політичного блоку, хімічного елемента, Діда Мороза;
Г широкого Нілу, долара в кишені, куреню на полі, відкритого складу;
Д вищого ґатунку, особового займенника, гордість колектива, боятися морозу.
7. Граматичний зв'язок не порушено в сполученні числівника з іменником у рядку:
А півтора року, дві третіх доби;
Б дві десяти відсотка, чотири ножиці;
В двоє лопат, з першим лютим;
Г п'ять із чвертю року, два заручники;
Д одна друга кілограмів, три сьомих метра.
8. Усі складні слова потрібно писати через дефіс у рядку:
А важко/хворий, віце/президентський, північно/західний;
Б військово/технічний, діаметрально/протилежний, літературно/художній;
В високо/кваліфікований, радіо/телефонний, середземно/морський;
Г парусно/моторний, блідо/рожевий, історико/культурний;
Д автомобільно/транспортний, вище/зазначений, ясно/зелений.
9. Прикладка не відокремлюється комами в реченні (розділові знаки пропущено):
А Доля Олеса Гончара світоча української нації сповнена любові до рідної землі.

- Б Генетика як самостійна біологічна наука сформувалася в ХХ ст.
- В Де Залізник душа щира де одпочиває?
- Г Солов'ї нічні товариші мої у сад злетілись до вікна.
- Д Богдан як індивідуаліст сидів окремо.
10. Правильно записано всі числівники в рядку:
- А двомастами сорока, чотирмастами шістидесяти восьми;
- Б сімдесятьома сімома, тисячу дев'яти;
- В семистам сімдесятьом чотирьом, двадцятивосьмитисячний;
- Г чотиристами тридцятьма, тисяча сорока шістьма;
- Д трьомастами сорок шістьма, тисячою.
11. Через дефіс слід писати всі прислівники в рядку:
- А часто/густо, по/англійськи, якимсь/то, без/угаву;
- Б як/от, по/латині, де/таки, де/не/де/сь;
- В рука/в/руку, віч/на/віч, де/факто, аби/як;
- Г де/сь/інколи, по/іншому, по/часті, хоч/не/хоч;
- Д по/всякому, на/гора, на/трое, як/най/більше.
12. Усі словосполучення написано правильно в рядку:
- А гострий біль, одноманітне меню, розумна шимпанзе, весь Перу.
- Б поважний маестро, прийшла міс, швидкий кенгуру, прозорий тюль.
- В весела попури, мудра Дороті, офіційний аташе, барабанний дріб.
- Г крикливий какаду, вчена ступінь, важка путь, мудрий кюре.
- Д широке Дніпро, цікава леді, чергове кліше, яскрава гуаш.

Варіант II

1. Усі слова є займенниками у рядку:
- А жодний, такий, сам, деякий;
- Б скільки, інший, тільки, себе;
- В дещо, мабуть, цей, нічий;
- Г усякий, увесь, хто-небудь, де/сь;
- Д ранок, чи, інший, деякий.
2. Апостроф ставиться у всіх словах рядка:
- А сурм..яний, мавп..ячий, перед..ювілейний, торф..яний;
- Б між..ярусний, зв..ялений, медв..яний, харків..янин;
- В розв..язано, черв..як, кон..юктивіт, Х..юстон;
- Г н..юанс, моркв..яний, без..язикий, реп..ях;
- Д прем..єра, ад..ютант, Рів..єра, п..юпітр.

3. Усі слова з *пів-*, *полу-* написано правильно в рядку:
- А пів'їдальні, пів-Європи, полудень, пів-ясена;
 - Б півмісяць, пів'яблука, пів-Одеси, пів Дніпра;
 - В пів'ясена, пів-України, півмашини, полукіпок;
 - Г півуроку, пів-усмішка, півкниги, пів-Києва;
 - Д півострів, полумисок, пів-Харкова, пів-століття.
4. Закінчення *-у(-ю)* у формі родового відмінка однини мають усі іменники в рядку:
- А щавл., каталог., метрополітен., мотор..
 - Б процес., жар., синтаксис., Єгипт..
 - В хист., родовод., театр., майданчик..
 - Г теніс., момент., Ельбрус., конус..
 - Д абзац., прибутк., ритм., стусан..
5. Граматичний зв'язок порушено у словосполученні:
- А згідно з опитуванням;
 - Б понад сто гривень;
 - В командувач миротворчих сил;
 - Г вилікуватися від нежиті;
 - Д двадцять перше лютого.
6. Усі складні слова потрібно писати разом:
- А військово/полонений, радіо/фізик, воєнно/стратегічний;
 - Б кримсько/татарський, екс/чемпіон, мікро/схема;
 - В мало/населений, авіа/лайнер, Дніпро/ріка;
 - Г контр/атака, східно/слов'янський, гори/цвіт;
 - Д чар/зілля, перекоти/поле, біло/сніжний.
7. Слід поставити двокрапку в безсполучниковому складному реченні (розділові знаки пропущено):
- А Шумлять сади цвіте колосся у серці найніжніший цвіт.
 - Б Поглянь уся земля тремтить у палких обіймах ночі лист квітці рвійно шелестить траві струмок воркоче (*Олександр Олесь*).
 - В Вітер дихне пшениці ворухнуться розкішні (*М. Сиротюк*).
 - Г Розум без книги птах без крил (*Народна творчість*).
 - Д Шелестить пожовкле листя по діброві гуляють хмари сонце спить ніде не чує людської мови (*Т. Шевченко*).
8. Правильно записано всі числівники в рядку:
- А восьмастами дев'ятьома, шістдесят'ом сімом;
 - Б п'ятьдесят'ома сімома, тисяча семисотий;
 - В вісьмастами шістдесят'ма чотирма, ста сорока сімома;
 - Г чотирістами тридцятьма, тисяча сорока шістьма;
 - Д трьомастами сорок шістьма, тисячою.

9. Разом треба писати всі прислівники в рядку:
 А спокон/віку, чим/раз, в/смак, від/тепер;
 Б в/вечері, під/вечір, насам/перед, за/панібрата;
 В чим/дуж, в/день, по/волі, на/самоті;
 Г на/провесні, від/нині, що/ночі, на/світанку;
 Д у/п'ятеро, в/цілому, у/стократ, у/слід.
10. Вставним є слово в реченні (розділові знаки пропущено):
 А Я навіть не уявляю скільки є мов на світі.
 Б Принаймні так повідомили по радію.
 В Злива тривала майже годину.
 Г Така прекрасна була та пісня що здавалось і листочки на тополі перестали шелестіти.
 Д Варто все ж таки замислитись над деякими словами.
11. Правильно визначено рід усіх іменників у рядку:
 А лікувальний аерозоль, чорна туш, довгий путь;
 Б неприємний нежить, дешевий шампунь, вітальний туш;
 В неабиякий розкіш, білий рояль, науковий ступінь;
 Г болючий висип, тонка бязь, невеликий бандероль;
 Д міцний накип, місткий бутель, запашний ваніль.
12. Від усіх іменників прикметники утворюються за допомогою суфікса *-ев(-ев-)*:
 А взірець, почуття, ключ;
 Б корінець, помаранч, кварц;
 В магній, марш, матч;
 Г алича, життя, плюш;
 Д яблуня, магнолія, ясен.

Правильні відповіді

Варіант I

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Б	Г	Д	Б	Б	Б	А	Г	Б	В	Б	Б

Варіант II

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
А	Д	В	Б	В	Г	Б	В	А	Г	Б	Б

IV. Домашнє завдання

- ▶ Напишіть невеличкий твір «Значення розділових знаків у текстах» в одному з жанрів: а) лінгвістична казка; б) параграф шкільного підручника.
- ▶ Розробити шість тестових завдань із пунктуації.

Додаток до уроку**Орфографічно-пунктуаційна робота**

В..сна ц..ого року (де)що пр..пізнилася..

(У) дні в..сняних канікул (по) пливли (с,з)жовклі скрижанілі за зиму сніги (за) струм..ніли під теплим со..нцем дзюркотливі ручаї жовтава каламуть поспішно (с,з)бігла в набухлу виповне (н,нн)у снігом і з..леною кр..гою Бузинку дороги і сте..ки за одну днину ро..багнило, на городах зачорніли гря..ки піднявсь часник і виткнулися гострі леза (блідо)зелених (півників) квітів які перші хіба (що) слідом за дітьми чують в..сну.

Річеч..ка Бузинка одна з тих що ж..вуть лише в..сною, та (во) сени а (на) літо і зиму вм..рають ховают..ся десь під з..млею чи кригою. Вона перерізає (нав) піл село Бузи(н,нн)е прокреслює його в усі пори року мов художник сміливим ро..черком олівця на дві половини. (В)зимку воно спить пообіч кр..жаної смуги на якій виразно ч..рніє д..рев..яний місток; в..сною обидві половини с..ла танцюют.. над бурхливим потоком влітку спадають до з..леної, квітучої заплави, а (во) сени до ч..рної розбагне(н,нн)ої смуги. Тільки отой один д..рев..яний міст і єднає два кутки — (право) сторо(н,нн) і Колумбаси та (ліво) бічну Гирівку — в одно село Бузинне що пр..тулилося до широкої заплави самої Десни (Ю. Збанацький; 160 слів).

Урок № 65**КОНТРОЛЬНИЙ ДИКТАНТ (РІЧНА КОНТРОЛЬНА РОБОТА)**

Мета: перевірити й оцінити рівень орфографічної та пунктуаційної грамотності одинадцятикласників; розвивати навички самостійної роботи; виховувати шанобливе ставлення до рідної мови.

Тип уроку: урок перевірки навчальних досягнень учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Проведення інструктажу щодо написання диктанту, повторення критеріїв його оцінювання.

IV. Написання контрольного диктанту

Перше читання тексту контрольного диктанту

- ▶ Одинадцятикласники під час першого прослуховування тексту диктанту сприймають його зміст, визначають слова й речення, на які треба звернути особливу увагу.

ТИША

Вузька польова дорога одразу за селом пірнає в ранковий розлив туману і зникає десь у гущині трав та верболозу. Можна піти стежкою, протоптаною через лан ще з осені, але Юрію Івановичу не хочеться тривожити солодкої задуми колосся, що сховало цю вузьеньку стежечку від людського ока...

Крізь туманову пелену видно чорнявий ліс. Невмитий і нерозчесаний, він нехотя опускається з підгір'я, щоб викупатися в любисткових луках і почати своє літнє довгодення. А темні купці лозняка — низькорослі, широкоспинні, округлі — здаються худобою, що всю ніч паслася в луках, а тепер з досвіту розбрелася біля річки і ласує росою. Ось-ось вона нап'ється і вляжеться біля копиць на днювання... Враження таке, що в тих копицях хтось заночував — чи заповзятий рибалка, чи кволе чаплєня, а чи луговик, якого ніхто ніколи не бачив, але котрий завше так видзвонює, так виграє кожного літнього вечора.

Густа, обважніла від роси тиша. Оповіла долину, довколишні краєвиди і ревно береже спокій луків. Хай там, на шляху, нетерплячі подорожні поспішають додому, безпорадно гукаючи до гордовитих шоферів, щоб підвезли. Хай у загінки виходять на жнива комбайни — роса незабаром спаде. Хай раз по раз пролітають у високості острогруді літаки, виспівуючи свої одноманітні пісні. А їй берегти спокій долини, що прокидається поволі й любить довго ніжитися. Куди поспішати, коли так привільно тут молодій траві і краплистим росам?

Невидимий оркестр оживає неквапно, мовби вслухаючись у тишу, потім грає все владніше та запальніше, не знаючи спину до пізнього вечора, чи сповнюється довколишня тиша довколишньою музикою, яку човен відчуває по-своєму (*За Д. Прилюком; 241 слово*).

Повторне читання тексту диктанту вчителем окремими частинами і його написання учнями

Третє читання тексту диктанту вчителем і самоперевірка учнями написаного

V. Підсумок уроку

- ▶ Організований збір контрольних зошитів
- ▶ Відповіді на питання, що виникли в учнів під час написання контрольного диктанту.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Індивідуальні завдання учням з повторення вивченого матеріалу.

Урок № 66

ТЕКСТ, ЙОГО БУДОВА

Мета: повторити та узагальнити знання учнів про основні ознаки тексту, смислові відношення, засоби і види зв'язку між реченнями тексту; розвивати логічне мислення, аналітичні здібності, вміння зіставляти мовні явища, робити висновки; виховувати увагу до слова, інтерес до вивчення структури тексту з метою кращого оволодіння навичками складання текстів.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Морфологія: займенники, дієслова, прислівники.

Будова слова: спільнокореневі слова.

Лексика: синоніми, антоніми, багатозначні слова, тематична група слів, ключові слова.

Синтаксис: порядок слів у реченні, вставні конструкції.

Стилістика: стилі, тропи, стилістичні фігури.

Міжпредметні зв'язки:

Література: «Велесова книга».

Тип уроку: узагальнення знань, удосконалювання вмінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

Спостереження

- ▶ Прочитайте речення. Чи можна з них скласти текст? Що для цього потрібно зробити?

1. Як відомо, мова постійно (хоч і дуже повільно) розвивається, в процесі розвитку змінюються її норми.
2. Мовна норма — регулятор правильності літературної мови та головна умова її стійкої стабільності.
3. Ні, незмінних норм не буває.
4. Чи значить це, що мовна норма постійна, незмінна?

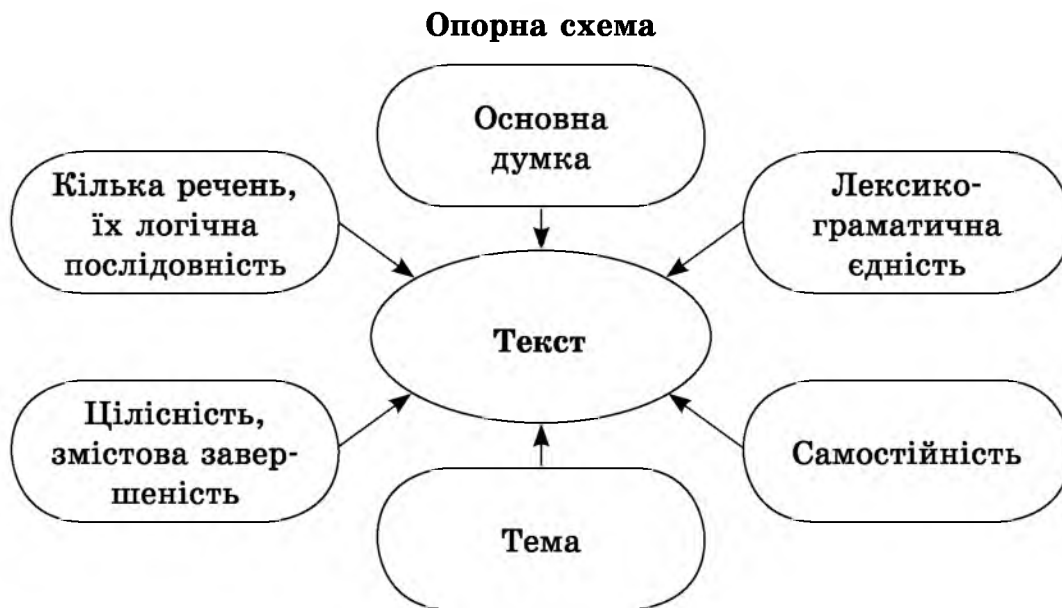
Коментар для вчителя. Порядок речень повинен бути таким: 2, 4, 3, 1.

- ▶ Зробіть висновок: *Текст — це...*
- ▶ У якому реченні виражена головна думка тексту?
- ▶ Як ви вважаєте, про що піде мова на сьогоднішньому уроці? Спробуйте самі сформулювати мету і завдання нашого уроку.

III. Виконання системи практичних вправ

Мозковий штурм

- ▶ Назвіть основні ознаки тексту, використовуючи опорну схему.

Бліцтурнір

- ▶ Назвіть засоби зв'язку між реченнями в тексті:
 - *Лексичні* (повтор слів, синонімічна заміна, використання антонімів, багатозначних слів, спільнокореневих слів, слів однієї тематичної групи, ключових слів).
 - *Морфологічні* (заміна займенниками, єдність форм дієслів, займенників місця та часу, сполучників, часток).
 - *Синтаксичні* (наявність питань та відповідей, синтаксичного паралелізму, неповних речень, речень з однаковою структурою, вставних слів та речень).
 - *Інтонаційні* (довжина фраз, темп мовлення, інтонація).

- *Стилістичні* (використання слів, що належать до одного стилю, тропів та стилістичних фігур).
- *Графічні* (розділові знаки, червоний рядок).

Практична робота

- ▶ Знайдіть у поданому тексті засоби зв'язку між реченнями.

Наше життя неможливе без знання мовного етикету. Ця істина відома кожному з дитинства. Людина послуговується ним щодня і, до того ж, не один раз. Ми кілька разів упродовж дня можемо звертатись один до одного, вітатися, прощатися, комусь дякувати, давати пораду, прохати щось у когось, перед кимсь доводиться вибачатися, когось комусь рекомендувати. А ще — ми співчуваємо, робимо компліменти, відмовляємо. Запрошуємо і приймаємо гостей, самі гостюємо, присягаємося у відданості, освідчуємось у коханні. (Без цього важко уявити будь-яку етикетну ситуацію в побуті чи на роботі, у товаристві.) І при цьому ми неминуче послуговуємось усталеними висловами (чи окремими словами), які для носіїв мови не потребують зусиль, свідомості. (Ми діємо шаблононо, автоматично, керуючись стійкою мовною звичкою, виплеканою змалечку батьками, учителями.) Це і є наш мовний етикет у дії, що відображає правила мовної поведінки, властиві мовцям на певному історичному зрізі (*За С. Богдан*).

- ▶ Заповніть таблицю «Характеристика видів зв'язку речень у тексті»

Послідовний	Паралельний
1. Повтор ключового слова	1. Однаковий порядок слів
2. Заміна ключових слів займенниками, зворотами, спільнокореневими словами, синонімами	2. Однакові граматичні форми слів
3. Семантичні та асоціативні зв'язки	3. Анафори, риторичні питання
4. Повтор одного члена речення	4. Вставні слова, прислівники місця, часу

- ▶ Що таке змішаний вид зв'язку?

Практична робота

- ▶ У поданому вище тексті знайдіть і поясніть види зв'язку речень.
- ▶ Складіть свій невеличкий текст (5–6 речень) з різними видами зв'язку речень: 1 ряд — ланцюжковий, 2 ряд — паралельний, 3 ряд — змішаний.

Лексична п'ятихвилинка

- ▶ Поясніть значення слів «абзац», «мікротема». Як співвідносяться ці слова?

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст. Визначте тему й основну думку. Дайте назву тексту.

«ВЕЛЕСОВА КНИГА»

Ця книга — набір дерев'яних дощечок, на яких ранньою кирилицею були записані слов'янські тексти з історії дохристиянської Київської Русі, починаючи приблизно від 650 року перед Різдом Христовим і закінчуючи князюванням Аскольда в кінці IX ст. Дослідники цієї пам'ятки сперечаються щодо її автентичності. Одні говорять про підробку, інші переконані, що це твір, написаний самими слов'янами, збірник історико-релігійних текстів, що в збірнику було не менше 15 пам'яток, складених у різний час різними людьми і зведених воєдино в IX столітті.

Щоб дослідити давню пам'ятку, потрібні знання графіки, палеографії, орфографії, лексики, історичної фонетики, морфології, діалектології, дані археології, етнографії, історії. Вивчали «Велесову книгу» вчені в різних країнах: у Голландії, Канаді, США, Франції, Великобританії, Австралії, Росії, Україні. Здійснювали експертизи, розшифровували, перекладали тексти сучасною мовою. В Україні це зробив Б. Яценко. 1995-го року він видав «Велесову книгу» у власному ритмізованому перекладі разом із автентичним текстом та дослідженнями.

Цікава історія знахідки. Набір дерев'яних дощечок було знайдено в серпні 1919 року в умовах війни. За одними даними — під Курськом, за іншими — у Великому Бурлуку Харківської губернії. Під час наступу Білої армії, яка пройшла територію України і простувала до Орла, молодий полковник Ізенбек, командир батареї, опинився у великому маєтку, власники якого були знищені. Пізніше він не міг пригадати ні точного розташування маєтку, ні прізвища власників: чи то князі Задонські, чи Донські, чи Донцови. Дослідники доводять, що то могли бути Донецько-Захаржевські. Ізенбек пройшов спустошеними кімнатами до бібліотеки. Книжки були розкидані по підлозі. Полковник почув під ногами хрускіт і, нахилившись, побачив дерев'яні дощечки з випаленими на них незнайомими літерами. З вигляду вони були дуже давніми — деякі розсипалися. Ізенбек, який колись займався археологією, зрозумів, що дощечки можуть мати історичну цінність. Він звелів солдатів скласти дощечки до похідної сумки і стерегти їх. 1822-го року емігрант Ізенбек (він був

мусульманин; дід його був «бек», що в турецькій мові означає знатність роду) опинився у Франції, пізніше в Бельгії. 1925-го року Ізенбек познайомився з Юрієм Миролюбовим, теж емігрантом. Той зацікавився дощечками і зробив з них копії.

Робота була важкою і тривала до 1939 року. Скопійовано було разом близько 40 дощечок. Скільки їх могло бути в маєтку, невідомо. Миролюбов залишив опис дощечок з берези, 38 см завдовжки, 22 см завширшки, від 6 до 10 мм завтовшки. Кожна мала в куточку малюнок — зображення якоїсь тваринки чи предмета. Миролюбов перемалював три знаки — собаку, kota, сонце з променями. У кожній табличці було просвердлено дві дірочки, мотузок з'єднував дощечки. На дощечках були паралельні лінії, які прикривали рядки написаного.

- ▶ Визначте мікротему кожного абзацу. Поясніть логіку виокремлення абзаців, прослідкувавши за думкою автора.
- ▶ Зробіть висновки про структуру кожного абзацу.
- ▶ Запишіть останній абзац під диктовку. Виділіть орфограми. Поясніть розстановку розділових знаків.

IV. Підсумок уроку. Рефлексія

V. Домашнє завдання

- ▶ Напишіть невеличкий твір-роздум за темою «Усі основні європейські мови можна вивчити за шість років, свою ж рідну треба вчити ціле життя» (*Вольтер*).

Додаток до уроку

Тестові завдання

Варіант II

1. Усі приголосні дзвінки у рядку:
 - А слово, дзвін, щавель, доля;
 - Б дзьоб, розмова, полин, бур'ян;
 - В день, щілина, джерело, зерно;
 - Г мир, клопіт, малина, брова;
 - Д основа, орфограма, джерело, село.
2. Подвоєння та подовження літер в усіх словах відбувається в рядку:
 - А бов..аніти, тряс..я, Він..иччина, Галич..ина;
 - Б небез..ахисний, од..звеніти, перлин..о, білопін..ий;
 - В Сав..а, во..з'єднати, вікон..иця, окаян..ий;
 - Г огнен..ий, благословен..ий, латун..ий, шален..ість;
 - Д мерзен..ий, умотивован..ий, і..раціональний, страшен..ий.

3. Літеру **и** слід писати в усіх словах іншомовного походження рядка:
- А еп..скоп, пр..оритет, бурм..стр, Адд..с-Абеба;
 - Б Ц..церон, бургом..стр, С..рія, Ч..нгісхан;
 - В д..лема, Гр..нівч, Ч..каго, ск..пидар;
 - Г ч..пси, к..парис, адаж..о, кос..нус;
 - Д С..ц..лія, бронх..т, Т..бет, Кр..т.
4. Усі слова пишуться без м'якого знака у рядку:
- А тон..ший, таріл..ці, красун..чик, ковз..кий;
 - Б рибал..ці, піс..ня, Натал..чин, брин..чати;
 - В він..етка, в..йокати, лл..є, Хар..ків;
 - Г мен..ший, батал..йон, Ігор.., Гет..манщина;
 - Д Афанас..єв, консул..ський, кін..ця, дитин..чин.
5. Правильно записано всі числівники в рядку:
- А трьомастами шістдесяти восьми, сімомадесятьма сорока;
 - Б сімидесяти чотирьох, тисяча дев'ятей;
 - В сьомастами вісімдесятьма дев'ятьома, двадцяти восьми;
 - Г чотирістами сімдесятьма, тисяча п'ятдесятьома шістьома;
 - Д трьомастами сорока шісти, одинадцятьома.
6. Усі прислівники пишуться через дефіс у рядку:
- А по/українськи, повік/віки, будь/що/будь, плече/в/плече;
 - Б усього/на/всього, вряди/годи, хтозна/коли, з/посеред;
 - В пліч/о/пліч, на/гора, сьогодні/завтра, наді/мною;
 - Г по/латині, ім'я по/батькові, на/самоті, хтозна/коли;
 - Д що/небудь, що/весни, аби/коли, день/у/день.
7. Усі складні слова потрібно писати разом у рядку:
- А проф/спілковий, папів/оберт, багато/тисячний, член/кореспондент;
 - Б тепло/обмінний, радий/радісінький, шести/денка, пів/огірка;
 - В чотирьох/актний, перекоти/поле, пів/аркуша, кілька/мільйонний;
 - Г сто/відсотковий, теле/апаратура, лісо/степовий, соціал/демократичний;
 - Д вище/згаданий, глухо/німий, історико/культурний, червоно/гарячий.
8. Всі іменники у родовому відмінку множини мають закінчення **-ів, -їв**:
- А батько, гість, степ, день;
 - Б сом, громадянин, соловей, герой;
 - В робітник, підпис, татарин, товариш;

- Г раз, болгарин, кінь, метр;
- Д хазяїн, грузин, солдат, осетин.

9. Означено-особовим є речення:

- А Боїшся вовка — не ходи до лісу (*Народна творчість*).
- Б За що, не знаю, називають хатину в гаї тихим раєм (*Т. Шевченко*).
- В Розпалімо знов багаття з іскр надії.
- Г Потемніло, завітрило, закрутила курява (*С. Васильченко*).
- Д Субота. Вечір.

10. Не відокремлюється означення в реченні (розділові знаки пропущено):

- А Незабаром показалося село мальовничо розкидане над річкою по горі.
- Б Знесилений пригнічений Микола опускається на землю і вдивляється на захід (*В. Шевчук*).
- В Омиті росами квітки розтулюють повіки.
- Г Дівчина вражена посміхнулася.
- Д Вранці срібнохолодні роси слалися і дикі кози стрункі й полохливі виходили пастись на галявину.

11. Лексичної помилки не припущено в реченні:

- А Забезпечувати безпеку — складна справа.
- Б Яскравий фон надає картині урочистості.
- В Заняття в школі бізнесу ведуть представники крупних підприємств.
- Г Рослинні олії багаті на природний оксидант.
- Д Малочисленні відвідувачі музею уважно слухали розповідь.

12. Усі іменники вживаються тільки в однині:

- А Дніпро, Кавказ, побачення, щастя;
- Б радість, сміх, молоко, Київ;
- В листя, мрійність, сіль, пташеня;
- Г синь, зустріч, глибінь, солома;
- Д довершеність, річ, велич, селянство.

Варіант II

1. Фразеологічний зворот ужито в реченні:

- А Його слова були розумні, спокійні і тверді, як сталь.
- Б Він був людиною твердою на слово.
- В Їя пісня могла зворушити найтвердіше серце.
- Г По твердому, рипливому снігу стелились довгі тіні.
- Д Вони довго сиділи, згадували минуле.

2. Замість слова *військовий* потрібно вжити военний у словосполученні:
- А військовий льотчик;
 - Б військовий парад;
 - В військовий час;
 - Г військовий оркестр;
 - Д військовий салют.
3. Префікс *с-* слід писати в усіх словах рядка:
- А ..ховати, ..горнути, ..бити;
 - Б ..палити, ..куштувати, ..купити;
 - В ..кинути, ..сохнути, ..формувати;
 - Г ..ковзатися, ..чистити, ..некровити;
 - Д ..підлоба, ..фальсифікувати, ..шити.
4. Літеру *і* слід писати в усіх словах рядка:
- А С..dney, д..зель, ц..стерна, м..трополит;
 - Б рад..ус, Бр..танія, Д..зель, абор..ген;
 - В дез..нформація, к..парис, Ч..лі, Адр..атика;
 - Г п..лот, без..дейний, артер..я, тр..умф;
 - Д С..рія, акс..ома, реч..татив, сем..нар.
5. Апостроф ставиться в усіх словах рядка:
- А дзв..якнути, з..еднати, подвір..я, комп..ютер;
 - Б рейк..явік, б..юджет, св..яткувати, мавп..ячий;
 - В двох..ярусний, В..етнам, пан..європейський, ад..ютант;
 - Г інтерв..ю, матір..ю, моркв..яний, з..економити;
 - Д ін..екція, Мін..юст, пред..явник, Св..ятослав.
6. Велика літера пишеться в усіх словах рядка:
- А (з)бройні (с)или (у)країни, (п)ерша (с)вітова (в)ійна;
 - Б (п)олярна (з)ірка, (ф)ранкфурт-(н)а-(м)айні;
 - В (г)енеральний (п)рокурор (у)країни, (п)роспект (д)ружби (н)ародів;
 - Г (є)вропейський (с)оюз, (к)онституційний (с)уд (у)країни;
 - Д (т)рипільська (к)ультура, (н)аціональний (б)анк (у)країни.
7. Усі складні слова потрібно писати через дефіс у рядку:
- А віце/адмірал, крем/брюле, напів/фабрикат, жовто/гарячий;
 - Б батько/мати, клініко/діагностичний, сон/трава, червоно/деревний;
 - В окислювально/відновний, міні/футбол, гіркувато/солоний, стоп/кран;
 - Г режисер/постановник, всесвітньо/історичний, давньо/український, кіловат/година;

Д темно/вишневий, ліво/бережний, пів/Європи, високо/ерудований.

8. Неузгоджене означення є в реченні:

А Свіжозорані ниви обсівалися великими вечірніми зорями.

Б На небі хмари висіли ліниві, ліси, повиті тугою, дрімали.

В У нього була думка поїхати до міста.

Г З кущів підліска линуть перші трелі солов'я.

Д Чутно у реві морському дикі розкати грому.

9. Знайдіть, у якому реченні при узагальнювальних словах потрібно ставити спочатку двокрапку, а потім — тире (розділові знаки пропущено):

А День вечір ніч ранок все біле все тьмяне (*Леся Українка*).

Б Скрізь і на подвір'ї і в саду і на городі все тяглося до сонця і раділо йому.

В І на тім рушничкові оживе все знайоме до болю і дитинство й розлука й твоя материнське любов (*А. Малишко*).

Г На ослонах на столі та припічку скрізь понаставлено немитого начиння горщиків мисок ложок (*І. Нечуй-Левицький*).

Д Надворі повсюди лежала роса на жовтій траві осінній на круглій павутині попід стріхою.

10. Узагальнено-особовим є речення:

А На переправі коней не міняють.

Б Потемніло, завітрило, закрутила курява.

В Світе калиновий, жити нам ще, жить.

Г Для добрих друзів відчиняю дім і маю серця щирю нагороду.

Д А надворі так місячно, ясно, хоч голки збирай.

11. Граматичної помилки припущено в реченні:

А Захворівши, Оленка не прийшла до школи.

Б Не спитавши броду, не лізь у воду.

В Нагинаючи гілки, діти діставали вишні.

Г Швидко вийшов, зачинивши за собою двері.

Д Як слід підготувавшись до іспитів, у тебе не буде проблем.

12. Окремо слід писати всі прислівники в рядку:

А рік/у/рік, до/останку, на/переріз, попід/руки;

Б без/упину, на/зразок, уві/сні, сам/на/сам;

В на/відмінно, на/останок, до/вподоби, честь/честю;

Г аби/куди, до/побачення, від/давна, по/суті;

Д у/стократ, хоч/не/хоч, с'як/так, на/прокат.

Правильні відповіді

Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Варіант I	Б	Б	В	А	В	Б	В	Б	Б	В	Г	Б
Варіант II	Б	В	Б	Г	В	Г	В	Г	Б	А	Д	Б

Урок № 67**ДІЛОВІ ПАПЕРИ. ОФІЦІЙНИЙ ЛИСТ.
ДОРУЧЕННЯ. РОЗПИСКА**

Мета: поглибити та систематизувати знання про ділове спілкування, ознайомити учнів із призначенням й особливостями вказаних у темі документів; розвивати логічне мислення, пам'ять та мовлення; продовжувати роботу щодо удосконалення усного і писемного мовлення, збагачувати словниковий запас школярів; виховувати культуру ділового мовлення, любов і шанобливе ставлення до мови рідної держави.

Тип уроку: урок розвитку мовленнєвих умінь і навичок.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку****III. Перевірка домашнього завдання**

Розгляд презентацій, підготовлених групами

- Подивіться презентації, прослухайте захист кожної. Оберіть кращі з точки зору: інформативності, оформлення, захисту.

IV. Виконання системи практичних вправ, спрямованих на розвиток мовленнєвих умінь і навичок**Читання мовчки**

- Прочитайте уважно текст про ділові папери. Зробіть тематичні виписки: 1-й варіант — про призначення цих ділових паперів, 2-й варіант — про правила складання.

Офіційні службові листи належать до засобів обміну інформацією між підприємствами, організаціями, установами. На них

припадає чимала частина вхідної й вихідної документації. Виклад тексту службового листа має бути лаконічним, послідовним, переконливим і коректним. Факти і події слід висвітлювати об'єктивно, стисло. Текст листа, як правило, складається з двох логічно пов'язаних частин. У вступній частині зазначають факти, події, обставини, що спричинили написання листа, а також посилаються на документи, інструктивні матеріали. В основній частині тексту листа викладають його головну мету у формі пропозиції, гарантії, зауваження, висновків тощо. Службові листи надсилають, аби спонукати адресата до дії, роз'яснити йому щось, переконати його в чомусь. Для більшості листів характерна повторюваність одних і тих самих зворотів. Наприклад, починати можна такими зверненнями:

«Шановний Іване Васильовичу!»

«Пане Сметанін!»

«Шановний пане Андрійчук!»

Продовжують більшість листів такими словосполученнями: «У зв'язку з ...», «Відповідно до ...», «Прошу...» та ін. Уживають також дієприслівникові звороти: «Враховуючи...», «Незважаючи на ...», «Розглянувши зауваження...», «Керуючись...»

Доручення — це документ, що видається підприємством (або приватною особою) другій особі для подання в інше підприємство (або третій особі), в якому визначається повноваження другої особи під час здійснення зазначених у документі юридичних дій, наприклад одержання грошей або матеріальних цінностей, підписання договорів тощо. Доручення бувають: офіційні, особисті. Офіційне доручення дають під розписку особі, на яку воно оформлене. Бланки таких доручень виготовляються на спеціальному папері, мають серію, номер і належать до бланків суворої звітності. Особисті доручення видаються фізичною особою. Їх засвідчує нотаріус або повноважена особа підприємства, де працює чи навчається довіритель. Виправлення й стирання в дорученнях категорично забороняються.

Розписка — це документ, у якому підтверджуються дії, що вже відбулися (як правило, одержання грошей або матеріальних цінностей). Складають розписку в довільній формі. У розписці мають бути такі відомості: назва виду документа (розписка), посада автора (в разі потреби), прізвище, ім'я й по батькові особи, яка дає розписку, сума взятих грошей або назви матеріальних цінностей, дата оформлення документа, підпис автора. Одержану суму грошей у розписці зазначають цифрами, а в дужках — розшифровують словами. У розписці категорично забороняється робити

будь-які виправлення чи стирання. Усі вільні місця між текстом та підписом перекреслюють. Розписку складають в одному примірнику. Іноді в розписці зазначають свідків. У такому разі ці особи засвідчують документ своїми підписами (З книги А.Н. Діденко «Сучасне діловодство»).

Спостереження над мовним матеріалом

- Ознайомтеся зі зразками ділових паперів. Визначте, чи відповідають вони вимогам, визначеним у попередньому тексті.

ДОРУЧЕННЯ

Я, Суховій Уляна Прокопівна, доручаю одержати в бухгалтерії заводу «Оріон» м. Умані належні мені гроші за березень 2000 року Білоусу Віталію Миколайовичу за його паспортом серії АМ, №539616, виданим ВВС Шевченківського району м. Луганська 14 жовтня 1995 р., прописаним за адресою:

вул. Київська, 14, кв. 17, м. Умань Черкаської обл.

24 березня 2000 р. (підпис У.П. Суховій)

Підпис Суховій У.Л. засвідчую:

Директор заводу (підпис) Л.В. Макаров
24.03.2000

РОЗПИСКА

Я, Романов Василь Іванович, одержав від інспектора відділу кадрів Київського виробничого об'єднання «Інтеграл» Удовенко Валентини Миколаївни свою трудову книжку, яку зобов'язуюся повернути до 24 квітня 2000 року.

21 квітня 2000 р. (підпис В.І.Романова)

Трудову книжку Романова В.І. видано 21 квітня 2000 р.

Інспектор ВК (підпис) В. Удовенко
21.04.2000

ОФІЦІЙНИЙ ЛИСТ

Друкарня видавництва «Десна»
вул. Річкова, 3, м. Київ, 0249
Київське виробниче об'єднання
«Електрон»

Просимо до 20 вересня 2000 р. виготовити на папері друкарні бланки звітності в кількості по дві тисячі примірників кожного зі зразків.

Оплату гарантуємо. Наш розрахунковий рахунок № 000266695 в Одеському відділенні Промбудбанку м. Києва, МФО 399168

Додаток: зразки на 5 арк. В 1 прим.

Генеральний директор	(підпис)	А. Г. Хоменко
Головний бухгалтер	(підпис)	Д. А. Бондарчук

Ситуативні справи

- ▶ Уявіть, що вам для уроку літератури потрібні книги, які є тільки в одній бібліотеці, читачем якої ви не є. Напишіть розписку про отримання цих книг на три дні.
- ▶ Уявіть, що адміністрація школи довіряє вам отримати в пункті кінопрокату фільм, що потрібен для уроку літератури. Складіть відповідний документ.
- ▶ Уявіть, що поруч із вашою школою відкривають кафе. Напишіть від імені адміністрації офіційний лист до виконкому з проханням розглянути питання про недоцільність розташування такого закладу поруч зі школою.

V. Підсумок уроку. Рефлексія

Комунікативний практикум

- ▶ Складіть монологічне висловлювання за темою «Культура ділового мовлення», доведіть у ньому точку зору про те, що кожна людина повинна вміти читати та розуміти ділові папери.

«Знайди зайве»

- ▶ Прослухайте вимоги до оформлення ділових паперів. Знайдіть зайве.
1. Чітке дотримання прийнятих форм ділового спілкування (їх будови, реквізитів).
 2. Дотримання норм літературної мови, вживання зрозумілих, найбільш переконливих слів.
 3. Використання розмовних, емоційно-забарвлених слів.
 4. Логічність формування думки, чіткість і послідовність викладу.
 5. Стислість вираження думки, строга відповідність слова його значенню, об'єктивність викладу фактів.
 6. Широке використання суспільно-політичної лексики, риторичних запитань.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Доповнити свою папку зі зразками ділових паперів розпискою, дорученням.

Урок № 68**КОНТРОЛЬНА РОБОТА (КОНТРОЛЬНИЙ ТЕСТ).
КОНТРОЛЬНЕ АУДІЮВАННЯ**

Мета: перевірити й оцінити рівень навчальних досягнень десятикласників з розділу «Стилістичні засоби лексики та фразеології», з'ясувати можливі недоліки в ході опанування мовною теорією, перевірити навички сприймання на слух тексту науково-популярного стилю; розвивати навички роботи з тестовими завданнями, навички самостійної роботи; виховувати шанобливе ставлення до рідної мови.

Тип уроку: урок перевірки навчальних досягнень учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ**I. Організаційний момент****II. Ознайомлення з темою, метою і завданнями уроку****III. Мотивація навчальної діяльності учнів**

Ознайомлення з критеріями оцінювання тестових завдань закритої й відкритої форми. Проведення інструктажу щодо виконання їх.

IV. Виконання тестових завдань закритої й відкритої форми**Варіант I**

- ▶ Завдання 1–9 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Позначте рядок, у якому правильно розставлені розділові знаки при прямій мові:

А « — Розкажіть, дідусю, про неволю турецьку,» — просить Михайлик (Б. Грінченко).

Б Дід Данило підвів голову і сказав: «Кожен повинен боронити свій рідний край, не жаліючи життя!» (Б. Грінченко).

В А вчитель казав далі «Напевне, то ти свій хліб їла, бо я ніколи не повірю, що ти можеш украсти» (Б. Грінченко).

Г «А що я тобі скажу, — почала вона тихо, — Адже ти сам знаєш...» (Б. Грінченко).

2. Позначте рядок, у якому всі слова синонімічні:

А говорити, балакати, мовчати, розмовляти;

Б шлях, дорога, траса, путівець;

- В бігти, йти, плестися, сидіти;
Г великий, величезний, малий, гігантський.
3. Позначте, якими лексичними одиницями є слова *заїзд* — *з'їзд*?
- А паронімами;
Б антонімами;
В омонімами;
Г синонімами.
4. Позначте рядок, у якому фразеологізм має значення *бігати без передишки*:
- А як дурному з гори бігти;
Б як білка в колесі;
В як солоного зайця ганяти;
Г як горохом об стіну.
5. Позначте рядок, у якому всі слова написані правильно:
- А морквяний, медвяний, тьмяний, рутвяний;
Б святковий, арф'яр, верб'я, черв'як;
В бюро, буряк, різьб'яр, пір'їна;
Г дит'ясла, з'економити, об'їзд, приїзд.
6. Позначте рядок, у якому припущено орфографічної помилки:
- А цінний, денний, юннат, священний;
Б розрісся, лле, попідтинню, попідвіконню;
В міддю, сталлю, Керчю, совістю;
Г священик, стаття, статей, беззаконний.
7. Позначте рядок у якому припущено помилки у вживанні словосполучень:
- А абонентська скринька, провідний фахівець, правильна відповідь, у будь-якому випадку;
Б бути у відрядженні, о третій годині, за два кроки від нього, гарні шпалери;
В грецькі горіхи, великі доходи, вартий уваги, колишні учні;
Г через брак часу, зайвий раз, олійна фарба, вартий уваги.
8. Позначте рядок, у якому припущено помилки в написанні прислівників:
- А зверху, згори, униз, спереду;
Б сам-на-сам, раз по раз, рік у рік, в цілому;
В на-гора, по-латині, сама самотою, ліворуч;
Г вдосвіта, на зло, зозла, на жаль.
9. Укажіть рядок, у якому не всі сполучення слів є словосполученнями:
- А українська мова, найбільш цікавий, буду працювати, дуже добре;

- Б прочитати книгу, сукня із повку, весело розповідати, прийшли надвір;
- В приміщення школи, читати вголос, радісна зустріч, зошит школяра;
- Г цікава книга, охайна робота, гарна людина, робити зауваження.
- Завдання 10–12 мають по п'ять варіантів відповіді, серед яких два правильних варіанти. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
10. Позначте рядки, у яких подано прості речення.
- А До кого я пригорнуся і хто приголубить? (*І. Котляревський*).
- Б Мов зачарований, стоїть Бахчисарай (*Леся Українка*).
- В Скоро вся долина і гори блищали вогнями і разом з димом з землі здіймається вгору і пісня. (*М. Коцюбинський*).
- Г З рідною мовою пов'язані найдорожчі спогади про перше слово, почуте в колисці материних уст... (*Б. Антоненко-Давидович*).
- Д В далині хиталися дерева і синів задуманий прибій (*В. Сосюра*).
11. Позначте речення, у яких правильно вжиті розділові знаки при відокремлених членах речення.
- А Стаючи на обраний гостинець, ми знаємо, хто шлях той торував. (*В. Коротич*).
- Б На світі все знайдеш крім рідної матері (*Народна творчість*).
- В Омиті росами, квіти розтулюють повіки (*В. Сосюра*).
- Г Рука, засмагла від роботи, нам сіє благодатний мир (*М. Рильський*).
- Д Досвітні огні переможні, урочі, прорізали темряву ночі (*Леся Українка*).
12. Позначте рядки, у яких правильно вжито форми кличного відмінка.
- А колеже, брате, сину, вчителе, кравче;
- Б колего, Олеже, кобзарю, тату, діду;
- В Олесю, Наталю, Олегу, шахтарю, бійцю;
- Г бабусю, матусе, Маріє, Явтуше, сине;
- Д шахтарю, полковнику, ясеню, доне, Ілле.
- Завдання 13 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою. Кожна цифра може використовуватися лише один раз.

13. Установіть відповідність між стилями та мовними засобами і стильовими рисами.

А публіцистичний.	1 логічність, точність, доказовість, терміни.
Б науковий.	2 стилістично нейтральні мовні засоби, канцелярська лексика.
В художній.	3 емоційність, суспільно-політична лексика.
Г розмовний.	4 невимушеність, емоційність, просторічні слова, неповні речення.
	5 образність, використання всіх мовних засобів, емоційність.

► Завдання 14 потребує самостійного розв'язання.

14. Напишіть доручення.

Варіант II

► Завдання 1–9 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише один правильний. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Позначте рядок, у якому правильно розставлені розділові знаки при прями́й мові:

- А «Так ти, я бачу, хочеш хитрувати, — скрикнув Остап. — Так знай же: нема тобі пощади від мене!» (М. Хвильовий).
- Б «Мені дуже подобається революція,» — сказала вона колись своїй сусідці (М. Хвильовий).
- В «— Ну, як твоє, синку, вчення,» — спитала вона (М. Хвильовий).
- Г Тоді полізла мати на горище до свого сина Андрія й сказала йому: «Твої вороги, синку, сплять». Отже, тікай якомога скоріш» (М. Хвильовий).

2. Позначте рядок, у якому всі слова синонімічні:

- А пахучий, запашний, духмяний, свіжий;
- Б іти, простувати, сидіти, плентатися;
- В плакати, ридати, рюмсати, ревіти;
- Г слабкий, сильний, приглушений, нечутний.

3. Позначте, якими лексичними одиницями є слова *ошукати* — *обшукати*?

- А синонімами;
- Б паронімами;

- В антонімами;
Г омонімами.
4. Позначте рядок, у якому фразеологізм має значення *говорити багато, нерозумно, пліткувати*:
А язик без кісток;
Б язик держати за зубами;
В язик розв'язати;
Г висолопити язик.
5. Позначте рядок, у якому всі слова написані правильно:
А женьшень, няньчити, меньше, інші;
Б донці, ляльці, бриньчати, рибалці;
В уманський, учительство, камінчик, ремінчик;
Г яблунці, черешенці, одноколці, оболонці.
6. Позначте рядок, у якому в усіх словах припущено орфографічної помилки:
А ванна, бонна, мадонна, панна;
Б голландський, мірра, імміграція, нетто;
В марокканський, андоррський, вілла, клас;
Г шоссе, беладона, барокко, інтермеццо.
7. Позначте рядок, у якому припущено помилки у вживанні словосполучень:
А канцелярське приладдя, ліки проти застуди, меблевий магазин, міжнародне становище;
Б кидатися в очі, примхлива погода, згідно з інструкцією, скласти іспит;
В паперова тяганина, передплата розпочалася, оскаржити вирок, обсяг роботи;
Г дрібні гроші, наступного дня, незважаючи на перешкоди, завдати удару.
8. Позначте рядок, у якому припущено помилки в написанні прислівників:
А щодня, насамперед, споконвіку, з давніх-давен;
Б хіба що, якщо, спідлоба, запанібрата;
В доречі, натщесерце, плече в плече, по двоє;
Г поодинці, спочатку, додому, опівночі.
9. Укажіть рядок, у якому не всі сполучення слів є словосполученнями:
А дружня розмова, місто-герой, сильний духом, місто Київ;
Б зібрати урожай, пошепки молитися, співати йдучи, сідаєш у вагон;

- В сіяти пшеницю, наша країна, говорити голосно, особливо старанно;
- Г п'ятами накивати, найбільш незалежний, буду читати, біля школи.
- Завдання 10–12 мають по шість варіантів відповіді, серед яких два правильних варіанти. Потрібно вибрати два правильних варіанти відповіді.
10. Позначте рядки, у яких подано прості речення.
- А Було затишно і пахло вологістю (*А. Головка*).
- Б Пісня шириться, росте, розливається на вечірніх просторах Дніпра (*О. Довженко*).
- В Яке чудове море і як легко дихається біля нього! (*Ю. Збанацький*).
- Г В своїй хаті своя й правда, і сила, і воля (*Т. Шевченко*).
- Д Люблю народ, якого силу ніхто не зломить (*П. Воронько*).
11. Позначте речення, у яких правильно вжиті розділові знаки при відокремлених членах речення.
- А Всі, за винятком Бойчука, здивовано дивилися на шкіпера (*М. Трублаїні*).
- Б Бійці сиділи деякий час задумавшись (*О. Гончар*).
- В Степ, струсивши з себе росу та зігнавши непримітні тіні, горить рівним жовто-зеленим килимом (*Панас Мирний*).
- Г Батькові руки важкі, загорілі, лежать на колінах у плетиві жил (*М. Масло*).
- Д Тепла ніч напоена степовими пахощами, пропливала над Асканією. (*О. Гончар*)
12. Позначте рядки, у яких правильно вжито форми кличного відмінка.
- А Тимошу, глядачу, батьку, Устим;
- Б лицаре, друже, діду, Натале, площе;
- В водію, Ільку, стороже, викладачу, укладач;
- Г бджоляре, шевче, Швеце, Софіє, газетяре;
- Д любове, радосте, Олексію, Левку, юначе.
- Завдання 13 передбачає встановлення відповідності. До кожного рядка, позначеного цифрою, потрібно дібрати відповідник, позначений буквою. Кожна цифра може використовуватися лише один раз.
13. Установіть відповідність між стилями та мовними засобами і стильовими рисами.

А публіцистичний.	1 спілкування.
Б науковий.	2 естетичний вплив.
В офіційно-діловий.	3 повідомлення, пояснення, доведення.
Г художній.	4 вплив.
	5 повідомлення (документальне, інструкція).

► Завдання 14 потребує самостійного розв'язання.

14. Напишіть розписку.

Оцінювання контрольного тесту

Тип завдання	Завдання закритої форми												Завдання відкритої форми	
	з вибором однієї правильної відповіді									з вибором кількох правильних відповідей				на встановлення відповідності
Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Варіант1	Б	Б	А	Г	А	Г	В	Б	А	Б, Г	А, Г	Б, В	А-3, Б-1, В-5, Г-4	
Варіант2	Б	В	Б	А	В	Г	Б	В	Г	Б, Г	А, В	В, Д	А-4, Б-3, В-5, Г-2	
Кількість балів	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	4	5

24–23 бали	12 б.	12–11 балів	6 б.
22–21 бал	11 б.	10–9 балів	5 б.
20–19 балів	10 б.	8–7 балів	4 б.
18–17 балів	9 б.	6–5 балів	3 б.
16–15 балів	8 б.	4–3 бали	2 б.
14–13 балів	7 б.	2–1 бал	1 б.

V. Контрольне аудіювання тексту

Читання вчителем тексту

ОРАТОРСЬКЕ МИСТЕЦТВО

Під ораторським мистецтвом перш за все розуміють високий рівень майстерності публічного виступу, якісну характеристику ораторського мовлення, майстерне володіння живим словом.

Ораторське мистецтво — це мистецтво побудови публічного виголошення промови з метою здійснення бажаного впливу на аудиторію. Ще в античні часи були поставлені основні питання, що визначали суть риторики, — це взаємини аудиторії та оратора.

То що ж таке риторика — наука чи мистецтво? З одного боку, риторика містить у собі ознаки науки, оскільки в ній точно випи-сані правила, яких повинен дотримуватися кожен, хто хотів би освоїти її ази. Іще античні філософи Платон і Аристотель розгля-дали красномовство у системі знань як спосіб пізнання і тлума-чення складних явищ.

Окремі вчені класифікують риторику як мистецтво повідом-лення знань.

М. Ломоносов, О. Мерзляков, А. Коні та інші вчені часто по-рівнювали красномовство з поезією й акторською майстерністю.

Феофан Прокопович у праці «Про ораторське мистецтво» стверджував, що силами красномовства ми допомагаємо друзям, засуджуємо нечесних, викриваємо засідки, перешкоджаємо роз-рухам безпутників, відвертаємо шкоди і небезпеки. Потім цим шляхом зав'язуємо і зберігаємо дружбу, ним же потішаємо гноб-лених у нещасті, даємо розраду в скрутих становищах, викорчо-вуємо ненависть, здобуваємо прихильність, втихомирюємо сварки і незгоди. Він вважав, що дар переконливого мовлення є такий самий, що і дар лікування, адже лікування допомагає тілові, а переконливе мовлення лікує душі.

Риторика (красномовність), або ораторське мистецтво, виникло в Стародавній Греції. Як і епос, драма, скульптура й архітектура, вона вважалася мистецтвом, творчістю, її величали «царицею всіх мистецтв».

Що ж зумовило появу ораторського мистецтва? Історія свід-чить, що найважливішою умовою появи і розвитку ораторського мистецтва є демократичні форми управління, активна участь громадян у політичному житті країни. Не випадково ораторське мистецтво називають «дітищем демократії».

Підтвердженням тому є порівняння двох найбільш вагомих міст держав Спарти і Афін, що мали різний державний устрій.

Спарта була типовою олігархічною республікою. Нею керували два царі і рада старійшин. Верховним органом влади вважались народні збори, але фактично вони ніякої сили не мали.

З розповідей Плутарха відомо, що порядок проведення збо-рів у Спарті був таким: місце, де проходили збори, не мало ні накриття, ні прикрас, оскільки це, на думку правителів, не сприяє здоровому судженню.

Народні збори інколи ухвалювали рішення, але воно не повинне суперечити рішенням царів. В іншому ж разі останні оголошували: «Якщо народ постановив неправильно, рішення вважати недійсним, а збори розпустити». Такий порядок ведення державних справ давав можливість аристократам майже безконтрольно вирішувати всі питання і не сприяв залученню до них громадян.

По-іншому складалося політичне життя в Афінах, які в середині V ст. до н. е. були наймогутнішим економічним, політичним і культурним центром Давньої Греції. Велике значення мали тут три установи: народні збори, рада п'ятисот і суд.

Провідна роль належала народним зборам, які юридично були наділені повною верховною владою.

Через кожні 10 днів афінські громадяни збиралися на площі міста й обговорювали важливі державні справи. Тільки народні збори вирішували питання оголошення війни чи підписання миру, тільки зборами обиралися вищі посадові особи, видавалися постанови тощо.

Між засіданнями народних зборів поточні питання розглядались радою п'ятисот. Члени ради обиралися жеребкуванням по 50 осіб від кожного з десяти районів.

Судовими справами, законодавчою діяльністю займалися суд присяжних. До нього входило 6 тисяч осіб, що перешкоджало підкупу суддів.

Державних звинувачувачів і захисників не було. Будь-який громадянин міг подати звинувачення. Підсудний же повинен був захищатися сам.

Звісно, що за такого державного устрою в Афінах громадянам часто доводилося виступати на зборах чи в суді. І щоб успішно виступити чи виграти справу, потрібно було вміти гарно і переконливо говорити, відстоювати свою позицію і відхиляти чи заперечувати думку опонента. Тобто володіння ораторським мистецтвом і вміння сперечатися було першою необхідністю афінян. На думку дослідників, найбільш активно ораторське мистецтво розвивалось у переломні часи. У таких умовах красномовство стає необхідним кожній людині.

Тому різко зростає попит на досвідчених викладачів ораторського мистецтва. І одна за одною з'являються школи красномовства.

Найвідомішою школою (точніше, напрямком) у мистецтві переконувати стала софістична. Її представники, софісти, обрали своєю головною зброєю діалектику ситуаційних колізій і парадокси. Софісти не лише навчали красномовству, а й складали

промови для потреб громадян. Вони майстерно володіли словом, усіма формами ораторського мистецтва, вмінням впливати на аудиторію. Їх популярність була надзвичайно велика; ораторська кар'єра у Давній Греції, а згодом у Римі стала почесною і прибутковою. Один із римських істориків писав: «Чиє мистецтво у славі своїй зрівняється з ораторським? Чиї імена батьки втлумачують своїм дітям, кого простий натовп знає по імені — ораторів, звичайно...»

Марк Туллій Цицерон, найбільший давньоримський оратор, політик, письменник писав: «Є два мистецтва, які можуть піднести людину на найвищий щабель пошани: одне — це мистецтво гарного полководця, друге — мистецтво гарного оратора».

У Стародавній Греції риторика була вагомою складовою частиною суспільного життя. У Гомерових творах справжнім героєм вважався той, хто не тільки виявляв доблесть, а й умів гарно говорити. Війську Агамемнона, що завоювало Трою, дуже допомагав своїми промовами старий Нестор, хоч він уже й не міг безпосередньо брати участі у битві.

Зі стародавніх часів риторику поділяли на три галузі: судова риторика, риторика політична (публічних виступів), урочиста риторика. Почесне місце в історії ораторського мистецтва належить Сократу (469–399 рр. до н. е.). Він був одним із родоначальників діалектики, якщо розуміти її як відкриття істини за допомогою бесіди, суперечки, дискусії. Свої бесіди Сократ будував у формі питань і відповідей. Спочатку він робив вигляд, що нічого не знає і просив просвітити його. Потім послідовно ставив своєму співбесіднику питання до тих пір, доки той не починав суперечити самому собі і переконувався, що нічого не розуміє. Такий метод пізніше був названий «сократівською іронією» (За Г. Баран; 812 слів).

Виконання учнями тестових завдань за змістом тексту

Варіант II

1. Укажіть правильну відповідь: ораторське мистецтво — це...
 - А наука про вміння говорити гарно, красно, так, як і належить у конкретному випадку;
 - Б це мистецтво побудови публічного виголошення промови з метою здійснення бажаного впливу на аудиторію;
 - В здатність, уміти говорити красиво, переконливо, упевнено;
 - Г майстерне володіння живим словом.
2. Хто із відомих людей вважав(ли) риторику як спосіб пізнання і тлумачення складних явищ?

- А М. Ломоносов, О. Мерзляков, А. Коні;
Б Ф. Прокопович;
В Платон і Аристотель;
Г Плутарх.
3. Хто із відомих людей порівнював(ли) красномовство з поезією й акторською майстерністю?
А М. Ломоносов, О. Мерзляков, А. Коні;
Б Ф. Прокопович;
В Платон і Аристотель;
Г Плутарх.
4. Хто із названих митців вважав, ...що силами красномовства ми допомагаємо друзям, засуджуємо нечесних, викриваємо засідки, перешкоджаємо розрухам?..
А Плутарх;
Б Платон;
В Ф. Прокопович;
Г О. Мерзляков.
5. Назвіть країну, у якій виникло ораторське мистецтво.
А Стародавня Греція;
Б Стародавній Рим;
В Спарта;
Г Стародавній Єгипет.
6. Укажіть правильну відповідь. Риторика вважали:
А «царицею всіх наук»;
Б «царицею всіх зборів»;
В «царицею всіх мистецтв»;
Г «царицею красномовства».
7. Як ще називають ораторське мистецтво?
А «дітищем правителів»;
Б «дітищем риторики»;
В «дітищем пізнання»;
Г «дітищем демократії».
8. У якій державі велике значення мали три установи: народні збори, рада п'ятисот, суд?
А у Спарті;
Б у Єгипті;
В у Греції;
Г у Римі.
9. Скільки осіб входило до суду присяжних?
А 200 осіб;
Б шість тисяч;

- В шістсот;
Г шістдесят тисяч.
10. Чому громадянам Афін часто доводилося виступати в суді?
А дуже дорого було найняти захисника;
Б не вистачало на всі справи захисників;
В не довіряли державним захисникам;
Г державних захисників не було.
11. Кому належать слова: «Є два мистецтва, які можуть піднести людину на найвищий щабель пошани: одне — це мистецтво гарного полководця, друге — мистецтво гарного оратора»?
А Плутарху;
Б Цицерону;
В Гомеру;
Г Сократу.
12. Який метод був названий «сократівською іронією»?
А той, що будував свої бесіди у формі питань і відповідей;
Б той, що ставив питання і відповідав на них сам іронічно;
В той, що робив вигляд, що нічого не знає і просив просвітити;
Г той, що ставив питання співрозмовникові до тих пір доки той не переконувався, що нічого не розуміє.

Варіант II

1. Який рівень майстерності публічного виступу автор називає ораторським мистецтвом?
А достатній;
Б високий;
В якісний;
Г недостатній.
2. Основні питання риторики були поставлені:
А у XVII ст.;
Б у X ст.;
В в античні часи;
Г у XIX ст.
3. Окремі вчені класифікують риторику як мистецтво:
А повідомлення знань;
Б узагальнення знань;
В засвоєння знань;
Г збагачення знань.
4. Ф. Прокопович вважав, що дар переконливого мовлення:
А допомагає у скруті;
Б приносить задоволення;

- В лікує душі;
Г лікує тіло.
5. Автор праці «Про ораторське мистецтво»:
А Цицерон;
Б Ф. Прокопович;
В Плутарх;
Г Ломоносов.
6. Яку умову появи і розвитку ораторського мистецтва згадує автор?
А розвиток науки;
Б розвиток мистецтва;
В розповсюдження писемності;
Г демократичні форми управління.
7. Цицерона автор називає найбільшим римським:
А публіцистом, оратором, ученим;
Б оратором, політиком, полководцем;
В ученим, оратором, письменником;
Г оратором, політиком, письменником.
8. Провідна роль управління у Греції належала:
А суду;
Б аристократам;
В народним зборам;
Г раді п'ятисот.
9. Ораторська кар'єра у Давній Греції була:
А «необхідною і важливою»;
Б «почесною і важкою»;
В «почесною і прибутковою»;
Г «прибутковою і необхідною».
10. Автор вважає, що почесне місце в історії ораторського мистецтва належить:
А Цицерону;
Б Сократу;
В Платону;
Г Аристотелю.
11. Вставте слово у речення «У Гомерових творах справжнім героєм вважався той, хто не тільки виявляв..., а й умів гарно говорити»:
А доблесть;
Б силу;
В розум;
Г знання.

12. Афінські громадяни збиралися на площі міста й обговорювали державні справи:

- А один раз на рік;
- Б один раз на місяць;
- В через кожні сім днів;
- Г через кожні десять днів.

Оцінювання контрольного аудіювання

Номер завдання	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Варіант I	Б	В	А	В	А	В	Г	В	Б	Г	Б	А
Варіант II	Б	В	А	В	Б	Г	Г	В	В	Б	А	Г

VI. Підсумок уроку

- ▶ Організований збір контрольних зошитів.
- ▶ Відповіді на питання, що виникли в учнів під час написання контрольної роботи.

VII. Домашнє завдання

- ▶ Індивідуальне завдання з повторення вивченого.

Урок № 69

АНАЛІЗ КОНТРОЛЬНИХ РОБІТ. ПОВТОРЕННЯ

Мета: проаналізувати типові й індивідуальні помилки, яких було припущено в контрольних роботах, спрямувати учнів на подальше самостійне вдосконалення навичок пізнавальної діяльності; розвивати навички самоаналізу, вміння знаходити, виправляти та пояснювати орфографічні та пунктуаційні помилки, навички самооцінки своєї діяльності; виховувати самостійність, культуру мовлення, готовність безперервно працювати над собою.

Внутрішньопредметні зв'язки:

Орфографія: правопис прислівників.

Пунктуація: розділові знаки при однорідних членах речення, у складному реченні.

Фразеологія: переклад фразеологізмів.

Стилістика: ідея тексту, мовні засоби для втілення ідеї.

Тип уроку: аналізу контрольних робіт, повторення вивченого.

*Ніщо так не вчить,
як осмислення своєї помилки*
Т. Карлейль

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

III. Виконання роботи над помилками

Помилки, яких припущено у диктантах

- ▶ Колективний аналіз типових помилок.
- ▶ Самостійний аналіз індивідуальних помилок.
- ▶ Складіть реєстр правил, на які ви допустилися помилок: укажіть назви орфограм та пунктограм.

Аналіз помилок, припущених у контрольних тестах

- ▶ Розбір правильних варіантів.

IV. Повторення систематизація та узагальнення засвоєного за рік матеріалу

Орфографічний практикум

- ▶ Запишіть прислівники у дві колонки, знімаючи ризик:
 - а) ті, що пишуться разом;
 - б) ті, що пишуться через дефіс.
- ▶ Поясніть правопис прислівників.

По/азіатському, по/аршинно, по/березневому, по/близу, по/богатирському, по/бойовому, по/братерськи, по/буденному, по/вашому, по/вздвж, по/віки, по/волі, по/восьме, по/всюду, по/вчорашньому, по/давньому, по/далі, по/дитячи, по/заду, по/зміїному, по/латині, по/латинському, по/людськи, по/маленьку, по/малесеньку, по/малу, по/мацки, по/мисливськи, по/міському, по/моєму, по/належному, по/неволі, по/низу, по/нині, по/новому, по/ночі, по/одинці, по/парно, по/первах, по/перше, по/півночі, по/пластунськи, по/половині, по/польськи, по/рівну, по/різному, по/своєму, по/сотенно, по/тайці, по/тихеньку, по/трішечки.

- ▶ Зіставте написання поданих прав прислівників. Складіть із ними речення.

По-видному — повидну; вдруге — по-друге; пораненьку — по-ранішньому; нагору — на-гора; по-п'яте — по п'ятеро; присутньо — по суті; утроє — по троє.

Робота з текстом

- ▶ Прочитайте текст, додержуючись відповідної інтонації. Визначте тему і ідею тексту. Знайдіть мовні виразні засоби. Як вони допомагають автору донести до читача ідею?

Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де нічого не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вшир, і в поперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське, про бої та чвари, хижацькі заміри та криваві січі; де синє небо, побратавшись із веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно-високе, безодньо-глибоке шатро; де тоне ваш погляд у безкрайому просторі, як і ваша душа — у безмірній безодні того світу та сяйва, синьої глибини та сизо-прозорої далечини? Якщо вашим очам доводилось хоча б раз бачити все те, то не забути вам того до віку.

Ви почувете, що ви частина того світу, невеличка цяточка його живого тіла, непримітний куточок його безмірної душі, його муки — ваше лихо, його радість — ваше щастя, його втіха — ваша забавка (*Панас Мирний*).

- ▶ Поясніть уживання тире в реченнях за допомогою правил.

Дослідження-переклад

- ▶ До російських сталих словосполучень доберіть українські відповідники. Виділіть числівники, визначте їх відмінки.

Два сапога пара, двух мнений быть не может, одно другому не мешает, одно из двух, третье поколение, третьего дня, четвертое измерение, пятое через десятое, семь чудес света, восьмое чудо света.

Пунктуаційний практикум

- ▶ Відновіть пунктуацію поетичних рядків. Зверніть увагу на особливості вживання коми в реченнях з однорідними членами, з'єднаними одиничними і повторювальними єднальними сполучниками.

1. У тінях предків пролягає слід
Величною словесною ходою;
І плач і пісня і солоний піт
Веселий гумор з тихою журбою.

В. Галата

2. Я чую рідну мову українську
На вулицях майданах і вітрах

Г. Булах

3. Вона (мова) — людська совість
душевна окраса
І ніжність сповита в сіянні святім.
В. Вихрущ
4. В кожній мові — квітіння конвалії
Гуркіт грому і гомін діброви.
М. Яременко
5. Якщо позабудеш стежину до хати,
Яку дитинчам навпростець протоптав,
І матір і рід свій і слово крилате,
То, значить, чужинцем бездушним ти став.
Р. Братунець
6. В ній (мові) спів солов'я і коралі калини
Зелені луки і розливи в гаю.
В. Вихрущ
7. Бережімо і плекаймо мову
Так, як мати береже дитя.
В. Григоренко
8. Споконвіку була ти пригнічена,
Непристойна для панства сільська
Покалічена і засмічена
Й нескорима мов скеля гірська
Г. Гуржій
9. Мово рідна! Без тебе кругом
Зачужіли і небо і води.
Й. Дудка
10. Щасливий я і гордий і читаю
Шевченка і Франка і Українку
На незрівнянній українській мові...
М. Браун

V. Підсумок уроку. Рефлексія

Словниковий диктант

- ▶ Учитель пропонує учням словниковий диктант, складений зі слів, у яких учні припустилися орфографічних помилок у диктантах.

Рефлексія

- ▶ Повернімося до слів, які стали епіграфом нашого сьогоднішнього уроку. Поясніть, як ви їх розумієте. Висловіть свою точку зору стосовно того, як треба ставитися до своїх помилок.

Учитель. Сьогодні у нас з вами закінчився передостанній урок української мови. І не випадково ми сьогодні робили аналіз

помилки. Взагалі людина робить аналіз своїх помилок протягом усього життя. Я бажаю вам успіху, намагайтеся все ж таки вчитися на чужих помилках, а якщо навіть і на своїх — то нехай вони також легко виправляються, як ви виправляли сьогодні на уроці свої граматичні помилки.

VI. Домашнє завдання

- ▶ Підберіть вислови відомих людей про українську мову.
- ▶ Зробіть презентацію за темою «Краса й багатство української мови».

Урок № 70

ПОВТОРЕННЯ ВИВЧЕНОГО

Мета: повторити знання учнів, удосконалювати орфографічні та пунктуаційні вміння; розвивати вміння підбивати підсумки власної діяльності, навички роботи з інформацією, збагачувати словниковий запас; виховувати активну, соціально продуктивну особистість.

Внутрішньопредметні зв'язки: орфоепія, орфографія, лексикологія, словотвір, синтаксис та пунктуація, стилістика, культура мовлення.

Міжпредметні зв'язки: художня література, теорія літератури (ода).

Тип уроку: узагальнення знань, удосконалювання вмінь і навичок.

*Найбільше і найдорожче добро в кожного народу —
це його мова, ота жива схованка людського духу,
його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя,
і свої сподіванки, розум, досвід, почування.*

Панас Мирний

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Ознайомлення учнів із темою, метою і завданнями уроку

Учитель. Сьогодні у вас останній урок української мови в школі, і ми будемо говорити про багатство та красу рідної мови.

Мабуть, ви згодні з тим, що кожна мова — геніальний прояв людського духу, унікальне бачення нашого світу. Я щиро сподіваюся: кожен із вас не тільки володіє українською мовою на достатньому для подальшого життя рівні, а й відчуває красу нашого слова, його велич. Бо людина, яка не вміє милуватися красою рідного слова, не відчуває своїх коренів, не усвідомлює себе частинкою свого народу.

III. Виконання системи практичних завдань

Лексична п'ятихвилинка-конкурс

- Перевіримо словниковий запас майбутніх студентів. Визначте лексичне значення слова. Правильна відповідь оцінюється в 1 бал.

Лексичний — словниковий.

Лекція — усне викладення викладачем якихось питань.

Семинар — групове практичне заняття.

Сесія — період проходження іспитів.

Аудиторія — кабінет для проведення занять у вищому навчальному закладі.

Колоквіум — співбесіда викладача зі студентами з метою перевірки їхніх знань.

Декан — керівник факультету.

Доцент — викладач вищого навчального закладу, який має вчений ступінь.

Кафедра — об'єднання викладачів.

Орфографічний практикум

- А тепер перевіримо вашу грамотність. Спишіть, розкриваючи дужки. Поясніть орфограму. Визначте тип словосполучень за головним словом.

(Не)по-людському поставитися; (не)раз повторювати; (не) нависно глянувши; вирішити (не)спроста; крамниця (не)пода-лік; ображений (не)навмисне; (не)значно пошкоджений; відпо-чинок (не)забаром; рухатися (не)швидко, а повільно; відзначити (не)щодавно; (не)зрозуміло пояснювати; (не)спроста виконаний; тримати (не)міцно; (не)легко працювати, а важко; рухатися (не) квапом; дивитися не (зле); (не)забаром почувши; (не)дорого при-дбати, а дешево; (не)впопад співати; (не)високо підніматися; (не) відь-де блукати.

Словникова робота

- Багато речей у школі і вищому навчальному закладі мають різну назву. Заповніть другу і третю колонки таблиці.

Визначення	У школі	У вищому навчальному закладі
Навчальний заклад	Школа, ліцей, гімназія	Інститут, університет, академія
Той, хто вчиться	Учень	Студент
Той, хто вчить	Учитель	Викладач
Керівник закладу	Директор	Ректор
Колектив учнів	Клас	Група
Педагог-вихователь	Класний керівник	Куратор
Навчальне заняття	Урок	Лекційне, семінарське заняття
Місце проведення занять	Клас, кабінет	Аудиторія, лабораторія

► Вставте слова у текст.

Вищий навчальний заклад має кілька... (*факультетів*), на яких викладаються різні предмети. Факультет очолює... (*декан*). Студенти складають сесію наприкінці кожного... (*семестру*) у зимову та літню... (*сесію*). Студент, який добре проходить іспити, отримує... (*стипендію*).

Перевірка домашніх робіт

► Захист презентацій (*див. урок 69*).

Робота з текстом

► Прочитайте статтю Панаса Мирного «Рідна мова». Яку основну думку втілює автор?

Найбільше і найдорожче добро в кожного народу — це його мова, ота жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя, і свої сподіванки, розум, досвід, почування.

Навчаючись із малих літ балакати, ми разом із тими словами, що доводиться їх запам'ятати, набуваємо і розуміння того, що ті слова визначають, — чи назву якої речі, чи думку про що-небудь. Тобто ми разом зі словами набираємося і розуму, набуваємо чужих думок, навчаємося самі думати і ті думки викладати словами. Наші діти у свою чергу додають до здобутого від нас скарбу мови своїх вимовів того, що їм за свого життя довелося навчитися, передумати, пережити... Таким побитом і складається людська мова, що з кожним новим поколінням все більше та більше шириться — зростає.

А як люди добрали способу зазначати слова значками, як завелося поміж людьми письменство, то воно ще більше допомогло їм розвинути свою мову, бо поміж людьми виявилися такі митці, що все життя своє призвичаїли до свого діла. Одні складали дзвінкі вірші, додаючи цим краси та виразності вимовам; другі писали яскраві оповідання, збагачуючи мову невмирущими зразками; треті — мисливці — виясняли всяку таємницю, що її так багато на світі! — і цим ширили людське знання.

Багато такі митці-письменники допомагали кожному народові розвинути його мову і тим високо підносили його угору серед інших народів, бо немало славиться поміж людьми той народ, у якого його мова розвинута та збагачена творами всякого письменства.

Коли ми з цього боку будемо зоглядати свою рідну мову, то мусимо зазначити, що хоч у нас теж набралось чимало письменників, що збагачують її своїми творами і не покладаючи рук працюють на спушеній уже письменством ниві рідного слова, — отже, становище нашої мови не досягає такої високості, звідки б і інші народи мусили широко користуватись її скарбами.

Нічого й дивуватися цьому, бо письменники почали прикладати своїх рук до рідного слова трохи більше сотні літ, тоді як у других народів вони працюють більше тисячі. Та й то ще треба зазначити, що спершу бралися до того діла поодинокі народолюбці, а решта, вихована в школах, куди рідна мова і близько не підпускала, — мала її за мову незграбну, мужичу, що до якого часу мусила слугувати домашній потребі, а не задля широкої постаті освіти та науки. І тепер ще є чимало своїх-таки мудраків, що, забувши, якого вони роду і плоду, — негують своєю рідною мовою, пророкуючи їй короткий вік, доки прості люди просвітяться наукою і одкинуть тоді свою мову як нікчемну, занедбають її, як ні на що не потрібну.

Такі речі давно вже ми чуємо. Та не зупинили вони любові до рідного слова справжніх народолюбців, не затлумили їх віри у будущину своєї мови, що й без письменства, а однією творчою силою народного духу виконали такі яскраві зразки тендітних пісень, глибоких дум, цікавих казок, приповісток. Та сама творча сила поривала і щирих народолюбців до рідного слова, наструнчувала їх до праці, допомагала виконати свої мистецькі завдання.

Час минав, а число отих народолюбців-письменників, не дивлячись на всякі утиски та пророкування своїх і чужих мудра-

ків, все більше та більше зростає; праці їх все ширшу постать займають, і ми тепер бачимо, що й інші народи починають цікавитися творами наших видатніших письменників і перекладати їх на свою мову, щоб познайомитися з їх самобутньою творчою силою та тими здобутками, які вони прилучають до того всесвітнього добра, що вчені зовуть культурою.

А це ясує, що ми після довгого сну розбуркалися і починаємо очима водити, доводимо світові, що ми, як і другі, хочемо жити та того всесвітнього добра — культури намножувати. І на цьому шляху не зупинить нас пророкування мудраків, бо творча сила ожила і рідну мову воскресила.

А щоб наші мудраки знали, що то таке «рідна мова», то ми мусимо отут подати переклад невеличкого по розміру та безмірно глибокого по змісту твору великого письменника братнього нам народу Тургенєва, що ось що сказав про рідну мову: « В часи зневіри, в годину важких думок про долю мого рідного краю, — ти одна моя підпора і запомога, о велика, могутня, правдива та вільна рідна мова! Якби не було тебе, то як не впасти в розпуку, бачачи усе те, що коїться дома?.. Та як його і не доняти віри, щоб таку мову не було дано великому народові!» (676 слів).

- ▶ Стаття Панаса Мирного була написана 1920 року. Чи змінилося зараз значення рідної мови? Які думки письменника вас вразили? З чим ви не згодні?

Самостійна письмова робота

- ▶ Згадайте особливості оди як ліричного жанру. Складіть оду рідній мові.

IV. Підбиття підсумків уроку. Рефлексія

Перевірка самостійних робіт

- ▶ Заслуховування декількох робіт, оцінювання їх.

Заключне слово вчителя. ...З перших хвилин життя кожного з нас у безкрайньому океані звуків неповторно звучить мелодія рідного слова. І кожне слово — немовби виплекана народом-дивотворцем квітка з неповторним ароматом, з неповторними барвами. Упродовж віків український народ творив і пліфував свою мову, заносючи в мовну скарбницю переплавлені у ніжній душі добірні перлини пізнання, почуття, мрії.

«Мова — втілення думки. Що багатша думка, то багатша мова. Любімо її, вивчаймо її, розвиваймо її!» — писав М. Рильський. Виконання саме цього заповіту великого поета і буде вашим домашнім завданням у подальшому житті: бережіть рідну мову,

продовжуйте вивчати її. Пам'ятайте, рідна мова — це та таїна, яка робить народ народом і увінчує найтонші порухи його душі.

Саме перед вами, молодим поколінням, стоїть завдання подбати про рідну мову, підтримати її, допомогти розвиватися.

О слово рідне! Орле скутий!
Чужинцям кинуте на сміх!
Співочий грім батьків моїх,
Дітьми безпам'ятно забутий.
О слово рідне! Шум дерев!
Музика зір блакитнооких,
Шовковий спів степів широких,
Дніпра між ними левій рев...
О слово! Будь мечем моїм!
Ні, сонцем стань! Вгорі спинися,
Осяй мій край і розлетися
Дощами судними над ним.

1907 р. О. Олесь

ТРЕНУВАЛЬНІ ДИКТАНТИ

Текст № 1

Межи пасмами блакитних гір, повз легендарний Байкал, проходячи ген-ген в нічному небі через височенні перевали Станового хребта, він пролітав мовби жмут метеорів, блискотів межі зір. Спускався в долини і знову підносився, бився над стінами урвищ, крутивсь, як блискуча спіраль, чудом тримаючись на скелястій мозаїці...

Це найліпший і наймодерніший експрес в ССРСР; найкомфортабельніший експрес у так званій робітничо-селянській державі. Мавши маршрут майже на пів земної кулі, маршрут «Негорелое — Владівосток», тобто від понурої Прибалтики і до берегів Японського моря, маршрут на 12 тисяч кілометрів і стільки ж назад, він був до того відповідно пристосований і устаткований, — до комфорту і вигод в безперервній десятиденній мандрівці. Чудо цивілізації, вершок людської вибагливості і фантазії.

Радісний і святковий, сповнений вщерть життям і дзвоном, цей першокласний люксовий експрес плив, ніби окремий світ між світами. Дріботів, вихиляючись, прицокував, мовби панна в танку закаблуками, і мерехтів, мерехтів.

У м'яких купе мрійно і затишно. Заставлені квітами, набиті валізами і патефонами, осяяні світлом різнокольорових абажурів, вони були заселені експансивними і горластими мешканцями різного віку й статі. Цілий експрес був набитий ними, створюючи окремий світ — світ на колесах, і в той же час відтворюючи копію тієї фантастичної «шостої частини світу» — копію в мініатюрі, лише трохи причепурену і розгальмовану (*За І. Багряним; 198 сл.*).

Текст № 2

Я впевнений, що переважна більшість зголошених кандидатів запаморочена блиском можливості і навіть не думає про добро України та її народу. Можуть бути і такі, що з ворожим розрахунком і поміччю пхаються наверх, щоб зламати молоду ще і слабку державу.

Мусимо пам'ятати, що кожний політичний кандидат, щоби бути вибраним, мусить говорити своїм виборцям, що вони хочуть чути. Від його обіцянок залежить його успіх.

Я особисто брав участь у багатьох виборчих кампаніях у Канаді. З практики знаю, що кожний член парламенту справді виявить себе щойно пізніше у щоденній практиці, але виборець уже нічого не вдіє, якщо вибраний більшістю голосів не робить того, що обіцяв.

Дозрілі й вироблені в демократичній системі люди оцінюють політичного кандидата не за його говорення під час виборчої кампанії, а з того, що він робив роками і як виконував узяті на себе обов'язки. Це практичне поняття є згідне з прийнятою формою оцінки усіх студентів у світі. Професори дають оцінку своїм студентам за те, як вони вчилися, а не за те, що вони обіцяють.

Англійське прислів'я каже: «Роби те, що вмієш найкраще». Ніхто в світі не може робити того, чого він ніколи не робив (За П. Яциком; 187 сл.).

Текст № 3

Купці, скільки їх бачив Сивоок, мало чим різнилися від діда. Були дужі, грізні на вигляд, добре озброєні, мали голоси такі гучні, що хотілося затуляти вуха. Однак вони відразу бачили, що на Родима їхні голоси не діють, тому переходили від крику до погроз, хапалися за мечі, кликали слуг, і ті пхалися до хижі а чи під очеретяне накриття. Наставляли на старого довгі списи. Кінець завжди був той самий. Родим непомітним для ока порухом сягав до стовпа, який підпирав покрівлю, і ось уже в його важкій руці коротко зблискував неймовірно широкий і довгий меч, і обрубані одним ударом списи сипалися до ніг старого, а легенькі купецькі мечі з дзенькотом падали слідом. Мечі були порозвішувані в Родима на всіх стовпах, однаково широкі, з чорними рукояттями, без піхов, він ніколи не гострив їх, але нічого гострішого Сивоок не бачив; ніколи не чищені, вони не тьмяніли, не іржавіли, в них можна було зазирати, як у тиху прозоріню води. Якось Родим забув знову повісити меч після особливо палкого зіткнення з купцями-грабіжниками, він просто приставив його до стовпа і взявся до своєї роботи, і тоді Сивоок тихцем спробував підняти зброю, вхопився обіруч за чорну рукоять, похилив тяжке залізо на себе, смикнув догори і впав, накритий безжалюбним тягарем (За П. Загребельним; 203 сл.).

Текст № 4

Перед тим як зайти в церкву, бабуся побожно перегнулася, зробив і я так, але, видать, не догодив і схопив саме те слово, якого ще не доказали вчора. У божому храмі страшенно пахло свіжовиробленими кожухами і розігрітим воском. І в бабинці,

і в притворах молилися люди, а між ними незграбився розчепірений титар, якого боялася уся дітвора. Зараз він робив дві роботи: збирав коновчаний збір і гасив свічі. Губи в нього товсті, капшучисті: дмухне, свічка тільки блим — і вже нема ні вогника, ні обличчя святого за ним.

Люди казали, що церковний староста з одних недогарків нажив казан грошви. Титар гнівався на таку мову й говорив, що через церкву й «таке врем'я» скоро стане дрантогузом. Одначе титареве подвір'я поки ще не закарлючувалось на дрантогузтво: було кому на ньому іржати, мукати, бекати і кувікати. А «таке врем'я» позначилось тільки на титаревих стінах: він, неначе шпалерами, обклеїв їх скатертинами керенок вартістю в сорок і двадцять карбованців — сороківки ближче до божниці, двадцятки — до помийниці.

Бабуся перед якимсь втемнілим образом поставила саморобну свічечку й ревно почала молитися доти, поки не згадала, що мені доконче треба показати грізний і страшний суд — господа нашого Ісуса Христа друге пришествя. Це пришествя було намальоване за бабинцем прямо на дерев'яній стіні (*За М. Стельмахом; 202 сл.*).

Текст № 5

Багато пройшло культурно-політичних хвиль через нашу землю, як це ми пробували накреслити попередньо. Багато прерізних культурних струмів, струмків і потоків. Величезне значення при цім мав факт давньої приналежності нашої землі до антично-грецького культурного кола. Але треба при цім ствердити ще одну, не менш важливу річ.

На зміну Греції, як відомо, прийшов Рим. Отже, Рим до нашої землі доходив, на окраїнах її перебував, але на нашій землі, як цілість, ніколи довше не затримувався.

Рим і його культура були, в певнім сенсі, протилежністю грецькому світу. Коли антична Греція була явищем, в першу чергу, культурним і культуротворчим, у питомім значенні цього слова, то культура Риму — це була культура політична, державна, військова, правнича. Коли в осередку антично-грецької культури стояла особистість, індивідуальність, то в осередку культури Риму стояла дисципліна, ієрархія, організована цілість, що обіймала всі «провінції» і знаходила для кожної індивідуальності її структурно-будівне місце.

Рим не залишив нам ані великої літератури, ані великої філософії, ані великого, остаточного мистецтва (поза інженерним).

Але Рим залишив величаві і вічні скарби в постаті державного будівництва, військовості, державної організації, а передусім — у галузі права.

Рим залишив нам вікоповний ідеал громадянина (*За Є. Маланюком; 183 сл.*).

Текст № 6

А я стою серед подвір'я і по-своєму перебираю дідові слова. Переді мною, наче брама, розчиняється діброва, до мене живо-видячки наближаються далекі тихі води і прихилені до них зорі. Це в таких краях, де я ще не бував. І покотилась туди моя стежина, мов клубочок.

І так мені хочеться піти в лісову далечінь, побачити з якогось незнайомого берега отих, наче зі срібла вилитих, лебедів, подивитись на їхні співучі крила, що в теплому ірію захопили весну та й принесли нам. Але з ким я піду і де мені взяти чобіт?

Тільки тепер дивлюся на свої босі посинілі ноги, важко зітхаю і плентаюсь до хати, щоб не схопити маминого запотиличника. І що це за мода пішла: не встигнеш босоніж вискочити з хати, як одразу сварять, а то й духопелять тебе і називають махометом, вариводою, лоботрясом. А в чому ж ти вискочиш, коли тепер не кожний дорослий розживеться на взуття? Скажи про це, — знову ж розумником назвуть тебе, затюкають, ще й згадають, що за мною давно плаче попруга з мідною пряжкою, горіла б вона зі своїм плаканням ясним вогнем! (*За М. Стельмахом; 180 сл.*).

Текст № 7

Зранку парило. Небо повилося каламутною плівкою і, хоч хмар не було, стояло над містом невмите і сколошкане. Сонце борсалося в тому киселі, ніби заплутана в павучих тенетах муха; сьогодні вночі місто, здається, не змогло прийняти щодобової нічної купелі і вимести зі своїх закутків застою жарінь.

Вийшовши з дому, я відчув, що в мене ледь-ледь тремтять пальці — це було зле, бо я мав сідати за кермо автомобіля. Спробував зібратися на силі, тобто внутрішньо зосередитися, — замість іти до трамвая, який мав би завести мене до автомобільної стоянки, я трюхцем побіг. Любив бігати, бо це давало тілу бадьорість і снагу на новий день. Але сьогодні заспав, отож тільки махнув кілька разів руками вдома і, кинувши в обличчя пригорщ теплої води, помчав на роботу — все в мене було розраховано до секунди.

До трамвая я, одначе, не добіг. Чи не було чим дихати, чи я й справді не встиг до ладу прокинутися, але мені сперло подих. Змушений був піти вільним кроком, а коли перебігав улицю, з-за

рогу вискочив червоний легковий автомобіль, і я ледве врятувався від нього, пострибавши, як олень, гігантськими стрибками (За М. Слабошпицьким; 182 сл.).

Текст № 8

Хтось невидимий гасив по черзі зорі, як свічки. Коли згасла остання і з небес було знято важку темну попону й одягнуто легку блакитну, взяла Настя-Спасителька кошик з пасками та крашанками і пішла до церкви. Кричали по дворах півні, яких полишали поліщуки в надії що скоро повернуться. Настя-Спасителька толочила зловісну тишу. Ніде нікого: не скрипне хвіртка, сплесне у криниці розбуджена відром вода. Сама, як перст на все село, на весь білий світ.

І посеред церковного подвір'я пустка. І дзвони мертві, і криниця з дубовими цямринами мертва, і замок на церковній брамі мовби завмер, і роса на траві змертвіла. Настя прочинила хвіртку й протолочила в ній стежку до дерев'яних східців. Роззирнулася, сподіваючись, що все де сон, який зараз мине і з усіх вулиць посуне люд, і стануть навколо церкви, засвітять свічечки, і вдарять великодні дзвони... Невідь скільки стояла й чекала дива. Вперше в житті не перехрестилася до світила, а коли добачила краєчок сонця, оторопіло позадкувала до хвіртки. Зацькованим поглядом зиркала за тини, по вікнах. Усе ще не вірила в ці вулиці, хати без людей, у ці з похованою навіки водою криниці, у цей розтерзаний солов'ями, криком півнів, любовним перегукуванням диких голубів світанок, в якому — жодного людського голосу (За К. Мотрич; 195 сл.).

Текст № 9

У вухах Івана гуло. Увесь був тепер на Красному ґруні тої ранньої зеленої весни, коли тільки-тільки вибрався з першою жоною Марійкою ярювати. Од батька дістала в посаг на корову сіна, лісок і толоку. Вперше газдували собі. Літувка була понівечена вітрами та негодами. Він латав дранкою дах, вона замащувала полупані стіни, білила глинкою для чистоти і привітності. Потім зносили докупи ріща, розпалювали ватри. Перекопували паленища, сіяли овес і ячмінь, по кошарах садили картоплю.

Намозолений денною працею, Іван увечері прилягав на галявинці обіч халупи й дивився, як вогники блимають у далекій Забережі, у долині Тересви. По легкому вітрику листом шептали дерева, з ущелини-урвища примовляв потічок, дзвоником подзенькувала корова на палі.

З халупи озивалася Марійка — кликала до вечері.

Заходив тоді, коли ватра осявала засмагле Марійчине лице, — молодиця доладне поралася коло плити: мішала у горщику-залізняка токан, смажила яечню... Іван ще хапав відра й схилом біг до джерела по студену воду.

Хвильку перед криницею застигав, бо широкий місяць уже не висів над густим темним лісом, а мив лице у воді. Щоб не збити каламуть, Іван обережно зануряв відро, місяць гойдався над вінцями, поки не вихапував його й не ніс до хижі (За І. Чендеєм; 193 сл.).

Текст № 10

З дитинства найулюбленішим захопленням видатного письменника були птахи. До самої смерті він обоожнював голубів. Їх у Білоусів розводив старший брат Дмитра Павло. Коли Дмитро Григорович пригадував теплі рядки Максима Рильського про цих птахів, здавалося, він знову повертався у своє дитинство, до рідної батьківської хати...

З тієї батьківської хати в Курманах і починається Пернате царство Білоуса, в якому «Жар-птицею» став птах його дитинства — вишнево-оксамитовий голуб...

Дмитро Григорович любив спостерігати за різноманітними птахами та цікаво розповідати про них у своїх художніх творах. Про трепетне почуття до птаства поет написав багато віршів, що увійшли до його книжок...

Нещодавно в одному з київських видавництв побачила світ остання книжка Дмитра Білоуса «Жар-птиця», замислена автором ще за життя як тематична, природознавча збірка віршів для дітей. Ця книжка підсумовує мистецький доробок письменника про нашу орнітофауну об'єднавши всі твори про птахів у казкове Пернате царство Білоуса. «Жар-птиця» Дмитра Білоуса — це дивослово письменника про українську природу, в якому головними героями стають людина і пташка. У книжці Дмитро Григорович відповідає дитворі на безліч запитань, зокрема й на концептуальне запитання самої книжки: чи знаємо ми птахів, чи знаємо закони, за якими вони живуть? (За О. Бакуленком; 186 сл.).

Текст № 11

Опісля був дід Родим. Власне, й не сам дід, а його руки, дві безмежно широкі теплі лопати, які вигорнули маля з чорноти безнадійного шляху, а потім дивно торкалися хлопцевої голови, до настобурченого, жорсткого, мов на спині у вовка, волосся, і від того незвичного доторку плач перейшов у схлипування, а там і зовсім ущух і зник.

Велетенський чоловік з побитим крутою сивизною диким заростом на голові й на обличчі, прикритий спереду шкурою тура, зачепленою грубим ременем за схожу на стовбур старого дуба шию, чаклував над полум'ям. Червоне, жовте, сизе, а то зненацька шугне звідти чорне і злякано сховається за миготливу червоність, бузкова каламуть розчиняється в ніжній синяві, — барви народжувалися, вигравали, мінилися, барви жили буйним, веселим життям спершу в горні, потім на обличчі, на широких дідових руках, на всій його могутній постаті, а відтак пливли на Сивоока, проходили крізь нього, і він відчував, що починає жити цими барвами, оцими вогняними спалахами в задимленій хижі, а ще він жив відвагою такою самою, як та, що була в дідових руках, коли вони без страху занурювалися в нуртовисько полум'я і діставали звідти заціловані вогнем дивні речі, що світилися барвами, ще несподіванішими й яснішими, ніж бачив хлопець на землі й на небі (*За П. Загребельним; 200 сл.*).

Текст № 12

«Хто не знає свого минулого, той не вартий щасливого майбутнього», — писав відомий український поет Максим Рильський. І це справді так. Учні нашої школи свято бережуть пам'ять про своїх предків. Шанобливе ставлення дітей до предметів народної старовини, бажання прилучитися до прадавніх національних витоків вилилось у рішення створити шкільний музей. Шкільний музей побуту й етнографії був створений на основі матеріалів, зібраних під час учнівської експедиції в рамках руху «Моя земля — земля моїх батьків».

Активну участь у поповненні музею експонатами взяли не тільки учні, педагоги, а й жителі мікрорайону Клокучка та села Біла. Кожна нова зустріч із цікавими людьми збагачувала школярів духовно. Зібрані матеріали класифіковані: жіночий одяг (сорочки), глиняний посуд, предмети побуту, вироби ткацтва.

При музеї створені різні секції: пошуково-краєзнавча, фольклорно-етнографічна, літературно-фольклорна.

Так школярі з пошуково-краєзнавчої секції збирають різні легенди про походження назви району Клокучка, де розташована наша школа та сусіднього села Біла.

Робота фольклорно-етнографічної секції спрямована на вивчення пісенної творчості рідного краю. Юні краєзнавці записали від місцевих жителів на магнітофонну стрічку весільні пісні, які стали основним матеріалом для підготовки до виступу фольклорного колективу нашої школи на міському конкурсі (*За Т. Яківців; 191 сл.*).

Текст № 13

Десь за п'ять тисячоліть до Христа усі теперішні так звані індоєвропейські народи говорили ще більш-менш однією спільною мовою, яку ми умовно звемо праіндоєвропейською. Мова ця скоро почала розпадатися на окремі говірки, які довгий час різнилися між собою дуже мало, а пізніш дали початок окремим індоєвропейським мовам, сьогодні існуючим головню в Європі й частині Азії...

Прабатьківщину чи правітчизну індоєвропейської мови перше шукали в Азії, за Біблією — поміж річками Тигром та Єфратом, але ця азійська теорія скоро була відкинена. Тепер наука встановила, що прабатьківщина індоєвропейських народів знаходилась в Європі й займала дуже великий простір, а слов'яни жили приблизно на тих землях, де живуть вони й тепер. Мови балтицькі — литовська, латиська та прусська — в давнину належали до однієї групи разом із мовою слов'ян, творячи одну балтицько-слов'янську мовну спільноту. Що це було дійсно так, показує нам порівняння мов слов'янських з балтицькими, а головню порівняння старослов'янської з мовою литовською, як найголовнішою представницею балтицької сім'ї. Десь за дві тисячі років до Христа індоєвропейська прामова остаточно поділилася на окремі сучасні мови, ще досить близькі одна до одної, а литовсько-слов'янська спільнота розпалася пізніш, десь у першому віці по Христі, а може й давніше, на дві мовні групи: балтицьку та слов'янську, і кожна з них пішла своєю дорогою дальшого життя (*За І. Огієнком; 198 сл.*).

Текст № 14

Фараон плакав, і йому здавалося, що на нього співчутливо дивляться всі тисячоліття зі знаменитих єгипетських пірамід.

Відколи себе пам'ятав, плакав уперше.

В його по-старечому вже осклілі очі заглянуло високе небо і не побачило там нічого, крім осиротілості.

Він почувався як кожен, хто все своє життя ішов пліч-о-пліч зі славою, сприймав її як звичне й невіддільне від себе, ніби своє ім'я, і раптом якогось дня слава нагло відвернулася од нього, він сам собі став осоружний, лишився з виснаженою душею, як буває з тими, хто, сам того не помітивши, пережив свою славу. Порожня і німа душа його ставала безживною пустелею, і здавалося, вже ніколи не проросте в ній навіть кволий пагінець радості.

Досі Фараон був переконаним і послідовним оптимістом. Він навіть і гадки не мав, що його підстерігає отака безрадісна старість на давно зів'ялих лаврах. Так можна дожити й до того, що в усіх викликатимеш почуття жалю — нижче за це впасти вже нікуди.

...А все починалося того бляклого ранку, коли Фараон, ясна річ, нічого не підозрюючи, вийшов на зв'язок з координаційним центром, щоб повідомити про оту новину: його призначено комендантом старої, всіма давно покинутої бази, що розташована невідомо де й невідомо кому потрібна, бо давно вже втратила будь-яке значення (*За М. Слабошпицьким; 193 сл.*).

Текст № 15

Велично їхали Сагайдачний з гетьманською булавою в руці. За ним ішли хорунжі з військовими корогвами та з турецькими й татарськими бунчуками здобутими під час походу. За ними ішли козаки куренями. Поперед кожного куреня ішов отаман. Дивна це була картина! Вона вражала навіть тих, хто багато вже дива бачив на своєму віку. Пишне турецьке вбрання на козаках, здобуте під час останнього походу, козацькі та польські кунтуші з вильотами, попідшиваними всякого кольору дорогими тканинами... — все так і горіло на сонці, аж сліпило очі.

Гордо виступало козацьке військо, знати було, що люди почують себе ні від кого на світі не залежними і вільними робити що схочуть і як схочуть.

Старий Небаба йшов поперед свого коріння і ледве помітно всміхнувся під сивим усом, скося поглядаючи на велетня, що ніс на руках маленьку татарочку. Дитина захопилася правою ручкою за шию Хоми і здивовано дивилася навкруги своїми чорними оченятами. Біля Хоми йшов вусатий Карпо з своїми товаришами — з веселим Грицьком та чорнобровим Юхимом, що колись возили на собі лозяну чортохайку з довготелесим ксьондзом Загайлом. Не було з ними тільки колишнього друкаря Хведора Безрідного: зостався він довіку лежати край старого Дніпра під Кизикерменом, а замість його пішов його джура Ярема (*За М. Загірною; 195 сл.*).

ЗМІСТ

Календарно-тематичне планування уроків української мови в 11 класі (академічний рівень)	3
---	---

I СЕМЕСТР

Повторення вивченого в 10 класі.

Стилістика мови. Культура мовлення

<i>Урок № 1.</i> Стилістика як розділ науки про мову. Фонетичні, лексичні, фразеологічні, словотворчі засоби стилістики	8
<i>Урок № 2.</i> Норма літературної мови як основне поняття правильності мовлення, її варіативність	12
<i>Урок № 3.</i> Стилістичне забарвлення граматичних понять і граматичних форм. Написання <i>-н-</i> у прикметниках, діеприкметниках, займенниках, прислівниках; <i>-ни-</i> у прикметниках, прислівниках	17
<i>Урок № 4.</i> Аудіювання текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису почутого: докладний запис, конспект	20
<i>Урок № 5.</i> Поняття роду, числа. <i>Не</i> з різними частинами мови	30
<i>Урок № 6.</i> Читання мовчки текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису прочитаного: докладний запис, конспект	33
<i>Урок № 7.</i> Власні і загальні назви. Велика буква і лапки у власних назвах	42
<i>Урок № 8.</i> Усний стислий переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	46
<i>Урок № 9.</i> Ступені порівняння. Написання складних прикметників	52
<i>Урок № 10.</i> Письмовий стислий переказ тексту публіцистичного стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	55
<i>Урок № 11.</i> Повні й короткі, стягнені та нестягнені форми прикметників	60
<i>Урок № 12.</i> Займенники й контекст. Синоніміка займенникових форм. Правопис займенників	64
<i>Уроки № 13–14.</i> Контрольний переказ із творчим завданням	67
<i>Урок № 15.</i> Стилістичні аспекти дієслівних категорій. Синоніміка діеприкметників. Синоніміка діеприслівників	71

Урок № 16. Пунктограми при відокремлених другорядних членах речення	74
Урок № 17. Контрольна робота (тест)	78

Стилістика простих речень

Урок № 18. Види простих речень і відтінки їх значень	86
Урок № 19. Діалог, складений відповідно до запропонованої ситуації, діалог-обмін думками, враженнями (офіційна і неофіційна розмова); обговорення самостійно обраної теми	89
Урок № 20. Синоніміка: двоскладних і односкладних речень; неозначено-особових, узагальнено-особових і безособових; означено-особових і безособових	95
Урок № 21. Синоніміка мовних засобів вираження: присудка, другорядних членів; інверсія замість прямого порядку слів	98
Урок № 22. Виступ під час дискусії (підготовлений і неготовлений) на суспільно-політичну або морально-етичну теми, його композиція. Основні способи виступу	102
Урок № 23. Синоніміка відокремлених і невідокремлених другорядних членів. Пунктограми у простому реченні	108
Уроки № 24–25. Контрольний твір	111
Урок № 26. Вираження різноманітних смислових значень за допомогою звертань, вставних слів і вставних конструкцій, їх емоційно-експресивний характер	116
Урок № 27. Пунктограми у простому реченні. Практикум	119
Урок № 28. Контрольна робота (тест). Контрольне читання мовчки	122
Урок № 29. Телефонна розмова як один із видів усного ділового мовлення. Лист електронною поштою і по мобільному телефону (sms)	139
Урок № 30. Контрольний диктант (семестрова контрольна робота)	145
Урок № 31. Основні вимоги до культури спілкування по телефону і в інтернеті	146

II СЕМЕСТР

Стилістика складних речень

Урок № 32. Види складних речень. Пунктограми у складному реченні	156
Урок № 33. Смислові відношення між частинами складних речень	160
Урок № 34. Усний докладний переказ тексту художнього стилю з творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	166

Урок № 35. Синоніміка: складносурядних і складнопідрядних речень; складних безсполучникових і складносурядних; складних безсполучникових і складнопідрядних	170
Урок № 36. Письмовий докладний переказ тексту художнього стилю із творчим завданням (висловленням власного ставлення до подій, героїв, їхніх учинків)	174
Урок № 37. Синоніміка складнопідрядних і простих речень з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами	179
Уроки № 38–39. Контрольний переказ із творчим завданням	183
Урок № 40. Пунктограми у складному реченні	186
Урок № 41. Синоніміка сполучників і сполучних слів, що з'єднують складні сполучникові речення	189
Урок № 42. Реферат на тему, пов'язану з предметами, що вивчаються, особливості його побудови і мовне оформлення	192
Урок № 43. Пунктограми в складному реченні. Практикум	195
Урок № 44. Реферат на тему, пов'язану з предметами, що вивчаються, особливості його побудови і мовне оформлення. Бібліографія	199
Уроки № 45–46. Доповідь на тему, пов'язану з предметами, що вивчаються, прийоми встановлення й збереження контакту з аудиторією	202
Урок № 47. Контрольна робота (тест)	206
Стилістика речень з різними засобами вираження чужого мовлення. Стилістика мовлення (функціональна). Культура мовлення	
Урок № 48. Пряма й непряма мова, її призначення й граматично-сміслові особливості	216
Урок № 49. Стилістичні особливості авторських слів при прямій мові. Синоніміка речень із прямою мовою, реплік у діалозі й непрямій мові	219
Урок № 50. Пунктограми при прямій мові	223
Урок № 51. Правила мовленнєвої поведінки в спілкуванні: етичні мовленнєві формули	230
Урок № 52. Мовлення як предмет вивчення стилістики і культури мовлення. Мовлення розмовне і книжне, їх співвідношення й особливості. Поняття стилю мовлення: позамовні ознаки й мовні	238
Урок № 53. Стилї мовлення, їх підстилї. Зміст і структура текстів кожного зі стилів, їх характерні мовні засоби, основні жанри ...	251
Урок № 54. Аудіювання текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису почутого: тези, докладний і короткий плани	263
Урок № 55. Мовлення правильне й комунікативно доцільне. Вимоги до гарного мовлення, їх основні ознаки	269

Узагальнення й систематизація найважливіших відомостей з української мови

Урок № 56. Лексикологія і фразеологія	278
Урок № 57. Читання мовчки текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення. Види запису прочитаного: тези, докладний і короткий плани	285
Урок № 58. Морфологічна будова слова. Написання слів із найуживанішими орфограмами	293
Урок № 59. Стаття на морально-етичну тему	300
Урок № 60. Частини мови	303
Урок № 61. Слово, словосполучення, речення	307
Урок № 62. Просте речення. Члени речення. Складне речення	313
Урок № 63. Ділові папери. Протокол (складний). Витяг з протоколу	320
Урок № 64. Система розділових знаків	324
Урок № 65. Контрольний диктант (річна контрольна робота)	333
Урок № 66. Текст, його будова	335
Урок № 67. Ділові папери. Офіційний лист. Доручення. Розписка	344
Урок № 68. Контрольна робота (контрольний тест). Контрольне аудіювання	348
Урок № 69. Аналіз контрольних робіт. Повторення	361
Урок № 70. Повторення вивченого	365
Тренувальні диктанти	371